

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

C. C. HAUGNER

NAKSKOV KØBSTAD

ANDET BINDS FØRSTE DEL

AF

VÆRKET »LOLLAND«

PRIS: KR. 7,50

UDGIVET PAA FORFATTERENS FORLAG

I KOMMISSION HOS

ØBERGS BOGHANDEL (ROBERT ALLERUP)

NAKSKOV 1918

C. C. HAUGNER

LOLLAND

ANDET BIND:

VESTLOLLAND

UDGIVET PAA FORFATTERENS FORLAG

NAKSKOV 1918

»Tidende«s Trykkeri

INDHOLD:

	Side.
Nakskov Privilegier og Segl	5
Privilegierne	5
Seglet	7
Nakskov som Fæstning	8
Volde og Grave	11
Overgivelsen i 1658	16
Belejrningen i 1659	23
Fæstningens Nedlæggelse	58
Nakskov Kloster, Kirke og Skole	58
Helligaandsklostret	59
St. Nikolaj Kirke	61
Nakskov Skole	89
Nakskov gamle Gader og Gaarde	98
Gaderne	98
Gadenavnene	102
Langebrog og Svinholmbro	105
Gamle Gaarde	116
Bystyre og Borgerliv i Nakskov	120
Raadhuset	120
Øvrigheden og dens Tjenere	123
Bøddel og Rakker	138
Kampen mod Skarnet	146
De Syge og de Arme	151
Brandvæsen og Borgerværn	157
Byarkivet	164
Mand og Kvinde	165
Smaatræk af Folkelivet	171
Kongebesøg	181
Næring og Tærling	184
Agerbruget	184
Handelsblomstring og Storhedstid	186
Nedgangstider	192
Det lille Næringsbrug	198
Udstillinger	204
Skikkelser og Navne i Nakskovs Historie	206
Pennens og Ordets Mænd	206
Krigen og Fredens Mænd	212
Vore Dages Nakskov	220
Offentlige Institutioner	220
Stiftelser og Legater	227
Foreninger	231
Industrielle og merkantile Virksomheder	232

VESTLOLLAND omfatter Nørre-Herred og det gamle Sønder-Herred; det grænser mod Nord til Smaalands havet, mod Vest til Langelandsbæltet, mod Syd til Østersøen eller nærmere betegnet Lollandsbæltet (Femernbælt) og mod Øst til Fuglsø Herred; de vestlollandske Kommuner er følgende: Nakskov Købstad, Nakskov Landsogn, Branderslev, Sandby, Købelev, Vindeby, Utterslev, Horslunde-Nordlunde, Birket, Vesterborg, Halsted-Aunede, Herredskirke-Løjtofte (alle i Nørre-Herred med Undtagelse af Aunede, der ligger i Sønder-Herred), Vestenskov, Kappel, Tillitze, Dannemarre, Gloslunde-Græshave, Landet-Ryde, Søllested, Skovlænge-Gurreby, Arninge og Stokkemark (alle i Sønder-Herred). Til Sønder-Herred henregnes Øen Lindholm og til Nørre-Herred Øen Raagø, begge i Smaalands havet. Under Nørre-Herred hører endvidere de beboede Øer i Nakskov Fjord: Enehøje, Vejlø, Slotø og Barnholm samt en Række ubeboede Holme, hvoraf Rosmerholm, Dueholm, Kuddeholm og Trælholm er de største. En anden Række Holme paa Fjordens søndre Side er bleven landfaste ved de i Tilknytning til Digeopførelsen i 1873—74 foretagne Inddæmninger.

Vestlollands samlede Areal udgør godt 9 □-Mil (ca. 3 Mil paa hver Led) eller 4980 □-Kilometer. I gejstlig Henseende danner Vestlolland et Provsti. Det udgør, med Undtagelse af Stokkemark Sogn, Amtets 1. Forligskreds og er delt i 3 Jurisdiktioner: Nakskov By, Nørre-Herred og Sønder-Herred; Stokkemark Sogn hører dog ikke under Sønder-Herreds Jurisdiktion, men derimod under Maribo Birk. I politisk Henseende danner Vestlolland Maribo Amts 1. Folketingskreds med Undtagelse af Sognene Gloslunde-Græshave, Skovlænge-Gurreby, Søllested, Landet-Ryde og Stokkemark, der hører til 2. Kreds. Sammen med det øvrige Lolland-Falster udgør det en Del af 2. Landstingskreds, der har Valgsted i Roskilde.

Vestlollands sydlige Del er den fladeste og laveste paa hele Lolland og har paa store Strækninger Karakteren af Marsk; den nordlige og særlig den nordøstlige Del er derimod mere bakket end noget andet Sted paa Øen og her findes ogsaa Lollands højeste Punkt nemlig Bavnehøj i Birket Sogn, der er 29,5 Meter høj. Vandløbene er kun smaa; de vigtigste er Halsted Aa, der danner Grænsen mellem Nørre- og Sønder-Herred, og Mare-

bæksrende i Nørre-Herred. Sidstnævnte er tildels gravet; i ældre Tid satte det Vand, Renden nu fører ud i Onsevig, store Strækninger af Nordlunde, Haugaard, Vindeby og Købelev under Vand. I Tiden omkring 1790 blev Marrebæksrenden derfor uddybet og reguleret, saa de nævnte Arealer kunde tørlægges. Nakskov Fjord er fra Albuen og til Nakskov Havn 14 Kilometer lang; den har i tidligere Tid strakt sig forbi Nakskov til Lienlund (Svinholm), hvor den delte sig i to Arme; den ene gik mod Øst forbi Aunede og Sæbyholm opimod Halsted, den anden gik mod Syd forbi Torpe og Holleby og videre til Arninge. Nu er de begge udtørrede undtagen Bredningen Sydøst for Nakskov, der betegnes Indrefjorden og er skilt fra Fjorden ved Slusebroen „Nybro“.

Vestlollands Jorder hører til de bedste i Landet. Efter den gamle Hartkornsvurdering staar de tilbage for enkelte andre Herreders; men dette Forhold er nu ganske forandret. En overalt gennemført Dræning i Forbindelse med en Menneskealders intensive og meget udbredt Sukkerroedyrkning har sat dem i en Kultur, der hæver dem betydeligt over Landets øvrige Jorder.

Nakskov Købstad.

Privilegier og Segl.

Navnet Nakskov — eller som det i ældre Tider stavedes Nagschouf eller Nackshou — behøver ikke at give Anledning til dybsindige Spekulationer over dets Oprindelse. Nak er det gamle danske Ord for Næs, og Nakskov betyder da et Næs med eller ved Skov. Træet i Byens Vaaben eller Segl hentyder jo ogsaa til Skoven. Stedets første Bebyggelse skyldes Fiskere, der fandt, at det skovbevoksede, vandomfyldte Næs var et udmærket Bosted. Fiskerhytterne øgedes stadig i Tal, og efterhaanden opstod der en hel lille By, et stort Fiskerleje, bestaaende af simple, smaa Træhuse.

Privilegierne.

Saxo nævner ikke Nakskov, og man kan derfor nok gaa ud fra, at den ikke har været Købstad paa hans Tid. Derimod nævnes den som Købstad i Valdemar II.s Jordebog. Antagelig maa Byen da have faaet sit første Privilegium i Tiden mellem 1210 og 1240. Hvorledes dette Frihedsbrev har været og hvor store Privilegier det har givet, aner vi intet om, Dokumentet er forholdsvis tidligt gaaet tabt. Det ældste Dokument, hvis Indhold man kender — selve Dokumentet er forsvundet — er fra 1266. Erik Glipping gæstede i dette Aar Nakskov, og Borgerne benyttede da Lejligheden til at klage over Adelen, der tiltog sig Retten til Jorden helt ind under Byens Huse. Kongen udstedte da et Gavebrev, hvorved han skænkede Nakskov Sigers Eng og Mare*) Skov, d. v. s. al Jorden mellem Byfogedsøen og Fjorden ud til Byens nuværende Grænse.

1274 var Erik Glipping atter i Nakskov, og denne Gang skænkede han Byen et Privilegium, der gav den samme Rettigheder som det frodigt blomstrende og et Aarhundrede ældre Næstved. Dokumentet indeholder ikke nogen nærmere Oplysninger om, hvori disse Rettigheder bestod.

Det var nødvendigt for Købstæderne ved hvert Tronskifte at faa deres Privilegier stadfæstet af den nye Konge, og Nakskov forsømte selvfølgelig intet i saa Henseende. Landsarkivet indeholder en lang Række Kongebreve med slige Stadfæstelser, men de kan uden Skade forbigaaes her.

Erik Menved gav Aar 1300 Byen et Privilegium, hvorefter den fik Ret til at sætte

*) Mare og Made er i det gamle danske Sprog Betegnelser for lavt liggende Jorder ved Stranden. Mare-Skov eller Madeskov er altsaa Skoven paa den lave Jord.

insolvente Skyldnere i Arrest uden først at have indhentet overordnede Myndigheders Tilladelse hertil.

1445 gav Christoffer af Bayern Nakskov Eneret paa Sejladsen, hvilket var et meget betydeligt Privilegium, idet al Handel fra hele Vestlolland dermed blev tvunget gennem Nakskov. Bønderne maatte f. Eks. ikke selv udskibe deres Korn og Kvæg og ikke selv sejle Varer hjem. Privilegiet blev forøvrigt misbrugt og derfor ikke respekteret af Bønderne; men derom senere, naar vi skal fortælle om Næringslivet.

Under Christian III.s Besøg paa Lolland i 1539 fik Nakskov forskellige Begunstigelser. Den blev ophøjet til Fæstning — hvad nærmere skal omtales i det følgende Kapitel —, den fik Lov at nedbryde Krogsbølle Kirke og anvende Materialierne til Byens Bedste og den fik, mod en mindre, aarlig Afgift, Lov at lægge Kronens Jordegods i Krogsbølle ind under Byen. Det ser ud til, at Borgmestre og Raad har været lidt graadige ved denne Lejlighed; thi nogle Aar efter klager Hans Nordbye òver, at Byen ogsaa har taget hans Gaard i Krogsbølle uden at give ham Vederlag. 1. Februar 1561 skriver Frederik II. i den Anledning til Lensmanden Erik Rud og paalægger ham at indsende „klart Register over den Ager, Eng og Skov“, som er nævnte Gaards Tilliggende. Efter at have modtaget Erik Ruds Indberetning, giver Kongen samme Aar Hans Nordbye en Gaard i Lunde Herred til Erstatning. Sin endelige Ordning fik Spørgsmaalet Krogsbølle dog først i 1577, da Kongen gav Borgerne Tilladelse til helt at nedbryde Resterne af Krogsbølle By og lægge al Jorden ind under Nakskov. Blandt Christian III.s Gaver til Nakskov i 1539 var endvidere et „Kvittebrev“ ifølge hvilket de Borgere, der var født paa Kronens Gods, skulde betrages som frle Mænd og ikke „deles til Stavns“ igen; men Byen skulde forpligte sig til ikke oftere at tage nogen til Borger, som ikke var fri eller frikøbt.

I Aarene efter Belejringen 1659 fik Nakskov forskellige Privilegier som Erstatning for de rentud ødelæggende Tab, Byen havde lidt under Svenskerementet; men de fleste af disse Forrettigheder blev i Løbet af de følgende 20—30 Aar atter ophævede. Det var Tilfældet med det 1662 givne Privilegium, hvorved Byretten ophøjedes til Landsret, hvilket var ensbetydende med, at de af Borgmestre og Raad afsagde Domme ikke kunde appelleres til andre Instanser end „for Hs. Majestæt selv og den Højesteret“. Samme kortvarige Levetid fik det betydelige Privilegium af 1667, hvorved Byen ophøjedes til Stabelstad for hele Lolland, saaledes at de andre Byer var henvist til at tage deres Forsyninger af en Mængde Varer herfra. Af de andre midlertidige Privilegier skal nævnes, at Byen 1667 fik „Frihed i 8 Aar for alle Tynger og Skatter“ og Frihed for det halve af disse de næste 16 Aar. Da de første 8 Aar var gaaet, forlængede Christian V 1675 den absolutte Skattefrihed med andre 8 Aar, hvorefter Byen i de følgende 16 Aar skulde svare Halvdelen af de sædvanlige Skatter.

Dermed er vi i det væsentlige færdig med Privilegierækken; der findes vel endnu en Række Konge- og Gavebreve, men de er uden videre Betydning.

Seglet.

Nakskovs ældste kendte Segl er fra 1584. Efter den Tid har der været flere, saaledes et fra 1608 og et andet fra 1610. Ingen af dem har haft lang Funktionstid, dette er derimod Tilfældet med et Segl fra 1635; thi ingen har til Dato gjort det Rangen stridigt som Byens officielle Segl. De forskellige Segl viser alle et frodigt Træ og ved dets Fod en Ørnklo eller Gaasefod. Paa nogle af Seglene er Kloen anbragt paa venstre Side af Træet, paa andre staar den ved højre Side. Hos Resen er Vaabnet fejlagtig tegnet som to voksende Træer og uden Ørnklo eller Gaasefod; det samme er Tilfældet i Pontoppidans danske Atlas, hvor man formentlig uden videre Undersøgelse har benyttet Tegningen i Resens Værk. Seglet fra 1635 er af Sølv; det findes endnu paa Byfogedkontoret og benyttes den Dag i Dag til Segl paa Notarial-Dokumenter. Paa den brede Ring, der omfatter Skaftet, læses Navnene: MATS BERGEN. NIELS NIELSON. 1635. Træskaftet er fornyet, men anbragt meget plumpt, idet en Jernnagle er hamret tværs gennem den brede Sølvring. De to Mænd, hvis Navne findes paa Ringen, var 1635 Borgmestre i Nakskov. Den ene af dem, „Niels Nielson“, er identisk med den fra Belejringen 1659 berømte Borgmester Niels Nielsen; han blev nemlig Borgmester 1635 og beklædte denne Stilling i 34 Aar; at hans Navn er stavet unøjagtig i Inskriptionen skyldes sikkert en Fejl fra vedkommende — formentlig københavnske — Guldsmeds Side.

Seglet fra 1584 (Fig. 1) viser Ørnkloen eller Gaasefoden paa venstre Side af Træet, medens Seglet fra 1635 (Fig. 2) har Kloen paa højre Side; dette sidste Segl benyttes ikke alene paa Byfogedkontoret, men ogsaa paa Borgmesterkontoret, hvor man har faaet en Efterligning af det gamle Segl fra 1635. Ikke destomindre bærer baade Monumentet i Anlægget ved Jernbanen og det nye Havnepakhus et Vaaben, der har Kloen paa venstre Side af Træet. Forklaringen herpaa er, at vedkommende Kunstnere har tegnet Vaabnet efter Traps sidste Udgave, der kun gengiver Seglet fra 1584. Men iøvrigt er det Vaaben, Byraadet bruger paa alle sine Tryksager (Fig. 3) en meget daarlig Gengivelse af Seglet. Grenene er saa nøgne som et Ris, og Ørnkloen eller Gaasefoden, er bleven til et Hønsben.

Fig. 1. Seglet fra 1584.

Fig. 2. Seglet fra 1635.

Fig. 3.

Seglet paa Byens Tryksager.

af det gamle Segl fra 1635. Ikke destomindre bærer baade Monumentet i Anlægget ved Jernbanen og det nye Havnepakhus et Vaaben, der har Kloen paa venstre Side af Træet. Forklaringen herpaa er, at vedkommende Kunstnere har tegnet Vaabnet efter Traps sidste Udgave, der kun gengiver Seglet fra 1584. Men iøvrigt er det Vaaben, Byraadet bruger paa alle sine Tryksager (Fig. 3) en meget daarlig Gengivelse af Seglet. Grenene er saa nøgne som et Ris, og Ørnkloen eller Gaasefoden, er bleven til et Hønsben.

Nakskov som Fæstning.

Den første Befæstning af Nakskov blev anlagt af Kong Hans, der i Aarene omkring 1505 opførte Engelborg paa Slotø. Det viste sig hurtigt, at denne Befæstning ikke svarede til sit Formaal. Thi da Lybekkerne 1510 angreb Nakskov, var Borgen ude af Stand til at forhindre dem i at sejle lige forbi Næsen af Kommandanten og ind til Byen, som Indbyggerne rædselslagne forlod, hvorefter Lybekkerne plyndrede og brændte af Hjertens Lyst. Efter denne Bedrift sejlede de i deres fladbundede Skibe videre op ad Fjorden til Halsted, hvor de ligeledes plyndrede og tildels brændte Klostret. Men Hævnen var nær. Rigsadmiral Henrik Krummedige, der var bleven kaldt til Hjælp, saa snart Faren viste sig, kunde vel ikke naa at undsætte Byen inden Rømningen, men han kom dog tidsnok til at tugte Lybekkerne eftertrykkeligt og berede dem et saadant Nederlag, at de skyndsomst vendte Stævnen hjemad i Stedet for, som Planen var, at fortsætte Plyndringstogtet videre til Nykøbing.

Engelborgs Saga som Fæstning var dermed ude, og i de følgende Aar blev der ikke gjort stort for at vedligeholde Borgen. Christian III. havde Planer om at bygge et Slot i Nakskov og gav i den Anledning 1551 Befaling til, at Franciskanerklostret i Nysted skulde nedbrydes og Materialierne føres til Nakskov. Denne Plan blev opgivet paa Halvvejen, men Nakskov fik ligefuldt en Del Aar senere sit „Slot“, og det kom til at ligge paa Slotø. Christian IV. oprettede nemlig et Skibsbyggeri paa Øen og opførte i Tilslutning hertil en Del ret betydelige Bygninger, ligesom han sikkert ogsaa har ladet den gamle Borg istandsætte. I al Fald betegnedes i daglig Tale Bygningerne paa Øen altid som „Slottet“ og det samme er Tilfældet i Kirkebogen og Magistratens Regnskaber fra den Tid. Hvor længe denne nye Herlighed paa Slotø varede, kan nu ikke bestemt afgøres, men længe varede den ikke, skønt Begyndelsen var storslaaet nok. Christian IV var selv i egen høje Person her nede to Gange for at tilse Arbejdet, og han lod sin egen Skibsbygmester, Daniel Sinclar, slaa sig ned paa Engelborg med hele sin Stab af Mestre, Skibstømrere og Karle. Sinclar betegnes i Byens Regnskaber fra den Tid som „Skipperen paa Slottet“. Det første Skib, han byggede, fik efter Borgen Navnet „Engel“. Men det ser ud til, at Skibsværftet derefter er sygnet hen. Bygningerne forfaldt mere og mere og gik til sidst i Grus; men endnu vidner de uforgængelige Ruiner paa Slotø (Fig. 4) om det mægtige Taarn, Kong Hans her lod rejse.

Lybekkernes Overfald i 1510 og Engelborgs dermed konstaterede Ufuldkommenhed har ret naturligt affødt Tanken om en stærkere Befæstning af Nakskov. Hvor meget der er udrettet i de nærmest følgende Aar, lader sig ikke let afgøre. Trap anfører, at Rigsraadet 1525 anbefalede Nedlæggelsen af Nakskovs Befæstning og udleder heraf, at Byen allerede har været befæstet paa den Tid. Dette behøver dog ikke at være Tilfældet. Thi

Rigsraadets Indstilling — der var dikteret af Frygt for Følgerne af Købstædernes Troskab mod den fordrevne Christian II — omfattede alle med Værn forsynede Købstæder med Undtagelse af København og Malmø. Tilstedeværelsen af Engelborg har været tilstrækkelig til at bringe Nakskov ind i Rækken af de Byer, hvor der var Befæstningsværker at nedrive. Rigsraadets Indstilling blev iøvrigt ikke fulgt for Engelborgs Vedkommende.

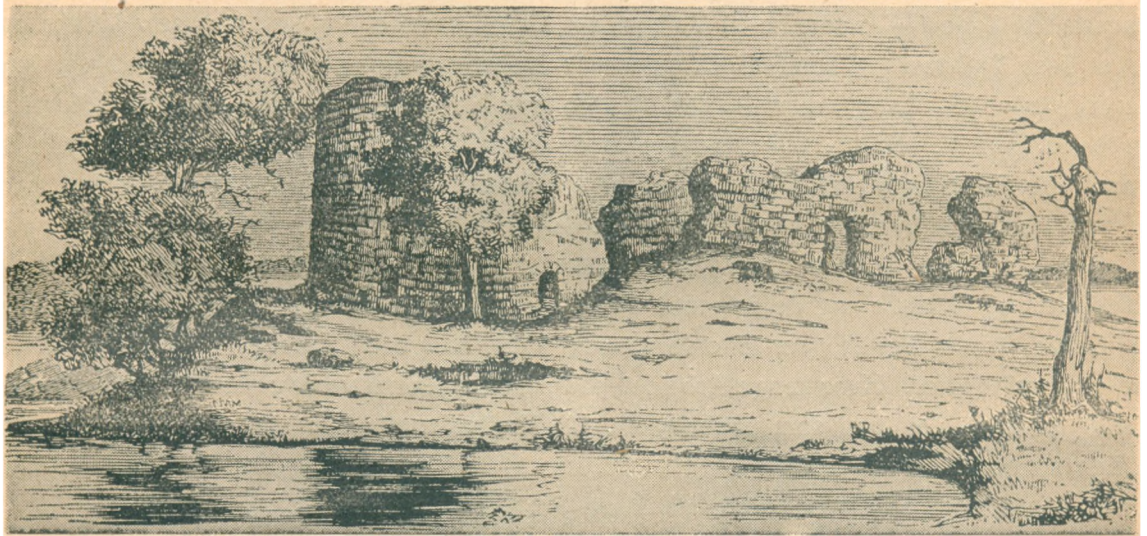

Fig. 4. Parti af Ruinerne paa Slotø.

De første Foranstaltninger til en mere omfattende Befæstning af Byen blev truffet i 1539, da Christian III. gæstede Lolland og i et i Maribo, den 30. Juli udstedte Brev, giver Nakskov-Borgerne den — i Nutidsøjne noget byrdefulde — Forrettighed, at de maa befæste deres By „med Volde, Mure og Grave og andre Befæstninger“ for bedre at kunne „holde den for Vold mod vore og Rigets Fjender, naar Behov gøres“. Samtidig fik Byen Lov at nedbryde Krogsbølle Kirke og anvende Materialerne til Opføring af en „Dvenger, (Vagttaarn, Formur) samt Ombygning af „Langebro“, der førte fra Bybrostræde over til Færgelandet og dannede den eneste Adgang til Byen for de vestlige Sogne i Sønderherhed. Senere fik Broen tillige militær Betydning, idet den dannede Forbindelsen mellem Byen og Befæstningsanlægene paa Færgelandet — Det ser ikke ud til, at man har forhastet sig med Fæstningsarbejdet; thi i en gammel Optegnelse fra de Tider hedder det: „Anno 1547 blev der begyndt at graves for Nakskov af Lolland og Falsters Bønder“. Heraf fremgaar, at der først i 1547 er sat Fart i Fæstningsbyggeriet, idet Bønder fra hele Lolland-Falster er tilsagt til Arbejde ved Volde, Porte og Grave. Christian III.s Fæstning begyndte ved Stranden udfor Kongenstøfte, gik derfra mod Nord og videre langs Byfogedsøens Grænse og derefter Øst om Byen til Søndergade, hvor den mødte Indrefjorden, der den Gang gik helt herop. Paa Strækningen fra Indrefjorden til Byfogedsøen var der en dyb Grav foran Volden. Nørreboulevard, Klosteret, de to Villaer i Jernbaneanlægget, Asylet samt hele den østlige Husrække i Hollændergade og Kattesundet er bygget paa Christian

III.s Vold. Den vestre Husrække i Nygade er bygget paa den opfyldte Voldgrav, og en Del af Jernbaneanlægget er ligeledes opfyldt Grav (Se Fig. 6.)

Christian III.s Volde kom aldrig til at staa nogen Prøve; thi den Fæstning, hvorom der kæmpedes saa tappert i 1659, skyldtes Christian IV., der omfattede Nakskov med megen Interesse. 1623 lod han det gamle Helligaandskloster — der laa i Klostergade, hvor nu Forsørgelsesanstalten ligger — omdanne til Tøjhus, og 3. Juli samme Aar var han selv i Nakskov for at bese Tøjhuset og udstikke Grundene til Skibsbyggeriet paa Slotø. Rimeligvis har han allerede den Gang fattet Planen til den nye Fæstningslinje, der kom til Udførelse nogle Aar senere. Naar det i adskillige af de ældre Beretninger hedder, at Christian IV. forbedrede Fæstningen, er dette en noget ufuldstændig Betegnelse; thi det var en helt ny Fæstning, han byggede udenom den gamle.

Den 9. Marts 1628 er Christian IV. atter i Nakskov for at udstikke den nye Fæstningslinje, og i dette og de følgende Aar arbejdedes der med Kraft paa de nye Volde og Grave, trods Pesten, der Eftersommeren 1629 hærgede Nakskov og Omegn værre end nogensindn før. Hvor længe Arbejdet paa Fæstningen har varet vides ikke; men endnu i 1630 omtales det kun som paabegyndt. 2. Marts nævnte Aar skriver Kongen nemlig til Lehnsmændene paa Aalholm og Halsted om at forhandle med „Landskabet i Lolland om at kontribuere til det begyndte Værk og Fortifikation for Nakskov“.

Christian IV. havde selvfølgelig ogsaa Øje for Nødvendigheden af at befæste Færgelandet, men Arbejdet her er dog ikke fremmet med samme Hurtighed som det øvrige Fæstningsarbejde. Den berømte Ingeniør Oluf Steenvinkel — som i 1659 var Hovedmanden i Forsøget paa ved Overrumpling at fravriste Svenskerne Kronborg, og som blev pint og henrettet af dem, da Forsøget mislykkedes — blev i 1646 sendt til Nakskov af Christian IV. for at ombygge Broen til Færgelandet. Broen, der blev anlagt „med store og stærke Stenkar“, blev antagelig ved samme Lejlighed flyttet fra Bybrostræde og hen til Dronningensstræde, hvor den ikke var til saa stor Gene for Sejladsen. Midt paa Broen var en Vinde, hvormed den kunde hejses op og Forbindeleen med Færgelandet derved afbrydes, hvis en Fjende satte sig fast derovre. Til Broens Bygning gav Kongen 1000 Rigsdaler og alt det nødvendige Tømmer af Eg og Bøg. Byen gav som sin Part 400 Rigsdaler; men disse betydelige Midler strakte dog ikke til. Fra 1653 foreligger nemlig et Brev fra Frederik III., hvori han tillader, at Kronens Bønder maa „kontribuere 400 Rigsdaler“ til Broen paa Betingelse af, at Lollands Adel ogsaa vil lade sine Bønder betale 400 Rigsdaler. — Længere ude i Havneløbet lod Christian IV. opføre en Bom til Lukke i Krigstider, saa man ikke skulde risikere, at Fjenden sendte brændende Fartøjer ind i Havnen for at stikke de derværende Skibe og Broen i Brand. Denne Spærring — der senere under Belejringen viste sig meget formaalstjenlig — bestod af en Række Egepæle fra Volden over til Færgelandet, i Midten forsynet med et Par solide Bomme, der kunde hejses op, naar Skibe skulde ind eller ud af Havnen.

han Resens Tegning af Fæstningen overført paa et Kort over 70'ernes Nakskov og forsynet med nogle fine Streger, der skulde antyde nogle af „Unøjagtighederne“ hos Resen (se Fig. 5). Resultatet var dog alt andet end tilfredsstillende, og jeg gav mig derfor til at undersøge, om det ikke var muligt ved Hjælp af gamle Matrikelkort og ved Undersøgelser i „Marken“ at konstatere den nøjagtige Beliggenhed af Nakskovs gamle og ældste Befæstningsværker. Takket være den store Interesse og udmærkede Hjælp, jeg fandt hos Hr. Landinspektør E. Jensen, lykkedes det over al Forventning at løse Opgaven. Resultatet af vort Arbejde er optrukket paa et Nutidskort over Nakskov (Fig. 6), saa enhver har let ved at orientere sig. Til yderligere Forklaring af Kortet tjener følgende:

Christian III.s Fæstning er paa Strækningen fra Søndergade til Nørre Boulevard markeret ved en tyk, brudt Linie. Kattesundet havde altsaa den Gang kun een Række Huse; hvor den anden Husrække nu ligger, laa Volden; det var netop denne Beliggenhed, der gav Gaden sit Navn. Kat er den gamle danske Benævnelse paa en høj Vold, og en Gade med kun en Række Huse langs Mur, Aa, Vold eller lignende benævntes ofte Sund. Kattesundet vil altsaa sige Gaden langs Volden. Ved Nørre Boulevard falder Christian III.s og Christian IV.s Voldlinie sammen, idet sidstnævnte Konge indskrænkede sig til at forhøje og forstærke den gamle Vold paa Strækningen fra det nuværende Kloster og til Kongenstofte; han forlængede dernæst Volden herfra til Tolderens Stræde, hvor den afsluttedes med en Bastion. Paa Strækningen fra Nørre Boulevard til Dronningens Stræde anlagde Christian IV. en hel ny Befæstning udenom den gamle Vold, som dermed tabte sin militære Betydning og straks blev gennembrudt paa flere Steder for at skaffe let Adgang til den nye Voldlinie. Portene for Enden af Tilegade og Søndergade tabte ligeledes deres Betydning og erstattedes af andre i den nye Voldlinie (Fig. 7), men de gamle Portbygninger blev forøvrigt staaende i lange Tider. Den nye Voldlinie laa bag en dyb Grav, der strakte sig fra Indrefjorden til Byfogedsøen. Volden var forstærket med store Bastioner, der som vældige Platforme strakte sig ud fra Voldlinien og yderst ude var forsynet med Brystværn og dækkede Kanonstillinger, saa man fra Bastionen kunde bestryge Terrænet foran Graven til begge Sider. Den højeste af disse Bastioner var „Høje Kat“, der paa Kortet er mrkt 1. Den var forsynet med Fæstningens sværeste Kanoner og havde den Opgave at beskyde en Fjende, der vilde indrette sig med Skanseanlæg eller sligt paa Madeskov. Det var netop det, Svenskerne gjorde i 1659; men da tav Kanonerne paa Høje Kat, fordi man havde saa lidt Krudt, at man ikke turde ofre det paa de store forslugne Kanoner, men maatte anvende alt til Beskydning af Fjenden paa nærmere Hold. Indvendig i denne Bastion, omtrent hvor Banegaarden nu ligger, var en tragtformet Forsænkning (mrkt 2), som Folkevittigheden senere døbte „Brudesengen“, fordi den altid var bevokset med et meget flint, tæt og blødt Græstæppe. Den næste Bastion, der er mrkt. 3, og hvoraf Resterne endnu ses i Posthusets Have, hed Maribo Runddøl. 4 er Tilegades Runddel, der indesluttede Tilegades Port. Svage Levninger af

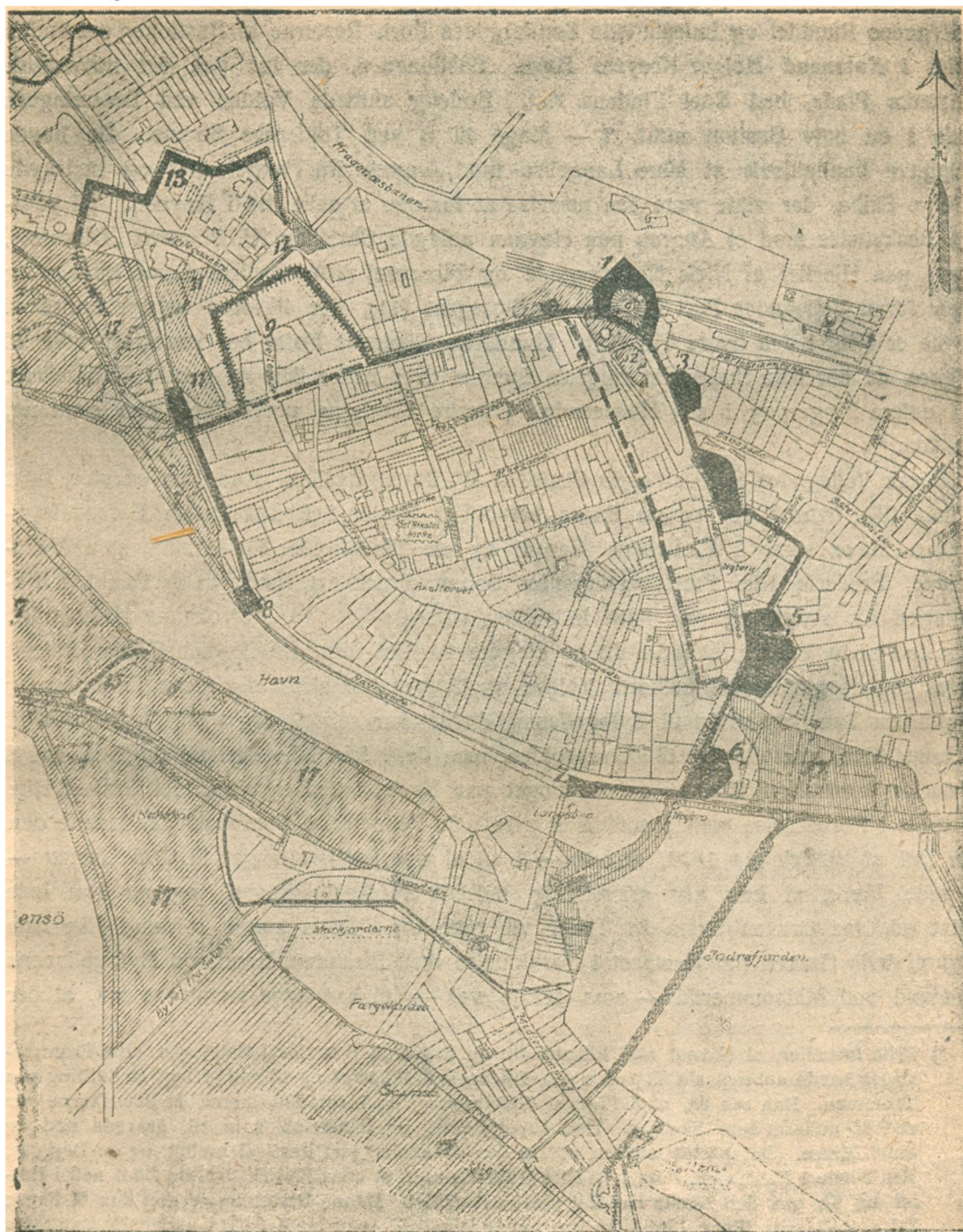

Fig. 6. Nakskov Befæstning 1659.

denne Bastion ses endnu i Haverne bag den østre Husrække i Nygade. Bastionen 5 hed Søndergades Runddel og Indesluttede Søndergades Port. Resterne af Bastionen ses endnu tydeligt i Købmand Holger Krøyers Have. Bastionen 6, der laa paa det nuværende Vandværks Plads, hed Boel Findens Kat. Endelig sluttede Volden ved Dronningens Stræde i en halv Bastion mrkt. 7 — Mage til 8 ved Tolderens Stræde. De havde til Opgave henholdsvis at sikre Langebro mod Angreb fra Færgelandet og nedskyde fjendtlige Skibe, der vilde være saa næsvise at forsøge at sejle ind i Havnen. Til yderligere Beskyttelse mod et Angreb paa Havnen anlagde Christian IV. Skansen „Ølkarret“, omtrent paa Hjørnet af Niels Niensengade og Ølkarsvej (10); mellem denne Skanse og Volden foran Vejlegades Port (9) var en Slusegrav (11), der ligesom mange andre af Gravene er fyldt i den nyere Tid (12). Hvorledes Ølkarrets Form har været, er ikke let at afgøre, da der ikke findes det ringeste Spor af det; heller ikke de gamle Matrikelkort giver nøjere Fingerpeg i saa Henseende. Hvorfra Skansens mærkelige Navn stammer, vides ikke *).

Foran Vejlegades Port anlagde Christian IV. ingen Bastion, men kun en stor, buet Voldlinie (9), hvoraf der endnu findes betydelige Rester i Den folkelige Forsamlingsbygning Have samt i Freuchens Gaard og de tilstødende Ejendomme paa Vejlegadebro. Frederik III.s Fæstningsingeniør Johan Breckling fandt dette Punkt i Befæstningen for svagt, og paa hans Indstilling anlagde Kongen „det skønne Hornværk“, der bestod af to Værker, et indre 13 og et ydre 14. Det førstes Beliggenhed kan bestemt angives paa de gamle Matrikelkort. Volden og Graven har strækt sig foran Trianglen og ned gennem Tømmerpladsen til Byfogedsøen, Værket har selvfølgelig ogsaa haft Støtte til den anden Side, formodentlig til Ølkarsvolden, men dette kan ikke bestemt opgives, og vi har derfor foretrukket ikke at antyde noget paa Kortet i den Retning. At Graven ikke har staaet i Forbindelse med Stranden er givet; thi Feltmarschal Stenbock, der ledede den sidste Del af Belejringen 1659, skriver — i en af sine Indberetninger til Carl Gustav — om dette Værk, at han har gravet sig ind til Fæstningsgraven, og nu kan lede Vandet ud, saa Graven inden 24 Timer vil være tør. Dette kunde selvsagt ikke lade sig gøre, hvis Graven havde staaet i Forbindelse med Stranden, hvorimod Byfogedsøens Vandstand ved Midsommertid — som det jo var — let kan have været saa lav, at der

*) Friis fortæller, at Navnet skal hidrøre fra en Begivenhed under Belejringen. En Trommeslager havde anbragt sin Tromme paa Volden ved Ølkarret og tilfældigt lagt en Skilling paa Trommen. Han saa da, at Skillingen dirrede svagt og formodede heraf, at Svenskerne var ved at underminere Skansen. Han skreg Gevalt, og Mandskab kom til, gravede ned og fandt Minen. Det gjaldt nu om at faa den uskadeliggjort hurtigst muligt, og en Brygger, der boede i Nærheden, kom i en Fart trillende med et stort Fad Øl, hældte Øllet ned i Hullet og fik paa den Maade Krudtet gjort uskadeligt. Denne Beretning er dog kun et Sagn; thi Svenskernes Miner blev ikke lagt under Ølkarret, men langt derfra under Hornværkets yderste Forskansninger. Byen maatte overgive sig, da Hornværket var taget, og Ølkarret kom derfor slet ikke til at spille nogen Rolle i denne afgørende Kamp.

ikke derfra kunde løbe Vand af Betydning i Graven. Beliggenheden af den ydre Del af Hornværket 14, kan ikke med fuldstændig Sikkerhed angives, men meget taler for, at den har ligget ved Møllealleen, og at denne — eller i al Fald det yderste Stykke af den — er en Del af selve Volden. Dette er dog kun en Formodning, om end den er begrundet. Stenbock kalder i sine Indberetninger dette Værk for Palisaderne, og han siger, at der findes en Grav indenfor det, hvilket meget vel kan passe paa den senere saakaldte Lovgrav, den nuværende Park i Alderdomshjemmets Have.

Paa Færgelandet blev der i Christian IV.s Tid ikke gjort meget ved Befæstningsarbejdet. Under Frederik III. havde man Opmærksomheden stærkt henvendt paa dette Punkt, men store Ting fik man ikke udrettet. Der blev anlagt en Voldlinie (16) tværs over Øen; men stort bevendt var den ikke, og dens nøjagtige Form er det nu ikke muligt at angive. Endvidere blev der anlagt en mindre Skanse paa Stensø. Da Svenskerne havde taget Byen, gav de sig i Færd med at forstærke Fæstningen paa dette Punkt. Ude ved Vadestedet over til Mellemlandet anlagde de en Skanse (16), paa Stensø anlagde de to Skanser, og endelig byggede de en stærk Skanse (15) paa grundet Vand — omtrent hvor nu Vejen gaar ned til Skibsværftet — for derfra at kunne beskyde Havneindløbet og tillige ave en Fjende, der maatte være saa heldig at slippe i Land paa Stensø. Det er altsaa

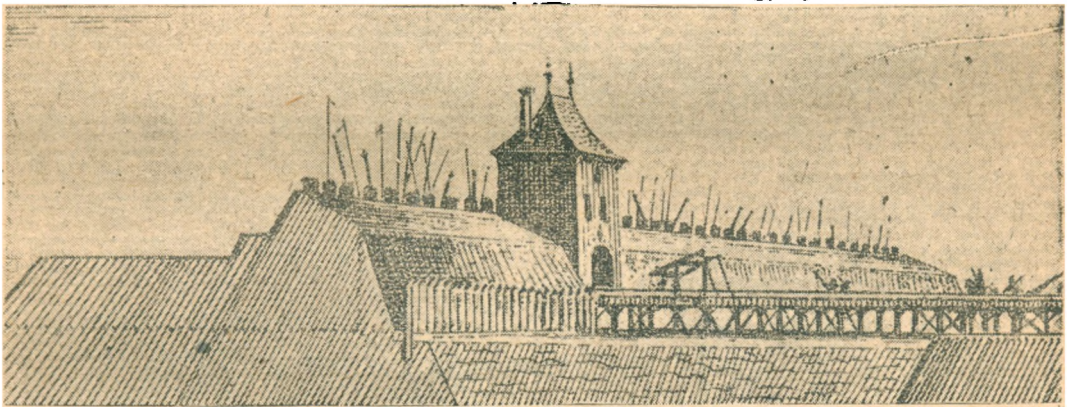

Fig. 7. Søndergades Port.

misvisende, naar det høje Parti af Færgelandet, hvor Møllegaarden ligger, er døbt Skansen, thi der har ingen Skanse været, men kun en Vold som paa den øvrige Del af Færgelandet. — Endelig har vi til Forklaring af Kortet endnu kun at bemærke, at de med 17 betegnede Arealer er opfyldte; de stod under Vand, den Gang Nakskov var Fæstning.

Som før nævnt var Fæstningen forsynet med 8 Porte. Paa en af Tegningerne i Pufendorfs Værk findes foroven en Frise, der gengiver et Voldparti fra Nakskov med Søndergades og lidt af Tilegades Port. Fig. 7 viser dette Pufendorfs Billede af Søndergades Port stærkt forstørret. Porten er en helt anselig Bygning. Paa den lange Bro, der fører

over Graven, ser man tydelig den Vinde, der gør det muligt at hejse Broen i Vejret. Volden er vist i Gennemsnit, saa man baade faar Indtryk af Bastionens yderste og højeste Voldlinie og Platformen bag denne, der afgav rigelig Plads til Kanonbetjeningen og de øvrige Forsvarere. De lange Stænger, der rager i Vejret fra Volden, skal antyde Besættningens Lanser, Geværer og Standarder.

Overgivelsen i 1658.

Det ser mærkeligt nok ud til, at den Fæstning, Christian IV. havde ofret saa meget paa, har faaet Lov at forfalde i den sidste halve Snes Aar af hans Regeringstid, og i de følgende Aar er det blevet værre og værre. Der foreligger nemlig et Brev af 30. Marts 1651 fra Frederik III. til Lensmanden paa Halsted, Erik Rosenkrans, hvori Kongen bl. a. skriver: „Eftersom vi ere komne i Forfaring, Nakskovs Fæstning at være meget brøstfældig, saa bør den sættes i tilbørlig Stand.“ Denne Henvendelse har — vel sagtens fordi den ikke gav nærmere Anvisninger — ikke nyttet stort, thi et Par Aar senere gentages Ordren i mere bestemt Form, idet Frederik III. 28. Juni 1653 skriver til Lehnsmanden Frederik Barnevitz paa Fredsholm: „Vor Guunst tilforn. Vi bede Dig og naadigst ville, at Du med Adelen i vort Land Laaland handler og taler, at de ville bevillige deres Bønder at arbejde og reparere den Fortification udi vor Købstad Nakskov“. En Maaned senere faar Lehnsmanden Ordre til at rette en lignende Anmodning til Borgerne i samtlige lollandske Købstæder, men den frugtede ikke stort; de andre Købstæder var ikke forhopedede paa at komme til at slide for Nakskov. Selvfølgelig sørgede Kongen ogsaa for, at den nødvendige kyndige Ledelse af Arbejdet ikke savnedes. Den 6. November 1653 skriver han til Axel Urup om snarest at skikke en Ingeniør til Nakskov, „som om Værkerne der sammesteds saavel som om hvis Andet dertil udkræves, kan gøre nødvendig Anordning“, og som ovenfor nævnt kom Johan Breckling ogsaa til Nakskov, gav Anvisninger og Forslag og satte Fart i Arbejdet.

Det var ikke alene Værkerne, Frederik III. tænkte paa, ogsaa de nødvendige Forraad af Levnedsmidler og Ammunition til Fæstningen gav han gentagende Ordre om. 6. November 1653 skriver han til Flemming Ulfeldt paa Orebygaard, at han skal drage til Nakskov og forhøre, om Nogen af „Borgerskabet for højeste Pris muligt er at handle om Plads og fornøden Husrum, hvorudi de Stykker „Gevehr“ og anden Munition kan forvares, ophænges og henlægges“. Formodentlig maa da Tøjhuset i Klostergade ikke have været tilstrækkeligt stort. Det ønskede Husrum blev næppe erhvervet; thi under Belejringen maatte Borgerne gemme deres Krudtbeholdning i Kirken. Den 30. Oktober 1656 skriver Kongen igen til Flemming Ulfeldt og giver ham Ordre til at lade Kornhuset i Nakskov forlænge. Det Kornhus, her er Tale om, er den saakaldte Dronningens Gaard, det store Pakhus, der endnu den Dag i Dag ligger i Dronningens Stræde.

Den 20. Maj 1657 — en halv Snes Dage før Danmark erklærede Sverrig Krig —

skriver Kongen til Lensmændene paa Lolland om „at paaskynde, at de Forskellige, hvem det tilkommer i deres Len gøre deres tilskikkede Part af Nakskov Bys Fortification færdig“; endnu den 24. Oktober er det nødvendigt at sende Købstæderne en lignende Skrivelse, hvilket viser, at der ikke har været den rette Fart og Lyst over Arbejdet. Frederik III. vedblev da ogsaa længe efter Krigens Udbrud at gøre, hvad han kunde for at forsyne Nakskov med alt nødvendigt til et stærkt Forsvar. 14. Juni 1657 skriver han til Frederik Urne, at han skal forlange hos Adelen, at hver af deres Bøndergaarde skal levere „6 Palisader, 5 Kvarter tykke omkring, og 5 Alen lange“, som skal anvendes ved Befæstningsværket paa Færgelandet. Sluttelig formaner Kongen Frederik Urne: „tagende Ingen Forsømmelse herudi, eftersom højeste Magt derpaa er anliggendes“. I et Kongebrev af 18. November 1657 bemyndiges Oberst Christopher Steensen, Grimsted (Frederiksdal) til at hæve 1700 Rigsdaler af Landkassen som Betaling for Krudt, han har leveret Nakskov. Det var en efter de Dages Pengeværdi meget betydelig Sum, og Krudtforraadet har da sikkert været stort.

Midt under den fortvivlede Vending, Krigen tager, har Frederik III. sin Opmærksomhed henvendt paa Nakskov. Den 1. Februar 1658 skriver han til Lensmanden Erik Rosenkrands: „Vi bede Dig og naadigst ville, at Du gør Dit Bedste til at sammendrage alt det Laalandske og Falsterske Landfolk i vor Fæstning Nakskov, saa og der lade indføre al den Fourage, som af Landet mest tilkomme kan.“ Den 3. Februar skriver Kongen til Lensmanden og paalægger ham at gøre sin yderste Flid for at forskaffe Kommandanten al det Jern, han behøver til Forsvaret, og samtidig faar han Ordre til at lade fem Tusinde Palisader af Riis, Eg og Bøg hugge i Halsted Klosters Skove til Fæstningens „Defension“ og skal Erik Rosenkrands have Indseende med, at der „arbejdes saavidt mest muligt er og i Synderlighed, at den Side imod Stranden forsikres.“ I et Brev, ligeledes af 3. Februar, beder Kongen Fru Elisabeth v. d. Groben til Oreby om at overlade ham alle de „Stykker“ (Kanoner) saavel som „al anden Gevehr“ og Munition, hun haver paa Oreby, og lade Erik Rosenkrands føre det til Nakskov, saa skal Kongen nok lade hende „forsyne til nøjagtig Betaling i Fredstid“. Samtidig faar Erik Rosenkrands Ordre til straks at føre „Stykkerne“, Underlag og Ammunition til Nakskov og skal han „anordne det strax ved Nat og Dag at did forskaffe.“ Der blev dog ikke noget af dette Udlaan før næste Aar; thi inden disse Breve naaede frem, var Byen overgivet. Efter Pufendorfs Opgivelser var der i Nakskov 45 Kanoner og en Besætning paa opimod 2000 Mand, hvoraf ca. Halvdelen var Borger- og Bønder-Soldater; Resten tyske Lejetropper. Til Kommandant i Fæstningen havde Kongen udnævnt Oberst François Edmont, og ved et Brev af 29. November 1657⁷ paalægges det Byen at forsyne ham med „fornødent Kvarter og Underholdning“. Til Næstkommanderende udnævntes Oberstløjtnant Heinrich Valroth Both.

Saaledes var der altsaa fra Frederik III.s Side gjort, hvad gøres kunde, for at

udbedre og forstærke Fæstningen samt forsyne den med alt fornødent til en længere Belejring, og man forstaaer Kongens dybe Skuffelse over, at Byen trods hans Omsorg overgav sig, saa snart en Trompeter viste sig for dens Mure.

Medens man fra dansk Side traf alle disse Forberedelser, var Carl Gustav gaaet over Isen fra Sønderjylland til Fyn, havde indtaget Nyborg Fæstning og pønsede nu paa at komme over til Sjælland og København. Han var til Sinds at vove Forsøget paa at gaa over Store Bælt; men Forræderen Corfitz Ulfeldt, raadede ham indtrængende til at gaa den længere, men langt sikrere Vej over Lolland-Falster til Sjælland. Carl Gustav fulgte Raadet og drog med hele Hæren til Spodsbjerg. Imidlertid red Erik Dahlberg i Forvejen for at undersøge Isen i Langelandsbæltet. Den 5. Februar gik han med en Trup Ryttere over Isen, gik i Land ved Taars og plyndrede Grimsted (Frederiksdal) og tog Ejerens, Oberst Steensens, halvvoxne Søn med tilbage til Spodsbjerg. Erik Dahlberg erklærede overfor Kongen, at han med sit Liv vil indestaa for, at Isen kunde bære, og Kongen tog ham paa Ordet. Tidlig næste Morgen, Lørdag den 6. Februar 1653 gik Carl Gustav selv med hele Rytteriet over Isen og landede ved Taars. Han slog sig ned paa Grimsted for tidlig næste Morgen at fortsætte Marchen gennem Lolland mod hans hede Længslers Maal: København. General-Admiral Wrangel blev med hele Fod-folket og Artilleriet staaende ved Spodsbjerg for næste Dag at følge efter over Isen.

Fra Nakskov saa man den 6. om Eftermiddagen Kl. 2 flere fjendtlige Skarer nærme sig Fæstningen, dels ad Isen, dels ad Landevejen. En Time senere kom en svensk Trompeter for at opfordre Fæstningen til Overgivelse. Han fik et djærvt Afslag af Kommandanten, der netop var tilstede paa Volden udfør Vejlegades Port, da Svenskeren kom. Tidlig Søndag Morgen den 7. Februar kom Corfitz Ulfeldt med Parlamentærflag og forlangte Kommandanten og Borgernes Raad i Tale. Han forestillede dem, at de burde overgive Byen, da den ellers i en Haandevending vilde blive stormet af Carl Gustav, og da var den viet til Plyndring, Brand og Undergang. Han fik dog et afvisende Svar; men hans Udtalelser havde alligevel forskrækket Borgerne grundigt. Kort efter, at Ulfeldt var draget bort, saa man fra Voldene hele det svenske Rytteri paa Marsch — tilsyneladende mod Nakskov. Det var ved 9-Tiden om Morgenen, Menigheden var samlet i Kirken, og Præsten var midt i en Barnedaab (der den Gang for ægtefødte Børns Vedkommende fandt Sted før Prædikenen), da Anskriget lød gennem Kirken: „Fjenden er for Porten!“ Præsten, Lauritz Mortensen Vidsted, skrev derom i Kirkebogen: „Den 7. Februar, der Fjenderne de Svenske kom for Porten, saa alle Mand løb ud af Kirken, og jeg selv straks med maatte ud paa Akkord (Anders Jydes Barn) Magdalene Hans Lauritzes bar Barnet, var ikke fleve Faddere, blev dog ikke ofret; thi man maatte straks ud af Kirken“. Præsten har sikkert skrevet dette for at forklare, hvorfor der kun var en Fadder indført, men hans Antegnelse er af Betydning som Bevis for Tidspunktet og Dagen for Overgivelsen, hvorom der har hersket nogen Uenighed. At han „selv straks med maatte ud paa Ak-

kord" vil sige, at han blev udset til sammen med 3 andre Borgere at drage ud til Svenskerne for at overgive dem Byen. Deputationen kom ogsaa hurtigt paa Sted, men da var Svenskernes Fortrup med Carl Gustav i Spidsen langt forbi Nakskov, og de 4 Deputerede maatte halvvejs til Stokkemærke, inden de naaede Svenskeregningen, der blev højlig glad ved, at Fæstningen saa uventet faldt i hans Hænder. Samme Dag fik han forøvrigt endnu en glædelig Overraskelse, idet en Styrke paa 400 Soldater, der var paa Vej for at undsætte Nakskov, blev omringet og taget til Fange af det svenske Rytteri.

Det er bevisligt, at det slet ikke var Carl Gustavs Agt at angribe Nakskov. Hans Historieskriver Pufendorf siger det, og det samme gør den franske Ambassadør Terlon, der fulgte Kongen i dennes egen Vogn. Terlon skriver i sine Memoirer, at Carl Gustav ikke vilde angribe Nakskov for ikke at spille Tiden; han hastede mod København for at indtage den, og mente han, at de øvrige Fæstninger og Byer da af sig selv vilde falde til Føje. Den franske Diplomat skriver videre, at Kongen og Hæren brød op tidlig Søndag Morgen og lagde Vejen over Sandby, Marskov (Madeskov), Abildtorpe til Stokkemærke. Det vil altsaa sige, at da man i Nakskov gjorde Anskrig, at „Fjenden var for Porten“, var Svenskerne ikke naaet til Madeskov og var endnu ikke drejet af mod Abildtorpe. Havde man givet sig lidt mere Tid og ikke været saa forhippet paa at faa sendt Folk ud paa „Alkord“, vilde man have opdaget, at Svenskerne drog forbi, og at der slet ingen Fare var paa Færde. Dobbelt forsmædelig var Overgivelsen, da det viste sig, at hele den Rytterskare, Carl Gustav førte med sig, ikke var stort større end Besætningen og Borgervæbningen i Nakskov. Carl Gustav lod to Regimenter rykke ind i Fæstningen og drog selv videre med Resten af Hæren; i en Dagbogsoptegnelse fra den Tid hedder det: „Søndagen, som var den 7., ankom den ganske Krigsarme igennem Stokkemærke, hvor vi da ganske blev udplyndrede.“

Den Hast, hvormed Nakskov faldt Svenskerne til Fode, nedkaldte Foragt og Spot baade over Borgereskab og Besætning, og selvfølgelig kastede de gensidig Skylden paa hinanden. Den Næstkommanderende, Oberst Both, der efter Overgivelsen blev tiltalt og fængslet, fortæller i sit Forsvarsskrift, at han, saa snart Svenskerne havde vist sig for Porten, gik til Bønderne, der „paa tredie Nat holdt Vagt paa Voldene i den strenge Kulde“ og opmuntrede dem til tapper Modstand; de lovede at forsvare Byen, naar blot de maatte faa Øl og Brød — da deres egen Proviant var sluppet op — og naar blot Borgerne vilde kæmpe ved deres Side. Obersten gik derpaa, siger han, til Borgerne for ligeledes at opfordre dem til Tapperhed. Han stødte da paa en Skare Borgere, der havde omringet Kommandanten og truende heftig spurgte ham, hvorfor man havde fornaglet tre af Kanonerne paa Volden, og hvorfor han ikke havde raadført sig med Borgereskabet, før han gav den svenske Trompeter Afslag paa Spørgsmaalet om at overgive Byen. Derefter forlod Borgerne Voldene, og da Bønderne saa det, gik de ogsaa deres Vej. I en Raadslagning, som derefter fandt Sted i den gamle Borgmester Niels Nielsens Hus, besluttede

Borgerskabet at overgive Byen og valgte fire Mænd af deres Midte, som skulde tage ud til Svenskerne og forhandle om Overgivelsen.

I denne Oberstens Beretning lægges jo hele Skylden paa Borgerskabet; men Garnisonen og Officererne har sikkert ogsaa haft deres store Part af Ansvar for denne forsmædelige Historie. Der blev, som før nævnt, rejst Tiltale mod den Næstkommanderende; men om Udfaldet vides nu Intet. Derimod gik Kommandanten selv Ram forbi og fik andre betydelige Hverv; han var Generalkvartermester under det følgende Felttog paa Fyn og var senere en kort Tid Kommandant i Fredericia, indtil han 1662 blev afskediget. Der blev iøvrigt talt meget om Forræderi efter Overgivelsen, og hertil gav navnlig Historien med de tre fornaglede Kanoner Anledning, idet man paastod, at Militæret havde besørget dette Stykke Forræderarbejde og overhovedet gjort, hvad det kunde, for at nedslaa Borgernes Mod og spille Fæstningen i Fjendens Hænder. Hvorledes det forholder sig hermed, maa staa hen; men man maa jo ikke være blind for, at Borgerne var mere end ivrige efter at finde Undskyldning for deres lidet heldige Optreden. Deres Iver efter at faa overgivet Byen lader sig paa ingen Maade bortforklare; de burde dog have ventet saa længe, at de kunde have set, om Svenskerne overhovedet vilde angribe. Hvis Svenskerne havde sat hele deres Styrke ind paa at tage Fæstningen, kunde det ikke været forhindret, fordi Fjenden ad den frosne Fjord kunde ride og køre lige ind i Byen; der var kun Ølkarret til Forsvar paa dette Punkt, og det vilde ikke have forslaaet stort.

Betingelserne for Overgivelsen kendes ikke, men de har ikke været videre favorable, idet Byen maatte udrede en Brandskat paa 20,000 Rigsdaler, et kolossalt Beløb i de Tider. Endvidere tog Svenskerne alt, hvad der var af Ammunition, derimod fik Besætningen Lov at afmarschere med Faner og klingende Spil. Foruden den store Brandskat maatte Borgerne naturligvis levere Levnedsmidler og Drikkevarer i rigt Maal saa længe de to Regimenter, der dannede den svenske Besætning, laa der.

Den 26. Februar 1658 sluttedes Freden i Roskilde, og i Fredstraktaten bestemtes det, at Nakskov skulde rømmes af Fjenden den 4. Marts. Herom skriver Frederik III. i et Brev af 1. Marts til Lensmændene paa Lolland, Erik Rosenkrands og Philip Joachim Barsdorf: „Eftersom Vor Fæstning Nakskov den 4. Marts førstkommende af de Svenske til Vore Kommissærer, som dertil af Os forordnet vorde, overleveres, bemyndiges I herved til nævnte Tid at overtage Fæstningen af de dertil deputerede svenske Kommissærer paa Vore Vegne, og den Anordning give, at det mest mulige Landfolk igen samles og derudi igen indlægges.“

Det gik dog ikke slet saa glat med at faa Svenskerne bort igen. De rykkede ikke ud af Nakskov før den 11. Marts. Skylden herfor kan dog næppe lægges udelukkende paa Svenskerne. Isen gjorde det umuligt at faa dem bort pr. Skib, som Overenskomsten lød paa, og før de kunde drage ud af Byen, maatte de altsaa have anvist andet Kvarter. Herom udgik der først kongeligt Brev til Lensmændene paa Lolland den 4. Marts, og inde-

det naaede frem, og de nødvendige Foranstaltninger blev truffene, kunde der jo let gaa en Ugestid. I Frederik III.s nævnte Brev hedder det: „Da det er at befrygte, at den svenske Arme ikke saa hastig kan komme af Landet, da har du et Regiment, der paa Landet ordentlig at indkvartere, indtil det med første aabne Vande derfra kan føres, hvortil der i alle Havne skal have de flest mulige Skuder i Beredskab.“ Det ene af de to svenske Regimenter i Nakskov skulde altsaa indkvarteres i Aalholm Amt, det andet i Hålsted Amt. Det ser imidlertid ud til, at de er bleven indkvarteret samlede i Stokkemarke. Thi i den før nævnte Dagbogsoptegnelse fra den Tid hedder det, at hele Svenskehæren fra Nakskov slog sig ned i Stokkemarke og forblev der i 5 Uger og 4 Dage. Den 19. April blev Styrken beordret til Vesternæs for at indskibes; men det trak fremdeles ud med Tilstedekomsten af de nødvendige Skibe, og Svenskerne indrettede sig derfor med alle Muligheder for Øje og opkastede en Skanse til eventuelt Forsvar. Endelig den 9. Maj kom Skibene, og Svenskerne drog bort for denne Gang.

Afviklingen med de Svenske gik forøvrigt ikke fra Haanden uden Rivninger her og der. I Nakskov var det de store Forraad af Korn og Krudt, som Frederik III. havde forsynet Fæstningen med, der var Aarsag til Uenigheden. 10. Marts 1658 havde Erik Rosenkrands faaet Ordre fra Frederik III. om at lade Oberst Christoffer v. Mönnichhausen rykke ind i Nakskov med 160 Mand for at overtage Kommandoen i Fæstningen. Ved Overleveringen krævede den svenske Kommandant, Oberst Svante Banér Ret til at bortføre alt, hvad der i Fæstningen fandtes af Ammunition; men herimod protesterede Oberst Mönnichhausen, og Banér klagede da til General-Admiral Wrangel. Resultatet af denne Klage blev et meget hvast Brev til den danske Kommandant. Wrangel erklærede i Brevet, at ved Kapitulationen af Fæstningen havde Carl Gustav udtrykkeligt faaet overdraget alle Magasinbeholdninger af Ammunition m. m., og hvis Mönnichhausen nu nægtede at udlevere det, vilde Svenskerne gøre Gengæld i Skaane og ikke udlevere de derværende Beholdninger, som de Danske havde Krav paa. Som Svar paa dette vrede Brev sendte Mönnichhausen en ydmyg Skrivelse, hvori han meddelte, at det hele beroede paa en Misforstaaelse; han havde nu faaet Ordre fra København til at udlevere „al Munition, Stykkugler, Granater, Lunter og alle Slags Vaaben“, Kanonerne ene undtagne. Samtidig tilbød han Wrangel sin og sine Lejesvendenes Tjeneste. Wrangel tog imod Tilbudet, hvorefter den tyske Oberst søgte og fik sin Afsked af dansk Tjeneste.

Den jammerlige Historie med Overgivelsen bragte, som før berørt, Spot og Spe over Nakskovs Navn. Pontoppidan skrev saaledes i sin TEATRO DANIAE, at de Nakskov-Borgere var rendt ud om Natten med Lygter for at opsøge en Fjende, til hvem de kunde overgive Byen, hvorfor Nakskov-Borgerne almindelig og spotvis kaldtes „Løgtedragere“. Denne urigtige Fremstilling med den deri liggende Haan vilde Nakskov-Patrioten, den flittige Gransker og Præst, Povl Rogert, ikke have stiddende paa sin By og sine Bysbørn, og han skrev derfor en længere Afhandling, hvori han beviste, at Pontoppidan ikke havde

til det, han skev om, og at der aldeles ikke havde været nogen ude med Lygter, eftersom Overgivelsen fandt Sted ved højlys Dag. Foranlediget heraf tog Pontoppidan i sin 30 Aar senere udkomne Danske Atlas sin uheldige Udtalelse i sig igen; men da var Rogert forlængst død*).

I Rogerts Skrift findes forøvrigt mange udmærkede Oplysninger, hvoraf adskillige er benyttede i denne Fremstilling. Rogert var grundig i sine Undersøgelser og paalidelig i sin Fremstilling, og han skrev et i Datidens Øjne meget blomstrende Sprog. I sine Betragtninger over den uheldige Kapitulation sammenligner han Nakskov med en ærbar Mø og skriver bl. a.:

„Nachhous holdt ikke sin Jomfruboms-Øre saa dyrebar, At den lod sig uden at knæ et Ord som Kæstning, i al sin Værdse, i sit fulde Harnisk, saa taus og stille, kysse og krænke af sine fremmede Vællere, ligesom den ikke havde haft Mund at tale for sig, eller Hænder at tage for sig med, eller næppe sig med, da den dog havde saa mange Stykkers (Kanoners) Munde at tale af, og saa mange væbnede Hænder at væge og væge sig med.“

Rogert lægger derefter hele Skylden for Overgivelsen over paa Besætningen, der var mere mandstærk end hele Byens Befolkning, men hvis Mod var frosset til Isklumper sammen med Øl- og Vinfadene — og han fortsætter derefter:

„Nachhous Øye og Borgerkab kan da, efter beviste Omstændigheder, ikke anses anderledes end en umyndig Mø, og When og Befæstningen, som hendes Guds og Midle-, hvilkke Kongen og Riget havde sat denne anseelige Befæstning til Værges for. Ingen kan jo nu med Viltskab regne en Jomfru det til Laft, at hendes Værges stammelig forspilder hendes Guds, og overgiver hende i en Dølers Vold“ . . . „Førend vi denne Gang forlader When, vilde vi først høre Nachhous Klagemaal over sit Fald, som den ved en af sine Patrioter udfører saaledes“:

„Da Himlens selfom Frost fræs Strigens Tid til Vandet, som smeltet Hiernerne og røbet Modet hen, Paa dem, hvormed jeg var i samme Tid bemandet, saa de var lun at se som væbnet Stol og Steen, De var den Stel, det Riv, som skulde mig opløse og samle deres Mod med min væbnet Magt, Men Angest raadte dem sig strax at overgive, de faldt og smittede sit Navn og Kongens Dragt.

Forræderen fristede min Jomfrubom og Øre, han lokket mig med Freds og Frelses søde Navn, Fra at hevise, hvad jeg var og skulde være til at opofre Troe og Eed og Rigets Gavn. Han bragte mig i Fald, jeg faldt og lod mig krænke af Frygt for Hælleren skuld' tæget mig med Vold, Jeg som ufristet Mø mig kunde et betænke, at sigt et troeløs Fald har Skændsel til sin Sold.

Den Dag, jeg faldt, skal staa i epig Sørgesklæde og afbrig nogen Tid sin Sørrig legge af, Den skal forordnes til allene at begræde min Jomfru-Øre, jeg saa daarlig overgav. Men, vil min Konge mig sit Sværd og Raade give igen og lade Mod og Mandom hos mig hve, Da skal jeg med mit Blod mig blandt de Stæder scribe, der var sig selv, sit Vand, sit Fjoll sin Konge trøe.“

*) Povl Rogert giver følgende for Nakskov-Borgerne langt mere smigrende Forklaring om Ordet Lygtedragers Frønkømt: Den Dag, Overgivelsen fandt Sted, og medens Deputationen var ude for at finde Carl Gustav, gik en af Nakskov Borgere ved højlys Dag rundt med en Lygte og lyste og søgte alle Steder. En af Garnisonens Officerer spurgte ham da, hvad han søgte efter, og Borgeren gav da med hidende Spot til Svar: »Efter Soldater.« Officeren løste sig truffet og raabte ærgerlig; »Aa, gaa væk, du Løgledrager.«

Belejringen i 1659.

Det Løfte, den lokale Patriot og Poet udtaler i det sidste af de foran gengivne Vers, blev fuldtud indfriet i 1659, da baade Borgerne og Besætningen afvaskede Pletten fra 1658 og indskrev Nakskovs Navn med lysende Skrift i Krigshistorien. Desværre var Fæstningen ikke denne Gang saa velforsynet med Ammunition og andre Forsvarsmidler som Aaret før — ellers havde Svenskerne sikkert faaet samme Bekomst her som ved København.

Allerede medens Mönnichhausen laa i Nakskov, var Oberst Jochum Kørber udnævnt til Fæstningens Kommandant, men kunde, grundet paa Hverv andet Steds, ikke tiltræde Posten straks. 20. Maj 1658 udsiedtes der kongeligt Brev til Oberst Mönnichhausen, om at levere sine Soldater og Underofficerer til Oberstløjtnant Bernbach, der midlertidig overtog Kommandantskabet indtil Oberst Kørbers Ankomst. Samme Dato gik der Brev til Lensmand Frans Brokkenhus paa Halsted Kloster med Befaling til gennem Borgmester og Raad at skaffe Bernbach og de tvende Kompagnier Landfolk, han medførte, fornødent Kvarter i Nakskov, og i Juni blev Besætningen øget med endnu tre Kompagnier. Sidst i Juni kom Fæstningsingeniør Johan Brechling atter til Nakskov for at syne Fæstningen; formodentlig har han indberettet, at den var i tilfredsstillende Stand, for det ser ikke ud til, at der er truffet større Anstalter til dens Forbedring, skønt Manglerne paa Færgelandssiden var meget iøjnefaldende. Sammen med Brechling ankom Stykhopmand (Artilleriofficer) Jørgen Buchner med 3 Konstabler fra Fredericia for at tage Kommandoen over Kanonerne*). Først i Juli 1658 ankom endelig Oberst Kørber til Nakskov og overtog den Post, han siden hævdede med saa stor Tapperhed.

Den 7. August 1658 brød Carl Gustav paa troløs Vis Freden og gik i Land ved Korsør med sine Tropper. Den næste Dag naaede Budskabet om Overfaldet København, og Frans Brokkenhus, som netop opholdt sig der, fik Ordre til „straks og uden Ophold at forføje sig til Nakskov Fæstning“ og tage „Lod og Krudt“ med fra København. Han skal være Guvernør i Fæstningen og tage vel Agt paa, at alt bliver ordnet tilbørligt med Forsvaret for Øje. I de følgende Dage indesluttede Svenskerne København; men Forbindelsen ad Søvejen med de sydlige Øer blev dog ikke helt afskaaret. Den 27. August udstedte Kongen en Skrivelse til samtlige Stænder paa Lolland-Falster, hvori han meddelte, at han var belejret i sin Hovedstad og opfordrer dem alle til at blive Land og Konge tro og gøre Fjenden „mest muligt Afbræk“, og 29. August kom der Brev til Christoffer Lindenow, som opfordres til at hjælpe Oberst Kørber med at forsyne Nakskov Fæstning med alt tilbørligt til dens Forsvar.

*) Samme Jørgen Buchner var nok ikke noget Dydsmønster; thi 3. April 1659 var Pigen Maren Hansdatter til offentlig Skrifte og Absolution i Nakskov Kirke for at have „syndet med Styk-kaptajn Jørgen Buchner fra Frederiksodde.“

Den 10. September 1658 udsendte Kong Frederik følgende aabne Brev til Befolkningen paa Lolland-Falster:

„Vi Frederik den tredje hilser eder Ds elskelige Riddere og Riddersmænds Mænd, adellige Fruer og Jomfruer saavel som Gjestligheden, Borgerne og menige Indbyggere udi Vore Lande Lolland og Falster, eftersom Vi ej paatvile, at eder jo alle nøjsom betendt er, hvorledes Kongen af Sverig Ds usformodentlig og uden al givne Marsag imod oprettede Pagter og Fredsforlig skendelig have overfaldet, saa beder Vi eder alle og af enhver særdeles begæret, at I udi Vore Fæstning Nakskov indflytter alt eders Gods og Formue, saa at Fjenden deraf intet skulle blive nægtig, om han noget der paa Landet skulle ville tentere, Vi formoder og, at I som Vore tro og oprigtige Underfættter sekunderer Fæstningen med Korn, Hæ eller andet, som dertil behøves og i Beraad have kan, og ellers udi alle Maader gaar Kommandanten der udi til Haande og giver ham al mulig Assistance udi hvad han eders Tjeneste kan behøve. Vi ville derfor ikke alene, naar Gud giver bedre Tider, tilbørligen betale Iads, men endog imod enhver efter Stand og Condiution med anden kongelig Maade vide at erkende.“

26. September udgik der efter Oberst Kørbers Anmodning kongeligt Bud om at forsyne Nakskov med al mulig Proviant, og der nedlagdes paany Forbud mod at udføre Levnedsmidler fra Øerne udover det, Kongen selv rekvirerede til København. Samme Dag fik Christoffer Lindenow Ordre til uden „Persons Anseelse“ at lade foretage Husundersøgelse i Nakskov for at komme til Klarhed over, hvor meget Proviant, der fandtes i Byen.

Lolland-Falster, Møen og Langeland nød endnu en Tid lang den Fordel at være den eneste Del af Landet, der ikke blev besat af Fjenden, og der krævedes derfor stadig fra København Forsendelser ikke blot af Levnedsmidler, men ogsaa af Soldater. Den 21. September sendtes der kongeligt Brev til Oberst Kørber med Befaling til at sende de 5 Kompagnier Fodfolk, der udgjorde Besætningen, til København under Dækning af de to Kaperskibe, som laa i Nakskov Havn. Til Gengæld skulde Kørber indkalde til Tjeneste i Fæstningen saa mange Ryttere fra Landet, som han fandt nødvendigt, indtil nyt Landfolk kunde blive udskrevet og samlet til Fæstningens Forsvar. Frederik III. har naturligvis været klar over, at Oberst Kørber ikke var begejstret for at afgive sine uddannede Folk og faa ganske uøvede i Stedet, og Kongen understreger derfor Nødvendigheden af Ordrens hurtige Udførelse og formaner Kørber: „tagende herudi ingen Forsømmelse, eftersom højeste Magt derpaa anliggende er.“ 22. September afsendes Brev til de to Landkommissærer Christoffer Lindenow og Joachim Barstorf med Ordre til straks at lade udskrive det bedste Mandskab paa Lolland-Falster og anvende en Del af det til Besætning i Nakskov og Resten til Landsdelens Forsvar.

Imidlertid lykkedes det Carl Gustav ved Hjælp af sin Flaade at blokere København ogsaa fra Søsiden, og der slap derfor ingen Tropper fra Lolland til København før efter 29. Oktober, da den hoilandske Flaade kom den indesluttede og udhungrede Hovedstad til Hjælp ved at aabne Søvejen. Den 5. November skrev Frederik III. til Oberst Kørber, at han til sin Forundring havde erfaret, at de 5 Kompagnier Fodfolk endnu ikke var

afskibet fra Nakskov, og han paalægger Obersten uopholdelig at lade det ske. Inden dette Kongebrev naaede Fæstningen, var Udskibningen tilendebragt; thi den 7. November ankom nemlig to Kompagnier fra Lolland til København og afløste Studenterne med Vagt-tjenesten paa Volden. De tre andre Kompagnier er sikkert ankommet de følgende Dage, men det ser ud til, at de er anvendt paa Flaaden, hvilket ofte var Tilfældet med Trop-perne fra Smaaøerne.

Arbejdet paa at forsyne Fæstningen med Proviant fortsattes stadig, endog med en saadan Energi, at man skred til ved Militæret at foretage „Eksekution“ hos dem, der ikke vilde efterkomme Opfordringen, til at aflevere noget af deres rige Forraad. Denne kraf-tige Trusel har sikkert haft den forønskede Virkning; thi siden hører man ikke mere om Mangel paa Proviant.

Hele Vinteren levede Nakskov i Fred og Ro. Det eneste, man saa af Fjenden, var de svenske Fanger, der indbragtes med de kaprede Skibe. I Begyndelsen blev alle Prisesagerne afgjorte af Admiralitetet i København; men da dette Arbejde, takket være Prisernes rige Antal, efterhaanden blev for stort, udgik der sidst i April 1659 Befaling til Borgmester Peder Mortensen i Nakskov om sammen med Raadmand Peder Hansen og Borgerne Villum Hansen og Hans Madsen at danne en Priseret til Afgørelse af alle Retsspørgsmaal vedrørende de kaprede Skibe.

— Efter at Stormen paa København var afslaaet, kastede Carl Gustav sine Øjne mod „Smaalandene“, der havde været Hovedstaden et saa udmærket Spisekammer. Han besluttede at besætte Øerne, for at den svenske Hær og ikke København kunde faa den udmærkede Proviant derfra. Flere indledende Angreb blev dog slaaet tilbage af de Danske, og dermed gik Tiden til henimod April. Carl Gustav besluttede saa, at nu skulde det være Alvor, nu skulde der sættes noget ind paa „Smaalandenes“ Erobring, og en større svensk Styrke blev derfor beordret samlet ved Vordingborg; den 25. April stod der 3 Fodregimenter og 9 Rytterregimenter, og dette mente man maatte være tilstrækkeligt til at indtage Lolland-Falster og Nakskov.

I Vinterens Løb var der gjort adskillige Forsøg paa at mobilisere en større Styrke herovre. Midt i December 1658 havde Oberst Kørber faaet Overkommandoen over alt Rytteriet paa Møn og Lolland-Falster og tillige den Opgave at hverve et Regiment Ryt-tere. Oberstløjtnant Daniel v. Rheden ankom den 21. December til Nakskov og overtog Kommandantposten. Skulde det ske, at Oberst Kørber med sine Folk ikke kunne afslaa et eventuelt Landgangsforsøg og ikke klare sig i aaben Mark mod Svenskerne, skulde han kaste sig ind i Nakskov og der overtage Stillingen som Overkommandant. Det gik kun meget smaat med Hvervningen. Kørber, der havde taget Hovedkvarter i Stubbe-købing, fik ingen Penge til at hverve Folk for, og af hans Skrivelser og Klagemaal til Feltmarschal Hans Schack ses det, at han var led og ked af det hele. Det har næppe været store Styrker, han har haft at møde med ved de svenske Landgangsforsøg. Da

han fik Underretning om, at Svenskerne samledes ved Vordingborg, lod han opkaste Skanser ved Guldborg — det bekvemteste Landgangssted for Fjenden — og satte stærke Vagthold ved de andre mest udsatte Steder af Kysten.

Den 26. April gik de svenske Tropper om Bord i Transportskibene, som derefter under Beskyttelse af 4 Orlogsmænd og under Carl Gustavs personlige Ledelse satte Kursen mod Gaabense. Landgangsforsøget her mislykkedes dog, fordi Grundene strakte sig saa langt ud, at Orlogsskibenes Kanoner ikke med nogen Virkning kunde støtte Landgangen. Carl Gustav lod da de to af Orlogsmændene blive liggende for at holde den danske Landstyrke bundet ved Gaabense, medens han med de to Orlogsskibe og Transportbaadene gik til Guldborg, hvor Orlogsmændene kunde lægge bi tæt under Land. Carl Gustav lod først nogle Tropper gaa i Land paa Falster og vendte sig derefter mod Guldborg Lolland og lod Orlogsmændenes Kanoner ~~torde løs~~ mod ~~den~~ opkastede Skanse, der hurtigt blev et saa usikkert Tilflugtssted, at de danske maatte fortrække. Da de første svenske Tropper gik i Land, huggede Kørber gentagne Gange ind med sine Ryttere; men Ilden fra Orlogsskibene tvang ham stadigt tilbage, og der kom hurtigt saa mange Fjender i Land, at enhver Tanke om Kamp i aaben Mark maatte opgives, og Kørber trak sig tilbage til Nakskov. Han blev forøvrigt selv saaret under Kampen; thi Rogert skriver om hans Indhug: „Han (Kørber) vandt dog dermed intet uden et Saar for sig selv og Nederlag for adskillige af sine Underhavende.“

Hvor stærk en Garnison Nakskov havde under Belejringen, lader sig kun tilnærmelsesvis opgive. Ved Krigens Udbrud blev, som nævnt, de 5 Kompagnier Fodfolk, der laa i Fæstningen, beordret til København, og samtidig blev der givet Ordre til at erstatte dem med 8 Kompagnier Landfolk a 100 Mand, som skulde udskrives paa Lolland-Falster; men med denne Udskrivning gik det meget smaat, og man var langt fra naaet de 800 Mand, da Nakskov blev indesluttet. Antallet af de Ryttere, Oberst Kørber førte med sig ind i Fæstningen, har heller ikke været imponerende, vel højst et Par Hundrede Mand. Efter en Indberetning fra Feltmarschal Otto Stenbock til Carl Gustav havde en ved et Udfald den 28. Juni fangen dansk Korporal, Lorenz Peter, af Oberst Kørbers Livkompagni givet følgende Liste over Nakskovs Besætning:

Oberst Kørbers Livkompagni af uberedne Ryttere	30
Tyske Ryttere under Ritmester Vardøhus	70
Tyske Ryttere under Kaptajn Listue (?)	70
Danske Ryttere under Grev Holk	80
Alle Musketerkompagnierne tilsammen	200
Bønder under Oberstløjtnant Steensen	100
Væbnede Borgere	300

Altsaa ialt 250 Ryttere og 600 Mand til Fods. Korporalen har, som man ser, regnet med runde Tal, men man kan godt gaa ud fra, at hans Opgivelser er rigtige; thi gav

han falsk Besked, var han om en Hals, naar Byen blev indtaget og hans Usandfærdighed konstateret. Tager man Hensyn til Tabet i den Tid, der laa forud for 28. Juni, kommer man til det Resultat, at Forsvarernes Tal ved Belejringsens Begyndelse har været ca. 1000 Mand.

De to Borgerkompagnier kommanderedes af de to Stadshauptmænd (Borgervæbningskaptajner) Købmand Hans Horn og Skomager Diderik von Essen. Navnlig den sidste berømmes meget for sit Mod. Han havde før Krigen været Borgernes Fører i den — vist til Tider haardt tiltrængte — Opposition mod den enevældige Magistrat, og det sagdes om ham, at han blandt Borgerne havde mere Indflydelse end Borgmester og Raad tilsammen.

Sammen med Forsvaret maa nævnes et særligt Korps, der bestod af Borgere og indflygtede Bønder og kaldtes „Brandterne“. Det havde den vigtige Opgave at slukke alle de Brande, Fjendens Bombardement foraarsagede. Det var bleven udmærket organiseret af Rigsraaden Otto Krag, som Regeringen havde sendt til Nakskov for at træffe alle mulige Foranstaltninger til Styrkelsen af Forsvaret.. Otto Krag, der under Stormnatten personlig havde kæmpet paa Københavns Volde, oplivede og styrkede Borgernes Mod ved Beretningerne om, hvorledes der hin Nat var kæmpet og sejret. Han kom desværre for sent herved til at gøre stort for Øens og Byens Forsvar; men de Erfaringer, han havde gjort under Forsvaret af København, kom nu Nakskov til Gode gennem hans mange gode Raad. Til Bekæmpelse af Ilden anordnede han, at der uden for hvert Hus skulde stilles saa mange Kar som muligt med Vand, og at man altid skulde have raa Oksehuder, udblødte i Saltvand og Møg, parate, da de var udmærkede baade til Dæmpelse af en nylig udbrudt Ild og til Beskærmelse af Huse mod Branden fra Nabostederne. Ogsaa til Uskadeliggørelse af brændende, men endnu ikke sprængte Bomber anvendte de modige Brandfolk med stort Held disse Oksehuder. Det viste sig da ogsaa under Belejringsen, at „Brandterne“, der stod under Borgmester Niels Nielsens Befaling, arbejdede aldeles fortrinligt og havde Æren for, at store Partier af Byen blev frelst fra Luerne under Fjendens voldsomme og ofte gentagne Bombardement. Heldigvis for „Brandterne“ koncentrerede Fjenden hele Tiden sin Ild mod Kirken, og dermed blev Sluknings-Arbejdet jo koncentreret i dette Kvarter af Byen; var Ilden bleven spredt over hele Byen, saa de raske Brandfolk skulde have været alle Steder paa een Gang, var deres Bestræbelser næppe bleven kronet med saa stort Held. Om Borgmester Niels Nielsen — der vil blive nærmere omtalt i Kapitlet: Skikkelse og Navne i Nakskovs Historie — skriver Povl Rørgert: „Hovedet for Brandkompagniet i Nakskov var den fortreffelige og berømmelige Borgmester Niels Nielsen, hvis priselge Flid og Aarvaagenhed, man næst Guds Forsyn, har at tilskrive, at Byen af al den Ild, Fjenden i varende Belejrning i saadan utrolig Mængde udøste over den, tog dog ingen eller ganske ringe Skade. Han prisedes, saa længe de levede, der kendte ham, for den ugemene Aarvaagenhed, han viste, baade ved

at gøre Fjenden Afbræk, naar Lejlighed gaves, og tillige ved nyttige Anstalter at gøre Fjendens Anslag til Intet.*

Sammen med Rigsraad Otto Krag var Admiralitetsraad Henrich Müller kommen til Nakskov for at forberede Forsvaret og opmuntre Borgerne. Før Byen blev indesluttet, afsejlede de begge til Lybæk for efter kongelig Ordre at proviantere den danske og hollandske Flaade og om muligt sende Undsætning til Nakskov. De lovede ved Afrejsen at sende Hjælp snarest, og i dette Løfte søgte Borgerne ny Trøst og Mod, hver Gang det kneb. Frans Brokkenhus, der som før omtalt var udnævnt til Guvernør i Fæstningen, omtales slet ikke under Belejringen, saa han har sikkert ikke været i Byen, og hans Guvernørskab har derfor aldrig faaet nogen Betydning. Derimod opholdt Rigskansleren, Christoffer Urne til Aaesmarke (Knuthenborg) sig i Nakskov under hele Belejringen, men han var kun søgt derind for at finde Beskyttelse for sin Familie og sit Gods, saa han havde intet at byde eller befale. Der var endnu en højfornem Herre i Nakskov, og det endda en saare besværlig, det var Forræderen Generalmajor Ebbe Ulfeld, en Broder til Corfitz Ulfeld. Han var sammen med nogle Svenskere taget til Fange ved København, og da man ikke vilde have ham i Hovedstaden, blev han 28. December 1658 sendt til Nakskov, og Kommandanten fik Ordre til, at Ulfeld med to Tjenere skulde blive i Byen og have Underhold ligesom andre svenske Fanger. Under Belejringen viste Ebbe Ulfeld sig Forrædernavnet fuldt værdigt. Det fremgaar af Stenbocks Indberetninger, at den før nævnte fangne danske Korporal Lorentz Peter havde fortalt, at Ulfeld en Gang forsøgte at sende en Rytter ud med Besked til Svenskerne; Rytteren blev forhindret i sit Forehavende af Vagten og blev arresteret sammen med Generalmajor Ulfelds Tjenere, og Ulfeld selv blev derefter sat under endnu strengere Bevogtning. Alligevel lykkedes det Forræderen at give Fjenden nyttige Anvisninger, bl. a. oplyste han Svenskerne om, at Færgelandet var det svageste Punkt i Fæstningen, og at de meget let kunde tage det. I en Indberetning til Carl Gustav den 15. Juni 1659 omtaler Stenbock dette Forræderbrev, idet han skriver: „Jeg har ligeledes spekuleret paa at finde Meningen i det Brev, Ebbe Ulfeld har skrevet i Nakskov. Det, han kalder Færgelandet, er en liden Ø, hvor man helt bekvemt kan sætte sig fast, hvis jeg havde noget mere Fodfolk, men nu kan jeg ikke gøre det.“ Forræderen fik selvfølgelig sin Frihed, da Byen faldt i Fjendens Hænder.

Af Officererne maa først og fremmest nævnes Overkommandanten Oberst Kørber og Oberstløjtnant Bernbach, der begge nød stor Anseelse blandt Borgerne og tillige var meget afholdt, hvad ellers ikke var Tilfældet med Officererne i de Tider. Oberst Kørber faar af Povl Rogert følgende smukke Skudsmaal: „I den Tid, Belejringen havde været, viste han alle de Prøver, som kunde ønskes af en Kommandant, paa Aarvaagenhed, Nidkærlighed for Fæstningens Forsvar, Krigserfarenhed, Tapperhed, Redelighed og Forstand.“ Endnu kraftigere lyder Lovordene over David v. Bernbach, der til Borgernes og Besættningens umaadelige Sorg fandt Heltedøden under et Udfald. „Den dyrebare Hr. Oberst-

Løjtnant Bernbach* — skriver Povl Rogert — „ejede ikke alene alle de Egenskaber, som prætenderes af en ret Officer, men var derhos ogsaa en saa gunstig og øm Herre over Almuen, og saadan en Patron for Borgerskabet, som faa kunde ligne, men færre overgaa.“ Ved sin Tapperhed og kloge Anførsel satte han sit Navn et Æresminde, der aldrig uddør. „Og fordi Nakskov kendte ved saa mange rare Prøver hans Tapperhed og Fromhed i lige Grad, derfor er og hans Navn der i saadant Æreminde, som blomstrede i de Gamles Munde, saalænge de levede, som kendte ham. Hr. Bernbach berømmes ikke alene for sin store Aarvaagenhed i Belejringsens Tid, hvormed han saa nøje observerede alle Fjendens Bevægelser, men endog for den ugemene Forstand, han ordinerede og foranstaltede Alting med, som kunde eragtes nyttigt til at hindre de Anslag, han havde mærket Fjenden af.“ Af Garnisonens øvrige Officerer nævner de gamle Skrifter kun Navnene paa Næstkommanderende Oberstløjtnant Daniel v. Rheden, Major Ketzer, Ritmester Vardøhus og Løjtnant Rech, sidstnævnte faldt under Belejringen. Vi bør ikke i denne Fortællelse over den tapre Skare forbigaa Rektor Niels Vemmeløv, der tog ivrig Del i Udfaldene; der fortælles, at han dræbte et Dusin Svenskere, og ved et af Udfaldene tillige en Marketender, hvorefter han førte alle dennes Levnedsmidler ind i Byen.*)

En af de mest populære Mænd under Belejringen var Otto Kuld, Bønderkarlenes tapre og snarraadige Anfører. Hans Navn nævnes ofte i Beretningerne, men altid uden nogen som helst Oplysning om ham selv. Det ser ud til, at Datidens Fortællere betragtede Otto Kuld som saa velkendt, at enhver nærmere Forklaring var overflødig. Resultatet er blevet, at vi slet intet ved om ham. J. J. F. Friis skriver med fuld Pøje, at det hører til de sørgeligste Kendsgerninger, at der ikke er overleveret et Ord om en saadan Mand, og at det altid bliver en Bebrejdelse imod den utaknemmelige Samtid, at den ikke havde nær saa meget Øje for det borgerlige Mod og den borgerlige Fortjeneste som for en Adelsmands Slægtsregister eller en Præsterække.

Nakskov manglede altsaa ikke tapre og dygtige Mænd til at lede Forsvaret, men Besætningen var for lille til det store Vagthold, der stadig krævedes hele Volden rundt samtidig med, at der skulde foretages Udfald, afslaa Angreb og slukkes Brande. Dertil kom, at Ammunitionsbeholdningerne var alt for smaa; de rige Forraad, Svenskerne tog med sig i 1658, blev nu haardt savnet. Derimod var der ingen Mangel paa Levnedsmidler; der var endnu store Mængder, da Svenskerne indtog Byen, og dette bibragte dem den Tro, at Byen var meget mere velhavende, end Tilfældet i Virkeligheden var.

— Da den svenske Landgang ved Guldborg var lykkedes, overdrog Carl Gustav Kommandoen til sin berømte Feltherre General-Admiral Wrangel og drog selv til Krou-

*) Samme gode Rektor havde forøvrigt senere en stor Ubehagelighed, fortæller en gammel Skribent, idet hans Kone nedkom med et Barn, hvilket han ej fandt sig foranlediget til at kalde sit eget. Hans Kone søgte at redde sin Ære ved at forsikre, at hun imod sin Villie var bleven krænkert af en hende ukendt Person, der lignede en Skrivers.

borg. Den 1. Maj 1659 ankom Svenskernes Fortrop til Arninge, og her samledes i de følgende Dage hele den svenske Styrke, der talte godt et Par Tusinde Mand. Senere, da det danske Landfolk omkring paa Øerne var splittet, kom yderligere Forstærkninger til, saaledes at der blev et Par Tusinde Mand til selve Angrebet paa Fæstningen, medens andre Styrker afskar Byen fra al Forbindelse over Land mod Syd og Øst og overtog Tjenesten med Fouragering og Strejftog i Oplandet. For om muligt ogsaa at afspærre Byen fra Sø-siden lod Wrangel opkaste Skanser paa de to Øer Bagerholm (Barnholm) og Kuddeholm (Hestholm), der ligger paa hver sin Side af Sipperenden, der dannede det eneste nogenlunde dybe Løb til Byen. Det var dog kun simple Jordskanser, der ikke vilde have været i Stand til at yde en virksom Modstand ved et Angreb af større Skibe.

I Pufendorfs Værk findes et Kort (Fig. 8), der angiver Fordelingen af den svenske Belejningsstyrke. Hovedkvarteret tog Station paa Helgenæs, paa Kortet mrkt. 1, Artilleriparken var opstillet paa „Marskovs Banke“ mrkt. 2, omtrent hvor nu Gaarden Riddersborg, ligger. 3 angiver den svenske Hovedlejr paa Madeskov, Bogstaverne antyder, hvilke Regimenter, der ligger i Lejren; A er Generalmajor Banners Rytterregiment, B Generalmajor Persens Rytterregiment, C Sødermanlands Fodfolksregiment under Kommando af Major Wildenhjelm, D Oberst Bekkers Fodfolkregiment, E Grev Solms Rytterregiment og F Oberst Pülens Rytterregiment. Paa Sæbyholm, som ikke findes angivet paa Kortet, laa Oberst Prengels Rytterregiment, og ved Arninge, der er mrkt. 4, men hvoraf kun lidt ses paa Kortet, laa Oberst du Vals og Oberst Sehns Rytterregimenter samt Oberst Gorgas Rytterregiment K. Paa Fredsholm, mrk. 5, laa Livgarden til Hest (L) og det pfalziske Rytterregiment (M) under Oberstløjtnanterne Buchwald og Montaine. 6 og 7 er de før nævnte Skanser paa Barnholm og Hestholm, 8 er Skanserne paa Stensø, som blev opkastet af de Svenske med Front mod Byen; den ene Skanse (R) er paa 6 Kanoner, den anden paa ti Kanoner. 9 er de svenske Løbegrave og Skanser til Angreb paa Hornværket, R et Batteri paa seks Kanoner, S en Skanse paa to Kanoner, T et Batteri paa fire Kanoner. Ziksakstregerne angiver Løbegravene. 10 er de paabegyndte Løbegrave og Skanser foran Søndergade Port, men her blev der ikke sat videre Kraft ind paa Angrebet. Iøvrigt er Betegnelserne paa Kortet for en Del tysk-svenske, f. Eks. Gross Wigelosa Waldt og Kleine Wigelosa Waldt for henholdsvis store og lille Vejlø Skov, Feerlant for Færgelandet, Bogenholm for Bagerholm (nu Barnholm), Hällenäs for Helgenæs osv.

I Sipperenden mellem Barnholm og Slotø har Pufendorf placeret en Række Skibe med Røgen staaende ud af Kanonportene. Dette kunde jo opfattes, som om der her var udkæmpet en Kamp mellem danske og svenske Krigsskibe; men en saadan har ikke fundet Sted. Det vilde have været en let Sag for den forenede danske og hollandske Flaade at undsætte Nakskov; men Hollænderne vilde ikke. Deres Politik gik ud paa, at Danmark og Sverig gerne maatte udmatte hinanden saa meget som muligt, men den ene maatte ikke have Loy til helt at ødelægge den anden. Derfor var Hollænderne villige nok

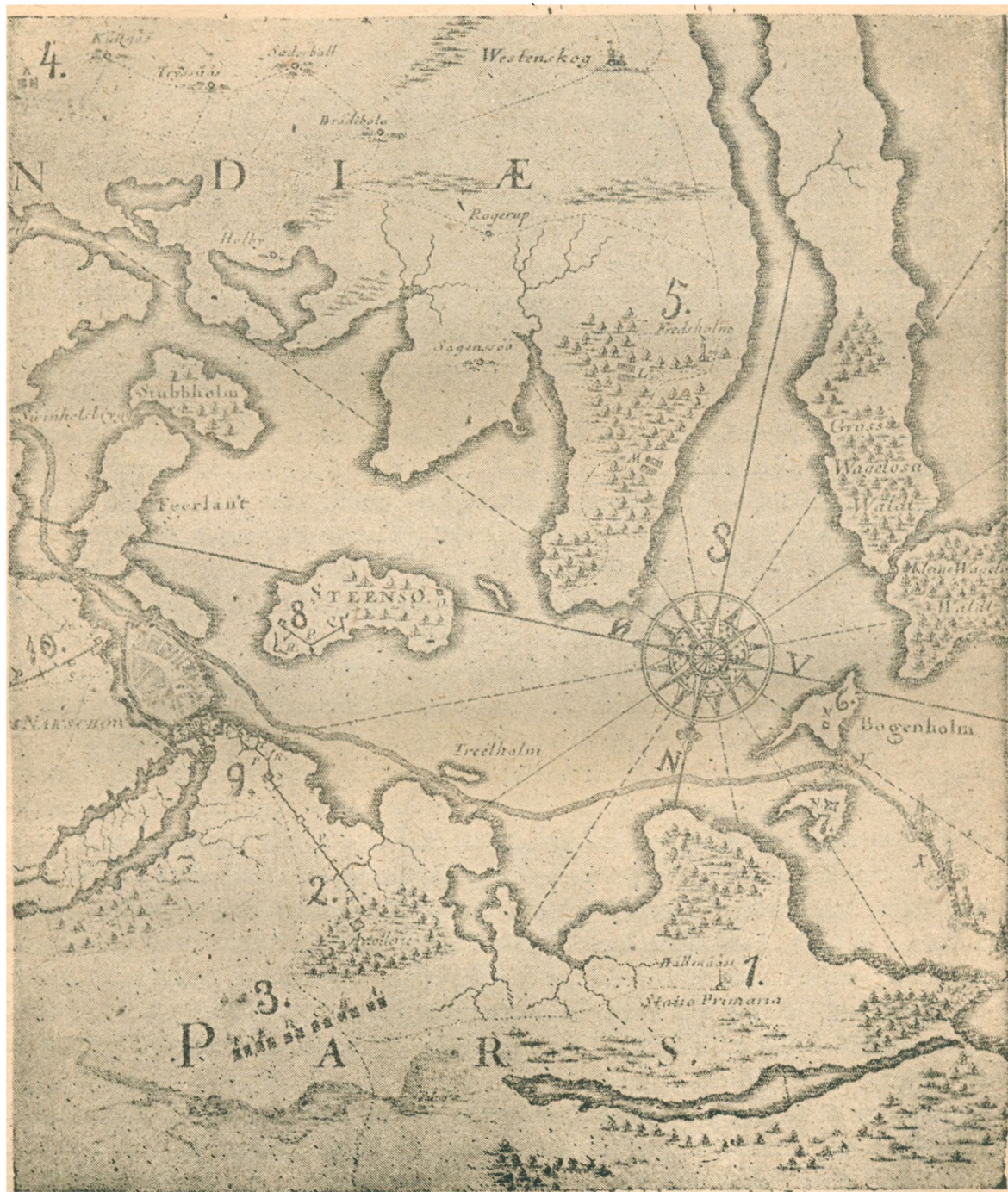

Fig 8. De svenske Bolejringsstropper omkring Nakskov 1658.

til at hjælpe København, saa ikke Carl Gustav skulde faa Herredømmet over hele Danmark og dermed over Øresund — og derfor holdt de igen, da Lykken begyndte at svigte Svenskekongen; thi nu gjaldt det om at forhindre, at Danskerne vandt en saa afgørende Sejr, at de atter kunde kræve Besiddelsen af Skaane, Halland og Bleking og dermed paany blive Eneherre over Øresund. Det manglede ikke paa Opfordringer til den hollandske Admiral Opdam om at undsætte Nakskov; men han kom stadig med Udflugter. Da Frederik III. gennem specielle Udsendinge til sidst lod sige Admiralen, at hvis der ikke blev sendt Hjælp, vilde Svenskerne, trods Nakskovs heltemodige Forsvar, til sidst tage Fæstningen, svarede Opdam: Lad de Svenske kun tage, hvad de vil, de skal faa Lov at give det altsammen tilbage igen; hvad Indbyggerne i Nakskov derunder maa lide, kan man ikke regne med. — I Nakskov anede man Intet om den virkelige Grund til, at Hjælpen stadig udeblev, og Ilge til det sidste vedblev man at haabe paa Undsætning.

— I Krigens Aar eller de nærmest følgende levede der desværre ingen Mand i Nakskov, der kunde give en udtømmende Beskrivelse af Belejringen og Nakskov Borgeres Udholdenhed og deres Føreres Bedrifter. Præsten Niels Saxtrup, der paa den Tid levede i Nakskov, skrev paa Latin en „Kort og sandfærdig Beskrivelse over den Belejring, som Nakskov i 13 Uger udstod af de Svenske i Aaret 1659, rimvis forfattet af Niels Saxtrup, residerende Kapellan til Nakskov og Sognepræst til Lille Løjtofte Menigheder.“ Skriftet var altsaa ikke alene paa Latin, men ogsaa paa Vers, og det sidste var unægtelig det værste; thi den gode Præstemand var en meget daarlig Rimsmed, og naar det kneb med et Rim, anvendte han rask væk et Ord uden Mening eller udelod vigtige og højst tiltrængte Oplysninger. Beretningen vilde derfor ikke have haft stor Værdi, om ikke Povl Rogert — godt et halvt Hundrede Aar senere — havde taget sig for at oversætte den paa Dansk og forsyne den med en Mængde Noter, der berigtiger og supplerer Saxtrups Beretning paa en saa grundig Maade, at det er Noterne, der faar Værdi som historisk Kildeskrift, medens Versene kun faar Kuriositetens Interesse. Af andre Kilder findes Pufendorfs oftnævnte Værk om Carl Gustav, samt Optegnelserne i Nakskov Kirkebog. Endelig har Oberst Axel Lillefalk i „Fra Arkiv og Museum“ 1909 skrevet en Afhandling om Lollands Historie under Svenskekrigen, der faar særlig Interesse ved de Undersøgelser, Forfatteren har anstillet i det svenske Rigsarkiv. Navnlig Stenbooks Indberetninger til Carl Gustav indeholder vigtige Oplysninger, der sammen med Rogerts Noter er flittigt benyttet i det følgende.

— Den 6. Maj 1659 begyndte Kampen paa to forskellige Steder, nemlig ved Abildtorpe og ved Stubbelandet. Det førstnævnte Sted traf Ritmester Vardøhus under et Fougeringstogt med sine Ryttere en svensk Styrke og angreb den. Svenskerne trak det korteste Straa i Kampen og flygtede, efterladende deres Ritmester og en Rytter, begge haardt saarede; de førtes ind til Byen, hvor de den følgende Dag døde. Vardøhus mistede

en Rytter og sin Kornet, Frederik Deichmann; Ligene blev bragt ind til Byen og ifølge Kirkebogen begravet samme Dag. Angrebet paa Stubbelandet skete ret uventet, men blev, da Besætningen var paa sin Post, slaaet tilbage med ikke ringe Tab for de Svenske. Der var den Gang ikke ordentlig Vej mellem de nu landfaste Smaaøer; Forbindelsen med Stubbelandet, saavel som til Mellemlandet, Færgelandet og Stensø skete ad Vadesteder, hvor Vandet havde ringe Dybde. Vadestederne var som Regel smalle med bundløst Mudder til begge Sider. Dette bevirkede, at Svenskerne under Angrebet paa Stubbelandet kun kunde sende ringe Styrker i Ilden ad Gangen, og de blev skudt ned, saa snart de nærmede sig den tarvelige Skansø, der gav Ly for Besætningen.

Angrebet paa Stubbelandet viste løvrigt, at Wrangel her ved Nakskov vilde forsøge den samme Fremgangsmaade som han med Held havde anvendt ved Fredericia, og som bestod i at gaa udenom Byvolden og tage Fæstningen i Ryggen fra den omtrent ubefæstede Søsido. Han maatte altsaa først have Herredømmet over Smaaaholmøne syd for Byen. Fik han Fodfæste paa Stubbelandet, kunde han derfra slaa sig videre frem over Mellemlandet og Færgelandet til Havnen, hvorfra han kunde skyde den halve By i Grus. Angrebet paa Stubbelandet var et Overrumplingsforsøg, og da det mislykkedes, maatte der gaas mere systematisk til Værks, uden at Wrangel dog derfor fravæg sin Plan om at tage Fæstningen i Ryggen. Men først vilde han sikre sig mod uventede Angreb fra Søsiden, og i dette Øjemed opkastede han den 9. Maj og de følgende Dage de oftnævnte Skanser paa Barnholm og Hestholm.

Medens Svenskerne var beskæftiget hermed, søgte Borgerne at udbedre og forstærke de to ret tarvelige Skanser paa Stensø. De sled hermed den 10., 11., 12. og 13. Maj; men blev ikke nær færdige med Arbejdet; thi Natten mellem den 13. og 14. overrumplede Svenskerne Stensø og nedhuggede det meste af dens Besætning uden selv at lide større Tab. I svenske Meddelelser er Danskernes Tab paa Stensø opgivet til 70 Mand. I Nakskov Kirkebog — hvor alle de Faldnes Begravelse er omhyggelig opførte som oftest med Angivelse af Stedet, hvor de faldt — finder vi ingen Oplysninger om Tabet paa Stensø, men dette hidrører naturligvis fra, at de Døde maatte efterlades paa Øen og er bleven begravet derovre af Svenskerne.

Ved Erobringen af Stensø har Wrangel vel ment at have naaet sin Hensigt at gennemføre et Angreb i Ryggen paa Fæstningen. Thi efter at have opkastet to stærke Skanser, en paa 6 og en paa 10 Kanoner, parate til at beskyde Byen, sendte han ved Middagstid den 16. Maj en Trompeter ind under Voldene for at opfordre Byen til Overgivelse. Denne Opfordring var sikkert alvorlig ment fra Wrangels Side, men Nakskov-Borgerne opfattede den som en udsøgt Haan, og Kommandanten gav et djærvt Afslag. Da Wrangel ved Aftenstid havde faaet Svaret, kvitterede han straks for dets Modtagelse ved at lade Byen beskyde med gloende Kugler; men da der samtidig faldt en stærk Regn, blev Skaden paa Bygningerne kun ringe, og om Befolkningen hedder det i Saxtrups Rim: „Alene et

Barn blev lidet kvæstet.* Skønt Svenskernes første Kanonade fra Stensø saaledes gav et ringe Resultat, maa Fjendens Besættelse af Øen dog ingenlunde undervurderes; Bombardementet fra Stensø anrettede i den følgende Tid megen Skade, og Vagtposterne ved Stranden var meget udsatte, hvilket bl. a. fremgaar af Kirkebogen, der for Maj Maaned melder om følgende Begravelser af Folk, der var faldne ved Stranden for Kuglerne fra Stensø: Den 15. begravedes en Fændrik, den 16. en Konstabel, den 22. en Korporal, den 25. en Rytter, den 26. to Bondesoldater, den 31. en Nakskovborger, Niels Biørnsen, og en Rytter. Den 2. Juni en Rytter og den 3. en Løjtnant.

Den 18. Maj forsøgte Wrangel et nyt Overrumplingsforsøg, idet han løb Storm mod to Steder paa Østvolden, der var den stærkeste Del af Fæstningen. Antagelig har han ment, at Aarvaagenheden og Besætningen her skulde være saa ringe, at Forsøget kunde voves. Men Wrangel havde gjort Regning uden Nakskovs omsorgsfulde Kommandant og forsvarsivrige Borgere. Resultatet blev derfor, at Svenskerne blev slaaet tilbage med store Tab. Wrangel tog da paany fat med Kanonerne og beskød Byen hele Fredagen den 20. Maj, men Bombardementet gjorde kun ringe Skade. De fleste af Bomberne sprang i Luften, andre faldt i Havnen, og kun faa slog ned i Husene, hvor „Branderne“ da straks var paa Færde og forhindrede større Ulykker. Pinselørdag den 21. Maj laa Svenskerne stille, men det var ikke for at give Nakskov en rolig Pinsefest; thi 1. Pinsedag begyndte Bombardementet med endnu større Voldsomhed; men Resultatet var det samme, Byen led ingen Skade. Det maa have været daarlige Artillerister, Fjenden havde med sig, thi Kanonerne var ikke rigtig indskudte og Bomberne ikke rigtig ladede. Antagelig har Svenskerne ved disse Dages voldsomme Kanonade opbrugt deres Ammunition; thi de laa stille hele den følgende Uge. Den 30. Maj blev Bombardementet aabnet paany, og nu var baade Kanoner og Bomber i Orden. Hele Dagen og Natten og den følgende Nat overøstes den ulykkelige By med en sand Hagl af Bomber, gloende Kugler og store Sten. Ilden var især koncentreret om Kirken, men der var ellers ikke det Sted i Byen, hvor man var sikret mod en vildfaren Bombe eller Kugle. Det hæftige Bombardement fremkaldte i Begyndelsen en umaadelig Rædsel hos Borgerne; man vidste jo bogstavelig talt ikke, om det næste Skridt førte ind i Døden. Brandkorpset kæmpede under Borgmester Niels Nielsens personlige Ledelse som Helte, trodsende enhver Fare, hvor det gjaldt om at uskadeliggøre en ulmende Bombe eller kvæle en nyopstaaet Brand. Den næsten 70-aarige Borgmester var i begge disse forfærdelige Nætter til Stede overalt, hvor Faren var størst, og hans Mod og Udholdenhed smittede alle „Branderne“, saa de næsten gjorde Underværker. Takket være dem blev kun en halv Snes Huse lagt i Aske, og Tabet af Menneskeliv var heller ikke stort. Povl Rogert siger, at han har set gamle Folk endnu et halvt Hundrede Aar efter blive overfaldet af Gysen, naar de under en Samtale kom ind paa at fortælle om disse to Nætters usigelige Rædsel. Grunden til, at Svenskerne særlig anvendte Nætterne til Bombardementet var naturligvis, som Rogert siger,

„for at gøre Indbyggerne desmere forskrækkede, helst Natten mere og bedre aabenbarer Ildens Fælhed og forskrækkelige Gestalt, end Dagen“. — Men alting kan blive en Vane, og det blev Bombardementet ogsaa for de modige Nakskovitter, der havde foresat sig, koste hvad det vilde, at forsvare deres By til det yderste. Bombardementet naaede ganske vist aldrig i den følgende Tid den samme Voldsomhed som i de to Majnætter; men Bomber og Kugler regnede dog jævnligt ned over Byen uden at volde Forskrækkelse. Kvinderne passede deres huslige Gerning, som under den dybeste Fred, og Borgerne holdt Vagt, kæmpede eller arbejdede, som Tiden nu krævede det, og naar Natten kom, sov alle, der ikke havde Vagt, lige saa roligt, som før Fjenden kom for Portene.

Naar det kneb haardest, søgte man Raad og Trøst i Kirken, hvor Trængslen ofte var saa stor, at man kun med Besvær kunde arbejde sig frem gennem Gangene. Samtidig med, at Kirken saaledes var et almindelig Tilflugtssted, blev den benyttet som Krudthus, idet al Krudtet var magasineret i „Omgangen“ om Korot. Paa den dobbelte Benyttelse var jo øjensynlig, og den øgedes stærkt, fordi Fjenden — der sikkert gennem en Fange har faaet Besked om, hvor Krudtet opbevaredes — i særlig Grad koncentrerede sin Ild mod Kirken. Men Borgerne lod sig ikke heraf afskrække fra at søge Guds Hus og betragtede det ligefuldt som deres sikreste Tilflugtssted. Artilleriet stod jo ikke heller i de Dage paa noget højt Standpunkt, ellers maatte det vel være lykkedes for Fjenden at skyde Kirken i Grus i Løbet af de 10 Uger, Belejringen varede. Alt i alt blev Kirken kun ramt 9 Gange og deraf de 5 Gange i Taarnet. Den 1. Juni Klokken 2 om Morgenen faldt den første Bombe ned i selve Kirken, men sprang mod en af Pillerne, af de mange Mennesker, der opholdt sig i Kirken, blev kun en Officersfrue dræbt. Den 3. Juni faldt atter en Bombe ned, endog i betænkelig Nærhed af Krudtbeholdningen, men man slap med Forskrækkelsen.

Wrangel indsaa langt om længe, at hans Plan om at tvinge Byen til Overgivelse ved Bombardement lige saa liddt lod sig gennemføre som Forsøgene paa Overtumpling. Det var ham en stor Skuffelse. En langvarig Belejring havde han ikke megen Lyst til at begynde paa, og det kom ham derfor meget belejligt, at Carl Gustav beordrede ham til Fyn, hvor Brandenburgere, Østrigere og Polakker truede med Landgang for i Fællesskab at fordrive Svenskerne. Wrangel overtog det fynske Kystforsvar og ledede det saaledes, at han føjede ny Hæder til sit stolte Krigernavn. Den 31. Maj om Aftenen ankom Feltmarschal Gustav Otto Stenbock til Lejren ved Nakskov og overtog Kommandoen efter den bortdragende Wrangel. Stenbock tog straks over til Stensø for at se paa Skanserne og Bombardementet, og allerede næste Dag besluttede han at gribe Sagen an paa en anden Maade med en regulær Belejring, Løbegravsanlæg og hvad dertil hører.

Medens Borgerne i Nakskov trofast holdt ud gennem alle Prøvelser, blev de ingenlunde glemt af Frederik III. Der udgik det ene kongelige Brev efter det andet til de danske Kommanderende i Holsten om at sende Undsætningstropper til Nakskov; men de konge-

Hge Ordre lod sig ikke udføre paa Grund af Hollændernes Lunkenhed. Og tilsidst formaaede da Kongen ikke andet og mere end at sende Oberst Kørber en Oprøstning i Form af et Brev, dateret 10. Juni, hvori han skriver: „Eftersom Vi med al mulig Flid arbejder paa at lade sekundere Vor Fæstning Nakskov, derfor beder Vi dig og haaber, at du forsvarer sidstnævnte Fæstning saaledes mod Fjendens Angreb, som Vi erfarer, du hidindtil har gjort og som en Kavalier egner og anstaar, saa du til sin Tid af Os kan tilbørlig belønnes, hvorfor du skal formane Over- og Underofficerer og Borgerskabet i Fæstningen, at enhver gør sin Skyldighed mod Os og Vore Efterkommere, hvilket Vi siden vil erkende.“

— Da Stenbock opgav Angrebet fra Stensø, valgte han Hornværket udfor Vejlegade Port til Angrebspunkt. Den 4. Juni begyndte Svenskerne paa at føre Løbegravene frem mod Møllebjerget, der havde sit Navn efter to Vindmøller, som stod omtrent hvor Marienlyst Avlsgaard nu ligger. Allerede Dagen efter foretog Besætningen et Udfald for at hindre Fjenden i Løbegravsarbejdet, men havde desværre ingen Held med sig. Kirkebogen melder, at der næste Dag blev begravet to Soldater, skudt under Udfaldet; det var vist det eneste Resultat, Besætningen havde. Den 5. Juni foretoges med ligesaa ringe Held et Udfald syd paa mod Holleby for at bringe en Drift Kvæg frelst ind i Byen. Stenbock skriver nemlig i sin Indberetning for denne Dag, at det er lykkedes det svenske Livregiments Ryttere ved Holleby at tage 120 Stkr. Kvæg og 10 Heste, samt skyde 10 danske Ryttere, hvorimod det ikke lykkedes at tage Resten af Rytterne til Fange.

Imedens arbejdede Svenskerne sig stadig frem mod Møllebjerget, og da de to der-værende Vindmøller under disse Omstændigheder kun kunde være til Gavn for Fjenden, stak Besætningen Natten mellem den 6. og 7. Juni begge Møller i Brand. Svenskerne forsøgte at slukke, men blev drevet bort med Kanonskud og Bøsseskud fra Voldene. Møllerne udenfor Søndergade Port led samme Skæbne. Men Fæstningen var forberedt herpaa, idet der i Fredstid var indrettet to Hestemøller i Byen, en i Kongenstøffe og en i Rebslagerstræde (Reberbanen).

Den 8. Juni indberettede Stenbock, at han nu var kommet Hornværket saa nær med sine Løbegrave, at de kunde beskydes med Bøsser fra Volden; Oberst Jul var netop den Dag bleven ramt i Benet af en Musket-Kugle, da han krøb op af Løbegraven for at orientere sig. I Nakskov var man ogsaa klar over, at Faren nærmede sig med stærke Skridt, og man planlagde derfor et stort Udfald, der kom til Udførelse den 9. Juni. Svenskerne blev overrumplede i Løbegravene og slaaet ned. Saxtrup angiver deres Tab til seks Snese; men det er vel nok lidt overdrevet. En Del blev taget til Fange, deriblandt en saaret Major, der døde Dagen efter, en Kaptajn, en Fændrik, en Sergent og en Korporal. Desuden befriede Nakskovitterne ca. 30 lollandske Bønder, som Svenskerne havde drevet til Arbejdet ved Løbegravene, men som nu slap ind i Byen. Besætningen mistede i Udfaldet kun ganske faa Mand, men den ene af disse var næsten uerstattelig;

det var nemlig den tapre og afholdte Oberstløjtnant Bernbach, som selv ledede Udfaldet. Hans Død var et stort Tab for Fæstningen, og Sorgen blandt Borgerne var overordentlig stor. Bortset fra det Mandetab, Svenskerne led, forvoldte Udfaldet ingen Skade. Stenbock lod næste Dag de største Kanoner føre fra Stensø over til de nyoprettede Batterier udfor Hornværket, og allerede den 10. om Eftermiddagen begyndte de at tordne løs mod de nærmeste Fæstningsværker såmtidig med, at de paa Stensø tilbageblevne Kanoner aabnede et nyt Bombardement mod Byen, rimeligvis for at bibringe Forsvarerne den Tro, at Batterierne paa Stensø ikke var bleven svækkede. Den følgende Dag gentoges Bombardementet fra samtlige Batterier, baade de gamle paa Stensø og de nye foran Hornværket, Byen kom paa denne Maade i en formelig Krydsild, og den vedligeholdtes i tre Dage. Adskillige Mennesker blev dræbt under denne frygtelige Beskydning. En Mand paa Volden fik hele Hovedet skudt af, da han kiggede over Brystværnet, to ligesaa nysgerrige Soldater dræbtes af een og samme Kugle. En Kone blev hjemme i sin Stue skudt tværs over af en Kanonkugle; men mest omtalt blev dog Philip Grovsmeds Hustru. Hun fik nemlig Hovedet skudt af, medens hun sad paa Sengen og gav sit lille Barn Die. Man fandt kort efter Barnet ved Moderens Bryst med Patten i Munden og den døde Moders Blod løbende ned over sig.*)

Medens dette Bombardement var i fuld Gang, forsøgte Svenskerne paany at erobre et af Udenværkerne ved Overrumpling. De havde Gang paa Gang set, at de Bønder, for hvem det lykkedes at flygte fra Trællearbejdet i Løbegravene, straks blev lukket ind i Byen. Det var dette Forhold, Svenskerne byggede deres Plan paa. En Dag lod den Officer, som kommanderede i Løbegravene, en Del Bønder løbe over, først et Par, senere et Par til, derefter 6—8 Stkr. og henunder Aften en endnu større Flok; de blev alle lukket ind i Hornværket. Derefter løb en Trop svenske Soldater, forklædte som Bønder, men med Vaabnene skjult under Klæderne, ind mod Fæstningen; man lukkede ogsaa op for dem, men just som de skulde løbe ind ad Palisadeporten, blev Otto Kulds Bøndersoldater, der havde Vagten, opmærksom paa „Flygtningernes“ vilde, skæggede Ansigter. Saaledes saa ingen Lollik ud. I en Fart fik man smækket Porten i, inden alle de udklædte Svenskere var sluppen ind. De, som blev udenfor, skød man ned, inden de naaede tilbage til Løbegravene, men de, som var sluppet ind, solgte Livet saa dyrt som muligt, og Kirkebogens oplyser, at 4 Bøndersoldater maatte bide i Græsset, inden Svenskerne var nedsablede.

Næppe var dette Overrumplingsforsøg mislykket, før Stenbock planlagde et nyt. Natten mellem den 15. og 16. lod han en Afdeling Musketerer løbe Storm mod Palisaderne udenfor Hornværket. Samtidig med, at han søgte at vildlede Besætningen ved et finget Stormløb mod Søndergade Port. Det lykkedes virkeligt at tæge Hornværkets Udenværk,

*) Om dette Barn hedder det paa et andet Sted i Nakskov Kirkebog, at »hun var den Cathrine Slægter, som døde fem og firindstyve Aar gammel i Byens Fattighus — en tynd Lykke efter en saa vidunderlig Frøelse.

men Svenskerne Glæde derover blev kun kort; thi fra Hornværkets Volde rettede man nu Kanonerne lige ind i det tagne Værk, og paa det nære Hold gjorde Kanonilden en forfærdelig Virkning. Tre svenske Majorer og en Kaptajn blev skudt; derimod melder Beretningerne ikke noget om, hvormange af de Menige, ca. 160 svenske Musketerer, der slap levende ud igen.*)

Efter disse mislykkede Overrumplingsforsøg forstærkede Svenskerne atter Bombardementet. Adskillige Huse blev i disse frygtelige Dage skudt i Grus. Beretningerne stedangiver enkelte, bl. a. „Helbecks Hus i Tilegade paa den søndre Side“, og hedder det videre, at Pladsen „fra den Tid laa øde indtil Aaret 1716, da Byfoged Joachim Burserus lod opbygge et Kornhus paa Pladsen“. Dette Kornhus blev i sidste Halvdæl af forrige Aarhundrede omdannet til Beboelse og Borgmesterkontor; det ejes nu af Herredsfuld­mægtig Hoff. Et andet af de Huse, der blev skudt helt i Grus, betegnes som „Carsten Jacobsens Gaard i Søndergade paa den nordre Side, andet Sted fra Kattesundet, hvor Jochum Blik siden boede, som lod den opbygge af nye.“ Det er altsaa den Grund, hvorpaa Drejer Clausens nye Hus nu ligger.

Under dette Bombardement var ogsaa Kirken udsat for alvorlig Fare. Søndagen den 19. Juni var den som sædvanlig fyldt til sidste Plads. Der skulde være baade Altergang og Barnedaab, og der var indtegnet ikke mindre end 130 Altergæster, og 7 Børn skulde holdes over Daabøn. Alle tre Præster var til Stede i Kirken. Sognepræsten Lauritz Mortensen Vidsted stod foran Alteret; Kapellanen Niels Pedersen Saxtrup sad i Kapellanstolen i Koret, og den anden Kapellan, Hans Korseberg, opholdt sig ligeledes i Koret. Just som Menigheden istemte Salmen „Nu bede vi den Helligaand“, lød et forfærdeligt Brag; en Bombe gik gennem Korhvælvingen lige forbi Præstens Hoved og ned paa en Ligsten, der knustes. Præsten blev let saaret i Hovedet og paa Armen af de nedfaldende Kalk- og Stenstumper, og en ung Pige blev saaret af Stumperne af den sprængte Ligsten. Alle styrtede ud af Kirken. Kapellanen Niels Saxtrup dukkede sig i sin Skræk ned i Kapellanstolen; da han hørte Braget af Bombens Fald mod Ligstenen, troede han, det hele var overstaet og rejste sig og løb ud af Stolen efter de andre. I det samme sprang Bomben med et Brag og knuste Kapellanstolen, hvori Saxtrup lige havde siddet; Stumperne fløj ham om Ørene, men uden at saare ham. Alterkalken og -Disken blev stærkt ramponeret af Granatstumperne, og det samme var Tilfældet med

*) Stenbocks Indberetning til Carl Gustav om denne Kamp er dateret: »For Nakskov om Natten Kl. 1 mellem den 15. og 16. Juni.« Povl Rogert opgiver Natten mellem den 17. og 18. som Tiden for Kampen; han har sin Viden fra tre svenske Faner, der var ophængt i Nakskov Kirke til Ære for de tre faldne Majorer. Paa hver af disse Faner stod nemlig en Inscription, der angav Majorens Navn og Regiment og Dagen og Stedet, hvor han var faldet. Paa alle tre Faner stod den 18. Juni; men da de først blev ophængt længe efter, da Byen var indtaget, kan Datoen godt være forkert angivet. De tre Majorers Navne var forøvrigt Stah v. Holstein, Winzentz von Wildenhjelm og Lowys Rybmordts.

Altertavlen. Udover de før nævnte ubetydelige Saar kom ingen Mennesker til Skade, og selv om Hvælvingen og Alteret blev en Del ramponeret, var dette jo for intet at regne mod den Ulykke, der kunde være sket, om Bomben var falden ned bag Koret i den resterende Krudtbeholdning.

Fire Gange prøvede Svenskerne paa at stikke Skibene i Havnen i Brand ved at tænde en med Beg og Tjære overheldt og med Bomber ladet Skude i Brand og lade den drive med Strømmen ind i Havnen. Det ene Forsøg blev gjort Natten mellem den 16. og 17. Juni, det andet Natten mellem den 21. og 22. og de to andre i de følgende Nætter. Alle fire Gange mislykkedes Attentatet, idet de brændende Skuder strandede — et Par af dem mod det af Christian IV. opførte Ege-Gærde tværs over Havnen — og brændte ned til Vandlinien, medens Bomberne eksploderede som Fyrværkeri til stor Fornøjelse for Borgerne og lige saa stor Ærgrelse for Svenskerne. Formaålet med disse „Ildtændere“ var selvfølgelig ikke alene at stikke Skibene i Havnen i Brand, men ogsaa de nærmeste Ejendomme ved Stranden, hvor Slukningsarbejdet var vanskeligt og farligt, fordi hele Stranden beherskedes af Fjendens Kanoner paa Stensø. Da alle disse Forsøg var mislykkedes, opgav Stenbock Angrebet fra Stensø og førte baade de fleste af Kanonerne og det meste af Mandskabet bort for at anvende dem til Angrebet paa Hornværket. Næppe var Borgerne bleven opmærksomme herpaa, før de besluttede at tilbageerobre Stensø, hvorfra Svenskerne havde forvoldt dem saa stor Skade og saa megen Ængstelse. Natten mellem den 29. og 30. Juni roede en Del af Borgersoldaterne og Besætningen over til Øen, og da Svenskerne blev klar over, at de ikke kunde afslaa Angrebet, affyrede de Kanonerne og fornaglede dem, hvorefter de tog Plugten i deres Baade. Borgerne tabte kun en Mand ved Angrebet, idet Dorthe Reimers Karl fik begge Benene skudt af. De svenske Skanser blev nu jævnedes og nye opkastede til Forsvar af Øen, men Svenskerne interesserede sig ikke mere for den og lod Nakskovitterne besidde den uantastet.

Det var Synd at sige, at Borgerne havde megen Opmuntring under denne udholdende og og heltemodige Kamp. Den lovede Undsætning udeblev stadig, men skønt det kneb svært med at fylde Hullerne i Forsvarernes Rækker, var det dog langt værre med Ammunitionen. Kugler havde man ingen Mangel paa; thi man tog simpelthen Blytaget af Kirken og støbte Kugler af det, men Krudtet var det rent galt med. De store Kanoner paa „Høje Kat“, som skulde have holdt Fjenden i Ave, hvis han dristede sig til at nærme sig Hornværket, havde slet ikke faaet Lov at snakke med, fordi man ikke turde afse de store Krudtladninger til dette Brug, og efterhaanden som Fjenden blev mere og mere nærgaaende udfør Hornværket, og de derværende Kanoner skulde have gjort mere og mere Fyldst, maatte man tværtimod ogsaa indskrænke Skydningen her og tilsidst helt ophøre med at bruge Kanonerne. Stenbock var vel vidende om Situationen. Allerede den 17. Juni indberettede han til Carl Gustav: „De i Staden er i Dag helt stille, de har kun gjort to Musketskud, og med Stykker skyder de slet ikke i Dag.“ Den 18. indberettede

Stenbock, at Svenskerne nu kunde arbejde paa Opførelsen af deres nye Batterier ogsaa om Dagen, fordi Kanonerne paa Byvoldene var tavse, og den 19. Indberettede Feltmarschallen, at det nye Batteri var færdigt, saa alle Voldlinierne i Hornværket kunde flankeres — bestryges paa langs.

Da Forsvarerne ikke kunde bruge Kanonerne, søgte de ved gentagne Udfald at forstyrre Fjenden i Løbegravsarbejdet; men større Resultater blev selvfølgelig ikke opnaaet herved, og Svenskerne fortsatte energisk Arbejdet. Stenbock skrev den 19. til Carl Gustav, at han ventede allerede Natten mellem den 20. og 21. at være inde under Palisaderne med Løbegravene, og da skulde den langsommelige Belejring snart faa Ende. Det gik nu ikke slet saa glat, som Stenbock ventede, ~~at~~ kunde man inde i Byen se Bunden i Krudttønderne, men Borgernes Mod var ikke derfor kuet og deres Villie til at forsvare Byen ikke svækket. Stenbock maatte bygge endnu et Batteri, hvorfra Palisaderne kunde bestryges. Ved Hjælp af dette Batteri mente han, at han den 23. ved Middagstid kunde naa ind til Palisaderne med Løbegravene, men ogsaa dette Haab knustes mod Forsvarernes Urokkelighed. Den 23. om Aftenen maatte Stenbock indberette: „Man gør sig al Flid og Umage for i Aften endelig at naa ind under Palisaderne med Sappen (Løbegraven). Jeg har i Dag ved lys Dag ladet Een rekognoscere Palisaderne og fundet dem temlig stærkt besat. Han slap dog derfra uden Skade, og haaber jeg, at det nu i den tilstundende Nat eller Morgen sikkert vil vise sig, hvorledes Sagerne under saadanne Forhold videre vil lade sig ordne mod Fjenden. Jeg er ogsaa nu i Færd med et Værk paa den anden Side nær Tilegades Port; der opkastes en Redutte for at ave Fjenden bedre. Derfor har jeg ogsaa ladet Podfolket, som under Oberst Schwerin har været paa Holmen (Stensø) og ingen videre Fordel har kunnet vinde derfra formedelst Vandet, drage bort derfra og tillige med de i Gaar Aftes ankomne Knægte arbejde paa det nye Værk. Rytteriet er efterladt paa Holmen for Vagtens Skyld.“

Men Forsvarerne gjorde stadig Stenbocks Beregninger til Skamme. Den 24. Kl. 9 om Aftenen maatte han indberette: „Jeg havde haabet nu at være med Sappen ved Fjendens Palisader, men er der desværre ikke endnu.“ Den 25. maatte han begynde sin Indberetning med at bede Kongelig Majestæt undskyldte, at Løbegraven endnu ikke er naaet frem under Palisaderne „paa Grund af den haarde Jord, over hvilken det ser ud til, at Landevejen maa have gaaet“. Til Trøst meddelte han, at nu var den ny Redutte 840 Skridt foran Tilegades Port opkastet af Knægtene, der var kommen fra Falster og fra Holmen; saa nu kunde man nærme sig Byen fra alle Sider og „bedre ave den“.

Men Nakskov var ikke saa let at „ave“. Den 26. Kl. 10 om Aftenen maatte Stenbock indrømme, at han var endnu længere fra Maalet end Dagen forud; han skriver nemlig: „Jeg skulde i Dag med Sappen være kommen helt ind til Fjendens Palisader, men da jeg mærkede, de derinde var temmelig stærke bagom samme Palisader, og det syntes, som havde de gjort et Batteri ret vendt imod Sappen, saa har jeg i Dag fundet

det raadeligst ikke at bygge igennem, men begynde først paa begge Sider af Sappen at gaa ud med Sidelinier, for at de ikke skal have noget Batteri, som ser os i Sappen, og vi kunde have noget sikkert Sted der". Den 27. arbejdede Svenskerne i Fred paa disse Værker; men saa var Forsvarerne ogsaa klar over Meningen med dem og besluttede ved Udfald at søge Arbejdet hindret.

Udfaldet skete den 28. og foretoges paa een Gang ad Hornværket og ad Tilegades Port. Store Styrker havde Nakskovitterne dog ikke at ofre paa disse Udfald, og Resultatet blev derfor kun ringe. Angrebet paa Værket udenfor Tilegades Port blev ifølge Stenbocks Indberetning foretaget med kun 40 Mand. De stormede løs paa Skansen, skød 5 Svenskere samt nogle Officersheste, men blev saa kastet tilbage af Overmagten med et Tab af 6 Døde og 5 Fanger. Blandt Fangerne var den tidligere omtalte Korporal Lorentz Peter. Han kom straks i Forhør, hvor han næst at give de tidligere meddelte Oplysninger om Besætningens Styrke fortalte, at man inde i Byen ventede, at brandenburgsk og hollandsk Hjælp snart vilde lande ved Taars. „De derinde havde ogsaa sendt en lille Fiskerbaad ud efter Flaaden“, og der havde været Krigsraad af alle Officererne og fire af Borgerne; hvad der var besluttet, vidste han ikke, men det blev sagt, at Borgerne ikke vilde vide noget af Akkord (Overgivelse). Stenbock blev gennem disse Oplysninger klar over Stemningen i Byen; trods de fjendtlige Belejningsarbejders truende Nærhed vilde Borgerne altsaa ikke høre Tale om Overgivelse, de haabede endnu paa Hjælp udefra og vilde forsvare deres By til det yderste. Den næstfølgende Nat fik Stenbock gennem Besætningens Erobring af Stensø yderligere Beviser for, at Nakskovitterne langt fra var „avede“ endnu.

Endelig den 30. Juni var Svenskerne naaet saa langt med deres Løbegrave, at de kunde lægge Miner under Palisaderne; men Forsvarerne var aarvaagne og lod bore ned for at finde Minerne, som de derefter fyldte med Vand, saa Ladningen blev uskadeliggjort. Svenskerne fik kun Held til at sprænge een Mine ved den ene Side; men da de stormede ind i det derved frembragte Hul, kastede Løjtnant v. Reck sig imod dem med sine Folk og jøg dem ud igen, Besværre faldt den kække Løjtnant selv i Kampen. Svenskerne naaede altsaa intet ved de Mineanlæg, hvortil Stenbock havde knyttet saa store Forventninger.

Kampen om Byen havde nu varet i to Maaneder og den regulære Belejring med dertil hørende Skanse-Anlæg og Løbegravs-Arbejde i en Maaned, og skønt de Belejrede i de sidste 14 Dage havde maattet spare overordentlig paa deres Krudt, havde Fjenden dog intet faktisk Resultat at opvise. Den 13. Juni havde Stenbock meldt sin Konge, at han den næste Nat haabede at være under Palisaderne; men der hengik over to Uger, inden dette Haab gik i Opfyldelse, og endda havde han adskillige Skuffelser i Vente. I sine Indberetninger fra disse Dage anerkender han atter og atter det Mod og den Udholdenhed og Dygtighed, hvormed Nakskov blev værget. Med let forklarlig Stolthed skriver

Povl Rogert i Anledning af v. Rechts Bedrift: „Det var altsaa den anden Gang, de Svenske var afslaaet for denne liden Skanse, og, omendskønt Belejringen havde nu varet over to Maaneder, saa havde dog de Svenske endnu ikke vundet en Fodsbred Jord fra Fæstningen, i hvor mange Storme han end havde gjort, og i hvor megen Ild han havde udøst over Byen; men hvad Poster, han hidtil havde haft Byen til Skade, var han med Tapperhed fordreven, saasom Stensø. Og ved denne Ravelin (Palisaderne) havde nu en dobbelt Erfaring lært ham, at Nakskov i dette Aar vilde have sin Fæstnings Jord betalt saa dyrt som den forleden Aar solgte den for let og intet“. Det hjalp ikke Fjenden, at han løb Storm, „ejheller, at han øste Ild i en utrolig Mængde udover Byen, i Tanke derved ganske at smelte Hjørtet i Indbyggerne; thi ligesom Leret kan falde i Smul i stærk Frost, men staa fast og blive til Sten i Ild, saa viste ogsaa Indbyggerne nu en Egenskab lig Lollands lerede Natur, saa at den stærke Ild, Fjenden bar paa dem, heller hærdede end smeltede dem; ligesom forrige Aars Frost heller smeltede Hjørtet hen i dem, end stivnede det.“

Efter at Stormen mod de tildels sprængte og sønderskudte Palisader var slaaet tilbage, tog Svenskerne atter fat paa Arbejdet med Løbegravene. Den 3. Juli indberettede Stenbock, at han den 5. ventede at være helt inde ved Voldgraven med den ene Løbegrav; men den næste Dag led han en ny stor Skuffelse, idet Forsvarerne fik ledet Vand ned i Løbegraven. „Hvordan det saa er gaaet til“, skrev Stenbock, „saa er Løbegraven ødelagt; men vi arbejder nu videre med den anden. Det gaar langsomt; men vi skal nok gøre vort bedste“, trøster han Kongen. Endelig Fredag den 7. Juli kunde Stenbock melde: „Kl. 3 Morgen ved Fjendens Palisader“. Den følgende Nat blev Ravelinen endelig taget; ethvert videre Forsvar af den var umuligt. Svenskerne begyndte derefter at lede Vandet bort fra Voldgraven om selve Hornværket. Den 9. Juli Kl. 3 om Eftermiddagen skrev Stenbock i sin Indberetning: „Vandet har nu løbet af Graven i 2 Timer; om 24 Timer vil den være farbar.“ For at forhindre dette foretog de Belejrede samme Aften et stort Udfald med „100 Knægte og 200 Ryttere“, vel det meste af Byens regulære Soldater. Der kæmpedes tappert paa begge Sider, blandt andre faldt flere svenske Officerer; men det endte med, at Angrebet blev slaaet tilbage. Dermed var Oberst Kørbers og Nakskov-Borgernes sidte Kræfter udtømte. Udenværkerne var taget, Vandet var ved at løbe af Graven, Krudtet var opbrugt, og Besætningen var anstrengt over al Maade af den ulige og haabløse Kamp. Oberst Kørber fandt, at det vilde være urigtigt at drive Forsvaret videre; det vilde blot udsætte Byen for en Storms Rædsler. Da derfor Svenskerne den 10. Juli opfordrede Byen til Overgivelse, bad Kørber om Vaabenstilstand i 14 Dage; det blev naturligvis nægtet, men derimod blev der indrømmet ham 24 Timers Betænkningstid.

Oberst Kørber sammenkaldte derefter Officererne og Borgerskabet for at raadslaa om Overgivelsen. Kørber og de øvrige Officerer holdt paa, at man straks skulde begynde Forhandlingerne med Fjenden og søge at opnaa de bedst mulige Betingelser,

og Oberstløjtnant Reden og Ritmester Vardøhus, der havde været ude for at forhandle med Oberst Gorgas om Vaabenstilstanden, mente begge, at man kunde opnaa særdeles gode Vilkaar. Men et Flertal af Borgerraadet haabede endnu i denne elvte Time paa Undsætning og stemte mod Overgivelsen, og da Kørber ikke vilde overgive Fæstningen, med mindre alle stemte derfor, sendte han Svenskerne et Afslag. At dette ikke var videre klogt, fik Borgerne at mærke, da der senere skulde forhandles om Overgivelsen, og de Borgere, som havde stemt imod, maatte høre ilde derfor i lange Tider.

At Kørber havde Ret viste sig hurtigt, idet Svenskerne Natten mellem den 13. og 14. Juli stormede Hornværket og satte sig fast, saa ethvert Forsøg paa at drive dem ud igen maatte opgives. Fjenden kunde nu skyde med Bøsser op gennem Vejlegade, og det vilde være ham en let Sag at storme Byen. Efter at have givet den en Morgenhilsen i Form af et lille Bombardement — hvorunder en Lænkekugle faldt gennem Kirkehvelvingen ned i det nu tomme Krudtmagasin — forespurgte Stenbock endnu en Gang, om Byen vilde overgive sig, og denne Gang lød Svaret bekræftende.

I Løbet af Dagen blev Betingelserne for Overgivelsen affattede og renskrevne, og næste Morgen underskrevne. Straks efter afmarscherede Garnisonen med Faner og klingende Spil, hvorefter Svenskerne ligeledes med Faner og klingende Spil marscherede ind i Byen og tog den og Fæstningen i Besiddelse. Betingelserne for Overgivelsen var for Garnisonens Vedkommende meget ærefulde i Forhold til den betydningsløse Modstand, Fæstningen endnu kunde yde. Det hedder i Akkorden, at den er sluttet mellem:

Gustav Otto Stenbock, Greve af Bogesund, Friherre til Ørestrøm og Cronebæk, Herre til Torpa og Lehva, Kongelig Majestæts og Sverigs Riges Raad, Feltmarschal, Krigsraad, Generalguvernør i Skaane, Halland og Blekinge, Overretsdommer i Västmanland, Lapmarken, Jemteland og Herjedalen, Oberst til Hest og til Fods.

den ædle og strenge Hr. Joachim Kørber, K. M. af Danmark og Norges Overkommandant i Fæstningen Nakkov og Oberst til Hest.

I Akkorden oprægnes Punkt for Punkt alle de forskellige Vaabenarter med deres overordnede Officerer, disses Familie og Tjenerskab og Ejendele; for dem alle gentages. at de

„Skal med flyvende Faner, Trommer og Piber, Over- og Undergevær, brændende Lunter, Kugler i Munden, Rør og Pistoler, samt deres Kvinder og Børn, Sak og Pak, Vogne, Kærrer, Heste, Bagage og alt, hvad der hører dem til, sikkert afmarschere og indskibe sig til Holsten. Alt Opbud af væbnede Bønder, som i denne Attaque har ladet sig bruge til Modstand, skal med alt deres Gods frit og sikkert og uhindret kunne drage til deres Gaarde og intet Søgmaal søges mod dem af den Grund.“

„Garnisonen skal med dygtige Skibe og Skuder og under sikker Konvoy fra en bekvem Havn afsejle til Kiel eller anden nærliggende Havn i Holsten. Skulde

Sejladsen mod Forhaabning sinkes af Modvind, skal der undes dem frit Kvarter og Forplejning her i Landet. De saarede og syge, som ingen Vogne har, skal frit køres frem til Færgestedet, eller hvor de ellers skal have deres Kvarter.*

„Alle de i Nakskov værende saavel kongelige som adelige Officianter og Betjente, Skrivere og Fogder ligesom alle Gejstlige, som er flygtet ind i Nakskov og har deres Gods og Huse paa Lolland eller andre Øer, som for Øjeblikket er i Kongen af Sveriges Magt, skal med Hustru og Børn, mandlige og kvindelige Tyende med alle deres Sager, Vogne, Heste og Kvæg, Bagage og Mobilier, enten de hører dem til eller deres Herskab til, gives fri og Sauvegarde-Brev.“

„Alle Fanger, høje og lave, skal straks efter sluttet Akkord gives fri fra begge Slider.“

„Skal denne Akkord i alle sine Punkter urokkeligt og nøjagtigt holdes og til større Troværdighed underskrives og forsegles af begge Parter.

Saaledes sket i Lejren for Nakskov d. 15. Juli 1659.“

Hvad man savner i denne „Akkord“ er Bestemmelser om Byens og Borgernes Skæbne; her er intet nævnt, her er frit Slag. Det ser ud til, at Oberst Kørber først og fremmest har haft Tanke for til Punkt og Prikke at redde den militære Ære — saa fik det gaa med Borgerne, som det kunde. Meget tyder dog paa, at der i det svenske Tilbud af 10. Juli var Indrømmet Byen og Borgerne en vis Beskyttelse, men at disse Fordele nu blev strøgne til Straf for, at Borgerné den Gang nægtede at overgive Byen. Helt fri var den selvfølgelig ikke gaaet; dog er det forstaaeligt, at Borgerne under de Trængsler, der nu væltede ind over dem, lod de af Borgerskabet, der havde modsat sig Overgivelsen den 10., høre ilde for alle Ulykkerne. Saxtrup paastaar i sin rimede Beskrivelse, at Svenskerne brød Akkorden og de Tilsagn, som deri var givet Byen og Borgerne. Denne Paastand er, som man ser af det foranstaaende, urigtig; der var ikke lovet Byen og Borgerne noget som helst. Men den tøjlesløse Udsugelse af Byen er ligefuldt en Plet paa den svenske Hærledelse.

Under Trykket af de Lidelser, Svenskerne paaførte Byen, hørte man jævnlig Borgerne erklære, at det havde været bedre, om Nakskov i 1659 havde overgivet sig ligesom i 1658. Sligt var dog kun Udslag af det øjeblikkelige Mismod; det forsvandt, da Byen senere fik den haardt tiltrængte Hjælp til atter at komme paa Fode. Med fuld berettiget Stolthed har Nakskovitterne senere fremhævet Byens heltemodige Forsvar i 1659 som et fuldkomment jævnbyrdigt Sidestykke til Københavns Forsvar. Der er heller ikke Tvivl om, at Svenskerne aldrig var sluppet ind i Nakskov, saafremt Fæstningen havde faaet Undsætning, svarende til den, København fik.

Hvor stort Svenskernes Tab har været under Belejringen, kan ikke bestemt afgøres. Saxtrup siger i sin rimede Fortælling, at Svenskerne selv regnede det til opimod 1800 Mand; men dette Tal er sikkert for stort. Hvad Forsvarernes Tab angaar, da er der i Nakskov Kirkebog anført Begravelser for noget over 80 Personer, faldet under Belejrin-

gen. Man kan dog ikke — som enkelte Forfattere har gjort — uden videre regne dette Tal for ensbetydende med Forsvarernes Tab; thi de Faldne, som blev efterladt i Fjendens Hænder og begravet af ham, er ikke opført i Kirkebogen. Dette gælder som før nævnt den paa Stensø nedsablede Besætning, og det gælder tillige mange af dem, der faldt under de Belejredes mere eller mindre heldige Udfald. Man maa da sikkert sætte de Belejredes Tab til mindst et Par Hundrede Mand. Af Kirkebogen ser man, at der blandt de faldne var 5 Kvinder; heraf faldt en ved Tilegades Port, en anden paa Volden midt under sit Arbejde; disse Angivelser kunde tyde paa, at Kvinderne her, ligesom i København, deltog i Forsvaret eller i alt Fald i Arbejdet paa Voldene. Af Vedtegnelserne i Kirkebogen ses, at de fleste — ganske forklarligt — er faldet paa Voldene, medens forholdsvis faa er dræbt i Husene. Blandt disse sidste anføres en Fændrik, der ramtes af en Kugle, „just som han sad hos Michel Søfrensen i Vejlegade og drak sig en Snaps“.

— Saa snart Carl Gustav fik Underretning om Fæstningens Fald, tog han selv til Nakskov for at se paa den nye Erobring. Han undersøgte sammen med Stenbock alle Befæstningsværkerne og gav Ordre til deres Ubedring og til Anlæg af en Skanse foran Stensø og Opførelsen af en ny Voldlinie paa Færgelandet med et Hornværk ved Overgangen til Mellemlandet. Carl Gustavs Ophold kostede kun Byen 100 Rigsdaler daglig i de tre Dage, han var her. Til Sammenligning kan anføres, at General-Admiral Wrangels Frue, der senere bærede Byen med et 10 Dages Besøg, krævede ind for over 4000 Rigsdaler.

Straks efter Indtagelsen blev Byen paalagt en Brandskat paa 22,000 Rigsdaler*), en meget stor Sum i de Dage og dobbelt stor, naar man erindrer, at Byen Aaret i Forvejen maatte udrede 20,000 Rigsdaler. Desuden maatte Byen hver Uge levere 7 Tdr. Øl, 6,360 Pund Brød, 4,224 Pund Kød eller Flæsk og desuden passende Portioner af Ærter, Gryn osv. Endvidere skulde Over- og Underofficererne i deres Kvarter have 3 Maaltider hver Dag samt Øl og Brændevin efter Behag, og desuden skulde Værterne betale deres halve Sold. Man skulde synes, at disse Byrder var uoverkommelige, og dog blev det meget værre. Saa længe Steenbock var Øverstkommanderende, gik det nogenlunde; thi han holdt streng Disciplin og taalte ikke, at hans Soldater gjorde sig skyldig i noget Overgreb. Men hen mod Efteraaret blev han desværre afløst af Wrangel, der ikke holdt saa stram en Disciplin og var langt haardere i sine Krav til Borgerne. Der var ingen Ende paa Svenskernes Rekvisitioner, og blev det forlangte ikke straks leveret, maatte Borgerskabets ledende Mænd døje ondt derfor, undertiden blev de kastet i Fængsel, indtil det krævede blev præsteret. Rundt om i Kvartererne hos Borgerne huserede de svenske Officerer, som de lystede; Pengene og Sølvtøjet vandrede hurtigt over i de indkvarterede

*) Oprindelig var Brandskatten sat til 20,000 Rigsdaler, men da den ikke blev præsteret til den fastsatte Dag, fik Byen et Straffetillæg paa 2000 Rigsdaler.

Svenskeres Besiddelse, og da det var slut med disse mere haandgribelige Værdier, gik det ud over Naturalierne. Naar Borgerne ikke kunde skaffe Penge til den Halvdel af Officerssoldet, de skulde betale, krævede Svenskerne Varer af alle Slags i Stedet og satte selv Prisen derpaa. Selvfølgelig var den svenske Vurderingspris altid en ussel Brøkdal af den virkelige Handelsværdi.

Stenbock havde lige efter Byens Indtagelse udnævnt Oberst Gorgas til Kommandant. Han gjorde straks et fordelagtigt Indtryk ved sin Optræden overfor en Deling Soldater, der havde plyndret Byens Arkiv, idet han befalede dem at skaffe alle de stjaalne Dokumenter tilveje og tilbagelevere dem. De fleste kom vist ogsaa tilbage, men for manges Vedkommende i ramponeret Form, idet Soldaterne havde afrevet Seglene for at komme i Besiddelse af Silkesnorene, der holdt Dokumenterne sammen. Men dette lille Træk er vist ogsaa det eneste gode, der kan anføres om den svenske Kommandant. Han var, navnlig efter Wrangels Tilbagekomst, ubønhørlig i de Krav, han stillede til Byen. Da denne tilsidst var helt udplyndret, tog han Kirkeklokkerne ned af Taarnet og truede med at sende dem til Sverig, hvis ikke de blev indløst med 200 Rigsdaler. Da Borgerne ikke kunde skaffe disse Penge, lod han 3 af dem føre bort som Fanger. Om-sider lykkedes det at skaffe et større Parti Hvede i Stedet for rede Penge. Gorgas „vurderede“ Hveden til 2 Mark (64 Øre) Tønden og lod sig „nøje“ med det tilvejebragte Parti paa godt 500 Td.

Naar Kommandanten optraadte saaledes, er det klart, at de øvrige Officerer ikke heller nægtede sig noget. Til Eksempel kan nævnes en Ritmester Dreier, der ganske vist ogsaa var et særligt ondartet Eksempel af Racen. Efter Fredsslutningen blev der paa Frederik III.s Foranledning anstillet en retslig Undersøgelse af Dreiers Forhold for at faa Materiale til en Klage over ham til Carl Gustav. Der blev, som nedenstaaende Udtog af Nakskov Raadstueprotokol for 14. September 1660 viser, Stof nok til Klagen, og denne blev vist ogsaa indgivet, men om den førte til noget, vides ikke. Vidneførslen har i Raadstueprotokollen følgende Overskrift: „Vidnesbyrd om Ritmester Dreiers Forhold i den Stund, han laa her i Byen, imedens de Svenske havde Byen under deres Gevalt.“ Indholdet af Vidneførslen er i sammentrængt Form følgende: Niels Eriksen af Skovlænge, der laa under Dreiers Kontributionskreds, var bleven sat 8 Uger udi Stokhuset af Dreier, der svor, at han aldrig skulde slippe fri, hvis han ikke rykkede ud med sine Penge. Da Niels Eriksen vedblivende erklærede, at han var ganske udplyndret og udsuget, overfaldt Dreier ham med Slag og Spark, og da den mishandlede Mand vedblev at forsikre, at han intet ejede, jog Dreier sit Sværd i Siden paa ham, saa han to Dage efter døde. — Hans Raag fra Arninge var med sin Hustru flygtet ind i Byen, fordi Svenskerne straks ved deres Ankomst havde brændt hans Hus i Arninge. Han og Konen opholdt sig hos Nikolaus Skomager, men da Arninge hørte under Dreiers Kontributionskreds, sendte han Bud efter Hans Raag og krævede Penge af ham, da Raag erklærede, at han intet ejede, overfaldt Dreier

ham med Slag og Spark og satte ham i Stokhuset. Derefter sendte han Bud efter Raags Kone, der var højt frugtsommelig, og krævede Penge af hende, da hun ligeledes erklærede, at de intet ejede, slog Dreier hende omkuld, sparkede hende og trampede hende paa Underlivet, saa hun døde et Par Dage efter under store Pinsler. Ved at love Ritmesteren to Par Støvler, fik Nikolaus Skomager ham til at slippe Raag ud af Stokhuset igen. — En af Dreiers Underofficerer havde i sit Kvarter udsuget Folkene saa grundigt, at de ikke ejede en Bid. Af Frygt for at lide Overlast flygtede Konen, der var Enke, med sine to Børn, en Pige og en Dreng, og skjulte sig ude i Byen, kun den syge Tjenestepige blev tilbage i Huset. Hun blev næste Dag slæbt af Sengen og frem for Dreier, der forlangte, hun skulde sige, hvor Fruen og Børnene havde gemt sig. Da Pigen erklærede, at hun ikke vidste det, lod Dreier sin Tjener tampe hende, saa længe, han kunde røre sig, hvorefter den ulykkelige blev vendt om paa den anden Side og gennempryget paany; tilsidst sparkede Dreier hende i Hovedet med sine sporebesatte Støvler; den stakels Pige erklærede stadig, at hun ikke vidste, hvor hendes Frue var. Ulykkeligvis mødte Underofficeren den bortflygtede Dreng paa Gaden og slæbte ham straks til Dreier, der lod Bødlens Medhjælper, Rakkeren, lægge en Strikke om den 11-aarige Drengs Hals og trække ham rundt gennem Gaderne for at opsøge sin Moder. Da dette ikke førte til noget Resultat, lod Dreier Drengen hænge op paa Torvet ved en Jernlænke under Armene. Her maatte han hænge en hel Time. Derefter lod Dreier Klæderne rive af Drengen, som derefter blev hængt op paany. Andreas Olufsen Skomager havde Mod og Barmhertighed nok til at hente en Huggeblok og sætte under Drengens Fødder, saa han kunde finde Støtte paa den, ellers var han sikkert død. Imidlertid havde Moderen løbet Byen rundt for at laane Penge til at udfri sin Dreng. Det lykkedes hende at skrabe 22 Rigsdaler sammen, og da Dreier fik dem, lod han omsider Drengen løbe. Disse Beretninger kunde suppleres med mange andre, saaledes lod Dreier en Bonde i Sandby prygle ihjel, paa en anden stak han Øjet ud osv. osv.

Udsugningen blev da ogsaa besørget saa grundigt, at Nakskov fra at være en velstaaende By pludselig blev nedstyrtet i den dybeste Armod; man saa blandt andet hver Dag de Fattige gennemsøge Rendestene for at opsamle og „omgave udkastede Kødben.“

Den 26. Maj 1660 blev Freden sluttet, og to Dage efter blev Christian Skeel Jørgensen udnævnt til Kommissarius hos det svenske Folk paa Lolland. I hans Instruks hedder det bl. a.: „Du skal, naar du kommer, oprette et Magasin i Nakskov og lade brygge og bage saa vidt muligt dertil, for at Vore Folk, naar de did ankommer efter Evakuationen, kan faa fornødent Underhold. Du skal modtage Fæstningen paa Vore Vegne og igen besætte den med dem af vore Folk, som did sendes med en Maanedes Underhold, gørende, hvad du kan, for at Fjenden efterhaanden, efter Fredsfordragets Indhold, forlader Landet. Dertil skal alt Skibsrum i Havnen, fremmed og eget, tages i Beslag for at gøre en Rejse med svenske Folk til Pommern, foruden hvad Skibsrum der herfra sendes derned. Mener

de svenske Officerer, at deres Folk skal provianteres af Os paa Rejsen, skal du gøre gældende, at sligt ikke paahviler Os efter Fredsbetingelserne, men at det sker fra de Magasiner, de før Freden havde samlet her i Landet."

Den 4. Juni fik Undersaatterne paa Lolland Brev om at yde Hjælp til Magasinerne; Borgmester Peder Mortensen skulde tage Vare paa dem.

Naar den svenske Garnison er udmarscheret, kan ikke bestemt angives, men det er antagelig sket i Dagene omkring den 10. Juni; thi i Fredsbetingelserne af 26. Maj staar, at Svenskerne skulde overlevere Nakskov og det øvrige Lolland inden 16 Dage. Det gik nu som i 1658: Svenskerne rykkede ud af Fæstningen og blev indkvarteret paa Landet, indtil man fik dem udskibet.

Sammen med Svenskerne forsvandt nogle faa Nakskovborgere, der havde gaaet Svenskerne under Øjnene og nu unddrog sig deres Bysbørns Foragt. Ogsaa blandt Magistratens Medlemmer var der nogle, som havde søgt deres Fordel ved at holde gode Miner med Svenskerne, nemlig Raadmanden Thomas Krückov og Borgmester Peder Mortensen. Sidstnævnte hævdede, efter at Svenskerne var draget bort, at Byens Hestemølle i Kongenstofte var hans, fordi han havde købt den af Svenskerne. Dette Købmandsskab blev dog ikke respekteret; thi Borgerskabet gjorde med fuld Ret gældende, at man ikke kan sælge noget, man ikke ejer, og at en saadan Praksis kunde føre til, at Svenskerne havde solgt den hele By.

Saa snart Svenskerne var borte, blev der udstedt kongelig Ordre til atter at sætte Nakskov i Forsvarsstand. Borgerne fik Tilhold om at forsyne sig med Vaaben, og Lensmændene skulde skaffe Generalmajor Frederik Ahlefeld, der var udnævnt til Overkommandant i Fæstningen, den fornødne Arbejdskraft. Adelen og Købstæderne paa Lolland samt Marihø Kloster fik Henstillinger om godvilligt at afgive Arbejdskraft til Forstærkning af de af Svenskerne begyndte Nybygninger, nemlig Kronværket paa Færgelandet og den store Skanse ved Stranden. Fra hele Lolland skulde afgives til Nakskov 400 Skovle, 200 Spader, 300 Hjulbøre, 100 Hakker og 100 Økser, selvfølgelig med behørigt Mandskab. Der er dog næppe kommet stort ud af denne Henstilling — i al Fald blev Kronværket paa Færgelandet aldrig til noget. Det figurerer ganske vist paa Resens tidligere omtalte Tegning (Fig. 5), men det har kun eksisteret paa Papiret.

— Fælt saa der ud i Nakskov, da Fjenden omsider var borte, og Borgerne atter kunde trække Vejret frit. Overalt, hvor man saa hen, mødte Øjet Ødelæggelse og Elenighed. Af adskillige Huse var kun sodede Brandtomter tilbage; andre var i den Grad medtagne, at det var haabløst at tænke paa at reparere dem. Omkring i Hjemmene saa det ikke bedre ud. Alle Værdigenstande var forsvundne, Bohave og Inventar sønderslaaet, Beboerne udsultede, forgræmmede, ofte med tydelige Spor af udstaaede Mishandlinger. Her trængtes til Hjælp og til hurtig Hjælp; thi Fjenden havde gjort rent Bord, der var luttet, hvormed blot den værste Sult kunde stilles. Fra den nærmeste Omegn var inge

Hjælp at hente; thi der var det ikke bedre. Svenskerne havde ogsaa paa Landet taget alt, hvad de fik Øje paa og kunde bortføre. Regeringen havde ingen Anelse om, hvorledes det stod til i Nakskov. Der kom derfor ingen Hjælp derfra, men derimod — Skattepaalæg. Da Svenskerne var vel ude af Landet, skulde de mange tyske Lejetropper afmønstres og dertil behøvede Regeringen Penge, og som sædvanlig i slige Tilfælde fik hver By paalignet en Ydelse efter sin Formue, Skatten var denne Gang ret stor, nemlig 2 Skilling af hver Dalers Formue eller Ejendomsværdi. Den 12. August 1660 blev Skattepaalæget udstedt, og da det naaede til Nakskov var Borgmester og Raad hurtig enige om, at det var nødvendig at sende nogle Mænd ind til København og forklare Regeringen, hvorledes det stod til i Byen. Borgmester Peder Mortensen og Borger Hans Pedersen Roes rejste da sidst i September til København med et udførligt og i forskellige Punkter inddelt Andragende til Kongen. I Bønskriftet, der er dateret 21. September 1660 og affattet paa „det fattige, nødlidende Borgerskabs Vegne“ fremsættes en halv Snes forskellige Andragender, der naturligvis er bleven nærmere motiveret gennem de to Udsendinges mundtlige Beretninger om Tilstanden i Nakskov. At denne Skildring af Forholdene har gjort Indtryk ses bl. a. deraf, at Kancelliets Svar er afgivet med en i de Tidens Forretningsgang ukendt Hurtighed; det er nemlig dateret 8. Oktober 1660. I Poul Rogerts Haandskrifter, der findes paa det kgl. Bibliotek, er Andragendet gengivet med Tilføjelse af Kancelliets Svar paa de forskellige Punkter. Andragendets første Punkt gaar ud paa, at Garnisonen i Byen maa blive underholdt af Land-Commissarierne, „efterdi det meste Borgerskab er for Armods Skyld undveget Byen og de faa overblevne er saa forarmede, at de ej formaar mere“. — Svaret herpaa lyder, at Kongen ved naadig Resolution herom vil give lønøden Anordning.

Punkt 2 gaar ud paa, at „Land-Commissarierne maatte efter de gode Herrer Rigens Raads Anordning betale Nakskov Kirke hvad Bly, som er laant fra Kirken i Krigens Tid, som sig ved 70 Skibpund skal beløbe. Eftersom Kirken er saa meget bleven beskadiget i Belejringen paa Murene, Hvælvingerne, Choret og Altertavlen af Kugler, Granater og Fyrbolde og haver ellers ingen Indkomst eller Midler, hvorved den kan blive repareret“. — Kancelliets Svar herpaa lyder noget forbeholdent, at før der kan tages nogen Bestemmelse herom, maa man først nøjere have undersøgt hvor meget Bly, det drejer sig om, og hvad Takst, derpaa skal sættes.

Punkt 3 angaar den latinske Skole, der „i den besværlige Krigstid er meget forringet og aftaget, efterdi Lærerne saavel som Dicsiplene ingen Levnedsmidler haver haft, eftersom de intet har kunnet nyde af Skolens ringe Indkomst formedelst Fjendens Bemægtigelse“. For at Skolen igen kan komme til nogen Velstand, „til Ungdommens Forfremmelse“, beder man Hs. Majestæt befale, at hver Gang et Degnekald paa Indtil 2 Mills Afstand fra Byen bliver ledigt, skal det ikke besættes, men dets Midler „uden al Forhindring“ lægges til Latinskolen. — Svaret paa dette Andragende lyder heller ikke helt lovende; thi „Kgl. Majestæt vil herom først høre Lensmandens og Bispens Erklæring“.

Punkt 4 indeholder en Forespørgsel vedrørende de Umyndiges Midler, hvoraf en stor Del Gods „Møller, Huse og Ejendomme, som her i Byen haver været under Værgemaal, er af Fjenden ødelagt og ruineret, Møllerne opbrændt, Huse og Gaarde nedbrudte og forbrændt“. Værdisagerne bortplyndret tillige med Borgernes eget. „Da beder man allerunderdanigst faa at vide, hvorledes man sig i slige Tilfælde skal forholde, om de Umyndige skal lide Skade herpaa ligesom de fattige Borgere eller andre fattige Under-saatter maa lide paa deres Gods?“ - Kancelliet kunde ikke paa staaende Fod besvare denne Forespørgsel og nøjedes med at erklære, at herom skulde senere blive resolveret. Spørgsmaalet blev senere gennem en derom nedsat Kommission afgjort saaledes, at de Umyndiges Gods saa vidt muligt ikke skulde lide nogen Skade.

Punkt 5 indeholdt et Andragende om at faa den nødvendige Retshjælp til „at gøre Ret, Lighed og Likvidation“ mellem Borgerne, hvor disse indbyrdes var uenige om Taxering af det, de havde ydet i Form af Indkvartering eller Brandskat. Det havde nemlig ikke under Fjendens Rædselsregimente været muligt at fordele Byrderne ligeligt eller faa tilstrækkelig Ram paa dem, der kunde, men ikke vilde betale, hvad der tilkom dem. Øvrigheden havde da for at opfylde Svenskernes Fordringer maattet gøre Gæld, hvor den kunde, og nu gjaldt det om at faa opgjort og taxeret, hvad hver især havde ydet, og tvinge dem, der havde ydet for lidt og „Middel haver at betale med“ til at betale, hvad de var skyldige. Til Ordning af alle disse indviklede Sager ønskede man Ret til at udnævne 8 Mænd, der skulde taxere alle Borgernes Ejendomme og Formue og tillige vurdere de Ydelser, de havde præsteret og derigennem udfinde, hvor meget de nu skulde betale til Opnaelse af „Ret og Lighed“ og „til den store Gælds Fuldgørelse, som Byen er geraadet udi“. Over dem, der ikke vilde betale skulde Borgmester og Raad have Myndighed til at afsige Dom i Henhold til Taxeringen og efter Dommen Forkyndelse lade foretage Eksekution i fast eller løs Ejendom. Disse Regler blev akcepteret af Kongen og derefter „læst og forkyndt“ paa Nakskov Raadhus den 19. December 1660.

Under Punkt 6 ansøgte Borgerskabet om at faa Landsting i Nakskov, saaledes at Borgmester og Raad kunde „dømme paa Byfogdens Domme og kun for Kongelig Maje-stæt og Rigens Raad staa ansvarlig“. Det vil. altsaa sige, at Borgmester og Raad skulde danne en Overret, hvis Domme kun kunde apelleres direkte til Højesteret. Motivering til dette Andragende lød paa, at dermed vilde Borgerskabet blive fri for de Rejser og andre Bekostninger, som de „nu ofte i ringe Sager maa gøre“. Kancelliets Svar gik ud paa, at der senere skulde blive resolveret i Sagen, og halvandet Aar efter - 1. Marts 1661 - fik Byens det begærede Privilegium.

I Punkt 7 androg man om, at der af Byens Privilegier, „hvoraf Fjenden haver en Del borttrøvet“, maa blive lavet Copier og disse derefter konfirmeret. Dette blev straks bevilget.

Punkt 8 angik Borgmesters og Raads private Kartofler, thi man androg her om, at Plskeriet i Byens Grave og Moradser (Byfogedsøen) vedblivende maa forbeholdes Borg-

mester, Raad og Sognepræsten, og om at Borgmester og Raad maatte „faa noget tilliggende til deres Ophold, eftersom de intet eller lidet haver for den store Møje og Besvær, de maa udstaa.“ — Svaret lød, at hvad de havde, skulde de have Lov at beholde, desuden fik de hver tillagt en Mark (ca. 2 Tdr. Ld.) til Brug. 1667 fik de endvidere Græsningsret for deres Kvæg paa Færgelandet.

Under Punkt 9, Bønskriftets sidste, androg man om at Borgerskabet maatte faa Lov at anlægge Humle- og Kaalhaver paa Fæstningens Jord efter Guvernørens nærmere Anvisning. — Svaret lød, at herom vilde Kongen høre Guvernørens Mening. Tilladelsen er dog næppe bleven givet denne Gang, men først langt senere.

De to Borgeres Rejse til København havde altsaa ikke været resultatløs. Regeringen havde faaet Øjet aabnet for Byens store Nød og tog gennemgaaende velvilligt paa de fremsatte Ønsker; men der hengik ganske vist flere Aar, før der blev gjort noget virkeligt alvorligt for at ophjælpe Byen. Noget af det første Regeringen gjorde var at paaligne Stiftets andre Byer samt Adel og Gejstligheden forskellige Kornydelse til Nakskov, ogsaa andre Landsdele maatte yde denne Korntribut til den hærgede By. Fordelingen af Kornet blev overdraget Borgmester Peder Mortensen, der forøvrigt viste sig ganske uværdig til dette Tillidshverv, idet han misbrugte det til egen Berigelse; men herom vil man finde nærmere Oplysning under Kapitlet: Skikkelser og Navne i Nakskovs Historie.

Mellem Poul Rogerts Haandskrifter findes ogsaa en Fortegnelse over Fordelingen af Brandskatten paa de forskellige Ejendomsbesiddere i Byen, og i Manuskriptets Rand har Rogert udfor flere af Navnene tilføjet nogle Smaaoptegnelser, der er meget karakteristiske. Borgmester Peder Mortensens Gaard var den højest takserede i hele Byen, den var ansat til 3140 Rigsdalers Værdi, men havde lidt saa stor Skade under Belejringen, at den slet ikke blev taxeret til Brandskat. Det samme var Tilfældet med mange andre Gaarde. Udfor Navnet Niels Hansen Kloth staar „Han blev af sine Indkvarterede med Træhest og Fængsel pint til døde“. Om Raadmand Anders Gomme hedder det: „Han blev af en Oberstløjtnant og en Kaptajn, han havde i Kvarter, meget haardelig mishandlet og hans Gods ham frataget“. Betegnelsen „skammelig mishandlet af Fjenden“ gaar igen atter og atter. Om Claus v. Støcken anføres: „Han praktiserede sin Nabo sin Indkvartering paa og løb bort en af de første Dage“. Det var han nu ikke ene om, thi Ordene „Han rømte“ findes anført udfor mangt et Navn. Ligesaa gentages Ordene „Ganske ruineret“ og „Han døde i Armod“ meget hyppigt.

De 8 udnævnte Mænd, der skulde taxere Ejendommene udarbejdede ogsaa en Ejendomsfortegnelse, dateret 24. August 1664, hvori de opførte, hvilke Huse, der var beboet af Borgere eller Militær og hvilke der stod tomme. Fortegnelsen, der ligeledes findes i Rogerts Papirer, viser, at der den Gang, altsaa over 4 Aar efter at Fjenden havde forladt Byen endnu fandtes 63 afbrændte Gaarde og Huse og at desuden ikke mindre end 97 Gaarde og Huse stod øde og ubeboelige. 232 Gaarde og Vaaninger var beboet af Bor-

gere og 46 Ejendomme af Soldater og Officerer. Det vil altsaa sige at ca. $\frac{2}{5}$ af Byens Ejendomme var ødelagte og ubeboelige.

Man forstaar, at Borgerne under disse fortvivlede Forhold havde mest Lyst til at „rende fra def hele“, og de forlod da ogsaa i stort Tal Byen for at slaa sig ned andre Steder. Øvrigheden søgte at indskrænke denne Udvandring ved at lægge de, der vilde flytte, alle mullige Hindringer i Vejen, men Indbyggerantallet gik ligefuldt betydeligt ned. Under disse Forhold var der selvfølgelig ikke Tale om at genopbygge de nedbrændte Huse eller reparere de haardt medtagne. Den eneste Maade, hvorpaa en Mand kunde reparere sit Hus, var ved at stjæle Materialerne, Brædder, Stolper, Døre og Vinduer fra de forladte Huse. Denne Fremgangsmaade syntes ogsaa at være bleven praktiseret i stor Udstrækning; thi Borgmester og Raad anordnede, at Borgerne skulde skiftes til at gaa Vagt ved de tomme Bygninger om Natten for at hindre at Husene blev delvis nedbrudt og bortført.

Elendigheden gav sig selvfølgelig stærkt Udslag i Nedgang i Skatteævnens. 1657 var Nakskov Skattetakst 3,040 Mark lødigt Sølv, 1660 var den lig 0, og endnu i 1664 var den kun 650. Den 15. Juni 1664 tegnede Byens Kæmner Situationen i følgende Indberetning til Øvrigheden: „Eftersom denne By desværre meget forringes og aftager, formedelst de fleste af Borgerskabet i næstforleden skadelige Krigstid er blevene forarmede, udmattede og ruinerede, og de faa, som nogenledes vare beholdne, er flyttede heraf Byen, en Del i andre Købstæder, en Del udi andre Provinser, saa det meste af Byen destoværre staaer øde for Borgerskab og med Officerer og Soldater er beboet. De Huse og Gaarde, som ej kunde lejes bort, men er bleven bestaaende øde, er derover nedbrudte, ødelagte, ruinerede og meget deraf bortstjaalne, desformedelst er Skatter umuligt at bringe tilveje, enten af Borgerskabet eller af Husene og Ejendommene“.

Der hengik dog endnu 2—3 Aar før Regeringen var færdig med sine Overvejelser, men Resultatet var da ogsaa over al Forventning godt, et stort og rundeligt Gavebrev til den saa tappert forsvarede og saa haardt hjem søgte By. Kongebrevet, der er skrevet af Peder Schumacher og findes i „Smaalandske Tegnelser“ paa Rigsarkivet, er dateret 7. Februar 1667 og indledes med følgende Udtalelse. Da vor Købstad Nakskov under Kri-gen og de senere Aars „Pressur og Betryk meget haver lidt og ustanden og derover i slet Tilstand geraadet, da haver Vi Vores Kongelige Omhu og Forsorg ikke alene derhen rettet, hvorledes Nakskov By kunde komme i forrige Velstand igen, men endog komme i bedre Flor end tilforn, og have Vi derfor af Kongelig Gunst og Naade Byen efterskrevne Privilegier og Benaadninger forundt og givet.“ Derefter følger Privilegierne: Stabelretten og Skattefriheden, der er omtalt under Kapitlet: Privilegier og Segl, den før omtalte Græsningsret paa Færgelandet og endelig Ret til at opkræve en Toldskat, idet Byen fik Lov at opbebære 2 Skilling af hver Tønde Korn eller andet Tøndegods, der ind- eller udskibes af Havnen, samt $\frac{1}{2}$ Skilling for hver Slettedalers Værdi af alle andre Varer.

Dermed var Byen hjulpet ud af Trængslerne, men de havde ogsaa været lange og drøje, ikke mindst for Borgmester og Raad, der baade maatte bære Dagens Byrde og være udsat for de utilfredse Borgeres skarpe Kritik og Angreb, der særlig gjaldt Taxeringen og Indkrævningen af den til Gældens Afvikling nødvendige Ejendoms- og Formueskat. Den 3. Januar 1661 fik de før nævnte 8 Taxeringsmænd tilstillet deres Instruks, „Takst og Skriftegn“, hvorefter de havde at opgøre Borgerskabets Udgifter til Indkvartering fra „Krigens Anfang til denne Dag“, saa og „sætte og taxere, hvad en og hver myndig eller umyndig har at yde til Byens store Gæld, som Krigen haver foraarsaget, at afbetale“. Resultatet af de 8 Mænds Arbejde blev overleveret Magistraten den 18. Marts 1663 underskrevet af Rasmus Pedersen Black som Hovedmand og desuden af Hans Kuld Ottesen, Hans Hansen, Ditlev Matzen, Heinrich Eggerts og Heinrich Thomsen. Deres Opgørelse viste, at adskillige af de mest velhavende ikke havde haft de Udgifter, der svarede til deres Formue og følgelig blev de paalignet det manglende og ligesaa selvfølgelig blev denne Paaligning højst unaadig modtaget. Den, der blev paalignet mest var Raadmand Villum Hansens Enke, Karen Christoffersdatter. Hendes Mand var ikke alene før Krigen en af Byens rigeste Borgere, men han slap tillige meget lettere gennem Belejrings-tiden end nogen anden. Sagen var, at Byens svenske Kommandant, Oberst Gorgas, tog Kvarter hos Villum Hansen og denne forstod at komme paa en saa god Fod med sin mægtige Gæst, at han slap helt fri for den ilde Medfart, Byens andre Borgere maatte lide. Da Carl Gustav besøgte Byen, boede han ligeledes hos Villum Hansen og det samme var senere Tilfældet med General-Admiral Wrangels Frue. Det viste sig da ogsaa, at medens alle andre Borgere var plyndret for alt, hvad de ejede, havde Villum Hansen i Foraaret 1660 ikke mindre end 1100 Td. Hvede liggende paa sine Loffer. De 500 Td. fik Svenskerne — mod behørig Kvitte- ring af Kommandant Gorgas — for at lade Kirken beholde sine Klokker, og Restpartiet blev ogsaa afgivet til Dækning af andre Fordringer paa Byen. De 8 Mænd udfandt, at Villum Hansen i Forhold til sin Formue og til andre Borgeres Ydelser havde ydet 2409 Rigsdaler for lidt, og disse Penge blev Enken nødt til at betale. Men da Øvrigheden ydermere nægtede at betale de 500 Tdr. Hvede, der var leveret for Kirkeklokkerne, kom det til Proces. Borgmester og Raad kunde jo ikke dømme i deres egen Sag, og der blev derfor nedsat en Kommission af udenforstaaende Mænd. Der førtes nu en lang og vidtløftig Procedure, der fortsattes lige til Højesteret, hvor Enken, der imidlertid havde giftet sig med Borgmester Peder Hansen, vandt sin Sag for saavidt de 500 Tdr. Hvede til Kirken angaar.

Fæstningens Nedlæggelse.

Nakskov havde altsaa baade med Blod og Gods betalt sin Værdighed som Fæstningsby, en Værdighed, der i Fredens Dage var den højlig misundt af Stiftets andre Købstæder, fordi der fulgte forskellige Begunstigelser med og fordi en Garnison den Gang

saavel som nu blev betragtet som en god Indtægtskilde for Byen. Naar alt blev vejet for og imod var Garnisonen dog vist en højst tvivlsom Fordel; thi de tyske Lejesoldater og navnlig deres hovmodige Officerer var ofte ved deres brutale Færd en sand Plage for Borgerne. Et Par Eksempler fra Aarene nærmest efter Belejringen vil vise det.

En Dag kom en Kornet ind til en Borger, der havde nogle gode Venner som Gæster. Kornetten slog sig ned ved Bordet begyndte at tage for sig af Retterne og skældte samtidig Danskerne ud for Hunde, Hundsfotter, Skælme og Tyve. Da Husets Ejer omsider i al Høflighed satte ham i Rette for hans Ukvemsord, tog Kornetten uden et Ord et Fad med Høsekødsuppe fra Bordet og slog Værten det oven i Hovedet. Den overfaldne gav Svar paa samme Vis, idet han tog et Sølvkrus fra Bordet og slog det i Stykker paa Modpartens Hoved. Kornetten løb da rasende efter sine Vaaben og kom kort efter tilbage med Pistol og Sabel. Selskabet maatte nu flygte for at bjerge Livet, hvorefter Kornetten sønder slog Møbler, Døre og Vinduer overalt i Huset.

Endnu mere oprørende er et Eksempel fra 1668. Kommandanten Jacob Gevecke saa en Dag Byens Organist køre paa en Vej ovre paa Færgelandet, som Kommandanten af egen Magtfuldkommenhed havde forbudt alle andre at køre paa. Den gæve Hr. Gevecke brølte først af sine Lungers fulde Kraft over mod Organisten, og da denne intet hørte, men uforstyrret kørte videre, sendte Kommandanten rasende en Soldat over efter ham med Ordre til at slaa ham ned som en Hund, hvis han ikke straks vendte om og lod sig føre til Kommandanten. Organisten gjorde ingen Indvendinger men fulgte med Soldaten og søgte overfor den skældende og bandende Kommandant at undskylde sig med, at han ikke vidste noget om, at det var forbudt at køre paa den Vej. Kommandanten lod sig dog ikke stille tilfreds med disse Undskyldninger, men lod sine Soldater gennemprygle Organisten til han var blaa og blodig over hele Kroppen, hvorefter han blev kastet i Fængsel og holdt indespærret flere Dage. Borgerskabet henvendte sig derefter til Kommandanten med Besværing over den skammelige Medfart, han havde ladet en agtet Mand overgaa; men Hr. v. Gevecke svarede haanligt, at det fortrød ham, at Organisten ikke havde faaet endnu flere Prygl, og vilde Borgerne ham noget, kunde de jo klage højere Steder og se, om de kunde faa nedsat en Krigsret. Formodentlig har Borgerne fra tidligere Lejligheder haft Erfaring for, hvad saadanne Klager betød; thi der blev saavidt vides ikke foretaget videre i Sagen.

Ogsaa i økonomisk Henseende kunde Garnisonen blive en Byrde, hvilket bl. a. fremgaar af et Andragende som Borgerskabet den 13. Juli 1645 indgav til „den udvalgte Prins Christian V.“ Christian IV.s ældste Søn, der var Statholder paa Lolland-Falster, men døde faa Aar før Faderen. I Andragendet, der er undertegnet af Borgmester og Raad paa egne og menige Borgerskabs Vegne, hedder det: „Vi har forhen underdanigst anmodet og endnu højlig er forarsaget at anmode Eders Kongelige Naade om det ene Kompagnis Forskaanelse; thi det er os umuligt at kunne udstaa saa stor en Contribution

og Penges Erlæggelse til begge Compagniers mange Officerer for deres Traktement, hvortil hver Uge en stor Summa af os erlægges". Dertil kommer saa „Contributionen til Eders Naades Taffel, saa vi kan os beregne at have vore Tusinde Dalers maanedlige Udgift". Derudover kommer det vi skal yde til dem, der arbejder paa Værket (Fæstningen) og det Arbejde, vi selv skal gøre paa Volden, „hvilket altsammen dette ringe og fattige Borgerskab heri Byen paaligger". „Thi ville vi allerunderdanigst have Eders Kongelige Naade anmodet om det ene Compagnis Forlindring paa det, at Borgerskabet ikke aldeles udi største Armod skal geraade".

Prinsens Svar, der er dateret Nykøbing Slot den 2. August 1645, lød, at da han „letterligen kan eragte" at Indkvarteringen falder Borgerne meget alvorligt, har han „hos Kgl. Majestæt Vor højtelskede Hr. Fader" ladet ansøge om Forflyttelse af det ene Compagni; men han har derpaa faaet det Svar, at den hele militære Styrke nødvendigvis maa blive paa Lolland, efterdi Svenskerne var stukket i Søen med hele deres Flaade, og det ikke var at vide hvor paa Landet, de vilde gøre Anfald. Prinsen trøster sluttelig Ansøgerne med, at kan han end ikke „forskafe den begærede Forlettelse paa denne Tid og for den høje Fares Skyld", saa skal han dog „naar der atter bliver Fred udi disse Riger og Lande" søge at „skafe Forlindring". Denne kom dog først i Aarene lige forud for Belejringen, og strakte sig kun over kortere Perioder.

Med Christian IV og Frederik III forsvandt Kongemagtens Interesse for Nakskov som Fæstning, og under Christian V blev det besluttet at nedlægge den og overføre dens Garnison og alt det sværeste Skyts til København. Rode angiver Tidspunktet for Garnisonens Forflyttelse til 1689, men den skete allerede i 1682. I „Smaalandske Tegnelser" paa Rigsarkivet findes nemlig følgende Kongebrev af 8. April 1682 til Borgmester og Raad i Nakskov: „Eftersom vi allernaadigst haver befalet, at de udi vor Stabelstad Nakskov liggende 4 Compagnier Soldater derfra her til vor Kongelige Residensstad skal marschere, da er Vores allernaadigste Vilje og Befaling, at I den Anordning gøre, at Vagten der sammesteds saa vidt fornødent gøres af Borgerskabet besørget vorde".

Det Vagthold, der her anordnes gjaldt kun selve Portene; paa Volden blev der ikke holdt Vagt. Fæstningen var jo nedlagt og det militære Præg taget af Byen. Selvfølgelig var Vagtholdet en ubehagelig Byrde for Borgerskabet og det fik hurtigt et latterligt Skær over sig, idet Borgervagten gjorde Honnør for enhver, der tilkastede den en Skilling, og paa den Maade blev til Morskab for Omegnens Herregaardsfolk, der gerne — især naar de havde Gæster — ofrede en Skilling for at se de uskoløde Borgersoldater gøre „stram" Honnør. Magistraten søgte derfor om at faa Vagten helt afskaffet og det lykkedes ogsaa. 1. December 1688 udfærdigedes et Kongebrev til Magistraten indeholdende den glædelige Meddelelse, at Borgerne skulde være fri for at holde Vagt. I Brevet som findes i „Smaalandske Tegnelser" hedder det: „Vide maa I, at Vi allernaadigst haver bevilget, at Borgerskabet i vor Købstad Nakskov maa for Vagt at holde allernaadigst være fri og

forskaanet. Derefter I allerundanigst haver eder at rette og den Anordning give, at Portene i rette Tid vorder aabnet og tillukket“.

Dermed var det sidste militære Anstrøg fjernet fra Nakskov. Næste Aar blev Tøjhuset — den gamle Klosterkirke — nedrevet, og lidt efter lidt gled ogsaa Volde og Grave sammen i Tillintetgørelsen. 1702 fik Borgerskabet Lov til at nedbryde de tre Broer over de indre Grave — altsaa Christian III's Fæstning — udfør Søndergade, Tillegade og Vejlegade. Kongebrevet der er underskrevet af Frederik IV paa Jægersborg den 11. August 1702, lyder: „Saasom Borgerskabet udi vor Købstad Nakskov for os allerunderdanigst haver ladet andrage, hvorledes de trede Broer udenfor Byen, deres Reparation og Vedligeholdelse skal hidindtil have været dennem til en stor Last og Besværing“. Da „Vi af den derom allerundanigst indgivne Erklæring (fra Stiftsbefalingsmand Henning Lützow) allernaadigst fornemmer, at Byen af samme trede Træbroer ej skal have nogen Nytte . . . haver Vi allernaadigst bevilget, at bemeldte Træbroer maa nedbrydes, Gravene, saavidt dertil fornøden eragtes, opfyldes og dygtig Stenbro derover lægges“.

Kongebrevet indeholdt altsaa ogsaa Tilladelse til delvis Opfyldning af Gravene, og denne Tilladelse blev straks benyttet for hele Strækningen fra Søndergade til Tilegade. Den derved indvundne Jord lagde Borgerne i Kattesundet lidt efter lidt Beslag paa til Haver, de begyndte med at dyrke den, og naar der voksede noget, var det jo rimeligt at beskytte det ved en Indhegning, og saaledes gik det da til, at Jorden ganske stille blev deres Ejendom.

1705 fik Borgerne efter Ansøgning Lov til at dyrke Jorden paa Voldene og Contrescarperne (den ydre Voldsskraaning ned mod Graven). Kongebrevet med den begærede Tilladelse er udstedt af Frederik IV paa Frederiksberg Slot den 5. Oktober 1705. Stiftamtmandens Gengivelse af Brevet findes i Dokumentsamlingen i Nakskov Arkiv. Det hedder i Brevet: „Paa Borgerskabets allerunderdanigste Supplication om at maatte nyde og bruge Voldene og Contrescarperne der for Byen beliggende til deres Nytte har det allernaadigst behaget Hs. Kgl. Maj. at resolve saaledes: „Borgerne i Nakskov maa nyde og bruge Voldene og Contrescarperne til deres Nytte; dog mod de Vilkaar“, at Tilladelsen kun gælder „indtil Vi en Gang maatte resolve denne Fæstning igen at opbygge“. Voldene blev altsaa ikke skænket Borgerskabet; det fik kun Tilladelse til at „nytte og bruge“ dem. Da Jorden saaledes ikke blev Borgernes Ejendom, blev de ogsaa fri for at betale Skat af den, og Badens og andre Skribenters Forargelse over, at Borgerne indtog Voldenes Jord og ikke „engang svarede Skat af den“, bunder altsaa i Ukendskab til de virkelige Forhold.

Det ser ud til, at Borgmester og Byens Raad har holdt denne kongelige Resolution hemmelig og fortolket den derhen, at Retten til Dyrkning af Fæstningsjorderne alene var forbeholdt Magistraten. I al Fald klager Borgerskabet 1727 over, at „Magistraten har holdt hin Resolution forborgen og derhos tilegnet sig forskellige Stykker af Volden“.

Men at Magistraten fremdeles holdt paa, at den alene havde Retten, fremgaar af at den 1743 rejste Klage mod to Borgere, der havde „indtaget“ et Stykke af Voldskraaningens ved Søndergade Port. Samme Aar klagede de 12 Mænd (Borgerrepræsentationen) over, at Tølderen Rasmus Tønnesen havde taget et Stykke af Volden ved Vejlegade Port og „indplantet sig en Hauge“. De Anklagede paaberaabte sig deres Ret under Henviſning til den kongelige Resolution, og fik ogsaa Lov til uantastet at benytte den indtagne Jord. Magistraten forbeholdt sig vel ogsaa efter den Tid Eneretten til Brugen af Fæstningsjorden, men kunde dog ikke forhindre, at indflydelsesrige Borgere, hvis Ejendomme grænsede op til Voldterrænet, tilegnede sig store Stykker. Byfoged, Landsdommer Baden skriver i 1796, at „formuende Borgere har af Fæstningens Tilliggende tilegnet sig den Jord, der laa bekvemst for deres Gaarde“. Man (Magistraten) „har endog berøvet Byen en behagelig Spadseresti paa Volden ved uden videre at pløje den op“. — Først i 1858 blev „Retten“ til Jorden frataget Magistraten, idet hele Fæstningsterrænet blev skænket Byen mod en mindre aarlig Afgift.

Som før nævnt faldt det første Stykke af Christian III.s Fæstning allerede 1702, da de tre Broer blev nedbrudt, og Volden fra Søndergade til Tilegade jævnet. 1726 fik Raadmand Hans Bennicke Tilladelse til at nedrive den gamle Voldport i Tilegade mellem Kattesundet og Hollændergade samt jævne et Stykke af Volden i sidstnævnte Gade for at skaffe større Gaardsplads til hans Søns Ejendom. Et halvt Aarhundrede senere faldt ogsaa de to andre indre Porte, der dannede Afslutningen paa Søndergade og Vejlegade. Sidstnævnte blev erhvervet af en Købmand Lønborg, der ejede Ejendommene paa begge Sider af Porten, og dér fortælles, at han ved Nedbrydningen fandt saa mange Kanonkugler i Portmurene og Volden, at han brugte dem som „Tyngde i sin Rulle“. De tre ydre Porte fik Lov at blive staaende til langt ind i forrige Aarhundrede, men Tilegade-Port var da aldeles tilgroet, idet Broen udenfor den blev afbrudt omkring ved 1700-Tallet. Broen udfor Søndergade blev ved Portens Nedbrydning afbrudt og Færdslen ledet langs Volden — ad Nygade — til Østergade, hvor man kastede Voldgraven til. Den gamle Indkørselsvej gennem Købmand Krøyers nuværende Ejendom blev samtidig nedlagt. Ved Vejlegade, hvor Graven var meget bredere, blev Broen derimod bibeholdt; 1857 opførtes endog en ny muret Bro til Erstatning for den gamle Træbro. I Aarene 1858 til 75 faldt Voldene Stykke for Stykke, og det private Byggeri har siden gjort det af med de fleste af de Rester, der laa omkring i Haver og Gaarde. Nu er der af Nakskovs vidtstrakte Fæstning kun enkelte ubetydelige Rester tilbage.

— Paa Grundlovsdagen den 5. Juni 1859 fejrede man i Nakskov 200-Aaret for Byens Belejring. Festen indlededes Kl. 6 Morgen med Kanonsalut fra Voldene, hvilket var Tegnet til at alle Flag kom op i Gaderne og paa Skibene i Havnen. Kl. 12 samledes alle Korporationer og Laug med deres Faner og Emblener paa Torvet og med Byraad, Borgmester og Embedsmænd i Spidsen drog Toget gennem Gaderne til Havnen, hvor

der var Dystløb. Det bestod i at Baade i festligt Optog roede gennem Havnen, et Hold fra hver Ende; paa de to største af Baadene stod Dystløberne forsynet med lange Stænger, og det gjaldt nu om I Forbifarten at støde Modstanderen i Vandet, hvilket ogsaa lykkedes. Derefter begav man sig op paa Resterne af de gamle Volde og her talte Brandmajor Holm om Byens tapre Forsvarere i 1659. Han udkastede den Tanke „om vi ikke i Dag skulde lægge Grundvolden til et Æresminde, der kan vise Efterverdenen, at der i 1859 var danske Mænd og Kvinder i Nakskov, der med mere end nogle Hurraer viddeste at hædre Forfædrenes Bedrifter“. Det blev dog ikke til mere end Hurraerne den Gang. Kanoerne tordnede atter fra „Høje Kat“, og Processionen drog tilbage til Torvet, hvor den opløstes. Senere paa Dagen fortsattes Festen i Svinglen, hvor der blev holdt Taler og sunget Sange og musiceret hele Eftermiddagen.

50 Aar senere, 1909, optog Konsul Einar Dan Brandmajor Holms Tanke og fik Repræsentanter for Byraad og Presse til at danne en Komite, der Mindestenen de eneste synlige Minder om Nakskovs Fæstningstid og om dens heltemodige Forsvar i 1659

Fig. 9. Støtten til Minde om Belejringen.

forestod en Indsamling til Rejsning af et Mindesmærke. Bidragene kom villigt ind, ikke mindst fra Landboere, og for de indsamlede Penge, noget over 2000 Kr., rejstes Mindestenen i Jernbaneanlægget (Fig 9). Stenen bærer paa Forsiden Aarstallet 1659 og paa Soklen Inskriften: FOR FÆDRELANDET FOR NAKSKOV. Paa Bagsiden staar „Reist 1909 i 250-Aaret for Nakskovs Belejring 1. Maj—15. Juli.“

Paa en Høj i Svinglen findes endnu 4 mindre Kanoner — de er nu næst

Nakskov Kloster, Kirke og Skole.

Det historiske Kildestof, der skal danne Grundlaget for dette Kapitel er lidet og fattigt. Efter Reformationen ødelagde man systematisk alt, hvad der mindede om Katolicismens Tidsalder, og i forrige Aarhundrede huserede Kirkevandalerne overalt ved Kirke-reparationerne, sønderslog og bortslængte alt det, som i deres banale Øjne ikke var smukt, og optraadte med en Pletteløshed, der er ligesaa forbløffende som ubegribelig. De gamle Munke var jo meget skrivende, og der har sikkert ved Reformationen ligget mange interessante Beskrivelser og Beretninger omkring i Klostre og Kirker. Det er

ødelagt alt. I Biblioteker og Arkiver findes kun nogle fattige Smuler, der er benyttet fuldt ud i det efterfølgende.

Helligaandsklostret.

Helliggeistklostret i Nakskov har selv i sin bedste Periode været lille og ubetydeligt. Oprindeligt var det kun et Helliggeisthus og det skyldes en enkelt Mands Iver, at dette blev ophøjet til Kloster. Helliggeisthuse fandtes i Middelalderen i alle betydelige Byer. Deres Opgave var at give Husly for Syge samt for Fattige, der var for svage til fremdeles at „gaa fra Hus til Hus efter deres Føde“, tillige afgav de hyppigt Herberg for rejsende, der ikke havde nogen Forbindelse i Byen, hvor de kunde ty hen. Helligaandshusene maa dog ingenlunde sidestilles med Fattiganstalter i vore Dage. De var hyggeligt indrettede, Levemaaden var god, og det var ikke sjældent, at gamle Folk testamenterede deres Gods til Helligaandshuset mod at blive „indgivet“ d. v. s. faa et lille Rum og fuld Forplejning i Helligaandshuset, saalænge de levede. 27. November 1444 indgav saaledes Raadmand Henrik Daniel og Hustru sig i Helligaandshuset og tilskødede det alt deres Gods, specielt deres Gaard i Nakskov, „som ligger sydvest hos Torvet og skyder ned paa Stranden“. Livet i Helligaandshusene havde et gejstligt Præg og det var Munke, som forestod baade Sygeplejen og de legemlige og sjælelige Fornødheder. Byerne gav som Regel Grund og Hus til Stiftelsen og Midlerne til Driften indkom dels gennem testamentariske Gaver, dels og ikke mindst gennem Tiggeri, idet hvert Helligaandshus havde „Indsamlere“, der sendtes udi Byen og Landsdelen for at indsamle Gaver ved Dørene.

Helligaandshuset i Nakskov er antagelig oprettet mod Slutningen af 1300-Tallet. Det nævnes første Gang Aar 1400, da det anføres, at Diakonen Ivan Sasse var dets Forstander eller Landprovst som det kaldtes. 1420 brændte Helligaandshuset sammen med en stor Del af Byen, men blev atter opbygget og kom da til at ligge paa den Plads Fattiganstalten i Klostergade nu indtager. Endvidere blev der ved Helligaandshuset opført et Kapel, saa Beboerne kunde høre Guds Ord uden at forlade Huset, samtidig blev det lagt under Opsyn af Bispen i Odense, hvorimod Sognepræsten ikke havde noget med det at gøre.

Omkring 1462 blev Jep Andersen Forstander i Helligaandshuset, Ved hans Tiltrædelse var det i Forfald, men han bragte det ved Hjælp og Støtte fra Borgmester Berthold Esbernsen atter paa Fode, fik Bygningerne reparerede og delvis nyopbyggede, Husordenen genoprettet og Interessen hos Borgerne vakt paany. Pengemidlerne fik Jep Andersen dels gennem de indsamlede Gaver, dels ved hans og Borgmesterens Tilskud af deres private Formue. Efter saaledes at have bragt Helligaandshuset paa Fode rejste Jep Andersen i Aaret 1470 til Rom og fik Foretræde hos Paven og hos Stormesteren for Helligaandsordenen. Denne Ordens Opgave var at pleje Syge og Fattige baade paa Sjæl og Legeme; Helligaandshusene havde altsaa fælles Opgave med den, men havde ellers intet med den at gøre, hvorimod Helligaandsklostrene hørte under Ordenen. Storme-

steren optog 23. April 1470 Jep Andersen i Helligaandsordenen, iførte ham Ordensdragten, ophøjede Helligaandshuset i Nakskov til Helligaandskloster og udnævnte Jep Andersen til dets Prior med Ret til at optage nye Brødre i Ordenen, stifte nye Broderskaber i Odense Stift, udsende „Bedere“ d. v. s. Indsamlere over hele Landet og oprette nye Helligaandshuse. Med denne nye Værdighed og Magtfuldkommenhed rejste Jep Andersen hjem til Nakskov, hvor han straks fik Borgmester Esbernsen til at frasølge sig Patronsretten over Helligaandshuset, da Klostret ikke kunde have en verdslig Mand til Patron. Men dermed syntes Jep Andersens Energi at være udtømt, i al Fald fik han ikke Held til at bringe det nye Kloster frem til nogen Blomstring eller Udvidelse. Ja, det ser endog ud til, at han har forsømt at faa Christian I.s Anerkendelse af det; thi da denne Konge 1474 gæster Rom, udtaler han udtrykkelig, at Helligaandsklostret i Aalborg er det eneste i Danmark. Havde han haft Lejlighed til at stadfæste Oprettelsen af det nye Kloster i Nakskov, vilde dette ikke være gaaet ham af Minde et Par Aar efter. 1474—75 var Jep Andersen medvirkende ved Oprettelsen af det nye Helligaandskloster i Faaborg. Dette raadede over langt betydeligere Midler end Nakskov-Klostret, og der syntes da at være sluttet den Handel, at naar Faaborgklostrets Velgører, der skulde være dets første Prior, var død, skulde Jep Andersen være Prior imod, at Nakskovklostret straks blev lagt ind under Faaborgklostret som en Filial af dette. 1477 blev Nakskov Helligaandskloster i al Fald forbundet med Faaborgs og 1487 blev Jep Andersen Prior i Faaborg.

Noget stort blev der altsaa ikke ud af Klostret i Nakskov og Interessen for det gav sig ikke heller mange Udslag; men nogle testamentariske Gaver fik det dog. I 1493 skænkede Fru Inger Torbensdatter Bille det nogle Jorder i Bymarken og en Gaard i Krogsbølle. 1495 tilskødede Væbner Matthis Gadov det en Gaard i Højreby. 1524 og 1525 gav Landsdommer paa Lolland Knud Gøye til Kærstrup det store Gaver bestaaende i nogle Gaarde i Vestenskov, Horslunde og Løjtofte samt en Gaard paa Langeland; altsammen imod, at Brødrene skulde bede for ham og „gøre ham delagtig i alle de gode Gerninger, som gøres i den Helligaandsklostre over hele Kristenheden“. Henimod Reformationstiden blev Gavmildheden mindre og mindre. 29. Juni 1530 maatte Prior Esbern sælge noget af Klostrets Jordegods, fordi man „ikke mere kan gøre Regning paa de Gaver, Klosterbrødrene tidligere har kunnet indsamle blandt Borgere og Bønder“.

Ved Reformationen blev Klostret ophævet og omdannet til et Hospital, der atter fik det gamle Navn Helliggeisthus. 16. Juni 1539 udnævntes den tidligere Kapellan Hr. Henrik til Forstander for Helliggeisthuset i Nakskov. Han skulde oppebære Klostrets Landgilde og Renter og anvende samme til „de armes Bedste“, og han skulde holde 6 Personer „til Kost, Klæder og gode Senge“. Helliggeisthuset fik Lov at beholde Klostrets Jordegods ubeskaaret, dog, at „de Riddersmænd som pleje at have Herlighederne (Jagt, Fiskeri etc.) til noget af samme Gods, skal nyde det som tilforn“.

I Lighed med andre Steder blev i Nakskov hele Forsorgen for de Syge og Fattige

nu lagt over paa Hospitalerne, der fremdeles fik Ret til at udsende Indsamlere og endvidere fik udbetalt alle Straffebøder. Nu og da blev det ogsaa betænkt med Gaver, men de forsløg ikke stort. Forplejningen paa Hospitalet var dog upaaklagelig, men naturligvis uden Flinsser af nogen Art; alle sov i samme Rum undtagen de, der indlejede sig; de fik hver deres særlige Kammer.

1629 blev den gamle Klosterkirke, der kun var lille og enskibet, indrettet til Tøjhus, og 1689 blev den helt nedrevet. Men længe forinden havde man taget den gamle Klosterhave i Brug som Kirkegaard for Byens Fattige, fordi det kneb med at skaffe Plads paa Kirkegaarden omkring Kirken. I over 100 Aar blev Klosterhaven benyttet til Begravelsesplads, hvorefter den toges ind til Haver, dels til nedennævnte Hospital, dels til Kapellanen.

Hvorledes det er gaaet med Klosterets Jordegods, lader sig ikke med fuldkommen Sikkerhed afgøre, men meget tyder paa, at det senere er skænket til Helliggeisthuset i Nykøbing mod at dette paatog sig Forpligtelsen til ogsaa at modtage gamle og svage Folk fra Nakskov. Helt ophævet blev Helliggeisthuset i Nakskov dog ikke, det levede videre under Navnet Hospital. Rhode skriver (i den originale Udgave 1776): „Her er et større Hospital til 14 Fattige, afdelt i tre Rum, til de syge, til de friskere og til Fogden. Præst have de ikke for sig alene, men de som kunde gaa, søge Byens Kirke, og ellers maa en Skoledicipel for nogen Betaling holde Bøn og Sang daglig i Huset. Lemmerne nyde ugentlig 8, 12, 24 Skilling og saa videre af gamle Donationer, og 14 Alen Vadmel og Lærred samt Strømper, Træsko og Tran. Forstanderen (der altid er en fornem suffisant Mand) er nu den redelige Handelsmand Jørgen Kølle, som for Umage og Administration nyder intet uden en Rigsdaler og 2 Mark aarlig til Papir.“

1847 blev dette Hospital ophævet og paa den gamle Klostergrund opførtes den store Fattiganstalt. Grundstenene blev taget fra det gamle Kloster eller Helligaandshus, og fra den samtidig nedrevne Kirkemur tog man en Del af Murstenene. Fattiganstalten har altsaa i mere end een Henseende Forbindelse med det allerældste Nakskov.

I 1883 lod Klostret (Helliggeisthuset) i Nykøbing opføre en Filial i Nakskov paa den gamle Vold paa Hjørnet af Nr. Boulevard og Jernbaneanlægget. Det er en stor 2-etages Bygning opført af røde Sten efter Arkitekt Tvedes Tegning og med Plads til 20 enlige Damer af Borgerstanden. Hver Dame har et Værelse med Alkove og et Køkken, desuden 4 Kr. om Ugen (under Krigen 1 Kr. i Dyrtidstillæg) samt aarlig 1½, Favn skaaret og hugget Bøgebrænde, fri Læge, Medicin og lignende. Damerne er forpligtet til ved deres Død at efterlade Klostret, hvad de ejer. Det er sjældent store Kapitaler, men engang imellem sker det jo, at en af dem arver.

St. Nikolaj Kirke.

Nakskovs Kirkes Oprindelse taber sig i Historiens Mørke. Endnu medens Byen kun var et Fiskerleje har den sikkert faaet en bestemt Kirke, der som rimeligt var blev ind-

vlet til St. Nikolaj, de Søfarendes og Fiskernes Helgen. Og medens Byen voksede og brændte og voksede igen, voksede ogsaa Kirken; men det gamle Navn, Mindet om Fiskerlejet, beholdt den gennem de skiftende Tider til den Dag i Dag.

Man tør formode, af den nuværende Kirkebygning stammer fra Aarene efter 1420, da det meste af Byen blev lagt i Aske ved en Ildsvaade. I det følgende Aarhundrede hørte Nakskov til Landets mest blomstrende og velhavende Byer, og intet er da rimeligere, end at denne Rigdom ogsaa fik Udtryk gennem Opførelsen af en stor og smuk Kirkebygning. Men denne er rigtignok senere undergaaet saa mange Ombygninger, at det er umuligt at konstatere noget som helst med Hensyn til Bygningsstil og Alder. Professor Magnus Petersen, der ved et kirkehistorisk Møde i Nakskov 1905 holdt Foredrag om Kirken, mener i den østre Ende af den endnu at kunne se Vidnesbyrd om, at den

Fig 10. Nakskov Kirketaarn efter 1625.

stammer fra Begyndelsen af det 15. Aarhundrede, hvilket altsaa støtter Formodningen om, at den er opført efter Branden 1420.

Bedst Besked ved man om de Forandringer, Taarnet er undergaaet. Det er 30 Meter højt fra Jorden til Murtinden og er slikkert opført sammen med Kirken og havde da et mægtigt, slankt Spir, der blev betegnet som det højeste i hele Landet. 1587 blev Spiret stærkt beskadiget ved et Lynnedslag. Det lykkedes ikke at udbedre Skaden og trods alle Reparationer blev Spiret skrøbeligere og skrøbeligere, saa man i 1617. besluttede at tage det ned for ikke at risikere, at det skulde falde af sig selv. Under Bygmester Vitus Krag's Ledelse tog man straks fat paa Opførelsen af et nyt Spir, der blev færdigt 1618. Arbejdet maa have været slet gjort; thi kun 7 Aar efter, den 10. Februar 1625 — Rhode og Trap angiver fejlagtig den 25. Februar — blæste Spiret ned under en voldsom

Orkan, der forøvrigt ogsaa væltede nogle andre Bygninger i Landet bl. a. en Kirke i Frederiksborg.

I „Perlestikkerbogen“, en Slags Kirkebog og Dagbog, ført af Præsten Anders Pedersen Perlestikker, der døde 1629, findes følgende om denne Ulykke: Torsdagen den 10. Februar 1625 var det et forfærdeligt Vejr med Storm og Sne, som jeg ikke mindes tilforn i mine Dage. Stormfloden var saa stor, at den gik omkring den ganske By. Det nye Spir paa Kirken, som blev bygt 1618, det omblæste og faldt først paa Skolen (Latinskolen, der laa lige for Enden af Kirken) dernæst paa Johan Frostis Gaard, der ligger næst Skolen (med Facade mod Vejlegade), strakte sig tværs over Vejlegade og faldt paa Hr. Jensens Gaard og der nederslog og skamferede 14 Bindinger Hus paa Længden imod Stranden. Grundvolden af Skolen blev staaende, fordi den var bygget af det gode haar-

Fig. 11. Nakskov efter »Danske Atlas« ca. 1760.

de Egetømmer; men Johan Frostis Gaard blev nedslaget udi Kvag altsammen. Fem Mennesker blev ihjelslagne; men Skolemesteren, der laa i sin Seng paa Skolen, og tvende Dreng, hver i sit Kammer, kom ingen Skade til, skønt alt omkring dem blev knust. Jørgen Skomager selv blev bevaret, skønt Huset blev slaaget i Kvag; men han mistede baade Hustru og Barn og Plige samt sin Svend, der sad næst ved ham.

Taarnet blev derefter forsynet med et firsidet, fladt og ualmindelig grimt Tegltag, der ses paa Fig 10. Skønt der i de følgende Aar blev ofret meget paa Kirkens Udstyrelse, blev der ikke gjort noget ved Taarnet. Efter Ulykken i 1625 havde man aabenbart tabt Lysten til at ofre mere paa Spiret. Under et Besøg i Nakskov erklærede Frederik IV. forundret ved Synet af det mærkelige Tag: „Længe siden jeg saa' saa høj en Karl med saa flad en Hat“. Den kongelige Aandrigthed blev af det loyale Borgerskab optegnet og

bevaret som en mild, men træffende Karakteristik af det grimme Tag, men der blev fremdeles ikke gjort noget for at blive det kvit. I Pontoppidans „Danske Atlas“ finder man paa Billedet af Nakskov Kirketaarnet gengivet med zirlige spidse Gavle og Tag som en Landsbykirke (Fig 11). Professor Magnus Petersen har som rimeligt er heraf udledet den Slutning, at Kirken i sidste Halvdel af 1700-Tallet var bleven befriet for den grimme Hat og havde faaet en naturlig Afslutning paa Taarnet. Andre Skribenter, deriblandt jeg selv i min Bog om gamle lollandske Kirker, har gengivet denne Forklaring, men den er ikke rigtig. En nærmere Undersøgelse viser nemlig, at det blot er Pontoppidans Tegner, der har „pyntet“ lidt paa Kirken*). Pontoppidans Værk er udgivet 1767; men i Rhodens Samlinger til Lolland-Falsters Historie, der er udgivet i 1776 staar udtrykkelig anført, at Kirken fremdeles har det vanzirende „lidet, firskakkede Tag“. Og i Dr. J. H. Larsens topografiske Beskrivelse af Nakskov samt Nørre- og Sønderherred, der blev udgivet 1833, anføres, at Kirken stod med det beskæmmende lave Tag fra 1625 til 1823, da den endelig fik paa-

Fig. 12. Nakskov Kirke 1896.

sat et „92 Fod højt, ottekantet, spaantakt Spir, paa hvis Spids en forgyldt Vejrhane“. J. H. Larsen var fra 1801 til 1808 resitil til at det nye Spir blev opsat i 1823. Allerede 1687 gjorde Lynet ved en Visit i det høje Kirketaarn Forsøg paa at skille det af med det grimme Tag. Søndagen den 7. August 1687 mellem Proprædiken og Højmessen slog Lynet nemlig ned i Taarnets Tag, men naaede kun at afrive den søndre Kant af det. Derfra gik Lynstraalen videre ned i Taarnet, sønderrev Klokkestrengen i Uret, udslettede Tallene VII og VIII paa Urskiven og nedslog og slintrede 3 Piller i Pulpituret. Derudover skete ingen Skade. I Anledning af Nedslaget forfattede Sognepræsten Frantz Testrup et snurrtigt-højtideligt Digt, der bliver omtalt under Beskrivelsen af Kirkens Indre. Tredie Gang Lynet slog ned i Taarnet

derende Kapellan i Købelev, og hans Udsagn maa altsaa være overbevisende.

Det — forøvrigt ret kønne — Spir, Taarnet fik i 1823 (Fig. 12) beholdt det indtil 1906.

Det var Lynet, der i 1587 gav Stødet til, at Kirken blev berøvet sit stolte Spir, og det var ogsaa Lynet, der gav Anledning

*) Lørrigt er Ligheden med Byen ikke stor paa noget Punkt. »Langebros« er anbragt for Eaden af Bibrostræde, hvor den var flyttet fra for over 100 Aar siden, Fjorden og Byfogedsøen gaar i et osv. Man skal overhovedet ikke tage de gamle Billeder alt for højtideligt og lade dem gælde som Beviser, medmindre man har Samtidiges Attest for, at de virkelig er en tro Gengivelse af det, de skal forestille.

var 17. Juli 1822. I. H. Larsen fortæller herom: „Tordenen slog ned i Kirketaarnets N. Ø. Side, sønder slog foruden Taget en Del af Spærreværket i Taarnet, standsede Kirkeurets Gang, sønderrev de to Staaltraadstrænge, som fra Uret driver de to Slaghamre ved Klokken. Straalen var gaaet igennem en omtrent 4 Fod tyk Murpille, deri efterladt sig et Hul af et almindelig Spigerbords Størrelse, bortrevet paa den anden Side af Pillen et betydeligt Stykke Kalk, udspaltet et Stykke Træ af den mindre Kirkeblok og ovær 10 Alen derfra bortsvedet adskillige Bogstaver paa den nyere Tavle over Præsterne og udslettet Tallet 10 paa Taarnets vestre Urskive. Dette Tilfælde gav Anledning til en Hovedreparation paa Kirken, hvorved Orglet, der og derved havde lidt Skade, blev istandsat og det nye 92 Fod høje Spir opsat“.

Da Spiret var opsat, skulde det males, og dette Arbejde overtoges af en Murermeister ved Navn Frandsen. En Dag, da han hang i sin lille Stol udenpaa Spiret, fik han ved en uforsigtig, kraftig Bevægelse Overbalance og slog en Kuldbøtte ud af Stolen og ned langs med Spiret. Heldigvis standsede han der, hvor Spiret slutter til Taarnet, og fik her fat i et fra Stølen nedhængende Tov. Han var ikke mere forknytt efter denne Luftfart, end at han klatrede til Vejrs igen, tog sig en ordentlig Dram og fortsatte Arbejdet.

Kirkens nuværende Spir (Fig. 13) blev som nævnt opsat 1906. Provst Elmkvist havde straks efter sin Ankomst til Byen i en Festtale anket over at Sukkerfabrikskorstenen var højere end Kirke-taarnet, hvilket kunde udtydes som Tegn paa, at det materielle overskyggede det aandelige. Da det saa tilmed ved

et Borgermøde, hvor Tanken vandt udelte Tilslutning, og gennem en privat Indsamling lykkedes det derefter at tilvejebringe den fornødne Kapital, omtrent 8000 Kr. Spiret har alt ialt kostet 27,894 Kr. Det er 40 Meter højt, og hele Kirkens Højde er altsaa 70 Meter.

Fig. 13 Spiret fra 1906.

et Par Aar efter viste sig, at Tømmerværket forinden i det gamle Spir var saa medtaget, at en Reparation vilde være meget vanskelig og medføre urimelige Bekostninger — besluttede man at bygge et helt nyt Spir. Det vilde koste 20,000 Kr. og heraf bevilgede Nakskov Kommune 10,000 og Staten 10,000 Kr. Det nye Spir var projekteret tækket med Spaan ligesom det gamle, men da dette Tækkemateriale dels var uskønt og dels gennem det gamle Tømmerværks Forraadnelse havde vist sin Ufuldkommenhed, slog Kirkeværgen Købmand Johs. Huus til Lyd for Tanken om at faa tækket Spiret med Kobber. Der blev holdt

I det foregaaende Kapitel om Nakskovs Belejring er omtalt, at Taarnet under denne ramtes af adskillige Kanonkugler. I lange Tider var disse Steder markerede ved indmurede Kugler, der en Gang endog var forgyldte. Nu er de ramte Steder angivet ved Huller i Murens yderste Sten.

Vender vi os fra Taarnet til Skib og Kor er vi med Hensyn til de foretagne Ombygninger straks paa lidt mere usikker Grund. Skibet er tredelt og bestaar af to Sideskibe — der hver især faar Lys gennem 5 Vinduer, et 6te Vindue sidder i „Omgangen“ — og et Hovedskib, som igen falder i to Dele. Den vestre Del af Hovedskibet bestaar af tre høje Hvælvinger, baaret af 6 svære Piller, og med 3 Vinduer paa hver Side over Sideskibenes lavere Tag. Den østre Del derimod bestaar af en Hvælving, der kun er af samme Højde som Korhævlingen og kun lidt højere end Hvælvingerne i Sideskibene. Der er altsaa ingen harmonisk eller naturlig Forbindelse mellem disse to Dele af Hovedskibet.

Det er klart, at dette Misforhold er frembragt ved en Ombygning og alt taler for, at det er sket ved den, der foretoges i 1653. Før den Tid var den Del af Kirken, der indeholdt Kor og Sakristi, baade lavere og smallere end Skibet. De hidtil foreliggende Beretninger om Ombygningen i 1653 er yderst knappe; de lyder kort og godt, at Koret blev forsynet med en „Omgang“, saa Kirkebygningen blev lige bred over det hele. „Omgangen“ bestod altsaa i en Række Hvælvinger rundt om hele Koret. Hvad var nu Hensigten med denne kostbare Tilbygning? Den kan, som den knappe Beretning antyder, ikke være foretaget for at faa de to Sidegange ved Koret; thi dem havde man ingen Brug for, hvorfor de ogsaa i 1659 blev anvendt til Krudtkamre. Nej, Meningen med denne store Tilbygning maa have været at skaffe mere Plads i Kirken, og det opnaaede man ved at rykke Koret en Hvælving tilbage og tage den hidtidige Korhævling og de to nye Sideskibshvælvinger ind til Skibet; thi derved blev dette udvidet med $\frac{1}{3}$ af sin tidligere Størrelse. Det er kun en Formodning, jeg her fremsætter, men der kan føres et meget stærkt Sandsynlighedsbevis for dens Rigtighed. Udviklingen har været følgende: Før 1653 udgjorde den nuværende Højkirke hele Skibets Længde, derefter kom den lavere Korhævling og bag denne igen Sakristiet, hvis to Ydervægge var skraa paa Grund af Korbygningens tresidede Afslutning, der svarede til den nuværende. Ved Tilbygningen rykkede man Koret tilbage paa Sakristiets Plads og Sakristiet tilbage i den nyopførte „Omgang“. At det er gaaet saaledes, kan der som sagt føres et stærkt Sandsynlighedsbevis for. Undersøger man Forholdene nærmere, opdager man nemlig straks, at Koret ligger skævt for Skibet; Alteret staar lige for Midtergangen; men skævt i Koret. Det kommer af, at Korhævlingens søndre Sidebue staar paa Skraa; medens den nordre staar lige i Flugt med Sidebuerne i Skibet. Dette viser, at man ved Tilbygningen i 1653 har bevaret Sakristiets to Sider i den daværende Korbygningens tresidede Afslutning, nemlig den søndre og den østre. Den nordre har man derimod revet ned og har bygget en ny i Flugt med Skibets. Det er muligt, man har gjort det for at skaffe

mere Plads i Koret, og det er ogsaa muligt, at andre Omstændigheder — maaske en Sidebygning, som senere skal omtales — har gjort det ønskeligt at faa den nordre Ydermur lige. Naar man paa den søndre Side beholdt den skraa Mur i Koret, maatte man ogsaa lade den søndre Ydermur blive skraa, da den søndre Sidegang ellers ikke alene vilde blive skæv, men ogsaa uforholdsmæssig meget større end den nordre. Og det viser sig da ogsaa, at den søndre Ydermur er skæv. Fra det Sted, hvor Højkirken ender, gaar den jævnt skraa hen til Hjørnet, hvor den tresidede Afslutning begynder. For at spare den forholdsvis ringe Bekostning ved at nedrive de to Sider af den gamle Korbygning tog man altsaa ikke i Betænkning at bygge ogsaa hele Ydermuren skæv. Endnu et Bevis for Rigtigheden af det ovenfor anførte finder man ved at gaa op over Hvælvingerne; thi der ser man endnu Resterne af de gamle Korvinduer, to paa hver Side, omtrent helt dækkede af de ved Korets Indlemmelse i Skibet opførte Sidehvælvinger.*)

Professor Magnus Petersen har søgt at forklare Misforholdet mellem Skibets Hvælvinger paa en anden Maade. Han mener, at Højkirken er tilbygget senere, og at man da af en eller anden Grund ikke har faaet forhøjet ogsaa den sidste Hvælving. Professoren har støttet sin Antagelse paa Aarstallet 1601, der er anbragt uden paa Højkirkens Gavl imod Øst; Det er ogsaa utvivlsomt, at den sidste Hvælving i Højkirken er bygget senere end de andre, hvilket man let kan overbevise sig om ved at gaa op over Hvælvingerne. Denne sidste Tilbygning af Højkirken er da som Aarstallet viser foretaget 1601. Men det er absolut ikke rigtigt at hele Højkirken skulde være tilbygget senere; Kirkebygningens Bredde og øvrige Dimensioner taler afgjort herimod. Nej, Udviklingen er efter alt at dømme foregaaet paa følgende Maade. Efter Branden i 1420 har man opført Kirkebygningen i en Udstrækning, der svarer til Taarnets og den nuværende Højkirkens Længde. Kirken havde ligesom nu samme Bredde over det Hele, men Højkirken dækkede ikke det sidste Fag, der var indrettet til Kor og derfor noget mindre end de andre. I 1601 har man udvidet Kirken ved at tage Koret og dets „Omgang“ ind til Skibet og forlænge Højkirken ud over det gamle Kor, hvilket forklarer den tilsyneladende Urimelighed, at denne Hvælving er meget smallere end de andre. Man har derefter opført et

*) Efter at ovenstaaende Fremstilling baade var skrevet og havde været offentliggjort i TIDENDE, har jeg været saa heldig i Byarkivet at finde alle Haandværkerkontrakterne fra Ombygningen i 1653. Muremesterens Kontrakt bekræfter fuldtud min Fremstilling; denne støtter sig altsaa nu ikke længere blot paa en Formodning, men paa Kendsgerninger. Det ses af Muremesterens Kontrakt, at Arbejdet er udtørt i Aarene 1653-54 og har for Murarbejdets Vedkommende kostet 600 S'ettedaler. I 1655 sluttedes en ny Kontrakt om Indretning af en stor, aaben Begravelse under hele Koret, Sakristiet og »Omgangen«. Der skulde være ca. 3 Alen til Løftet i Begravelsen, og der skulde indsættes Vinduer med Jernstænger paa begge Sider ud til Kirkegaarden. I Hans de Hoffmanns 1774 udgivne Supplement til Pontoppidans Danske Atlas omtales »det store aabne Begravelse« i Nakskov Kirke, hvilket ikke kan være andet end dette Gravkammer. Hoffmann nævner, at der henstod en Del Kister med danske og svenske Officerer fra Krigen, 1659 samt endvidere Nakskov-Kommandanten Jacob Gewecke, der døde 1699, og Oberstløjtnant Kay v. Ahlefeld, der døde 1755, m. fl.

nyt Kor, men uden „Omgang“, hvorved altsaa den nye Korbygning blev baade lavere og smallere end Skibet. Da man i 1653 skred til en ny Udvidelse, gik man tilbage til den oprindelige Form med en „Omgang“ om Koret. Desværre tog man ikke Skridtet fuldt ud ved som i 1601 at forlænge Højkirken ud over den i Skibet nyindlemmede Korhvelving.

Fra selve Kirkebygningen vender vi os til dens Sidebygninger, der nu alle er forsvundne. Paa Resens Kort over Nakskov — som er tegnet i Fugleperspektiv og som af Rogers faar Attest for at være ret vellignende hvad Gader og Huse angaar — ses en større Tilbygning paa den nordre Side af Koret. Hvis man, under Hensyn til Rogerts Udtalelse, tør stole paa Resens Kort, maa denne Bygning vel have været et Gravkapel. Om Tiden for dets Forsvinden vides lige saa lidt som om dets Tilblivelse; men antagelig er det nedrevet ved Kirkerestaurationserne i første Trediedel af forrige Aarhundrede. En Undersøgelse af Grunden paa dette Sted vilde sikkert uden større Bekostning kunde oplyse om Kapellet har eksisteret, og om hvor stort det i saa Fald har været.

I Tiden mellem 1750—60 lod den ansete og rige Købmand Riegelsens ikke mindre rige og ansete Enke Karen Holm paa Taarnets nordre Side opføre et smukt og kobbertækket Gravkapel for sig og sin Familie. Omkring 1800-Tallet har dette Gravkapel indeholdt 4 Kister, nemlig Karen Holm Riegelsen, død 1760, hendes Døtre Margrethe Riegelsen, død 1763, og Bodil Riegelsen, død 1767 samt Svigersønnen Frantz Thestrup, død 1767. Det Riegelsens Kapel blev nedrevet i Begyndelsen af forrige Aarhundrede fordi den engang saa rige Families Arvinger havde forsømt at udsætte tilstrækkelige Penge til dets Vedligeholdelse. Kisterne fra Kapellet blev da anbragt i Gravkamret under Korgulvet.

Endelig har der ogsaa paa Taarnets søndre Side været en Tilbygning, oprindelig opført som Vaabenhus. Den blev først nedrevet ved Kirkerestaurationsen i 1855—56. Ved denne Restauration blev Kirken forsynet med en Sokkel, hvortil man uden Skrupler anvendte alle de gamle Ligsten, man optog af Kirkegulvet. Oprindelig havde Kirken nemlig ingen Sokkel, hvilket efter Professor Magnus Petersens Erklæring er et fælles Kendetegn paa Kirkerne fra det 15. Aarhundrede.

Ogsaa i det Indre er Kirken undergaaet store Forandringer. Vidt forskelligt har Kirkebilledet formet sig i de skiftende Tider. I den katolske Tid havde Kirken foruden Hovedaltret til St. Nikolaj en Mængde mindre Altre, der havde Plads i Sideskibene. De mange Altre skyldtes Gilderne. Det var almindeligt den Gang, at Borgerne sluttede sig sammen i Selskaber, der kaldtes Gilder og gerne havde Navn efter en eller anden Helgen. Gilderne var stiftet dels til Selskabelighed dels og ikke mindst til gensidig Hjælp; kom en af Gildesbrødrene i Nød skulde de andre hjælpe ham, „at han ikke skulde komme til at tigge for sit Brød“. I alle Gildeskraaene fandtes desuden en Bestemmelse om, at Brødrene skulde have en hæderlig Begravelse og ved alle Dødsfald maatte de derfor betale „Ligskud“ til Dækning af Begravelsesomkostningerne. Hvert Gilde havde gerne sit Alter i

Kirken, hvor der blev læst Sjælemesse for den døde Broder og hvortil Gildesbrødrene gav „Sjælegaver“, saa der stadig kunde brænde Vokslys paa Altret. Var den Afdøde en velhavende Mand, havde han som Regel i sit Testamente betænkt Altret, ^{og} at der stadig blev holdt Messe over ham, saa han derigennem kunde faa forkortet sin Tid i Skær-ilden.

Ved Reformationstiden fandtes følgende Altre i Nakskov Kirke, hver især svarende til et Gildeslaug i Byen. St. Erasmi Alter, Hellig Kors Alter, St. Hans Alter, St. Giertruds Alter, Vor Frue Alter, Lille vor Frue Alter, Hellig Trefoldigheds Alter, St. Olufs Alter, St. Anna Alter og St. Jørgens Alter. Pontoppidan nævner Skomagernes Alter, men dette har sikkert ogsaa haft et andet og mere velklingende Navn. Hvert af disse Altre var smykket med en Altertavle, der fremstillede den paagældende Helgen, som oftest i Forbindelse med en eller anden Legende eller hellig Begivenhed.

De Gaver, Gildesbrødrene skænkede Kirken, var oftest Gaarde eller Huse, og var det rede Penge, sørgede gerne Gildesformanden for at købe Jordegods for dem, saaledes at Altret gennem Afgifter af den paagældende Gaard eller Byejeendom var sikret en stadig aarlig Indtægt. De gamle Skøder i Arkiverne giver nogle Oplysninger med Hensyn til disse Gaver og Gaardkøb. 1431 købte St. Anna Alter en Gaard i Sdr. Letzøe (Læsø) Mark, 1479 købte Raadmand Otto Kremmer til samme Alter en Gaard i Rogerup (Raarup) og 1514 købte Borgmester Laurids Ulf en Gaard i Vestenskov ligeledes til St. Anna Alter. Omkring 1500-Tallet købte Borgmester Anders Skræder til Vor Frue Alter en Gaard i Kongenstofte, hvorom der senere blev Proces, idet Stig Porse til Øllingsø 1532 gjorde Krav paa Gaarden. Han fremlagde et Skøde, der viste, at hans Fader havde købt den. En Række Borgere — formodentlig Gildesbrødre — erklærede derimod, at Gaarden var købt til Vor Frue Alter, men at Skødet var brændt af Lybækkerne 1510. Det lykkedes Gildesbrødrene at føre Vidner paa, at gamle Porse havde solgt Gaarden i Kongenstofte til en Borger Hans Skotte, af hvem Borgmester Anders Skræder atter havde købt den til Vor Frue Alter. Paa Grundlag af denne Vidnesbyrd blev Stig Porses Krav afvist. De Huse, Altrene ejede i Nakskov, havde iøvrigt meget ofte Navn efter dem, f. Eks. Vor Frues Hus i Kongenstofte, Hellig Kors' Gaard, St. Hans Hus, St. Jørgens Hus osv. Stundom finder man ogsaa Brev paa, at en eller anden større Gaard skal svare en aarlig Bygafgift til et Alter; Utterslevgaard skulde f. Eks. svare en saadan til Erasmi Alter; formodentlig har vedkommende Alter i slige Tilfælde solgt en af sine Gaarde til den paagældende Herregaard.

Selvfølge blev selve Kirken ikke glemt for Altrene. 1461 gav saaledes Thomas Jensen i Rødby Nikolaj Kirke i Nakskov Skøde paa Lathegords (Ladegaardens) Jord og 1440 gav Peder Nielsen, Borger i Nakskov, Kirken Skøde paa en Skovdel paa Madeskov. Rundt om i Nørre- og Sønderherred ejede Kirken Gaarde eller Jord, som den havde iaet skænket i Tidernes Løb.

Ved Reformationen blev alle de smaa Altre nedrevet, Gildeslaugene blev ophævet og gik over til at blive Haandværkerlaug. Det medførte en stor Forandring i Kirkens Udseende. Der behøves ikke megen Fantasi for at udmale sig det virkningsfulde Billede af Kirken i den katolske Tid. Sideskibenes Vinduer, der var meget mindre og navnlig sad meget højere end nu, bredte kun et dunkelt Skær af naturligt Lys over Kirken, men desto mere virkningsfuldt var Skinnet fra de talrige Vokskærter paa de mange Altre. De høje Hvælvinger og de kraftige Piller fik i Kærternes Glans et dobbelt storstilet og højtideligt Præg, og Malerierne paa Altrene gav Liv i Interiøret og forøgede med deres Farveskær Skønhedsindtrykket og kastede et Stænk af Hygge og Inderlighed ind i Hvælvingernes og Pillernes alvorfulde Højtidelighed. Ved Reformationen blev hele Billedet ændret, de mange Smaaaltre med deres Malerier og stadig brændende Kærter forsvandt. Den kolde Virkelighed afløste Katolicismens Fantasibilleder og i den nøgne Kirke stod Pillerne dobbelt kolde, hævdede Hvælvingerne sig dobbelt alvorfulde. Der gik mange Aar, før gavmilde Borgere gennem store kunstneriske Gaver atter fik bragt mere Liv og Skønhed over det i sin Nøgenhed strenge Kirkerum.

Lutherlærens Indtog i Nakskov skete iøvrigt under ret dramatiske Former. Den sidste katolske Sognepræst hed Hr. Søren eller Severin Olsen. Han har tidligt følt Grunden vakle under sig; thi han formaadede en Kreds af Borgere til paa Nakskov Raadhus højtidelig at bevidne, at „Borgerne i Nakskov takker ham godt udi alle Maader for hans Tjeneste som Sognepræst. Han har gjort, hvad som en Sognepræst er pligtig at gøre overfor sine Sognefolk baade uden og inden Kirken, og paa Prædikestolen læst og sagt dem Guds Ord og det hellige Evangelium, saa at de dermed nøjedes (var fornøjede) og ikke havde nogen anden Lærefader behov, saa de betragter ham som deres rette Sognepræst“. Med dette Vidnesbyrd gik han til Frederik I., som derefter i Brev af 26. April 1530 gav „Hr. Seurin Olszenn, Sognepræst til Nakskov og Krøgsbølle“, Stadfæstelse paa hans Kaldelse til dette Embede. Det hjalp dog ikke Hr. Søren. Han husede uden at vide det Slangen ved sin egen Barm, idet hans Kapellan, Peder Boesen, der var barnefødt i Skovbølle og havde studeret i Tyskland, var bleven smittet af den nye Lærer. En Dag i 1535, da Hr. Søren stod paa sin Prædikestol og priste Helgene og ivrede mod den nye Lære, rejste Peder Boesen sig fra sin Plads i Kirken, kaldte med høj Røst Præstens Prædiken for Fantasi og falsk Lære og bad Menigheden gaa med ud paa Kirkegaarden, saa skulde han forkynde dem Guds Ord purt og rent. Langt den største Del af Menigheden fulgte Opfordringen, og da Borgerne syntes godt om den ny Lære, blev Peder Boesen deres Fripræst, d. v. s. han var ikke ansat af Kirken, men blev lønnet ved frivillige Gaver fra Borgerne. Omsider lykkedes det, at faa Hr. Søren afsat, og den 19. Oktober 1536 fik Peder Boesen „vgl. Præsentsats paa Krogsbølle Kirke, udenfor Nakskov liggende med hendes Anexa St. Nikolaj Kirke udi i Nakskov efter den nye Formular“. Hvorfor der her er byttet om paa Forholdet, saa Annekskirken Krogsbølle nævnes som

Hovedkirke og Nakskov som ^AÅneks — er ret uforstaaelig, men formodentlig maa de have været formelle Grunde, der talte derfor. Krogsbølle Kirke, der laa paa en af Markerne Øst for Svinglen, forsvandt iøvrigt kort efter, idet Christian III. i et Kongebrev dateret Maribo 30. Juli 1539 gav Tilladelse til at nedrive Krogsbølle Kirke og henvise dens Menighed til at søge Kirken i Nakskov. Peder Boesen virkede som Præst i Nakskov til sin Død den 8. Januar 1565.

— Under Skildringen af Belejringen i 1659 er omtalt den Skade, Beskydningen forarsagede og som senere nødvendiggjorde nogle større Reparationsarbejder. I det følgende Aarhundrede kom man mere og mere ind paa at bygge Balkoner — Pulpiturer eller Lægtere som de kaldtes — i Kirken, hvilket i høj Grad skæmmede den. Disse Lægtere strakte sig i Højde med Prædikestolen langs Pillerne paa begge Sider af Hovedskibet. Det er klart, at var Pladserne paa disse Stilladser gode, saa var Pladserne under dem saa meget desto slettere. Lægterne faldt først ved den store Kirkerestoration i 1855—56.

J. J. F. Friis har i Byarkivets Dokumentsamling indsat en Beskrivelse af Kirkens Udseende før 1855, hvoraf følgende her skal gengives: „De underste Vinduer i Kirken var knap saa brede som de nuværende. De gamle Vinduer havde smaa Ruder med Blyindfatning. Hvert af de underste store kostede 200 Rd. at indsætte; de smaa øverst oppe 150 Rd. Kirkens Gulv var belagt med Flensborgsten, hvor der ikke laa Ligsten. Disse sidste anvendtes til Soklen omkring Kirken paa to nær, som laa foran Opgangen til Koret og blev indsatte i Muren. Næsten alle Ligstenene var udslidt og ulæselige. Paa den, der antoges for Borgmester Niels Nielsens, kendtes et utydeligt Omrids af en Mand og en Kvinde“. „Under Koret, lige paa høre Side, var et lille, muret, firkantet Aflukke, omtrent 2 Alen højt, som antages at være brugt til Benkammer, hvis det ikke har været brugt til særskilt Begravelse“. Under Koret stod ialt 36 Kister, deriblandt 4, der hidrørte fra det Riegelsenske Gravkapel. „En ung Piges Lig laa helt blottet i en forunderlig, vistnok tilfældig Stilling, som formodentlig alene har givet Anledning til det Sagn, at hun skulde have haft en Kat under den ene Arm og have danset sig ihjel. Et mærkeligt mandligt Lig, med ligesaa bestemt Udtryk i sit Ansigt som Pigens var smilende eller rettere grinende fandtes i en anden Kiste. Det var vel vedligeholdt, men kunde tydeligt ses at have været overtjæret. Der fandtes Spor af en lignende Overtjæring i en anden aaben Kiste, som blot indeholdt Ben. Sagnet fortæller, at hint mandlige Lig havde været en Engelskmand, som var død her af Pest. Alle Ligkister blev nedsænkede under Koret paa 14 nær, som om Natten førtes ud paa Kirkegaarden. En Kiste indeholdt 3 Børnekister uden Navn eller Aarstal. De svenske Lig*) var allerede en Del Aar tidligere blevne begravede i den nordre Gang lige ved Koret. Ved den Lejlighed blev alle Stolestaderne i denne Gang borttagne“. Det fremgaar af Friis' Beskrivelse, at Kirken har været fyldt med de før nævnte Pulpiturer, der strakte sig hen mellem Pillerne paa begge Sider af Højkirken og

*) Fra det før omtalte Gravkammer.

gjorde Stolestaderne under dem værdiløse, samtidig med at Kirken i høj Grad skamferedes af disse Stilladser. Det var derfor en god Gerning at rense Kirken for dem. Men de, der stod i Spidsen for Restaurationen i 1855—56 indskrænkede sig jo desværre ikke til denne gode Handling, men fo'r frem med haard Haand imod Kirkens gamle Minder. Det Udrangeringsarbejde, der var begyndt ved Restaurationen 1823 og hovedsagelig bestod i Bortkastning eller Bortsalg af Malerier, Inventar og Ligsten, fortsattes nu saa grundigt, at der af Kirkens mange Mindesmærker kun blev yderst faa tilbage. Ligstenene over Borgmester NielsNielsen, Sognepræst Mortensen Vedsted, Oberstløjtnant Bernbach m. flere burde være bevaret og deres Indskrift oprisket. Mange andre værdifulde Minder er sikkert ogsaa gaaet i Løbet.

Derimod er man ved Restaurationerne i Slutningen af forrige og i Begyndelsen af dette Aarhundrede, gaaet frem med megen Nænsomhed og man har med stor Pietet gjort, hvad gøres kunde, for at de gamle Minder og Kunstværker kunde fremtræde i deres oprindelige Skikkelse og med Omgivelser, der fremhæver deres kunstneriske Fortrin og Ejendommeligheder. Sjælen i disse Arbejder var Kirkeværgen, Købmand Joh. Huus, der i over et kvart Aarhundrede har omfattet Nakskov smukke Kirke med en aldrig svigtende Interesse og Offervillighed. Saaledes som Kirkens Indre nu fremtræder, smykket og velholdt, danner det et meget tiltalende Billede, hvoraf Fig. 14 kun er en svag og delvis Afspejling. Kirkens for-

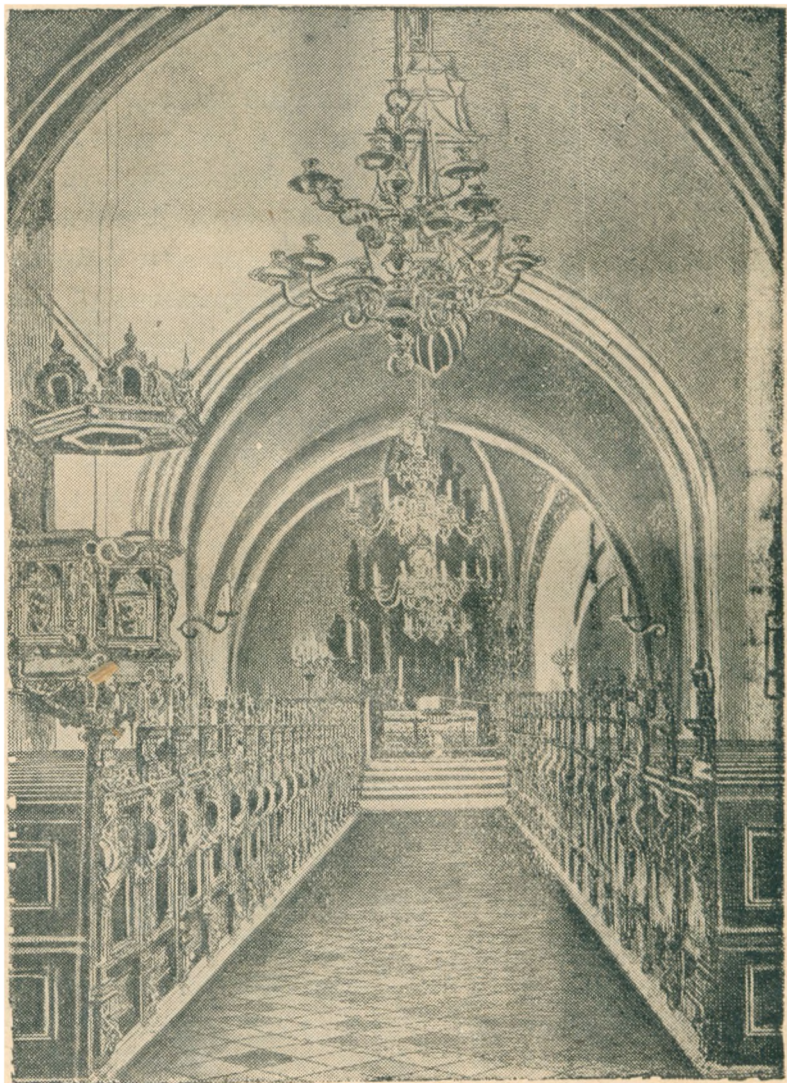

Fig. 14. Hovedskib og Kor.

resten af kirken er vist i Fig. 15.

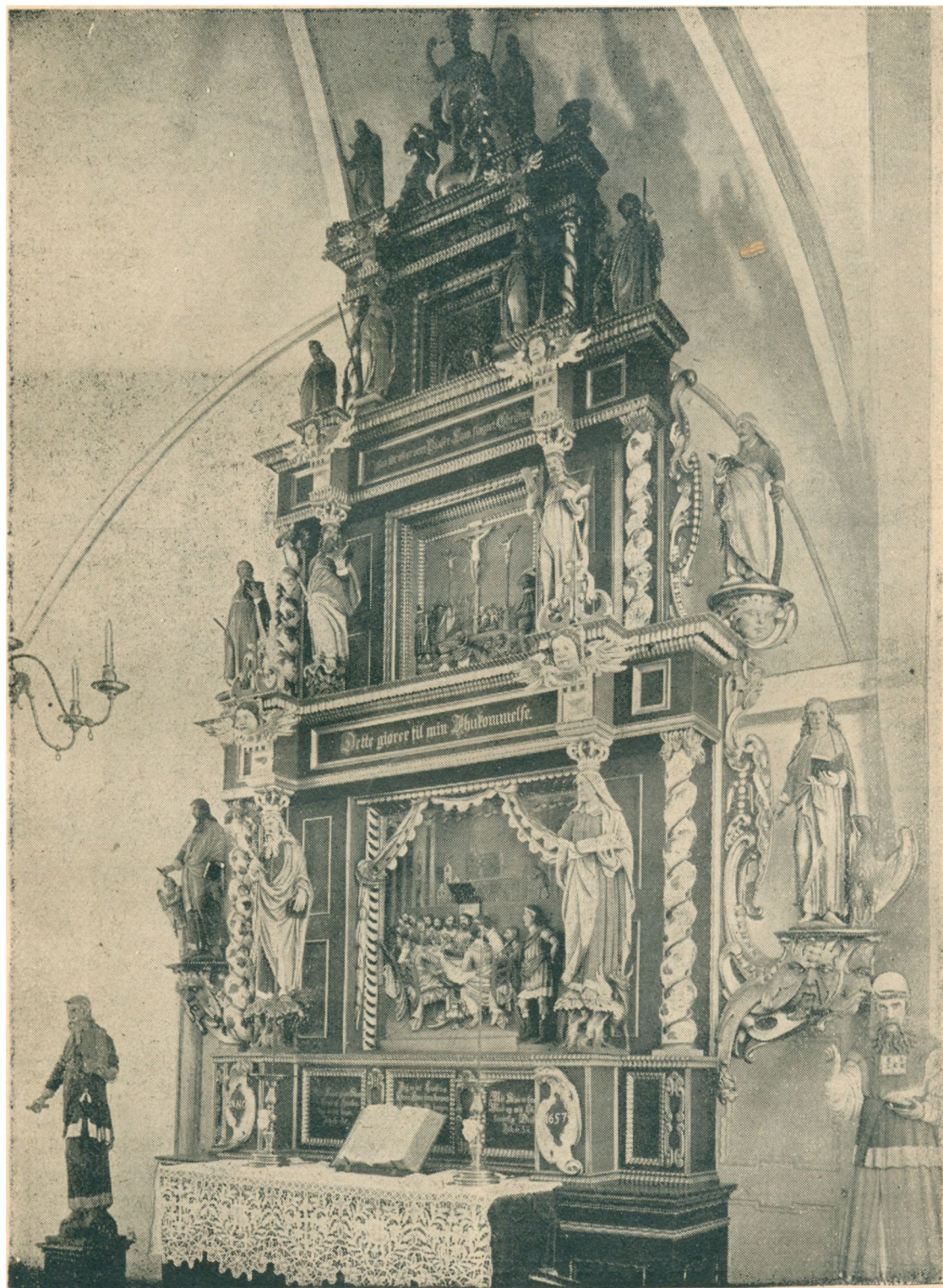

Fig. 15. Altertavlen.

næmme Prydelse er Altertavlen, Prædikestolen, Skranken under Orglet og Epitafiet over Tolder og Raadmand Niels Thomesen Nielson.

Altertavlen (Fig. 15) stammer fra 1657 og er udført af Billedskærer Anders Mortensen. Han kaldes af Professor Magnus Petersen og adskillige andre Anders Sørensen, men dette er urigtig. I Byarkivet findes endnu Kontrakten mellem ham og Borgmestre, Raad og Kirkeværge, og i denne Kontrakt nævnes han Gang paa Gang som Anders Mortensen af Odense; mulig har han været Elev af Anders Sørensen og arbejdet paa dennes Altertavle i St. Knuds Kirke i Odense. I Kontrakten, der er dateret 28. Marts 1656, anføres at Altertavlen skal svare til den i Odense, saa vidt Pladsforholdene tillader. Hvert af Tavlens Felter nævnes tilligemed med de Billeder, de skal indeholde. Anders Mortensen skulde have 650 Slettedaler for sit Arbejde. Ved Bombenedslaget i Kirken den 19. Juni 1659 blev Altertavlen stærkt beskadiget, men der blev ikke Raad til at lave den i Stand før nogle Aar efter. En Kontrakt i Byarkivet viser, at der i 1665 er sluttet Overenskomst med Maler Zacharias Philip af Odense om at male og delvis forgylde Altertavlen m. m. for en Sum af 300 Rigsdaler.

Det er iøvrigt Sognepræsten Laurids Mortensen Vedsted og hans Broder Borgmester Peder Mortensen, der har Æren for at Nakskov fik denne smukke Altertavle. Det gik saaledes til: Sognepræstens og Borgmesterens Søstersøn Peder Christensen blev den 5. Oktober 1653 ihjelstukket paa Viborg Gade af en Adelsmand ved Navn Christian Urne. Den Dræbtes Forældre, der boede i Aalborg, søgte og fik Drabsmanden tiltalt og ogsaa omsider dømt til at afsone Drabet med en stor Bøde. Forældrene vilde ikke selv beholde Blodpengene for Sønnen, og Mortensen Vidsted fik da Søsteren og hendes Mand til at skænke Pengene til hans Kirkes „Stafering“ efter hans eget og Borgmester Peder Mortensens bedste Skøn. Efter at alle Omkostninger ved Retssagen var udredet af Bødesummen, blev der endda 500 Rigsdaler tilbage og disse Penge gik alle til Nakskov Kirke, hvor de anvendtes som Tilskud til Altertavlen og til den ældste Præstetavle og endnu en Tavle, der senere er sønderslaaet; den var opsat i Koret og berettede om Altertavlens Tilblivelse.

Professor Magnus Petersen betegner Altertavlen som et udmærket Kunstværk i Barokstil med karakteristiske og kækt udskkaarne Ornamentter. Den er delt i fire Hovedpartier over hinanden, adskilte ved rigt profilerede og ornamenterede Tverbjælker, der bæres af Evangelist- og Apostelfigurer samt af Søjler omsnoede med Vinløv. I nederste Hovedfelt er en ualmindelig stærkt fremtrædende Relieffremstilling af Nadveren. Feltet ovenover viser i Relief, der dog ikke er saa fremtrædende som det nederste, Korsfæstelsen. Tredie Felt viser Korsnedtagelsen og øverst staar den sejrende Kristus paa Jordkloden med Sejrsfanen i Haanden og ved hans Side to Apostle. Paa Siderne og Hjørnerne af Tavlen er fremstillet andre Apostle og endelig er to legemstore Figurer af Moses og Aron anbragte fritstaaende paa Gulvet, hver paa sin Side af Tavlen.

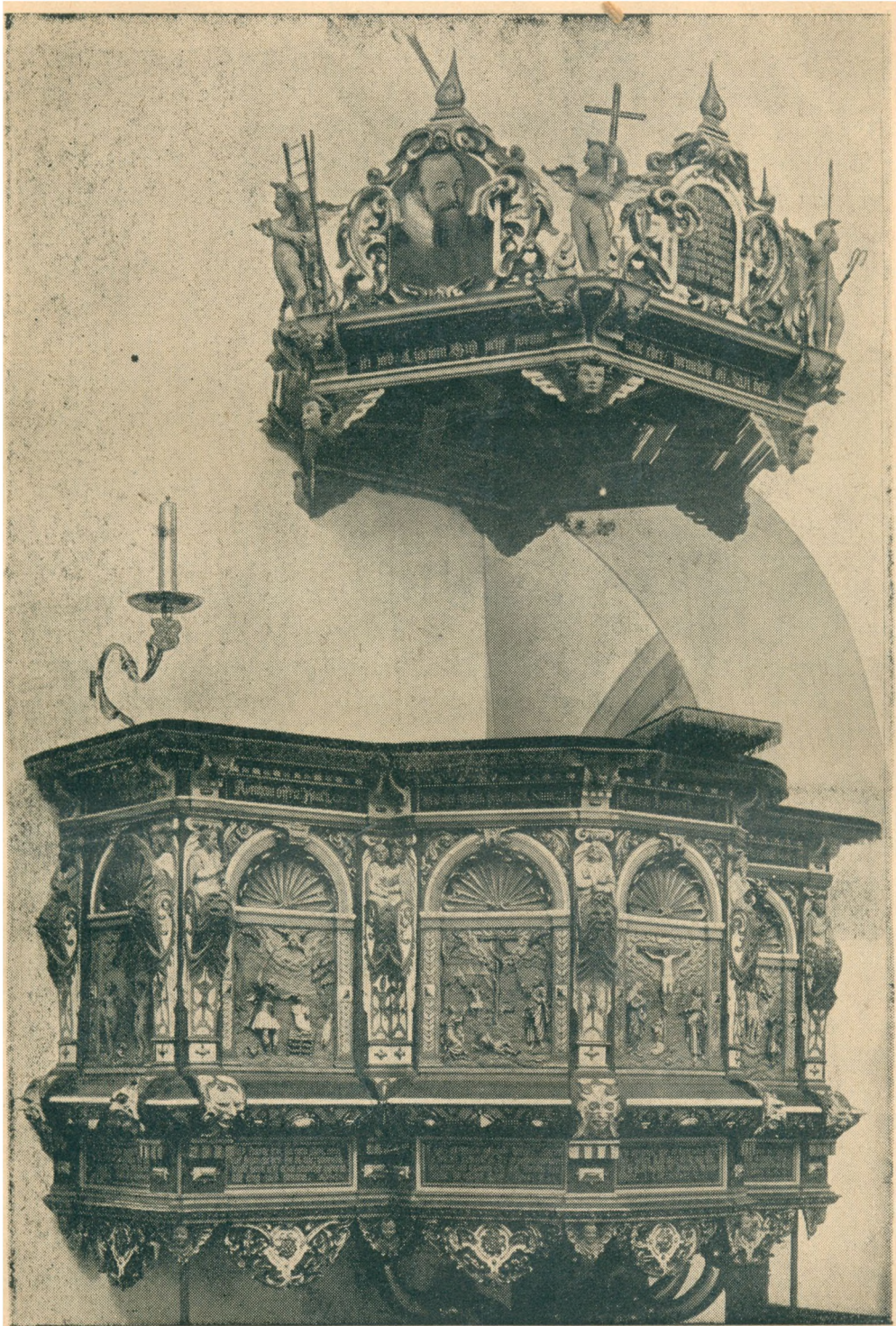

Fig. 16. Prædikestolen.

Ved Kirkerestaurationen i 1855—56 stod Altertavlen saa tilsmurt af Alterlysenes Os gennem Aarhundreder samt af Snavs og Støv, at det var umuligt at skelne Enkelthederne i det smukke Arbejde. Snavslaget var saa tykt, at man kun utydeligt kunde skelne Billedskærearbejdet og man havde ikke Anelse om det dybe Relief. Farverne kunde der selvfølgelig slet ikke ses noget af. Her trængte til en Renselse, og rensed blev der, men rigtignok paa en Maade, der bedre passede i en Svinesti end paa en kunstfærdig Altærtavle. Rengøringen blev overdraget en Maler i Nakskov. Han foretog den med kogende Lud og Soda og med en saadan Grundighed, at da han var færdig, var ikke alene Snavset, men ogsaa ethvert Spor af den pragtfulde gamle Maling og Forgyltning borte. Derefter oversmurede man det sjeldne Kunstværk med en mørkebrun Bejtse, der jævned det hele ud i mørk Ensformighed, saa det var umuligt for Øjet at opfatte og faa Rede paa de mange smukke Enkeltheder i Arbejdets Udskæring. For dette probate Stykke Arbejde fik Maleren 800 Rigsdaler. De kunde unægtelig have været anvendt bedre. Ved de førnævnte Restaureringsarbejder omkring Aarhundredskiftet blev ogsaa Altertavlen ved Hjælp af passende Farver ført tilbage til sit oprindelige, smukke Udseende.

Prædikestolen (Fig. 16) er skænket af Raadmand Tyge Sørensens Arvinger og stammer fra Tiden omkring 1630. Den er forfærdiget af Billedskæreren Jørgen Ringnes — ofte kaldet Jørgen Billedsnider — der samtidig nedsatte sig i Nakskov og i den nærmest følgende Aarrække leverede en lang Række Prædikestole og Altertavler til Kirkerne paa Vestlolland.

Professor Magnus Petersen betegner Prædikestolen som et sandt Kunstværk med en Rigdom af fint udskaarne Ornamentter og Figurer, et Arbejde udført med stor Dygtighed og megen kunstnerisk Smag. Forsiden er delt i 7 brede Felter, der er adskilt ved Piller med Figurer. I Felterne er fortræffelig udførte Relieffer med bibelske Fremstillinger og underneden forklarende Skriftsteder. I Friserne ovenover Felterne findes Betegnelsen til hver enkelt Billede; de lyder: „Slangen bedrager Eva“, „Abraham ofrer Isak“, „Moses ophøjer Hugormen“, „Kristus Korsfæstelse“, „Den Korsfæstede begravet“, „Den Begravede opstaar“ og „Den, som er opstanden farer til Himmels“. Lydthimlen er ligeledes rigt udstyret. Paa dens 4 Hjørner staar Engle med Kristi Torturretskaber. I de to af dens 5 Felter findes godt malede Portrætter af Tyge Sørensen og hans Hustru; i de andre tre er Tavler. Paa den midterste staar: „Denne Prædikestol haver ærlig, viis og velforstandig Mand Tygge Søffrensen, barnefødt i Æbletoft udi Jylland og Raadmand heri Byen, hans Arvinger ladet bekoste“. Paa Tavlen til Venstre fortsættes: „Gud til Ære, Kirken til Prydelse, hannem og hans Hustru til lhukommelse“. Derefter følger et Skriftsted, som fortsættes paa Tavlen til Højre. — Foruden den dygtige Udskæring udmærker Prædikestolen sig ogsaa ved den pragtfulde Farve og Guldbelægning, der blev delvis fornyet i Sommeren 1897.

Skranken under Orglet er ligeledes udført af Jørgen Ringnes. Oprindelig har den

haft sin Plads som Skranke for et Pulpitur mellem Højkirkens to østlige Piller, altsaa under den daværende Korbue. I Nakskov Arkiv findes et Dokument, dateret 4. Juni 1637, hvori „Jørgen Rinchenne Billidsnider“ kvitterer for Modtagelsen af 231 Rigsdaler, som han har modtaget for at forfærdige bl. a. et „Popeeltuer“. Det er altsaa Skranken her er Tale om. Formodentlig er Prædikestolen lavet umiddelbart forud, i al Fald ses det af Dokumentet, at en af Tyge Søfrensens Arvinger, Søfren Thomisen eller Tygesen, har skænket halvandet Hundrede Slettedaler.

Skranken (Fig. 17) har de samme Søjlefigurer og Ornamenter som Prædikestolen og er helt igennem udført i dennes Stil. Paa Skrankens Forside er 13 buede Nicher; i den første staar Jesus, i de følgende hans Apostle. For hver af Enderne er to Felter med Evange-

Fig. 17. Parti af Skranken under Orglet

listerne; men kun de to for den nordre Ende er de oprindelige; de to andre maa være bortkomne og er erstattet med nye. Som før nævnt har Skranken tidligere haft sin Plads tværs over Korbuen, men efter at være flyttet nogle Gange er den havnet paa sin nuværende Plads, hvor den oprindelig var anbragt i meget uheldigt Naboskab, idet Underlaget, der bar den, var udført i gothisk Stil og saa smagløst, at Pillerne mest af alt mindede om Stolperne i grevelige Hestestalde. Under Restaurationerne ved Aarhundredskiftet fik man med Bistand af Arkitekt Glahn Underdelen ombyttet med en ny, der er saa fint samstemt med det sjeldne Kunstværk, at dette fuldtud kommer til sin Ret.

I Midterskibet hænger to pragtfulde Epitafier. Det ene, der er opsat over Tolder og

Raadmand Niels Thomesen Nielson, er et sandt Kunstværk udskåret af Billedsnitteren Hans Gudewerth og malet paa Træ af en udmærket men ukendt Kunstners Pensel. Tavlen er delt i to Dele, den øverste indtages af et fortræffeligt Maleri af Kristi Korsnedtagelse, og i den nederste ses Brystbilleder af Niels Nielson og hans Familie. Det hele er omgivet med en rigt udskaaen og forgyldt Indramning; paa Siderne er Englefigurer, foroven Moses og Johannes og allerøverst den opstandne Kristus. Nederst er en Tavle med følgende Inskription: „Denne Tavle haver Niels Nielson Kong. Mayst. Tolder og Raadmand her udi Nakskov ladet bekoste, Gud til Ære, Kirken til en Beprydelse, hennem og hans til Amindelse“. Allernederst staar Aarstallet 1646. Paa Siderne findes Bomærkerne, Niels Nielson, til Venstre bestaaende af et Hjerte med trespaltet Lue og derunder Bogstaverne N. T. N. Til Højre staar hans første Hustru, Karen Hansdatter Buckard Jensens Enkes Bomærke bestaaende af en Æblegren med tre Æbler og derunder Bogstaverne K. H. B. Tavlen er som nævnt opsat 1646 antagelig efter den første Kones Død. Niels Nielsen blev begravet den 9. August 1652, og hans anden Hustru, Kirsten, den 31. Januar 1661.

Det andet Epitafium sidder paa sin oprindelige Plads indmuret i Pillen lige overfor Prædikestolen. Det er udført i Marmor og smykket med joniske Søjler og dygtigt hugne Figurer af Tro, Haab, Retfærdighed, Styrke og Klogskab. Epitafiet er opsat 1626 af Lisbet Andersdatter over hendes to afdøde Mænd, der begge var Ridefogder i Halsted Kloster Amt og desuden henholdsvis Raadmand og Borgmester. I Begravelsen, der fandtes i Midtergangen lige udfør Prædikestolen, er i det følgende Aarhundrede begravet adskillige af Slægten, hvorom Inskriptionerne beretter. Midt paa Tavlen staar med Guldskrift: „Her nedenfor ligger begravet ærlig og velagtet Mand Otte Christensen, fordm Raadmand her i Nakskov og Ridefoged over Halsted Klosters Lehn, som døde 1603 den 4. November. Desligeste ærlig og velagtet Mand Carsten Nielsen, fordm Borgmester her sammesteds og Ridefoged over Halsted Klosters Lehn, døde den 21. Oktober Anno 1625. Gud almægtige give dem en glædelig og ærefuld Opstandelse. Anno 1634 den 30. Juli døde ærlig og gudfrygtig Kvinde Lisbet Andersdatter. Gud give hende en glædelig og ærefuld Opstandelse, i hendes 66. Aar“; den sidste Linie skulde selvfølgelig have staaet foran Opstandelsen; den virker lidt paradisk hvor den nu staar. Underst paa selve Rammens Tværstykke staar 1626. Paa Muren midt under Tavlen staar med Guldbogstaver: „Denne Tavle haver ærlig og gudfrygtig Kvinde Lisbet Andersdatter ladet bekoste. hende og hendes salige Husbonder til Ære og Kirken til Beprydelse“. Paa Muren under Tavlens Hjørner er senere malet følgende Inskription med gule Bogstaver paa sort Grund: „Anno 1730 er ærlig og velfornehmme Handelsmand Hans Pedersen Top udi sin Alders 69. Aar nedsat i den midterste Gang nedenfor Prædikestolen i hans Mødrenes murede Begravelse, som hører til dette Epitafium.“ „Og haver salig H. P. Top forhen, Aar 1726, i samme Begravelse ladet nedsætte sin kære Hustru Gunder Pedersdatter Lund, som døde i sin Alders 60. Aar.“

indenfor Døren til højre hænger et Maleri, der skimtes paa Billedet af Orgelskranken (Fig. 17). Det har hørt til Epitafiet over den højt fortjente Borgmester Niels Nielsen; Resten af Epitafiet er gaaet tabt og man ved ikke heller med Bestemthed om Niels Niensens Grav har været paa dette Sted. Paa Maleriets Ramme, der er af nyere Oprindelse, staar: Borgmester Niels Nielsen født 1589, begravet 25. Januar 1671. Tidligere har Epitafiet haft følgende Inskription: „Anno 1653 haver ærlig og velfornemme Mand Niels Nielsen Borgmester udi Nakskov, ladet bekoste dette Epitafium Gud til Ære, Kirken til Beprydelse, sig selv og sine kære Hustruer og Børn til Amindelse“. Maleriets øverste Del forestiller Dommedag og viser bl. a. Kristus siddende som Dommer paa Himmelbuen. Den nederste Del bestaar af Brystbilleder af Niels Nielsen, begge hans Hustruer, hans Søn og Datter af første Ægteskab og en lille Datter af andet Ægteskab.

I søndre Sideskib findes indmuret et Gravminde bestaaende af en udhugget Sten, der øverst viser Kristus med Sejrsfanen, og underneden til Venstre et Dødningehoved og Ordene: „I Dag mig“, til Højre et Timeglas og Ordene: „I Morgen Dig“. Derefter følger Indskriften: „Anno 1686 haver ærlig og velagtet Mand Hans Rasmussen Holm, Borger og Handelsmand udi Nakskov, da han havde været Kirkeværge her til St. Nikolai Kirke udi 20 Aar, ladet denne Sten over underliggende Begravelsessted opsætte, som han for sig, sin Hustru Inger Christensdatter og deres Arvinger af Kirkens Patroner er forundt“.

Lidt derfra i Korets søndre Omgang findes indmuret en tilsvarende Sten, der er indsat af Præsten Niels Saxtrup, bekendt gennem sin naive, latinske Rimbeskrivelse af Belejringen. Stenen bærer følgende Indskrift: „Anno 1677 haver hæderlig og vellærd Mand Niels Saxtrup, da han havde været Gudsordets Medtjener til Nakskov Menighed og Sognepræst til Lille Løjtofte udi 22 Aar, ladet dette Monumentum for sig og sine fri forundte Begravelsessted saaledes opsætte“.

I nordre Sideskib findes indmuret et Par Sten, som ikke oprindeligt har haft deres Plads der, men efter J. J. F. Friis' før omtalte Beretning har ligget i Kirkegulvet nær ved Koret indtil de ved Restaurationen i 1855—56 blev optagne og indsatte i Muren. Den ene af disse Sten er kun et Brudstykke af en større Sten med latinsk Indskrift, som Sognepræsten, den senere Biskop i Aalborg, Frantz Thestrup lod lægge over sin første Hustru Else Mule. Den anden er en pragtfuld sort Marmorsten, over 2 Meter høj, den er Gravminde over den velhavende Raadmand Michel Matzøn, hvis Gaard laa paa Søndergade, hvor nu Firmaet I. A. Jørgensen har Forretning. I Midten af Stenen er et Basrelief af Kristi Opstandelse, ved Siderne to Figurer af Troen og Haabet og i Hjørnerne fire, store Medailloner med Evangelisterne. Inskriptionen staar langs Stenens Kant og lyder saaledes: „Herunder hviler velfornemme Mand Michel Matzøn fordum Raadmand her i Nakskov, som døde i Herren den 7. Januar 1645 paa sit 47 Aldersaar. Gud give ham en glædelig Opstandelse paa den yderste Dag“. I næste Linie staar: „Her under hviler ærlig, dydig og gudfrygtig Kvinde Gunder Thomesdatter, som døde den **ANNO 16**

udi hendes Alders Konen har altsaa opsat Stenen over Manden og har sat Plads af til sin Dødsdag, men de Efterlevende har ikke engang gjort sig den Ulejlighed at udfylde de aabne Rum. I tredje Linie læses: „Salig Bodil Michelsdatter døde 1708 udi sit Alders 74 Aar“.

I nordre Sideskib hænger endvidere to store Præstetavler, der har ført en omfattende Tilværelse, idet de i mange Aar har ligget henkastet paa Loftet som gammelt Skrammel. Den ældste har følgende Indskrift:

„Denne Tavle haver hæderlig og højlærd nu salige Mand M^{*)} Lauritz Mortensen Vedsted, den 12. Sognepræst her i Nakskov efter Religionens salige Forandring, ladet befole og opsætte for en Del af den Sone efter hans salige Søster søn Peder Christensen, Inger Hans Holms Broder i Nakskov^{**)} som udfølgelig blev ihjelstucken i Viborg den 3. Oktober 1653, og derpaa ladet sine salige Formænd lutheriske Præster her i Nakskov tilligemed sig selv optegne dennem samtlige til kristelig Amindelse og Menighedens til Andægtning. I Den første lutheriske Sognepræst var Hr. Peder Boesen, barnesødt i Eskobølle i Købelev Sogn, som af Jærlæbed for Guds Ord og den sande Religion opsatte sig mod den Papsk og Munk, som var Sognepræst her paa Stedet, ved Navn Hr. Soren og under hans Prædiken, som han offentlig Kædebe for Fantasi og falst Verdom, bad Forsamlingen gaa ud med sig paa Kirkegaarden over vilde han prædike Guds Ord rent og klart for dem, hvilket og ske, og henlød Hr. Peder Boesen i Herrens Aar Anno Christi 1565 den 8. Januar

II Hr. Oecel Odenborg Bremensis døde 1571.

III Hr. Just Poulsen kaldet fra Købelev Sogn, døde 1590.

IV Hr. Peder Jensen, hidtaldet fra Dannevarre 1591, døde samme Aar.

V Hr. Fideric Augustini Keller, døde 1602.

VI Hr. Niels Jørgensen Wartschier, tilforn Kapellan, døde 1603. da Pesten grasserede.

VII Hr. Laurids Rasmussen, tilforn Rektor og Kapellan, døde 1616.

VIII Hr. Anders Andersen Krag, kaldet først i Aaret 1617, forestod Embedet til næstfølgende 17. Sø-

) dag efter Trinitatis ***

IX Hr. Anders Bederjen Perlestikker, først Rektor paa Stedet, døde af Pest Anno 1629 ****)

X Hr. Jørgen Christensen tilforn Sognepræst i Branderslev *****)

XI Hr. Peder Hansen, tilforn Kapellan i Hjaaborg, døde af Pesten 1638

XII Anno 1638 blev Magister Laurids Mortensen Vedsted af Wendskjøl udi Jylland kaldet fra hæderlig og højlærd Mand D. Hans Resens Hus i København, hvor han præceptorrede, til Sognepræst i denne Menighed, betjente den i 28 Aar og var Probst paa 4. Aar, skiftes herfra den 27. Juni 1666. Herren her, han gav, han tog, hans Navn være lobet — Aar 1676 haver Hans Holm Kirkebørge ladet denne Skrift faaledes udfærdige“

Aar 1902 blev denne Tavle restaureret og Indskriften, som da var næsten ganske ødelagt, genfremstillet efter de i Danske Atlas og Marmora Danica bevarede Afskrifter“

Den næste Tavle fortsætter Præstcrækken til 1838. Den er bekostet af Provst Dorphs Børn, Tønne Rasmussen og hans Kone Karen Marie født Dorph. Karen Marie var Provst Dorphs Datter i første Ægteskab og hendes Mand Tønne Ras-

*) Magister.

**) Inger var en Søster til den Myrdede og altsaa Sognepræstens og Borgmesterens Niece; hun var gift med Kirkeværgen, Købmand Hans Rasmussen Holm, der som nævnt omdøbt paa Tavlen lod denne paaføre Indskriften om Laurids Mortensen Vedsted. Både hun og hendes Mand var ogsaa medvirkende til, at Soneboden for den Dræbte gik til Nakskov Kirke.

***) Rhode beretter, at han blev afsat efter at han var greben i Skørlevned. Han levede i Nakskov indtil 1611.

****) Vil blive nærmere omtalt under Kapitlet: Skikkelser og Navne i Nakskovs Historie.

*****) Efter Afskriften i Danske Atlas døde han 1633; efter Rhode derimod 1637.

mussen var Søn af Dorphs anden Kone i hendes første Ægteskab, de har skænket adskillige Legater til Byen. Tavlen har følgende Indskrift:

„Denne Table fortæller de paa den herbærende gamle Table til Anno 1678 anførte Sognepræster i Nakkov siden Reformationen og til denne Dag. Tabellen er befolet af nedenstaaende salige Brobst Ole Frantzen Dorphs Børn, Tønne Rasmussen og Kone Maria, født Dorph, til Guds Æres fremme, Familien til Glæde og Menigheden til Underretning. Dødt af Kirken næste Jørgen Løb Aar 1819

XIV Magister Krantz Tøstруп succederede Hr. Hans Rostруп og var den 14de Sognepræst efter Reformationen, kaldet hertil An. 1684, det samme Aar hans Forvandt døde. I hans Tid blev Brandersleb annekteret til Nakkov og Kapellanen her, som tilforn havde været Sognepræst til Vindø Vesttofte blev Kapellan til Brandersleb med $\frac{1}{2}$ Arbejde og $\frac{1}{2}$ Indkomster. An. 1699 blev han Sognepræst til Helligaast Menighed i København og nogle Aar derefter Biskop i Aalborg.

XV Magister Frederich Rodtquest succederede samme Aar, blev Brobst i Herredet 1706, kaldet hertil 1718 til Slotspræst i København

XVI Magister Georg Urting succederede. I nogle Aar havde han været Præst ved den danske Kirke i London og var her indtil An. 1727, da han rejste til København, hvor han døde samme Aar.

XVII Ham succederede Hr. Absalon Rinde, tilforn Domsprobst og Sognepræst i Aalborg, som blev kaldet hertil efter at Byen (Viborg) og Kirken ved en uhyggelig Jildebrand den 20. Juli 1728 for en stor Del var ruineret, døde i Martii Maaned 1739.

XVIII Ham succederede Hr. Jacob Ulvig, født i Island og blev Brobst i Herredet efter Magister Berent Sühr i Røbelev, som døde 1745, var her til den 17. August 1759, da han døde

XIX Hr. Ole Frantzen Dorph blev Sognepræst her for disse Menigheder. Han var født i Sjælland den 18. Februar 1711, kaldet til Præst paa Guinea 1737, derefter til Sognepræst ved Ønslev og Skildstrup Menigheder paa Falster 1743, blev Brobst der i Næstved Herred 1751 kaldet hertil 1760 og blev efter Hr. Friedrich Sühr i Røbelev Brobst her i Herredet 1767 og døde 28. Novbr. 1777.*)

XX Hr. Andreas Borch, født i Odense, kaldet fra Et Hans Kirke samme Sted hertil den 20. April 1778 og døde den 5. Oktbr. 1803 efter at have været Sognepræst i 25 Aar og Herredsbrobst i 10 Aar

XXI Hr. Jens Braff Nibel blev kaldet til Sognepræst 1804 efter at have været reviderende Kapellan her i 16 Aar, ved hans Afgang fra Kapellaniet blev det for fremtiden nedlagt. Døde i Oktbr. 1808

XXII Hr. Jørgen Rassenberg kaldet hertil 1809 fra Sejrs, hvor han havde været Sognepræst i 8 Aar, og døde i København den 16. Septbr. 1812 i sin Alders 48. Aar.

XXIII Ham succederede Hr. Jacob Høreløb Holst, født i Roskilde den 25. April 1771, blev kaldet til Trinitatis Kirke i København 1793 og Kapellan pro persona ved samme Menighed 1696. An. 1800 blev han kaldet til reviderende Kapellan i Gaalundbørg og den 24. Juni 1814 til Sognepræst i Nakkov. Døde den 6. Maj 1821.

XXIV Hr. Andreas Christian Thonning kaldet hertil 1820 fra Karleby og døde 28. Juli 1838 "

Ophold dit Uds i Norden; ophold det milde Gud; og over hele Jorden lad det sig brede ud

Rodret og ommalet 1809.

Desværre er der ikke senere kommet en tredje Præstetavle med Beretning om Præsterne indtil vor Tid. I Stedet har man faaet to grimme sorte Tavler med Fotografier af Præsterne efter 1838; de minder mest af alt om en Fotografis Udhængsskab.

*) Medens Dorph var Præst i Ønslev blev han en Dag kaldt til sin Embedsbroder Pastor Clausen, der laa paa sit yderste, og som bedroede ham, at han var bleven forgyvet af sin Kæreste, Pastor Mossins Datter. Præstefruen blev arresteret, tilstod at have givet Kæresten Gidt i en Ret Pandekagler og blev henrettet. Man havde Jomfru Mossins Moder mistænkt for at have forledt Datteren til Udaaden, men Datteren nægtede at angive Moderen, og man nøjedes saa med at tvinge Præstefruen til at overvære sit Barns Henrettelse. For at hævne sig paa Pastor Dorph fik Fru Mossin senere en frugtfuld Kvinde, Sofie Fåske, til at udlægge Præsten som Barnefader. Dette smukke Anslag mislykkedes dog, idet den virkelige Barnefader netop gik hen og døde og paa sit yderste oplyste Sagens sande Sammenhæng. Jomfru Fåske frelste sig ved Flugt, og Madam Mossin havde atter denne Gang Held til at se sig ustraffet ud af Affæren.

I nordre Sideskib hænger fremdeles tre Malerier af Præsterne Mortensen Vedsted, Saxtrup og Dorph. Mortensen Vedsted fremstilles med en Papirrulle i Haanden, Bogen ligger paa Bordet ved Siden af ham. Saxtrup sidder med Bogen i Haanden, det samme gør Dorph men hans Bog er opslaaet, og paa dens Blade læses et Par Skriftsteder.

Under Orgelpulpitret til Venstre for Indgangen hænger en Tavle, hvis Inskription er forfattet af daværende Sognepræst, senere Biskop Frantz Thestrup. De højtravende Strofer, der danner Indledningen, er Begyndelsen til et Digt, som den gode Hr Thestrup forfattede i Anledning af det tidligere omtalte Lynnedslag 1687. Inskriptionen lyder:

Paa Taarnet troner Gud, som Hav det brøler
og spruder Ild paa hver i Sund-Dund sin søler.
Vat da hvert Klokkelag, hvad Viller du skaar paa.
Din Streng kan svænges snart, din Grundbold isattes smaa.

Anno 1787 den 7 August straks efter Fro-Prædiken var endt, blev ved et Torben-Elg den hidbestre Rant af Taaget paa Klokketaarnet afslaget og inden i Taarnet den Streng sønderslaget, som gaar fra Sevrer-Værket til Slaa-Hammeren. I Kirken lød et Ildet Hul som af en Musquet-Slug i den Stog ved Vifer-Skoven, paa hvilken Vife-Skive de to Tal VIII og VII blev udslettede. Gud naadelig dog bevarede Menneskene, at ingen kom til Skade, som det skete imellem begge Tjenester.

Fornbet 1902. Teststen efter Afskriften i Marmora Danica.

I den vestre Ende af det søndre Sideskib hænger en enkelt Trætavle, der ligesom Rammen om Niels Nielsens Epitafium og Salmetavlerne er tegnet af Professor Magnus Petersen. Tavlen, der er ophængt 1900, bærer Navnene paa Lederne af Nakskovs tapre Forsvar i 1659, nemlig: Kommandanten Jochum Kørber, Næstkommandanten, Oberstløjtnant v. Rheden, den tapre Oberstløjtnant v. Bernbach, der faldt under Belejringen, Borgmester Niels Nielsen, Borgerkaptajn Diderik v. Essen, Sognepræst Laurids Mortensen Vedsted og Otto Kuld, Bøndernes Fører.

Paa den første nordre Pile i Hovedskibet hænger to Mindetavler i Marmor med Navnene paa de Nakskovitter, der faldt 1848-50 og 1864. Paa Høj Kirkens Endevæg mod Koret hænger et mandsstort Krucifiks, der 1857 er skænket Kirken af Fru Block, Klokkedal. Endelig hænger der i Midterskibet fire Lysekroner og Skibet, der bærer Navnet Dronning Maria. Lysekronen nærmest Indgangen er 1718 skænket af tre Brødre Bennike, der tillige gav 80 Slettedaler, hvis Renter skulde anvendes til at holde den med Lys*). Kronen bærer følgende Inskription: „Denne Krone Lys skal bære til Guds Tempels evig Ære, for vi trende Brødre fik her i Daaben Lysets Skik, saa vi ved vor Troes Ende skal til Lysets Herre vende, hvor hans Ansigt lyse skal for os i sin Kongesal.“ — „Til Lysenes Vedligeholdelse gives Kapital LXXX Sdl. Hans, Antoni, Jens Bennike.“ De to næste Kroner bærer øverst en Skikkelse med en Nøgle i den ene Haand og et Skjold i den anden. Paa Skjoldet læses Aarstallet 1661 og Bogstaverne H. Ps. og H. Kd. Paa den ene staar i latiniseret Form Hans Paul-

*) Det var ikke sjældent, der blev testamenteret Kirken Penge til Lys. I Danske Atlas hedder det da ogsaa, at »man her paa Stedet har baaret særdeles Omsorg for denne Lysning«.

sen, hvilket svarer til Bogstaverne H. Ps.; de to andre er hans Kones Forbogstaver. Midterskibets fjerde Krone, der hænger nærmest Koret, er en Efterligning af de to her nævnte; den bærer Aarstallet 1902. Nederst i det nordre Sideskib hænger en smuk Krone uden Inskription; den er skænket af Md. Pøpping, der levede i Slutningen af 1700-Aarene. Paa det nordøstre Hjørne under Orgelpulpituret hænger en meget smuk Lysearm, der er skænket 1644 af Fru Ida Rantzau, fordi hendes afdøde Mand Henrik Rantzaus Kiste henstod et Par Nætter i Kirken, indtil hun fik Skibslejlighed til at føre den videre. Kisten stod nederst i det nordre Sideskib, og her lod Ida Rantzau indsætte et kunstfærdigt Vindue, der forlængst er gaaet tabt, samt den før nævnte prægtige Lysearm, som senere er flyttet til sin nuværende Plads. Paa det tilsvarende sydøstre Hjørne er opsat en Efterligning af Ida Rantzaus Lysearm. Ved Opgangen til Koret er paa Siderne af Marmortrappen anbragt to mægtige Kandelabre af støbt Metal; de har tidligere staaet i den gamle Primurerloge i København og er 1886 skænket Kirken af Gasværket, som da købte dem af Gasmesteren, der besørgede Gasindlægget i Kirken; Varmeapparatet under Koret er indlagt 1883 og har kostet 8000 Kr.

Paa Alterbordet staar to store Malmstager, der er skænket af den før nævnte Raadmand Michel Matzøn, antagelig i Anledning af hans to Smaapigers Død. Stagerne bærer hver en Plade med Giverens Bomærke: en Rose, der vokser op af en Træske, samt en Indskrift; paa den ene staar: „Haver Michel Matzøn og Gunder Thomisdatter foræret disse tvende Alterstager til Nakskov Kirke“, og paa den anden: „Gud almægtigst til Ære, dennem og deres tvende salig Børn Karen og Mette Michelsdatter til Ihukommelse.“ Paa Alterbordet ligger endvidere en stor, gammel, dansk Bibel med smukke Træsnit paa Titelbladene; den er trykt i København 1632 og skænket Kirken 1730 af Andreas Riegelsen.

I et Hjørne af Koret ligger den svære Bombe, der slog ned i det den 19. Juni 1659. Kun en Fjerdedel af det svære Bombehylster er bortsprængt; den tilbageværende Del vejer ca. 45 Kilo. Paa Pillen over Bomben hænger en lille Tavle, hvis Indskrift lyder: „Anno 1659, Søndagen den 19. Juni er denne Granat indskudt af de Svenske og gjorde paa Altertavlen stor Skade“ — „Fornyet 1902. Teksten efter Afskritten i Marmora Danica.“ Paa det Sted i Hvælvingen, hvor Bomben gik igennem, er indsat en sort Kugle. Foran Alteret ligger et stort, smukt, broderet Tæppe, som Fru Købmand Huus har foræret Kirken og selv, med Bistand af en Del af Byens Damer, syet i Aarene omkring 1912.

Døbefonten er af Alabast og af nyere Oprindelse. Daabsfadet er forsølvet og meget smukt, det er tegnet af L. Frølich, modelleret af Vieth og er 1857 skænket Kirken af Konsul Chr. Hage. I Bunden af Fadet er et Billede af Christi Daab og om Kanten fire bibelske Fremstillinger samt de fire Evangelister. Døbefonten staar nu lige for Midtergangen nedenfor Koret; men den har i Tidernes Løb haft Plads mange andre Steder i Kirken. 1572 fik den første Gang Plads i Koret, derefter blev den flyttet ned i det nordvestlige Hjørne. Da Sognepræst Mortensen Vedsted i 1656 indrettede sit Begravelsessted her, lod han Døbefonten flytte tilbage til Koret. Her stod den til 1697.

da Sognepræsten Frantz Thestrup flyttede den ned paa den venstre (nordre) Side af Koret. Rogert beskriver Stedet nærmere ved at sige, at det var „inden den Struktur, som paa Mag. F. Thestrups Omkostning er gjort over det Begravelsessted, ham og hans Arvinger er forundt af Kirkens Patroner“. Da denne „Struktur“ forlængst er borte — et Brudstykke af Stenen sidder som før nævnt i Muren — er det heller ikke muligt nærmere at bestemme Stedet, hverken for Gravsten eller Døbefont. Paa denne Plads stod Døbefonten i over 100 Aar, indtil den 1823 flyttedes hen midt for Koret, derfra op i selve Koret og endelig ned. hvor den nu staar.

Alle Stolene i Midterskibet er paa Endestykkerne prydet med Jernafstøbninger af de gamle Billedskærerarbejder, som oprindeligt har smykket Stolene, men som ved Restaurationen i 1855—56 var saa medtagne, at de ikke kunde bevares.

Til Venstre for Indgangen staar den gamle, svære, mægtig jernbeslaaede Pengeblok, der 1573 blev skænket Kirken af Raadmand, senere Borgmester Rasmus Jensen; den er forsynet med 3 Laase foran, der hver har sin Nøgle, og to hemmelige Laase i Laaget, der ligeledes har hver sin Nøgle — det vil sige, at hele Kirkebestyrelsen, 5 Mand høj, skal være samlet for at aabne Kirkeblokken. Paa højre Side af Indgangen staar en anden Kiste, der i høj Grad minder om Prædikestolen og Orgelskranken og sikkert stammer fra samme Tid. Den er ved en eller anden Restaurering af Kirken bleven solgt ved Auktion og blev for en Del Aar siden opdaget et Sted paa Landet og købt af den historisk interesserede Skrædermester Mikkelsen; han overlod den til Kirkeværgen Købmand Huus, som under Professor Magnus Petersens Vejledning lod den restaurere og derefter anbragte den i Kirken.

I Sakristiet findes to Malerier med bibelske Fremstillinger. Det ene, der paa Rammen bærer Aarstallet 1633, har tidligere hængt paa Pillen mellem Prædikestolen og dens Lydhimmel og er antagelig ophængt der straks efter Prædikestolens Opstilling, i al Fald kan Aarstallet paa Maleriets Ramme tyde herpaa; thi Prædikestolen stammer — som før nævnt — fra Aarene omkring 1630. Det andet Billede forestiller Marie Bebudelse og er en Kopi af et italiensk Maleri. Det er 1854 skænket Kirken af daværende Politimester Hammerich, der forøvrigt havde Hovedindflydelsen ved den forkastelige „Udrangering“ af Kirkens Mindesmærker i 1856. Kun de Genstande, der havde Kunstværdi, fandt Naade hos den kunstelskende, men for historisk Sans fuldstændig blottede Politimester. I Sakristiet hænger endvidere et Krusifiks af Oliventræ, som Pastor Munck i Slutningen af forrige Aarhundrede har bragt hjem fra Jerusalem og skænket Kirken.

— Orglet er opsat 1856 og bærer følgende Indskrift: „1856. I broderlig Samdrægtighed — mig rejste denne Menighed.“ I 1913 skænkede Købmand Holger Krøyer 10,500 Kr. til Forbedring af Orglet; en lille Metalplade beretter herom: „Ved en Gave fra Købmand H. C. Krøyer blev dette Orgel Aar 1913 ombygget og betydeligt udvidet.“ Før 1856 havde Kirken et i sin Tid berømt Orgel, der var bygget under Christian IV. Da det var

færdigt, opstod der Uenighed om Betalingen, idet Kirkebestyrelsen nægtede at give Orgelbyggeren Resten af hans Tilgodehavende. En af Frederik den III.s første Regeringshandling blev derfor Signeringen af et Brev af 14. Juli 1648 til Lensmand Just Fr. Pappenheim med Befaling om at gøre Arrest hos Borgmester og Borgerkab i Nakskov for 200 Rigsdaler, som de er Orgelbygger Johan Lorentz skyldig som Restbeløb for et nyt Orgel efter sluttet Kontrakt, samt til Billedskærer Søren Ibsen paa Bremerholm for Snitarbejde paa samme Orgelværk.

— Taarnet er forsynet med et Ur, der 1856 er skænket af Lollands Spare- og Laanebank. Endvidere hænger i Taarnet 4 Klokker, som alle er omstøbte indenfor de sidste 200 Aar. I 1510 bortførte Lybækkerne de daværende Klokker og ophængte dem i St. Gertrud Kirke i Lybæk. 1659 tog Svenskerne Klokkerne ned fra Taarnet og slog herved den ene itu; de truede med at bortføre dem, hvis ikke de blev indløste; som tidligere nævnt indløste Raadmand Villum Hansen dem med 500 Tdr. Hvede, og disse blev Kirken senere dømt til at tilbagebetale. Af de 4 nuværende Klokker ~~hænger~~ hænger de 3 i Taarnrummet ved de store Lydhuller, den ene i Rummet ovenover ved de smaa Lydhuller. Den sidstnævnte er den største; en Inskription fortæller, at den er støbt i København 1680, men omstøbt 1859. Af de tre Klokker, der hænger i nederste Klokkerum, er den mindste ligeledes omstøbt i København 1859.

Den næststørste Klokke er omstøbt 1748 af Johan Bartholin Ditzmann i København; den bærer følgende Inskription:

„Ved Christian VI's Død tog jeg Forlås og Stæde,
men snart igen forvandt mit Stød o' Isæte saa mit Stæde.
Her hænger jeg, o' Menneske, til Kirken blig at falde,
at for din Gud og Fælses i Tro og Bøn nedfalde
De Værter, som da var for Hus og Høllig min,
var Eiderik Eideriksen og Christen Herberlin.“

Den største af de tre nederste Klokker er støbt 1749 ligeledes af Johan Bartholin Ditzmann; dens Inskription lyder:

„Her hænoer jeg og skal til Kirken eder falde
tunghøriqe Sjæle, o' itaa op og lader falde
al Verdens Synder, gaar og hører Herrens Røst,
saa ringer jeg for Vej til eders Sjæles Trøst.“

— — Kirken er en selvejende Institution. Dens Formue har vekslet stærkt gennem Tiderne. I den katolske Tid ejede Kirken, som før nævnt, en Mængde Jordegods; ved Reformationen overgik det meste af det til Kronen, der hverken den Gang eller senere viste nogen Gavmildhed overfor Kirken, tværtimod, hvilket bl. a. fremgaar af Beretningerne om, hvorledes det gik med Kirkens Blytag. Da Spiret 1625 blæste ned, fik Kronen — gennem den udvalgte Prins Christian, som da var Statholder over Lolland-Falster — alt Blyet fra Spirets Tag; han gav til Gengæld Bevis for, at han skyldte Kirken 1651 Rigsdaler; men det er tvivlsomt, om Beviset nogensinde er bleven ind-

løst. Ligesaa gik det under Krigen 1658—59, da laante Regeringen af Blyet fra det gamle Kirketag — hvis Blydække vistnok var bleven erstattet med andet Materiale ved Ombygningen 1653 — og under Belejringen brugte man løs af Kirkens Blybeholdning til Støbning af Kugler. Der blev senere adskillige Gange indgivet Begæring om Erstatning for dette Bly, men det ser ikke ud til, at Regeringen har betalt, hvad man afkrævede den. Frederik III. har sikkert ment, at naar han gav Byen saa mange og store Privilegiér og fritog den for Skat i en Aarrække, maatte den nok selv kunne sørge for, at Kirken fik, hvad den behøvede. Og det fik den ogsaa. Da man i 1741 ønskede at bortsælge Kirkens daværende Jordegods ved offentlig Auktion, gav Regeringen beredvillig Tilladelse hertil med den Motivering, at da Menigheden hidtil havde omfattet sin Kirke med megen Kærlighed og Gævmildhed, forudsatte man, at dette Forhold vilde vedblive. Rhode angiver 1776 Kirkens Formue til en halv Snes Tusinde Rigsdaler, medens Baden 20 Aar senere angiver den til kun Halvdelen af denne Sum; Rhodes Angivelse er da formodentlig — her som saa mange andre Steder — unøjagtig. Baden angiver 1796 Kirkens Indtægter til over 700 Rigsdaler om Aaret, heraf udgjorde Blok- og Tavlepenge 11 Rd., Ligpenge 120 Rd. og Stolestadepenge 160 Rd. Restaurationen i det følgende Aarhundrede kostede betydelige Summer; hvor meget Opførelsen af Spiret og Reparationerne i 1826 androg, er ikke oplyst; men Restaurationen i 1855—56 kostede over 8000 Rd. I 1897 ejede Kirken ifølge Trap 4294 Kr. samt nogle Tiender, Arvefæsteafgifter og Landgilde; dens Gæld var 30,000 Kr., som var laant af Lolland-Falsters Stiftsmidler. 1916 ejede Kirken 57,385 Kr. — deraf 33,100 Kr. i Tiendebankobligationer — og havde en Gæld til Lolland-Falsters Stiftsmidler paa 49,176 Kr. Siden April 1917 er indført den Ordning, at alle kirkelige Handlinger er gratis. Underskudet ved Kirkens Drift fordeles efter Indbyggerantal mellem Nakskov og Landsognet og lignes paa Skatteyderne efter Reglerne for Ligning af den personlige Kommuneskat. For Regnskabsaaret 1917—18 er Underskudet budgetteret til 10,600 Kr.

— Nakskov Kirke betjenes af en Sognepræst og en Kapellan, der tillige betjener Annekskirken i Branderslev. Før Reformationen var Krogsbølle Anneks til Nakskov. Den første lutherske Sognepræst, Peder Boesen, holdt ogsaa i Begyndelsen Kapellan, men kom hurtigt til det Resultat, at han ikke havde Raad dertil, og da Krogsbølle Kirke samtidig blev nedbrudt, ophævedes Kapellaniet. Nogle Aar efter blev der paany ansat en Kapellan, der tillige var Rektor ved Latinskolen, men det var stadig lige smaamt med Indtægterne, og da Christian III. i Sommeren 1556 besøgte Nakskov, tog Menigheden Anledning til at forestille Kongen, at Kapellanen ikke havde tilstrækkeligt at leve af, og at Borgerne ikke havde Raad at give mere. Resultatet af denne Henvendelse blev, at Kapellanen tillige blev Sognepræst for Lille Løjtofte Sogn. Denne Ordning vedvarede til 1691, da Branderslev blev lagt som Anneks under Nakskov og Lille Løjtofte blev Anneks til Herredskirke. Samtidig blev Kapellanen i Nakskov fri for at bestride Rektorgerningen ved Latinskolen.

Fra Kirken vender vi os til Kirkegaarden. Oprindeligt laa den omkring Kirken,

men denne stærkt begrænsede Plads blev snart for lille, og allerede i 1700-Aarene benyttede man derfor, som tidligere omtalt, Klosterhaven til Begravelsesplads for de Fattige. Den gamle Kirkegaard benyttedes dog af og til lige til 1810. Først 1847 nedrev man Kirkegaardsmuren, som gik langs Præstræde og Nordenkirke og i Grænseskillet ved Ejendommene mod Torvet og Vejlegade. I 1831 havde man desværre tilladt Ejerne af disse Huse, mod en ubetydelig Betaling, at udvide deres Grunde med Arealer af Kirkegården, ialt 1260 □ Al. for 133 Rigsdaler, 4 Mark og 3 Skilling. I Overenskomsten stod bestemte Forbud mod at anbringe Døre. Vinduer og lignende mod Kirkepladsen, ligesom Plankeværker og Mure skulde godkendes af Kirkeværgen, men da disse Bestemmelser kun blev tinglæst paa en af Ejendommene og ikke paa de andre, er de senere ikke bleven respekteret. Muren, der nu omhegner Kirkepladsens vestre Side, er opført af store Munkesten i 1898, efter at den gamle Latinskole var nedrevet.

Foruden Kirkegården omkring Kirken og Fattigkirkegården i Klosterhaven har der været en Kirkegaard vest for Taarsvej paa Jorderne ved

(Fig. 18) Ligkapellet paa Kirkegården.

Porten, og som der i det følgende Aarhundrede blev stærkt Brug for under Pestepidemiene.

Kirkegården ved Maribovej blev anlagt i Begyndelsen af det forrige Aarhundrede paa Trekanten mellem den gamle og den nye Maribovej.*) Den var paa ca. 1 $\frac{1}{4}$ Td. Ld. I Aarene 1845—50 blev dens Areal ved en Udvidelse fordoblet, og i 1874 havde man Planer om at udvide den helt hen til Løjtoftevej; de forberedende Landmaalarbejder var allerede udførte, da man, uvist af hvilken Grund, opgav Planen og i Stedet fæstede Opmærksomheden ved de 11 Tdr. Ld. af Præsteembedets Jord, der laa mellem

Møllebakken (Marienlyst Møllegaard), der nu ejes af Grosserer Lauritz Wibolt. Det har været mig umuligt at finde noget nærmere om denne Kirkegaard; men at den har eksisteret, fremgaar bl. a. af, at der i Fortegnelsen til den nye Matrikulering, der foretoges i Aarene 1820—30 staar anført, at den paagældende Parcel er „en forhenværende Kirkegaard“. Antagelig har det været en af de Pestkirkegaaarde, som Købstæderne efter Christian III.s Befaling skulde anlægge udenfor

*) Den gamle Maribovej er den nuværende Indkørselsvej til Andelsslagteriet, der har faaet det intetsigende Navn Landmandsvej i Stedet for det naturlige »Gamle Maribovej«, der havde historisk Berettigelse.

Svingelsvej og Løjtoftevej. I 1880 blev af denne Jord de første 2¹/₂ Td. Ld. langs Svingelsvejen indtaget til Kirkegaard; men først 1884 var den færdig til at tages i Brug. I 1894 udvidedes den med godt 1 Td. Ld., i 1901 yderligere med 2¹/₂ Td. Ld., og man lod da Landskabsgartner Glæsel udarbejde Planer saavel til denne som en senere Udvidelse. Resultatet er blevet den overordentlig smukke Kirkegaard, Nakskov nu kan glæde sig ved. I 1918 kommer man til at indlemme Resten af Jorden, saa Kirkegaarden faar et Areal paa ca. 10 Tdr. Ld.; ca. 1 Td. Ld. langs Løjtoftevej er solgt til Byggegrunde. Samtidig med Kirkegaardens Anlæg opførtes et mindre Ligkapel, der 1913 blev nedrevet og erstattet med et større (Fig. 18), opført efter Tegning af Arkitekt Glahn. Den gamle Kirkegaard ved Maribovej blev for Familiebegravelsernes Vedkommende benyttet indtil 1904. Nu er dens ældste Del planeret og Gravstenene derfra samlede paa en Høj, som er opkastet midt paa Kirkegaarden. Sluttelig skal endnu kun noteres, at der i Aarene fra 1854 til 1916 er anvendt ikke mindre end 161,105 Kr. til ekstraordinære Arbejder ved Kirken og Kirkegaarden.

Præstegaarden, der formodentlig fra allerførste Færd har ligget, hvor den nu ligger, fremtræder, set fra Gaden, som en pæn, enetages Bygning af røde Sten. Den 15. Februar 1587 gjorde — efter den daværende Sognepræst Jost Povlsens Optegnelser — Sognepræsten, Borgmester Jacob Bommel og Kirkeværge Peder Rasmussen Akkord med Hans Lauridsen Tømmermand om at ophugge et nyt Alhus (Stuehus) i Præstegaarden, 18 Bindinger langt og 2 Lofter højt. Arbejdet var fuldført den 20. Maj samme Aar. Denne toetages Præstegaard stod over et Par Hundrede Aar. 1795 skrev Baden, at den var meget forfalden og udtrykte i denne Forbindelse Ønsket om, „at Bispernes Visitationer maatte saa kendelig spores i hvert og et af Præsteboligens Værelser, som de allersædvanligst spores i Fadeburet og Stegerset.“ Den nuværende Præstegaard er blevet til ved at lappe og delvis ombygge og forny den gamle. Inde mod Haven ser man i den sydlige Ende af Østvæggen endnu det gamle Bindingsværk fra 1578. Tagværket over Bygningens sydlige Ende er ligeledes rejst af gammelt Tømmer, der tidligere har været anvendt andet Steds i Bygningen. Fløjen mod Bredgade er derimod af nyere Oprindelse; hvornaar den er bygget, vides ikke med Sikkerhed, men antagelig er det sket i første Halvdel af forrige Aarhundrede. — Kapellanboligen i Havnegade ejes ligeledes af Kirken.

— Menighedshuset i Tilegade tilhører Menighedssamfundet og er Hjemsted for Menighedsplejen. I Januar 1897 afholdtes en Række Menighedsmøder, og 2. Oktober 1898 begyndte man Menighedsplejen med to Diakonisser. 16. November 1908 stiftedes Menighedssamfundet, og 1912 købte det Overretssagfører Zwicks Ejendom i Tilegade for 23,000 Kr.; de nødvendige Reparationer og Forandringer kostede ca. 3000 Kr. Midlerne blev skaffet tilveje dels ved Gaver, deriblandt en anonym paa 3000 Kr., dels ved Indtægten af en Bazar og ved faste aarlige Bidrag. Huset blev indviet den 2. September 1912. Mø-

nighedsplejen modtager for Tiden (1917) følgende aarlige Bidrag: af Menighedsraadet 600 Kr., af Kommunen 500 Kr., af Landmandsbanken 100 Kr. og af Lollands Spare- og Laanebank 100 Kr. Medlemsbidraget for 1916 udgjorde 1219 Kr.

Paa Nørre Boulevard ligger Missionshuset „Millo“, der tilhører Indre Mission; det er opført efter Arkitekt Glahns Tegning og har kostet 20,000 Kr. Grundstenen blev nedlagt 25. September 1897, og Huset blev indviet 25. Januar 1898. Navnet har sin oprindelse fra Biblen, det hedder der, at Salomon byggede Fæstningsvolden Millo og lukkede dermed Hullet i Befæstningen om Davids Stad. Da nu Missionshuset ligger paa Kanten af Nakskovs gamle Fæstningsvold, fandt Sognepræst Schøitt — der var Formand for Byggekomiteen — paa at kalde Huset „Millo.“ Der er som Regel hver Søndag Aften Møde i Missionshuset, undertiden ogsaa paa Søndage.

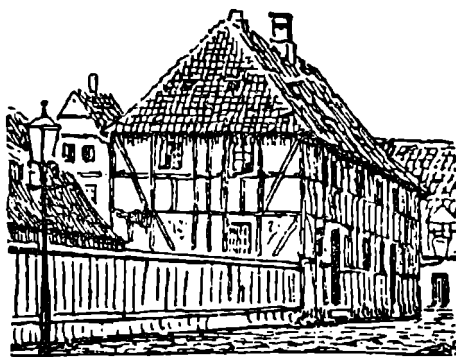
— I Nakskov findes tillige en katolsk Kirke, der for Tiden bestaar af en beskedne Træbygning ved Siden af Sygehuset paa Hoskiersvej, men der er købt en Grund paa Hjørnet af Bredgade og Jernbaneanlægget, hvor det er Mening at opføre en Kirke. Den katolske Kirke søges udekulturerede af indvandrede Polakker, der er beskæftiget ved Landbrugsarbejde.

Endelig skal nævnes, at Præstens Hær har en Bygning med Mødesal i Niels Nielsensgade, og at Nakskov ogsaa har en jødisk Synagoge, der ligger paa Hjørnet af Klostergade og Nørre Boulevard og er opført i Tiden omkring 1880. Før den Tid laa Synagogen i Pruegade Nr. 1, paa Hjørnet af Sødergade. Den nuværende Synagoge bliver aldrig benyttet, da der ikke mere findes ortodokse Jøder i Byen. Rhode skriver 1776, at der den Gang kun boede et Par jødiske Familier i Byen; men Baden — der er grundpaalidelig — skriver 1796 at der er 58 Jøder, men af disse har kun 6 Familier søgt og erholdt Tilladelse til et bo her. Jøderne har ogsaa deres egen Kirkegaard ved en af Taarsvejs Sideveje, der efter Kirkegaarden har faaet Navnet Jødevej. Kirkegaarden rummer Begravelser, der viser, at den blev benyttet i Aarene 1825—30; men den er sikkert langt ældre. Den har været Begravelsesplads for Jøder fra hele Lolland; i de sidste Aartier er der dog kun foretaget ganske enkelte Begravelser derude.

Nakskov Skole.

Som de fleste andre større Byer fik Nakskov i Middelalderen en Latinskole. Hvornær den er oprettet vides ikke; dens Oprindelse taber sig i Tiden før Reformationen. Skolen har fra første Færd haft sin Plads paa Kirkegaardens nordvestlige Hjørne. 1574 blev den „oprejst af ny“ i to Stokværk med Bindingsværk af Egetømmer, og denne Bygning (Fig. 19) der laa med den ene Gavl mod Nordenkirke, blev staaende indtil 1897, da den nedreves. Alene den høje Alder vidner om det gode Kram, Skolen var gjort af; men forøvrigt blev den, et halvt hundrede Aar efter dens Opførelse, sat paa en haard Prøve, da Kirkepladsen, som tidligere omtalt, faldt ned over den. De andre Bygninger, Spliset rum, blev efter Pests-

stikkerbogens Beretning slaet i Kvas, men Skolen blev staaende „fordi den var bygget af den gode, haarde Egetømmer.“ Nogen stor Institution var den gamle Latinskole ikke, og det var ogsaa alle Dage smaat med Anseelsen. De Kaar Disciplene og Lærerne fristede, var ikke heller egnede til at skabe Anseelse. Det hele Skolevæsen blev holdt oppe ved Gaver og Almisser fra Borgerne, Almisserne endda taget i aller strengeste Forstand. Den 14. Maj 1576 fik saaledes de fattigste af Skolebørnene i et Antal af ca. 70 udleveret Tiggertegn, der skulde bæres synligt som et Slags Autorisationsstempel, naar Børnene gik ud for at tigge deres Føde. Som omtalt under Belejringen led Lærerne og Børnene efter Svenskerne Udsugning af Byen den bitreste Nød, ja ligefrem Sult. Endnu 1776 var det efter Rhodes Beretning almindeligt, at baade Disciple og Lærere gik paa Spiseomgang hos gavmilde Borgere. Disciplene fik den Gang Kosten paa Skolen; Bispisningen havde en Borhenseende til Kosten vises i Byen samme Artighed mod dem som mod Disciplene, hvis de det behøve og forlange“. Disciplene var endvidere pligtige til at ringe med Kirkens Klokker og til mod en Betaling, der tilfaldt Skolen, at synge og paradere i deres lange,

(Fig. 19) Den gamle Latinskole.

sorte Kapper ved fornemme Folks Begravelse. Klokkringningen slap Disciplene fri for allerede 1677; men Sangen og Paraden ved Begravelser holdt sig over et Hundrede Aar længere. Pengepungen gjorde dog ikke alene Udslaget, naar der var Tale om Latinskole-disciplenes Medvirken. Enevælden, der jo var stærk i at udstede Forskrifter til Begrænsning af Folks Flotheder, greb ogsaa ind paa dette Omraade. I en af Frederik III udstedt Anordning, vedrørende Begravelser, hedder det saaledes: „Gejstlige og verdslige Øvrighedspersoner samt de fornemste Købmænd, maa have den hele Skole (Latinskolen) med Kapper paa for deres Lig. Alle andre skal lade sig nøje med den gemene Skole (Fattigskolen,) enten hel eller halv“ og med en for Karakteren af disse Ligtog meget betegnende Tilføjelse hedder det sluttelig: „Men tilstedes det ej Skolebørnene paa Gaden at skændes.“

Nakskov Latinskole var fra sin første Begyndelse anlagt med kun 4 Klasser og et Lærerpersonele bestaaende af en Rektor og to Hørere. Den var altsaa meget beskeden og Fortsættelsen blev Begyndelsen lig. Skolen drev det aldrig til noget stort. Det stadig svindende Elevantal viser tvertimod, at dens Betydning blev stedse mindre. 1576 var Elevtallet 120, i 1616 var det endnu 105, og i det følgende Aarhundrede holdt Tallet sig oppe om 70—80, men derefter gik det rask nedad, antagelig fordi den da oprettede Privat-

skole efterhaanden tog alle de Elever, der ikke var bestemt til den studerende Vej. 1776 var Latinskolens Elevantal sunket ned til kun 23. Dette maa dog ikke opfattes som Bevis for, at Skolen kun mødte Kulde og LigeGYldighed i Byen. Mange Borgere betænkte den i Tidernes Løb med Gaver. 1624 gav Fru Elisabeth Friis 540 Rigsdaler, 1626 gav Christen Madsen 100 Rigsdaler*), 1644 gav den tidligere nævnte Fru Ida Rantzau Renterne af en Obligation paa 1000 Rigsdaler i hendes Ejendom Højbygaard, 1654 gav Byens Borgere 300 Rigsdaler „af Glæde over de Danskes Sejr ved Kolbergerhejde“. Biskop Thestrup, Pastor Bejerholm, Md. Riegelsen, Md. Pøpping m. fl. har hver især givet Beløb fra 100 til 900 Rigsdaler. Købmand Tønne Rasmussen og Hustru gav 1816 5½ Gaards Jord (11 Td. Ld.) grænsende op til Svingelen og beliggende paa begge Sider af Løjtoftevej; Renterne (Forpagtningsafgiften) af denne Jord tilfalder nu Haandgernings-skolen. Under Omtalen af Belejringen er nævnt, at Borgerskabet paa sin Ønskeseddel til Regeringen ogsaa havde andraget om, at Latinskolen paany maatte blive ophjulpet ved, at alle Degneembeder i to Miles Omkreds nedlagdes og deres Indtægter overgik til Skolen. Dette Andragende blev naturligvis ikke bevilget; men samtlige lollandske Degneembeder blev paalagt en Del ret betydelige Afgifter til Skolen. Disse Afgifter blev 1740 omsatte og reducerede, saa hvert Degneembede svarede fra 2 til 7 Tdr. Korn i aarlig Afgift til Latinskolen i Nakskov.

Løvrigt er der ikke mange Optegnelser af Interesse Skolen vedrørende, og de faa, som findes, angaar den Art Smaabegivenheder, der i det paagældende Øjeblik kunde sætte Sladderen i Byen i Bevægelse. Det gælder f. Eks. en Beretning om, at en Borger Rasmus Brun i 1572 gik ind i Skolen og „hudflettede en Hob af Børnene.“ Et Tidsbillede af større Interesse giver derimod en i Forbigaaende nævnt Meddelelse om, at Ridefoged Johannes Struck og Fuldmægtig Peder Rødsten i 1712 trængte ind i Skolen med 6 Mand og med Magt bortførte en Discipel, som efter deres Paastand var Vorned og derfor ikke maatte forlade det Gods, hvorunder han hørte.

I 1786 blev den dygtige og lærde Skolemand, Magister — senere Professor — Johannes Boye, Rektor ved Nakskov LatinskoLe. Skolebygningen var den Gang meget forfalden, og Boye gav sig straks til at arbejde for Anskaffelsen af en ny Skole. Underhaanden fik han Løfte om et Laan af Stiftsmidlerne, og med dette Underhaandsløfte som eneste Basis var han sangvinsk nok til at købe „Sekretær Hammerichs Gaard paa Søndergade“, som han lod indrette til Skole og forsyne med en passende latinsk Indskrift over Porten. Men da Betalingsdagen kom og det skulde være Alvor med Laanet, satte

*) Foranledningen til Gaven var, at nogle Skarnsmennesker ved Nattetid havde hængt en død Kat paa hans Dør, »hvilket« — siger Friis i sin Udgave af Rhodes Samlinger — »meget maa have forskrækket Manden«. Denne Forskrækkelse bundede nu betydeligt dybere end Friis formodede; thi den hang sammen med Spørgsmaalet »ærlig« eller »uærlig«; men derom i Kapitlet: Borgerliv.

daværende Biskop Bloch sig imod det, og Boye maatte efter Badens Forklaring „over Hals og Hoved med betydeligt Tab saavel for sig selv som det Offentlige“ sælge Gaarden. Derefter blev 1793 den nye Latinskole indrettet i et lille Hus paa Hjørnet af Vejlegade og den nuværende Ølkarvej, og Aaret efter blev den taget i Brug. Det nye Hus gjorde hverken Skolen værre eller bedre. Den Opblomstring, Boye havde haabet paa, udeblev, og da han 1806 tog herfra skete der samtidig en Forandring i Skolens indre Forhold. Den 12. December 1806 udstedtes nemlig en kgl. Forordning om, at Latinskolen i Nakskov (Vordingborg og Rønne) skulde gaa over til at være en Middelskole. Rektoren skulde fremtidig kaldes Overlærer, og Skolen skulde ikke alene staa aaben for Elever, der vilde gaa den studerende Vej, men for enhver, der ønskede en videre Uddannelse; sidstnævnte Elever skulde fritages for Latin og Græsk og skulde, „medens disse Sprog bliver lært, sysselsættes, med saadanne andre dem nyttige Anvisninger og Øvelser som Omstændighederne tillade, især Naturvidenskab.“ Middelskolens latinske Elever skulde ikke være dømt til Akademiets, men til Optagelse i en „fuldstændig lærer Skole“ i Eks. Latinskolen i Nykøbing. Middelskolen var et Forsøg, og Resultatet blev ikke tilfredsstillende; thi 1815 blev Middelskolen i Nakskov (Vordingborg og Rønne) udslettet af Tilværelsen og atter gjort til Latinskole. Men Tilslutningen blev ved at være lige ringe. Elevantallet bevægede sig stadig omkring 20—25 og det var for lidt til at holde et Latin-Skoleapparat i Gang paa. Ved kgl. Resolution af 28. September 1838 blev det paabudt at, Latinskolen i Nakskov (Nyborg og Helsingør og senere flere andre Byer) skulde nedlægges fra 30. September 1839 at regne. Dermed var Nakskov Latinskoles Saga ude. Dens Bygning og Inventar overgik til Kommunen og det samme var Tilfældet med en Del af dens Indtægter. Resten gik til andre lærde Skoler.

— Af Byens øvrige gamle Skoler maa først nævnes „den gemene Skole“, der kun meddelte Eleverne et Løvmaal af Kundskaber. Katekismus var Hovedfaget og det var ret almindeligt, at Skoleholderen selv ikke kunde andet. Endnu 1796 skriver Daden, at det hele, Børnene i Fattigskolen i Nakskov lærte, var som Regel kun deres Kristendom, skrive eller regne kunde som oftest næppe Skolelæreren selv.“ Ogsaa Fattigskolen betænkte — saa ussel den end var — med rige Gaver af velgørende Borgere. 1645 gav Michel Matzøen 450 Rigsdaler, 1780 gav Skibskaptajn Jacob Nielsen Balle 300 Rigsdaler, 1782 gav M. Pøpping og hendes Søn, Peder Hansen, 600 Rd., Skoleforstander Frederik Christensen gav 1784 fire Gaardes Jord (8 Td. Ld.) og 1816 gav Købmand Tønne Rasmussen 460 Rd.

Foruden Latinskolen og den gemene Skole havde det gamle Nakskov som før berørt en Privatskole, der var oprettet 1722. Før den Tid var det almindeligt, at Børn, som ikke var bestemt til at skulle studere, først blev sat i den gemene Skole og derefter i Latinskolen i nogle Aar. Det siger sig selv, at denne Sammenrodning gav et meget slet Resultat. Tanken om ved private Midler at faa oprettet en ny Skole, der bedre tilfredsstillede

Tidens Krav, havde flere Gange været fremme, og da Borgerskabet uventet fik et Beløb paa nogle Hundrede Rigsdaler, gav dette Stødet til, at Tanken blev ført ud i Livet. Med den uventede Indtægt hang det saaledes sammen: Paa Sydlolland — Bremersvold, Højbygaard og flere Steder — havde der i længere Tider ligget Ryttere indkvarteret, og til dem havde Nakskov Borgerskab maattet udlevere de nødvendige Sengeklæder. Ved Omordningen af Rytterdistrikterne blev det paa Sydlolland nedlagt, og Borgerne fik deres Sengeklæder tilbage. Det blev besluttet at sælge dem ved offentlig Auktion og lade de indkomne Penge gaa til Oprettelse af den paatænkte Skole. Auktionerne fandt Sted 1721 og 22 og indbragte 265 Rigsdaler, 6 Mark og 6 Skilling. Det forslog jo selvfølgelig ikke; men en Del Borgere tegnede sig for Bidrag — Præsten Jørgen Ursin gav 50 Rd., Johan Ditmen 16, Anders Christensen Skomager 15, Jochum Strüch 10 Peder Topp 2 osv. — nogle inddrevne Mulkter blev yderligere lagt til og man raadede derefter over 416 Rigsdaler 1 Mark og 14 Skilling. Med disse Penge som Grundkapital stiftedes Skolen, der nok oprindelig hed „Den danske Christendomsskole samt Regne- og Skriveskole“; men i Folkemunde fik den Navnet: Den danske Skole. Dens Midler voksede hurtigt. Ved kgl. Brev af 20. April 1728 fik den blandt andre Friheder Tilladelse til under Aftensangen i Kirken Onsdag, Fredag og Søndag at ombære en Tavle (Bøsse) samt til at udsætte Bækken ved Kirkedøren hver Skærtorsdag. Endelig fik Skolen bevilget 12 Rigsdaler om Aaret af de Fattiges Kasse paa Betingelse af, at 24 fattige Børn fik fri Undervisning i Skolen; i 1802 havde den en Kapital paa 2717 Rd. De første Aar havde Skolen lejet sig ind et Sted i Byen, men 1729 fik den sit eget Hus, idet man den 9. Juni samme Aar for 266 Rigsdaler og 4 Mark købte et Hus i Søndergade nærmere betegnet saaledes: „beliggende mellem Jørgen Nielsens Murmesters Hus paa den vestre og Lazarus Jødes Gaard paa den østre Side, bestaaende af tvende Vaaninger 10 Fag Hus til Gaden, et Stok højt med 2 Jærnkakkelovne, og 5 Fag Hus i Gaarden samt Gaardsrum“. I gamle Dage benyttedes altid slige Stedbetegnelser, der jo ikke er videre oplysende for den nuværende Slægt. Heldigvis kan man andet Steds finde det senere men nu forældede Matrikelnummer paa Ejendommen, og derigennem faa konstateret, at Skolehuset laa, hvor nu Ejendommene Søndergade Nr. 7 og 9 ligger. I denne Ejendom havde Skolen til Huse indtil 1802, da Huset den 25. November blev solgt ved offentlig Auktion for 800 Rigsdaler.

Den gamle Latinskolebygning paa Kirkepladsen var ved Latinskolens Flytning bleven solgt til Md. Kølle, der lod den indrette til en Arbejdsanstalt — som senere vil blive omtalt — og skænkede den til Kommunen. Det gik ikke godt med Arbejdsanstalten og 1802 blev en Del af Lokalerne taget i Brug til Skole. Der var da nylig oprettet en Borgerskole, hvori den danske Christendomsskole gik op, og det var denne Skole, der i 1802 flyttede ind i den gamle Latinskoles øverste Værelser. Kort efter rykkede ogsaa den gemene Skole eller Fattigskolen ind i den gamle Latinskolebygning Skønt Latinskolen fik sine egne Lokaler, opstod der i Aarenes Løb paa mange Omraader et vist Fællesskab, der

blev ophævet ved den kgl. Resolution af 1838, hvorved Latinskolen nedlagdes, samt en hel ny Skoleordning indførtes. Den nye Plan traadte dog først fuldt i Kraft 1842. I Latin-skolebygningen paa Hjørnet af Vejlegade og Ølkarsvej oprettedes en kommunal Borger- og Realskole, den gamle Borgerskole blev udvist af Skolebygningen paa Kirkepladsen, der nu udelukkende blev forbeholdt Fattigskolen eller Friskolen, som den for Eftertiden hed. 1842 købte Borgerskolen Købmand Wulffeldts Hus paa Hjørnet af Tilegade og Kattesundet for 1600 Rigsdaler og lod i øverste Etage indrette 3 Klasseværelser og i nederste Bolig for Kateketen og Andenlæreren. Før Indførelsen af den nye Ordning var Byens ca. 300 skolepligtige Børn fordelt saaledes: i Friskolen 140, i Borgerskolen 100, privat undervist i Hjemmene ca. 40, i Latinskolen ca. 20.

Det er klart, at den Konkurrence, som Oprettelsen af den kommunale Borgerskole paaførte den private, maatte virke ødelæggende for denne, og det varede da heller ikke længe, før den ophørte at eksistere. Det gik til paa den Maade, at Kommunen — antagelig 1845 eller 46 — overtog den private Borgerskoles Ejendom, hvorefter Skolebygningen i Vejlegade udelukkende blev Realskole, Bygningen i Tilegade blev anvendt til Borgerskole, medens Friskolen fremdeles havde til Huse i den gamle Latinskole paa Kirkepladsen.

I 1873 blev den gamle Realskole i Vejlegade nedrevet. Paa Grunden opførtes den nye Realskole med Plads baade til Realskolen og Borgerskolen, som nu flyttedes herved. Samtidig opførtes den store Folkeskole paa Ølkarsvej, og den 300-aarige Latinskolebygning paa Kirkepladsen blev nu endelig kasseret som Skolebygning, idet Friskolen eller — som den nu hed — Folkeskolen flyttede ned i de nye store Lokaler. Begge de nye Skolebygninger var paa to Etager og blev forbundet med en enetages Bygning mod Ølkarsvej, der rummede den fælles Gymnastiksal. 1896 opførtes paa Nørre Boulevard „Den borgerlige Pigeskole“ med 4 — senere 5 — Klasseværelser, Lærerindeværelser og Bolig for en Pedel. Bygningen solgtes 1914 for 27,000 Kr. til Redaktør Haugner, der overtog den i Efteraaret 1915 og lod den indrette til Trykkeri og Kontorer for Nakskov Tidende og Bolig til Redaktøren. Skolebygningen paa Ølkarsvej var alle Dage tung og skummel af Ydre, men Skolelokalerne var store og lyse, og der var meget delte Meninger om Nødvendigheden af at kassere den, da man i Aarene 1914 byggede det store nye Komplex af Skoler. Først opførtes paa Rødbyevej en Forskole med 4 Klasseværelser, Lærerværelser m. m., der toges i Brug 1914. Aaret efter opførtes lige overfor Elektricitetsværket det nye Gymnastikhus, der tillige rummer en Skoletandklinik, et Værelse til Skolelægens Undersøgelser, en Badeanstalt for Børnene og en Folkebadeanstalt. 1914—16 rejstes det store 3-etages, vinkelformede Bygningskompleks paa Elektricitetsværksvej, der rummer 25 Klasseværelser samt nogle større Lokaler, nemlig et til Undervisning i Haandgerning, et til Tegning og Sang, et naturhistorisk Auditorium og et fysisk Auditorium, begge med tilhørende Samlingsværelser, endvidere et Lokale til Musikundervisning, en mindre Gymnastiksal til Forskolens Elever, Lærer- og Lærerindeværelser, Kontorer samt i Kælderen store

Lokaler til Køkkenskoleundervisningen. En planlagt betydelig Forlængelse af den ene Fløj bliver nødvendig, saa snart den gamle Skole paa Ølkarsvej, der nu for en Del gør Tjeneste som Forskole, bliver solgt eller indrettet til andet kommunalt Brug. I 1917 opførtes Forskolen paa Taarsvej, indeholdende 6 Klasseværelser samt de nødvendige Lærerværelser etc. Alle disse Skoler kostede tilsammen ca. 450,000 Kr. Skolevæsnet er inddelt i: Forskolen, den egentlige Folkeskole, Mellemskolen og Realskolen, og man har under Overvejelse at oprette en Gymnasieklasse. Undervisningen er — siden 1905—07 — gratis i alle Klasser, og Børnene faar ligeledes uden Vederlag udleveret Bøger og andet Skolemateriale. Ved Skolen er ansat en Skoleinspektør, en Overlærer og 46 Lærere og Lærerinder. I 1916 var Børneantallet 1496 eller 85 pCt. af samtlige skolepligtige Børn i Byen. Skolens Budget var i Finansaaret 1915—16 omtrent 120,000 Kr. eller $\frac{1}{8}$ af Byens egentlige Driftsudgifter, Renter og Afdrag altsaa ikke medregnet.

— Den private Realskole er stiftet 1907. Aaret i Forvejen var en Del skoleinteresserede Mænd traadt sammen med det Formaal at oprette en saadan Skole, og da ca. 100 Familiefædre sluttede sig til Tanken og tegnede sig som Garanter, købte man for 28,000 Kr. Nakskov Døtreskoles Ejendom paa Nr. Boulevard, der ejedes af Frk. Moldenhawer. Samtidig nedlagdes Døtreskøten. Denne Ejendom, der var opført 1894 i to Etager, fik nu paabygget en ny Etage. Ved Køb af en tilstødende Grund udvidede man Legepladsen og opførte en ny Bygning til Gymnastiksal m. m. Den saaledes udvidede Skole indeholder 12 rummelige Klasseværelser, Kontor og Lærerværelser; i Loftetagen er indrettet to store Forevisningslokaler, der benyttes til Fysik- og Naturhistorieundervisningen. I Bagbygningen findes en stor Gymnastiksal med Omklædningsrum og tilstødende Sløjd- og Tegnesal, der ved Gymnastikopvisning o. lign. Lejligheder kan omdannes til Tilskuergalleri. Skolen begyndte som selvejende Institution, men blev i 1909 overdraget til Skolebestyrerne Neisig og Jeppesen for 70,000 Kr. Aaret efter trak sidstnævnte sig tilbage og Neisig overtog ogsaa hans Part. I Skoleaaret 1916—17 var Børneantallet ca. 250. Undervisningen besørger af Skolebestyreren og 9 Lærere og Lærerinder.

— Nakskov Asyl har sin egen Bygning, der bærer Navnet Børnely, og er beliggende paa Hjørnet af Bredgade og Hollændergade med Legeplads ned mod Jernbaneanlægget. 1863 dannedes en Komite med det Formaal at faa oprettet et Asyl. Der blev afholdt en Bazar, som gav et Overskud paa 820 Rigsdaler; i Bidrag en Gang for alle tegnedes 1860 Rigsdaler og i aarlige Bidrag 450 Rigsdaler. Samtlige Bidragydere blev Medlemmer af Selskabet. Det første Aar lejede man et Lokale og her aabnedes Asylet den 28. Juni 1863. Samtidig dannedes en Damekomité paa 8 Medlemmer, som skulde føre Tilsyn med Asylets Drift. Allerede Aaret efter lod Konsul Bloch*) opføre en Asylbygning for Enden af Bredgade og gav 16. September 1864 Asylselskabet Ret til at benytte

*) Konsul Bloch omtales nærmere i Kapitlet: Skikkelser og Navne i Nakskovs Historie.

denne Bygning; den blev taget i Brug den 14. December 1864. Det var Blocks Ønske samtidig at faa stiftet et Børnehjem for Piger i Alderen fra 7 til 14 Aar, og han indrettede i dette Øjemed Plads med 12 Senge i Asylet, og henstillede til gavmilde Borgere i Byen at forsyne Pigebørne med „den Smule Kost og Klæder, de behøver“. Asylbestyrelsen var dog betænkelig ved denne Plan og foreslog at gøre et Forsøg paa 3 Aar med 4 Pigebørn i 11-Aars-Alderen, hvortil Selskabet bevilgede 75 Rigsdaler om Aaret, Fattigvæsnet gav 100 Rigsdaler om Aaret og Konsul Block 500 Rigsdaler fordelt paa de tre Aar. Da de 3 Aar var gaaet blev Børnehjemmet — der havde givet Anledning til Uenighed indenfor Bestyrelsen og Masseudmeldelser af Selskabet — ophævet og Asylet blev eneraaende i Ejendommen, 1882 skænkede Konsul Block Asylejendommen til Kommunen, som derefter overtog dens Vedligeholdelse, saa Asylselskabet kun sørgede for Driften. Da Bredgade 1915 blev ført gennem Jernbaneanlægget, maatte den nordre Halvdel af Asylbygningen, der spærrede for Gennemskæringen, nedrives og Bygningen blev saa forlænget med et tilsvarende Stykke mod Syd. Samtidig overtog Kommunen ogsaa Driften af Asylet paa Betingelse af, at Bestyrelsen blev valgt af Byraadet; 3 af de gamle Medlemmer gik dog efter Aftale over i den ny Bestyrelse. Asylet modtager Børn i Alderen fra 2—7 Aar. Børneantallet var 1917 ca. 80. Børnene lærer at læse og genfortælle, og beskæftiges iøvrigt med Haandarbejde og Lege. Undervisningen besørgeres af en Asylmoder og hendes Medhjælperke. Asylet raader over 3 smaa Legater, det ene er stiftet af Konsul Block og er paa 5000 Kr.; men af Renterne skal først udredes Penge til Vedligeholdelse af et Familiegravsted paa den gamle Kirkegaard ved Marlbovej, til Asylet bliver der ca. 120 Kr. om Aaret. Borgmester Karberg gav 1906 et Legat paa 1378 Kr. og Fru Helms gav 1911 en Sum af 1000 Kr., hvis Renter skal anvendes til at traktere Børnene med Chokolade Lillejuleaften og paa hendes Fødselsdag, den 27. Marts.

— Den tekniske Skole er ret betydelig og omfatter baade en Dagskole og en Aftenskole. Det første Skridt til dens Oprettelse blev gjort i Julen 1854, da der paa Raadhuset afholdtes en Bazar i dette Øjemed; den gav et Overskud paa 550 Rigsdaler, og med denne Kapital begyndte man i Oktober 1855 Skolen, der fik Husly i et Klasseværelse i Borgerskolen i Tilegade. I Aarene 1855—60 undervistes der hver Søndag Eftmiddag fra Kl. 4 til 6, hvilket i 1861 forandredes til to Timer Mandag Aften. Der undervistes kun i Skrivning og Tegning. Elevantallet var ca. 20, og Undervisningen besørgeres af Kommuneskolens Lærere. De første 5 Aar fik Lærerne ingen Løn. 1860 vedtog Bestyrelsen at tilstille Lærerne et Gratiale ved Skoleaarets Udløb; men denne Beslutning blev aldrig udført. Næste Aar blev der saa i Bestyrelsen stillet Forslag om, at Skolens 4 Lærere skulde indbydes til gratis at deltage i Haandværkerforeningens Aarsfest og Bal, da de jo ingen Løn fik for deres Arbejde; men Formanden vilde ikke gaa med til at betale Lærernes Beværtning af Skolens Midler, og der blev saa heller ikke noget af den Ting. Resultatet blev, at Lærerne næste Aar forlangte Løn og 1861 fik de saa hver 7 Rigsdaler. Det blev

altsaa 28 Rigsdaler eller 56 Kr. til 4 Lærere. Til Sammenligning kan anføres, at i 1890 var Lærerantallet steget til 11 og Lærerlønnen til 1400 Kr. plus 350 Kr. til Forstanderen og i 1915 var Lærerantallet 16 og Lærerlønningerne 4600 Kr. foruden 1700 Kr. til Forstanderen. Elevantallet steg samtidig fra 23 i 1863 til 216 i 1915. I 1862—63 var Skolens Budget 117 Rigsdaler 5 Mark og 7 Skilling; i 1914 var det 14,089 Kr. I 1882 fik Skolen sin egen Bygning paa Nr. Boulevard med 3 større og 2 mindre Klasseværelser. 1887 opførtes en Tilbygning med 3 store Klasseværelser og endelig i 1913 opførtes med en Bekostning af ca. 50,000 Kr., hvoraf det meste var Statstilskud, en meget stor Tilbygning. Skolen rummer nu 9 Klasseværelser og en Foredragssal samt Bolig til Forstanderen og Værelser til 23 Elever. Efter den store Udvidelse i 1913 aabnedes nemlig en Dagskole, hvis Kursus hvert Aar varer fra 1. November til 1. April. Eleverne kan i den Tid faa Bolig og fuld Kost paa Skolen til Priser, der svarer til de for Højskolerne gældende. Aftenskolens Kursus varer fra 1. Oktober til 1. April. Der undervises nu i en lang Række Fag. Lærerstabens bestaar af Forstanderen, en fast Lærer og 14 Timelærere. Elevantallet var i 1916—17 naaet op til 225, deraf 34 i Dagskolen. Skolen er selvejende; den støttes med faste Tilskud fra Staten, Amtet, Bykommunen, Haandværker- og Industriforeningen og Lollands Spare- og Laanbank.

Handelsskolen blev oprettet 1896 af Nakskov Handelsforening og fik overladt 3 Lokaler i Kommuneskolen med Lys og Varme. 1914 købte Handelsforeningen den gamle Realskole i Vejlegade af Kommunen for 25,000 Kr. Ombygningen m. m. kostede 17,000 Kr. I Stueetagen blev indrettet 4 To-Værelses Lejligheder, heraf beboer Skolepedellen den ene, de 3 andre er for Tiden udlejede, men det er Hensigten, naar Foreningen faar Raad dertil, at anvende dem som Friboliger for ældre Købmænd, deres Enker eller Døtre. Paa 1ste Sal og i Tagetagen er der 6 Klasseværelser og en større Sal. Til Dækning af Omkostningerne ved Erhvervelsen og Ombygningen af Skolen blev der af forskellige ydet Gaver til Beløb af godt 7000 Kr., af Foreningens Medlemmer blev dernæst tegnet et Partialobligationslaan paa 8,550 Kr.; ialt er der i Ejendommen optaget Laan til et samlet Beløb af 32,000 Kr. Skolen modtager Tilskud af Staten, Kommunen og af Lollands Spare- og Laanbank. Skoleaaret er paa 7 Maaneder, idet Skolen begynder 1. September og varer til 30. April med en Juleferie, der strækker sig fra 1. December til 7. Januar. I Aaret 1916—17 var Skolen besøgt af 134 Elever, deraf 14 kvindelige. Skolens Budget var i samme Aar 5505 Kr.

Nakskov gamle Gader og Gaarde.

De ældste Kort man har over Nakskov, stammer fra sidste Halvdel af det 17. Aarhundrede, Puffendorfs fra 1659 og Resens, der er en halv Snes Aar yngre. I Hovedtrækkene gengiver de den Grundplan, der er vist paa Fig. 4, om end der er nogen indbyrdes Uoverensstemmelse. Men langt ældre end Kortene er Gadenavnene, der gaar igen i de gamle Skøder og Dokumenter, og paa Grundlag af disse kan man fastslaa, at Byens gamle Færdelsaarer — Stræderne til Havnen alene undtagne — ikke i de sidste 400 Aar er undergaaet Forandringer, hverken med Hensyn til Navn eller Retningslinie. Skal man danne sig et Skøn om Byens Udvikling i de ældste Tider er Gadenavnene den eneste Rettesnor. Den Gang var der jo heldigvis ikke som nu et Bystyre, der sad og opfandt intetsigende Navne til Byens Gader, nej, Gadenavnet fremvoksende af sig selv gennem Folkemunde. I daglig Tale nævnte man Gaden ved det, der var mest betegnende for den, og denne Betegnelse groede fast af sig selv og blev Gadens officielle Navn*).

Gaderne.

Med Gadenavnene som Rettesnor naar man til det Resultat, at Tilegade er ældre end Søndergade; thi dette sidste Navn siger jo, at denne Gade ligger Sønden for en anden. Var Søndergade bleven bygget først, vilde ingen have fundet paa at benævne den: den søndre Gade; thi dette Navn vilde da have været meningsløst. I de gamle Beretninger hedder det, at Byen efter Branden i 1420 blev bygget nærmere ned mod Stranden, og Søndergades Belliggenhed viser, at dette er rigtigt, ellers vilde man ikke have givet denne Gade en Retning, der afveg saa stærkt fra Tilegades og frembragte en stor aaben Plads mellem de to Gaders østre Ende; thi i gamle Dage følte man ikke Trang til at sprede sig. Utrygheden og Følelsen af, at alle maatte være fælles om at afværge Faren fra Skarnsfolk og andre Fjender opmuntrede netop til at krybe tæt sammen. Kun et praktisk Hensyn som dette at faa Købmandsgaardene nærmere Stranden og Havnen formaaede Folk til at gaa bort fra den gamle Regel. Man har da sikkert Lov til at betegne Tilegade som Byens ældste Gade og dens oprindelige Hovedgade. Endnu i Tiden omkring 1540 blev den betragtet som Hovedgade og jævntillet med Søndergade, hvilket fremgaar af, at man ved Anlægget af Christian III's Fæstning gav Tilegade sin egen Port lige saavel som Søndergade og Vejlegade. Man var ellers ingenlunde rundhaandet med Anbringelsen af Porte i de gamle Fæstninger, thi Porten betød et svagt Punkt, der krævede videregaaende Forsvarsforanstaltninger. Naar Tilegade alligevel fik sin egen Port, viser dette, at der udefra maa have gaaet en stærkt befaret Vej til Gaden, rimeligvis den oprindelige og en Gang eneste Landevej øst fra. I Christian den IV's Fæstning bibeholdt man ogsaa Tilegadeporten, men

*) Endnu i vore Dage kæmper denne Folkets praktiske Sans med Autoriteternes begrebsfæltige Navnefabrikation, og den praktiske Folkesans sejrer ofte trods Gadeskilte og officielle Dokumenter. Et Eksempel i saa Hensende har vi i Sygehusvej, der jo officielt hedder Hoskiersvej.

I Slutningen af 1600 Tallet blev den tilkastet og Vejen opbrudt. Købmandsgaardene var da, paa en enkelt Undtagelse nær, alle flyttet hen i Søndergade, som derved aldeles havde faaet Overtaget og tvunget Tilegade ned i Sidegadernes Rækker. Søger man ved Hjælp af de sparsomme Midler, der findes, at danne sig et Billede af Byens eller i alt Fald Hovedaarernes Udstrækning i Tiden omkring 1500, naar man følgende Resultat: Torvet var Byens Midtpunkt, herfra udstraaede Hovedgaderne, der dog alle var kortere end nu. Søndergade naaede kun til Dronningensstræde, Vejlegade til Kongenstofte og Tilegade omtrent til Kattesundet. Ogsaa Klostergade var noget kortere. Stræderne mod Stranden var meget spredt bebyggede, Fruegade ligesaa, og Kattesundet, Bredgade, Havnegade og Kogade eksisterede slet ikke. I Stedet for Havnegade fandtes en smal, opkørt Vej, der gik fra Dronningensstræde hen til Kongenstofte, hele Strækningen beskyttet af Stranden og sat under Vand ved Højvande. Christian IIIs Fæstning, der blev anlagt i Aarene 1540—60 afstak Rammerne for Byens Udvikling, og de var ingenlunde snævre. Der var Plads til Forlængelse af Hovedgaderne; der var store ubebyggede Arealer mellem Tilegade og Søndergade og mod Stranden, især Nord for Kongenstofte, og der laa en hel stor Mark mellem Tilegade og Nørre Vold. Bredgade blev anlagt paa en Del af denne Mark, men en stor Part af den ligger endnu som Gartneri, et Bevis for, at Byen ikke i de tre Aarhundreder, dens Volde stod, formaaede at opsluge al den Jord, der ved Fæstningens Anlæg blev den beskaaret.

Gaar vi halvandet Hundrede Aar længere frem i Tiden, altsaa til Aarene omkring 1660 finder vi Hovedgaderne forlængede ud til Portene, det vil for Søndergade og Tilegade sige til Kattesundet og for Vejlegade til Nørre Boulevard. Bredgade og Kogade er vokset op. Fruegade og Stræderne mod Stranden — med Undtagelee af Kongenstofte og Dronningensstræde — er tættere bebygget og den ene Side af Kattesundet er skudt op i Ly bag Volden. Indtil Tiden omkring forrige Aarhundredskifte sker der ingen nævneværdig Forandring. Christian IIIs Vold paa Strækningen fra Søndergade til Tilegade er nu efterhaanden jævnet ud i Voldgraven, og paa den gamle Voldskrænt rejser sig Kattesundets østre Husrække, medens Nygades vestre Husrække gror frem paa den opfyldte Voldgrav. Et halvt Aarhundred senere begynder Nygades østre Side at kravle frem paa den gamle Voldskrænts sidste Rester, snart efter kommer Østergade, og da Voldene i sidste Halvdel af forrige Aarhundrede hélt maa gaa i Graven, vokser Nørre Boulevard frem, og først nu begynder den egentlige Bebyggelse udenfor Voldene. De store Forstadskvarterer er helt igennem Børn af vor Tid.

I Modsætning til Gaderne Nord og Øst for Søndergade og Vejlegade er flere af Stræderne mod Stranden undergaaet Forandringer, nogle er helt forsvundne og andre har skiftet Navn. Paa Resens Kort fra Tiden omkring 1670 er Tolderensstræde betegnet som Borgmester Peder Mortensens Stræde; Farverensstræde hedder Michel Skrifvers Stræde og Dronningensstræde kaldes Dronningens Gaard. De øvrige Stræder bærer

samme Navn som nu, men udover dem anføres endnu et, der bar Navnet Borgmester Hans Dusens Stræde; det gik fra Søndergade ud for Fruegade ned til Havnen, altsaa igennem Købmand Wibolts nuværende Ejendom. I Rhodes orriginale Udgave fra 1776 nævnes alle Gaderne, men blandt disse finder man hverken Borgmester Hans Dusens Stræde eller Dronningensstræde; alle de andre Stræder betegnes med deres nuværende Navne. Dronningensstræde nævnes derimod i det to Aar tidligere udkomne Supplement til Danske Atlas med den Tilføjelse, at i dette Stræde ligger alene det kongelige Korn- eller Magasinhus. Rhode har altsaa ikke regnet Dronningensstræde for nogen egentlig Gade, skønt en stor Del af Trafiken fra Sønder Herred gik herigennem, da Langebro jo laa for Enden af dette Stræde. Iøvrigt har der sikkert været flere Stræder, som Rhode har undladt at nævne; thi paa de forskellige Kort fra Tiden 1659 til 1700 er Strædernes Antal forskellige, idet der er angivet flere Stræder fra Vejlegade til Havnen, end der nu er, bl. a. er der vist et, som udgik fra Vejlegade lige overfor Nordenkirke og som gennem et Vinkelknæ paa Midten førte ned til et ubebygget Areal mellem dette Stræde og Kongens- tofte. Denne Uregelmæssighed i Strædernes Liv hænger sammen med de Love og hævd- vundne Regler, Byggeriet var underkastet. I gamle Dage kendte man f. Eks. ikke Tag- render og for at skaane Murene for Vandet fra Taget, gjorde man Tagene stærkt frem- springende, og maatte som Følge deraf bygge saaledes, at Ejendommens Grund naaede uden- for Muren og ud til Tagdryppet. Ejeren at et Hus, der laa i Skellet til Naboens Gaard, havde altsaa Ret og Adgang til Tagdrypsstrimlen i Nabogaarden. I Nakskovs Vedtægter fra 1650 findes ogsaa bestemt Forbud imod, at Nogen i sin Gaard henlægger Sten, Tømmer eller andet paa Tagdrypsstrimlen til Nabohuset. Denne Byggemaade medførte, at der mellem to parallelt løbende Husrækker altid blev en aaben Stribe, en Gyde. Paa det her omhandlede Terræn, hvor der var stærkt Fald mod Stranden og altsaa en bekvem Lejlighed til at komme af med al overflødig Vand og Snavs, laa det nær at lave den ubebyggede Strim- mel lidt bredere end Tagdrypsretten krævede, saa der kunde blive en nogenhunde stor Rendesten. Derved fremkom en Række Gyder og Smutveje, der dog ofte forsvandt igen ved skiftende Ejerforhold. Bygningerne langs Gyden var jo kun Udbygninger til Ejen- dommen paa Hovedgaden, og kom een Mand i Besiddelse af Ejendommene paa begge Sider af Strædet, satte han ofte en Port for hver Ende, og hvis Borgerne ikke prote- sterede og paaberaabte sig den ved Aldershævd vundne Ret til Passage gennem Stræ- det, blev Portene laasede, og Strædets Munding til sidst bebygget. Paa den Maade er mere end eet Stræde mellem Søndergade-Vejlegade og Havnen forsvundet. Denne Til- intetgørelse truede ogsaa en Gang Farverensstræde. Manden, der ejede Bygningerne paa begge Sider af Gyden, havde — som Resens Kort tydeligt viser — bygget en Port for hver Ende af Strædet. Det fandt man sig i, men da han begyndte at laase Portene, pro- testerede Borgerskabet, og han fik kun Lov at bevare dem mod at love altid at holde dem aabne. Portene var altsaa ikke Ejeren til nogen Glæde og følgelig forsvandt de

senere igen. Endnu en Gang blev der rettet et Attentat mod den frie Færdselsret gennem Farverensstræde, og skønt det denne Gang var selve Øvrigheden, der var den Angribende, blev Attentatet dog lykkeligt afværget. Det var omkring Midten af forrige Aarhundrede, at den daværende Byfoged nedlagde Forbud mod al Vognkørsel gennem Strædet. Forbudet blev ikke respekteret, og Byfogden lod da en skønne Dag nedramme en Pæl midt i Indkørslen til Strædet; næste Morgen var Pælen rykket op og bortkastet. En ny Pæl blev anbragt, men den havde samme Skæbne. Da det havde gentaget sig nogle Gange satte Byfogden Nattevagt ved Pælen. Det hjalp. Vagten stod der Nat efter Nat en hel Uge, og i al den Tid var der ikke en Sjæl, der vilde Pælen til Livs. Men næppe var Vagten fjernet, før Pælen atter forsvandt fra sin Plads; Byfogden fandt den næste Morgen udenfor sin egen Dør. Saa opgav han Ævret, og Færdslen gennem Farverensstræde fik fremdeles Lov til at gaa sin gennem Aarhundreder vante Gang.

Tagdrypsretten — som vi efter denne lille Afstikker gennem Farverens omstridte Stræde atter vender tilbage til — har adskillige Uregelmæssigheder i Gadelinierne paa sin Samvittighed. Naar en Mand nedrev sit Hus og byggede det op paany, hændte det ofte, at han indtog sin retmæssige Tagdrypsstrimmel og byggede den ny Ejendom saa meget længere ud i Gaden. Det havde han Lov til. Men hvad Efterkommerne ikke havde Lov til, naar Ejendommen en Gang igen skulde ombygges, var paany at indtage Tagdrypsstrimlen; dette skete dog ofte. Naboer og Genboer, der muligvis kunde huske, at Ejendommen allerede var rykket ud en Gang, fandt det ikke Umagen værd at protestere, da det jo ikke gik udover dem, og paa den Vis kunde en Ejendom baade to og tre Gange blive rykket længere ud i Gaden. Mange af Søndergades, Vejlegades og andre Nakskovgaders umotiverede Fremspring hidrører kun fra nærsomme Husejeres gentagne Beslaglæggelse af Tagdrypsstrimlen.

I de allerældste Tider søgte man at gøre Gaderne farbare ved at lægge raat tilhuggede Træstammer Side om Side paa tværs af Vejbanen, og naar først Jord og Snavs havde udfyldt nogle af de værste Ujævnheder, fik man en efter de Tidens Forhold ret behagelig Kørebane; men da „Brolægningen“ foregik paa den Maade, at hver Husejer i Gaden af egen fri Villie sørgede for sit Stykke, blev det hele meget uregelmæssigt. Hvor en Husejer ikke interesserede sig for Sagen, var der et bundløst Ælte, som man uforvarende dumpede ned i, just som man mente at have god fast Bund under Fødderne. Da Stenbrolægningen senere blev indført, bibeholdt man ligefuldt den gamle Ordning med, at hver Husejer sørgede for sit Stykke Gade, kun at det nu blev en tvungen Sag at holde Gaden vedlige. I Nakskovs Vedtægter fra 1650 anføres at „alle Gader og Stræder skal enhver Borger med Stenbro holde vel vedlige saa vidt dennes Fortov strækker“, og Fortovet strakte sig ud til Rendestenen midt i Gaden. Resultatet af denne Udstykning af Brolægningsarbejdet var skrækkeligt. Stenene varierede fra Nævestørrelse til Trillebørslæs, kastet paa maa og faa mellem hverandre; det hele dækket med et tykt Lag Skarn og

Affald, hvorfra Toppene af de største Sten ragede op som de eneste faste Punkter. Urenligheden i de danske Købstæder i ældre Tider lader sig ikke beskrive. Gaden var Hvermands Losseplads, hvor han henkastede sit Affald og Skarn, ja ofte endog døde Dyr, som laa og forpestedes Luften og grinede den Vejfarende imøde indtil Resterne tilsidst æltedes sammen med Gadens øvrige, stinkende Møgdække. Øvrighedens stadige Paabud om at holde Gaderne rene frugtede intet og først langt ind i det 18de Aarhundrede begyndte man at faa Bugt med de værste Uhumskheder, men endnu i 1740 trillede Nakskov Borgere deres Møgdynger ud paa Torvet, hvor de dannede en vældig Mødding og en yndet Tumleplads for Svinene, men herom mere i et senere Kapitel. Ved Aarhundredskiftet var man dog over det værste; thi Wedel skriver i sin 1804 udgivne Rejsebeskrivelse bl. a. om Nakskov, at „Stadens Gader er store og brede og godt brolagte.“

Gadenavnene.

Som før nævnt giver de gamle Gadenavne, der voksede frem af Folkemunde, ofte Oplysninger af historisk Interesse og er i adskillige Tilfælde den eneste, men sikre Medhjælper til Stedfæstelsen af mangt et historisk Træk i Byens tidligere Liv. Badstuestræde f. Eks. fortæller os ikke alene, at Nakskov en Gang har haft en Badstue — som vi senere skal beskæftige os med — men underretter os tillige om, at den har ligget ud for Strædet, der bærer dens Navn. Bybrostræde, der i den senere Tid er bleven forvansket til det meningsløse Bibrostræde, oplyser os om, at udfor dette Stræde laa en Gang Bybroen, som dannede den eneste Forbindelse mellem Byen og de vestligste Sogne i Sønderherred. Det gamle Navn Kogade, som et respektløst og uforstaaende Byraad har lavet om til Freuchensgade, fortalte os i et eneste malende Ord, at ad denne Vej drev Byens Hyrde for Aarhundreder tilbage Køerne ud paa Byens Fællesjord. Paa samme Vis fortæller Klostergade, at den en Gang har givet Plads til Byens Helligaandskloster, Præstestræde, at det gennem de skiftende Sekler til den Dag i Dag har rummet Præstegaarden. Fruegade eller som den oprindelig hed Vor Fruegade oplyser os om, at her havde i den katolske Tid Gildeslauget Vor Frue — og maaske ogsaa Lille Vor Frue — sit Gildeshus. Forøvrigt var Vor Frue-Navnet paa Christian den IVs Tid slemt i Fare for at blive afløst af det mindre velklingende: Skiddengade, antagelig fordi Fruegade da var en af de mest skidne af samtlige Gader, hvilket jo efter det før anførte ikke vil sige saa lidt. Heldigvis holdt det gamle Navn Stand, kun det katolskklingende „Vor“ blev senere ofret paa Magelighedens Alter. Navnet Tilegade — tidligere Tillegade — menes at være afledt af Tild eller Tilje, der er det gamle danske Ord for Fjæl, og Navnet skulde da hentyde til, at Gaden havde været belagt med Fjæl eller Planker. Er dette rigtigt, maa denne Broægningsform være anvendt længere i Tilegade end i de andre Hovedgader, da det ellers ikke som noget særegent kunde give Gaden Navn. Langt mere ligetil er Forklaringen paa Oprindelsen til Nabogadernes Navne. Bredgade har faaet Navn efter sin i hine Tider udsædvanlige Bredde

for en Sidegade. Hollændergade er opkaldet efter nogle Hollændere, Christian II havde jndskrevet, og som først var sendt til Bøtø paa Falster og senere blev flyttet til Nakskov, hvor de fik anvist Byggeplads i Hollændergades vestre Side; den østre optoges af Volden. Kattesundet har, som anført under Omtalen af Nakskov Fæstning, intet hverken med Katte eller Vand at gøre. Den bestod oprindeligt ligesom Hollændergade kun af en Række Huse langs med Volden; en saadan Gade benævntes ofte Sund og da Volden her havde en særlig Forstærkning, der kaldtes en Kat, var Navnet Kattesundet fuldt betegnende. Paa Resens Kort findes ogsaa Rebslagerstræde angivet; det er den Passage, som Muremester L. C. Clasen nu er ubestridt Ejer af, og som fører fra Klostergade til Jernbaneanlægget. For halvtredie Aarhundrede siden blev den altsaa betragtet som offentlig Vej. Resens Tegning viser kun et Hus midt i Strædet paa den søndre Side. Ved Udgravningen af Grunden til Gartner Nielsens Drivhuse har man fundet svære Murstensfundamenter af denne Bygning, men hvad den har været benyttet til vides ikke, med Klosterkirken, der ogsaa anføres paa Resens Tegning, har den næppe haft noget at gøre.

Vejlegades Navn erindrer om, at den førte ud til Oversvømmelserne Nord for Byen. Kongenstofte fortæller os, at i Strædet laa en Mark eller Toft af Kronens Jord, og paa samme Vis beretter Dronningensstræde, eller som det tidligere hed Dronningens Gaard, at her laa det store Kornmagasin, der tilhørte Enkedronning Sofia, Frederik IIs Enke, som havde Lolland-Falster til Livgeding. Farverensstræde og Tolderensstræde er opkaldt efter Husejere af paagældende Haandtering; men iøvrigt har disse to Stræder flere Gange faaet Navneforandring. I Tiden omkring 1660 havde de, som før nævnt, Navn henholdsvis efter Mikkel Skriver og Borgmester Peder Mortensen, der her har haft deres Bopæl. Hvad Navn Stræderne har haft før disse to Mænds Tid vides ikke. Nordenkirke blev en Tid benævnt Nikolajgade efter Kirken og tidligere endnu Kannekegade og Kapellanstræde, men Nordenkirke er dog det oprindelige og mest betegnende Navn, der nu heldigt har sejret over sine Medbejere. Af de to Indgange til Kirkepladsen: Kirkestræde og Køllestræde, taler det førstnævntes Navn for sig selv, det sidstnævnte skal bevare Mindet om den godgørende Md. Kølle, der døde 1798 efter at have skænket Byen store Gaver, deriblandt den gamle Latinskole paa Kirkepladsen, som hun lod indrette til en Arbejdsanstalt. Køllestræde hed tidligere gennem Aarhundreder Lille Kirkestræde, hvilket bl. a. fremgaar af en Fortegnelse over Kirkeindtægterne i 1674; thi deri nævnes, at der af Peder Tops Gaard paa Hjørnet af Vejlegade og Lille Kirkestræde aarlig skal svares til Kirken 3 Mark og 8 Skilling. Navnet Havnegade tilhører den nyere Tid og har erstattet det gamle Navn: Stranden. Nygades Navn stammer fra Begyndelsen af forrige Aarhundrede, da Gaden voksede op paa de gamle Fæstningsvolde, og Nybrogade er en Grønskolling fra 1874, da den ny Slusebro ved Indrefjorden afløste den gamle Langebro udfor Dronningensstræde. Østergade, Øster Boulevard og Nørre Boulevard har faaet Navn efter deres Beliggenhed i den østre og nordre Byende. Nørre Boule-

vard er anlagt paa Voldterrænet, hvilket ikke er Tilfældet med Øster Boulevard. Svingelsvej har faaet Navn efter Svinglen, der igen er benævnt efter en Svingel: et vandret Trækors anbragt saaledes paa en Stolpe, at det kan drejes rundt og tillade Adgang for Mennesker, men holde Kvæget ude. Perlestikkergade er opkaldt efter Præsten Anders Pedersen Perlestikker, der var Præst i Nakskov fra 1618 til 1629 og i den Tid førte en Slags Kirkebog og Dagbog, der under Navnet Perlestikkerbogen opbevares i Byens Arkiv; den indeholder en Mængde Oplysninger til Nakskovs Historie i dette Tidsrum.

Vejen Skandsen er tildels anlagt paa Færgelandets Fæstningsvold, men Skandsen laa

(Fig. 20) Store Torv efter en Tegning fra Tiden omkring 1830.

ikke paa Bakken ved Møllen, men paa Vejen ned til Skibsværftet. Otto Kulds Vej, Kørbørgade og Niels Niensengade skal bevare Mindet om de tapre Førere under Belejringen 1659, Ølkarsvej er opkaldt efter Bastionen af samme Navn, Erlingsvej, Toppsvej og Midlerkampsvej har faaet Navn efter tre Legatstiftere, Brückersvej og Hoskiersvej efter de to Borgmestre af dette Navn, osv. Endnu skal nævnes Byens tre Torve: Store Torv, Gaasetorvet og Nytorv, det sidste er af nyere Oprindelse. Hvorfra Gaasetorvet har faaet sit Navn vides ikke. Maaske har der været handlet med Gæs og Fjerkræ paa dette Torv. Store Torv var forøvrigt tidligere en Del mindre end nu. Den store Teg-

ning i Resens Haandskrift viser en fritliggende Bygning i Torvets spidse Hjørne ved Vejlegade. Torvet fik derved en nogen anden Form, idet dets Grænse til denne Side dannedes af en Linie fra Farverensstræde til Kirkestræde. Resen har anbragt en Skildvagt udenfor Huset, saa man kan sikkert betegne det som Bolig for Fæstningens Kommandant.

Fig. 21. Parti af Nygade fra 18 0. Huset længst til Høire er Købmand T. G. Krøvers Ejendom, derefter kommer Nakskov Tidendes tidligere Ejendom. længst til Venstre ses Plantagen, hvis Grund nu indtages af Nytorvnus

Langebros og Svinholmsbro

I Tilknytning til Gaderne vil det være paa sin Plads ogsaa at omtale Broerne, der dannede Forbindelsen mellem Byen og Sønderherred. I ældre Tider var der to saadanne Broer, Langebro mellem Byen og Færgelandet, og Svinholmsbro mellem Svinholm og Lienlund.

Langebros figurerer ofte i Byens Historie og har givet Anledning til mange Forhandlinger og Skrivelser. Som før nævnt laa Broen oprindelig udfør Bybrostræde og paa denne Plads nævnes den — i de ældste af de nu foreliggende Papirer — første Gang 1539; nemlig i det tidligere omtalte Brev, Christian III den 31 Juli udstedte i Maribo og hvori han gav Nakskov Borgere Tilladelse til at nedbryde Krogsbølle Kirke og anvende

Materialet bl. a. til Reparationen af Langebro. Da Christian den IV udvidede og forstærkede Fæstningen, flyttede han Broen fra Bybrostræde hen til Dronningensstræde og lod den opføre helt fra ny. Bekostningen herved var, som omtalt i Kapitlet om Fæstningen, meget betydelig, og Vedligeholdelsen betød heller ikke Smaapenge for Efterkommerne. Atter og atter klager Borgerne i det følgende Aarhundrede over de store Udgifter til Broens Vedligeholdelse og gentagne Gange faar de Lov til at forhøje Broafgiften; men det ser ganske vist ogsaa ud til, at Bropengene undertiden er gaaet i en forkert Kasse og af Borgmester og Raad er bleven anvendt til alt andet end netop til det, som

Fig. 22. Parti af Østergade og Østerboulevard fra 1870. Huset længst til Højre rummer Købmand E. F. Dans daværende Forretning. Huset til Venstre er Hjørnet af Østergade og Østerboulevard, hvor der da var en Beværtning kaldet »Øksen«.

hjemlede deres Optrævelse. I „Smaalandske Tegnelse“ i Rigsarkivet findes bl. a. følgende Kancellibrev, underskrevet paa Kronborg den 30. August 1697 af Christian V:

„Efter som Borgerstaaet i vor Røbstad Naaklov for os allerunderdanigst haver ladet anbrage, hvorledes de med stor Beføstning skal have ladet reparere den affældige San ebro mellem bemeldte Naaklov By og Færøer Landet og som de ellers allerunderdanigst beklage sig, at det vil falde Byen alt for tungt ikke alene at iulde byrdige saadan Reparation, men endog at holde Broen vedlige Aar efter Aar, besynderlig om Vinteren for Is og stærk Strøm. Saa haver vi efter bemeldte Borgerstabs herom allerunderdanigst givne Ansøgning og Bøegæring bevilget og tilladt, at bemeldte Borgerstabs maa til Hjælp til foranstrengne Langebros Reparation og Vedligeholdelse horefter nøde og lade opbevare af hver tidende Person eller Bondebog, som over be-

meldte Bro kommer een SKilling og af hver beslagen Vogn to SKilling dansk, som de Vedkommende skal være forpligtet straks at betale. Hvorimod Borgerkabet skal være tilforbunden bemeldte Langebro altid i god Stand tilforbærligen at holde, saa at de Rejsende med deres Heste og Vogne uden Fare og Slæde berøver kan komme".

Den her hjemlede Opkrævning af Bropenge blev selvfølgelig ikke forsømt, men den sidste Passus i Kongebrevet — om at Broen altid skulde være i en saadan Stand, at Rejsende uden Fare kunde passere den — tog man, som vi senere skal se, ikke alt for højtidelig.

Af militære Hensyn var Broen forsynet med en Vippe, som kunde trækkes i Vejret og spærre Fjenden Adgang til Byen, selv efter at han havde erobret Færgelandet. Bor-

gerne fik gentagne Gange Afslag paa deres Andragender om Lov til at lave en fast Bro i Stedet for Vippen. Det ser ud til at de til sidst, ved den i det ovenfor citerede Kongebrev omtalte Reparation, selv har klaret Sagen ved uden videre at lave Broen om. 1698 fik de i al Fald Ordre til paany at indrette en Vippe i Broen. Borgerkabet protesterede meget ivrigt herimod og anmodede Regeringen om dog af tage i Betragtning, at „naar nu Broen paa det fasteste Sted brækkes, hvor hun har det bedste Hold, er hun snart iger. af Is og højt Vande fordærvet og øde, som Byen igen ej formaar at flikke" Borgernes udvalgte 12 Mænd beder derfor indtrængende om; at Broen ikke igen maa blive opbrudt og overfor Regeringens Henviisning til,

at der ad den faste Bro smugles Varer fra Landet ind i Byen uden Erlæggelse af Akcise eller Told, lover de højt og helligt, at „der skal intet mangle til Konsumtionens Befordring herved, thi vi vil med Porte, som ved andre Købstæder findes, saaledes forsyne Langebro over og ned, at ingen Underslæb derved skal kunne begaas". Saa vidt man kan skønne, har de da ogsaa paa disse Betingelser faaet Lov at beholde den faste Bro.

I lange Tider var det ret livsfarligt at passere Broen til Hest eller Vogns, thi Broen var ganske uden Rækværk, der laa kun en smal Planke paa Højkant ved hver Side. Som Følge heraf skete der ogsaa jævnlig Ulykker. Rogert beretter herom følgende i sit

Fig. 23. Bays Mølle (Marienlyst Mølle, »Ota«) 1870. Hvor den nuværende Møllebygning ligger var den Gang Vand.

Haandskrift: Lene Else, Enke efter salig Knud Krog i Nakskov, skulde en Gang i Aaret 1718 en Rejse til Rudbjerggaard. Just som hun kørte over Langebro, blev Hestene kyste og sprang tilbage, saa det ene Baghjul kom ud over Broen og Lene Else plumpede i Vandet; hun blev dog heldig reddet. Langt værre gik det 1733 en af Baadesgaards Hønderkarle som holdt paa Broen med en Kornvogn og selv stod ved Siden af Vognen. Ladefogden fra Fritzholt, der til Hest ligeledes holdt paa Broen, rykkede nemlig sin Hest tilbage paa ham og skubbede ham derved i Vandet, saa han druknede. Ladefogden blev arresteret men atter løsladt, da han beviste, at der kun forelaa et Uheld. Etatsraad Landdorph, Baadesgaard, klagede samtidig til Magistraten over Broens livsfarlige Tilstand, og der blev saa omsider opsat solidt Rækværk paa begge Sider af Broen.

Men selv om man var sluppen helskindet over Langebro, var Farerne ved Udfarten fra Nakskov dog ingenlunde overstaaet. Fjorden gik saa langt ind i Landet, at baade Stensø, Færgelandet, Mellemlandet (den nuværende Færgelandsgaards høje Jorder) og Stubbelandet (Banken nærmere mod Holleby) var Øer, Passagen mellem dem foregik over Vadesteder, smalle Strimler af Sten og Jord, hvor Vogne nok kunde køre, medens Bunden udenfor disse Strimler var blødt sendte Magistraten i Nakskov paa sit Herskabs Vegne. Han skriver:

Fig. 24. Stubmøllen paa Færgelandet, som den saa ud 1916. Møllen blev nedbrudt i Sommeren 1917. Den var opført efter Fæstningens Nedlæggelse og var antagelig et Par Hundrede Aar gammel.

Dynd. At færdes her i Mørke eller med en halvdrukken Kusk var i højeste Grad livsfarligt, thi kørte man galt forsvandt baade Heste og Vogn, og ofte Kusk og Passagerer med i det bløde Dynd. Mange Mennesker har ladet Livet i disse Vadesteder, navnlig ved Aftenstide, naar Kusken alt for længe havde nydt Glæden i Byen og nu i „løftet Stemning“ piskede Hestene hjemad. Særlig betegnende er et Andragende, som Forvalteren paa Rudbjerggaard 1734

„Bed den Gønst, som falder over Stranden igennem de saafaldte Baad fra Nakkob og Herind i Sønderherred, er det at beklage, at mange af Herredets Beboere ved lang blivende ubi Nakkob kommer til Fortort og Ulejlighed ved deres alt for sildige Hjemrejse, idet nogle maa miste Heste og Vogne og endelig ere blevene saa uheldige at slippe derfra med Livet; andre saa uheldige at sætte baade sit og Kreaturerne's Liv til; ligesom nu i Torsdags Nat er en Bonde fra Dannemare saaledes omkommen; en anden fra Naar up for saa Dage tilfat baade Heste og Vogn, og kom endelig selv med Livet derre; men ikke meget troligt, han det ret længe vil beholde. At forebygge saadan besværlige og sjældne Uheld og Død, er jeg paa mit høje Herskabs Vegne besluttet at bede Deres Bevilgninger, at Verten for Langebro om Vintertiden maa bære og blibe luttet, naar Klotten er 5 a 6 om Aftenen, ligesom Dagen aftager, og om Sommeren 9 a 10, ligesom den

laen tiltager; paa det, om nogle Bønder fra Herredet efterdags imod ~~for~~haabning ober den Tid maatte bære i Byen, da de der til Morgenstunden kan forblive for at se og bære i Stand til at forbare sig og altfaa finde den rette Vej i disse Vaader."

Det er næppe troligt, at Magistraten gik med til denne Lukning og derved sikrede sig at have Fyldebøtterne raabende og skrigende paa Gaden hele Natten. Naar Kuskens var tilstrækkelig omtaaget, lod det sig desuden ogsaa gøre at sætte Livet til i Vaaderne ved højlys Dag.

Vaaderne tog Bønderne selv det ikke saa nøje med; mere bange var de for Langebro, just ikke fordi den manglede Rækværk, men fordi der blev afkrævet den i det før citerede Kongebrev fastsatte Afgift. Den Skilling eller to vilde mangan Bonde gerne spare, og derfor fandt de paa at lade Hest og Vogn blive paa Færgelandet, medens de selv spadserede over Broen ind i Byen og siden slæbte de indkøbte Varer tilbage til Vognen. Det ærgrede naturligvis Bommanden, som havde Broen i Forpagtning; men ændre Forholdet kunde han ikke.

En af Broforpagterne, Justus von Sousbech, indgik dog 1703 med et Andragende til Regeringen om, at det maatte blive paalagt de Bønder, der anvendte sliq Fremgangsmaade, at betale Bropenge, selv om de kun gik over. Svaret, der er dateret 3. November 1703, er et pure Afslag. Samme Skæbne fik hans Ansøgning om Lov til at afkræve Bro-

Fig. 25. De gamle Kornmagasiner i Havnegade.

penge af Folk, baade naar de kørte ind og ud ad Broen. Svaret lød, at de der betaler, naar de kører ind i Byen, skal køre gratis tilbage, med mindre de rejser ud i Landet paa den anden Side en eller flere Dage.

Langebro stod indtil 1874, da den nuværende Slusebro, Nybro, var færdig.

Om Svinholmbro foreligger ikke mange Oplysninger; det eneste, jeg har fundet, er nogle Kongebreve fra Aarene 1530 til 1560, hvoraf det fremgaar, at Broen var bygget paa Regeringens Foranstaltning, og at de interesserede Sogne maatte svare Afgifter, det saakaldte Brokorn, til dens Vedligeholdelse. Det synes at have været almindeligt, at Byen, dens Borgmester eller Byfoged opbebar dette Brokorn mod at overtage Forpligtelsen til at holde Broen vedlige. 1540 fik Borgmester Laurids Ulf saaledes „Brev paa Broen for Livstid“ mod at han skal „holde samme Bro ved god Bygning og Magt“. Borgmesterens Livstid er næppe bleven lang, thi 5. December 1547 faar Nakskov Borgere Brev paa Svinholm Bro: De skal opbevare hvad Korn og anden Rettighed, som ligger dertil mod at holde Broen vel

færdig med gode Reche (Rækværker) paa begge Sider og med god varig Bygning „saa den rejsende Mand ikke lider nogen Skade der“. 1567 gaar Broen atter over til Byfogden, ja senere endog til dennes Enke. I det 17. Aarhundrede forsvinder Broen og erstattes med en Trækkepram, der gjorde Tjeneste over 100 Aar; den blev først overflødiggjort ind i det forrige Aarhundrede ved Opførelsen af en Bro, som Ejeren af Pramgaarden (Lienlund) havde bygget; han havde derfor ogsaa Ret til at indkassere Bropenge for Vogne og Dyr.

Gamle Gaarde.

Fig. 28. Parti af Købmand Johannes Krøyers Gaard, Søndergade Nr. 1. De to Huse er ikke saa gamle som det maleriske Interiør lader formode, det ene bærer Aarstallet 1706, det anden 1719.

Med Hensyn til Byens Ejendomme skelnede man i gamle Dage mellem Gaarde og Boder. Til Gaardene hørte en vis Andel af Byens Fællesjord. Boderne, der for Størstedelen laa i Sidegaderne, var derimod jordløse Lejehuse, opførte af Byens velhavende Borgere, der med god Fortjeneste udlejede dem til Fattigfolk. I 1625 fandtes der ifølge Perlestikkerbogen 205 Gaarde og 162 Boder i Byen. I Søndergade laa 37 Gaarde, men ingen Boder; i Tilegade 44 Gaarde og 9 Boder.

De gamle Boder er forlængst gaaet ud af Tilværelsen, men af de gamle Gaarde findes endnu en Del Rester i mere eller mindre moderniseret Form. Ingen af dem har været fremtrædende i kunstnerisk Henseende, og de enkelte Udsmykninger, de en Gang har haft, er faldet for

Økse og Mejsel i forrige Aarhundredes ideforladte materialistiske Perioder. Fælles for alle Nakskovs ældste Gaarde er Salselagens Fremspring over Stueetagen og det

dertil hørende Knægtesystem (Fig. 27) og Udsmykningen af Bjælkehovederne. Mange af disse Fremspring er forsvundet under senere Ombygninger, og for alle de bevarede gælder det, at Bjælkehovedernes og Knægtenes Udsmykning systematisk er afhugget, hvad enten de har bestaaet af pluskæbede Englehoveder eller mere beskedne og stilfulde Zirarter. Efter ældre Folks Sigende har Ejendommen Torvet Nr. 8, Hjørnet af Præstestræde, haft en efter Nakskovforhold rig Billedskærerudsmykning baade paa Gavlens og Facadens Bindingsværk, men det er forsvundet under de gentagne, ikke just vellykkede Forsøg paa at modernisere Ejendommen.

Sammen med Englekæberne og Forziringerne er mangen oplysende Indskrift gaaet tabt og med dem Muligheden for at paavise Forbindelsen mellem de enkelte Gaarde og de historiske Tildragelser og Personligheder, som har været knyttet til dem. Enkelte vejledende Indskrifter, er dog i Behold og ved deres Hjælp kan de tørre Arkiveretninger indfattes i de Rammer, hvorfra de for Aarhundreder siden havde deres Udspring.

Den ældste af Indskriftene findes paa Ejendommen Søndergade 23, hvor Firmaet J. A. Jørgensen har resideret i et Par Menneskealdrer. I den smalle Indkørsel i Gaarden Østside ligger i første Lofts

Matsøn, der var født i Haderslev den 13. November 1598 af „ærlige og ægte Forældre“, kom som ganske ung til Nakskov og oparbejdede en betydelig Købmandsforretning, blev valgt til Raadmand og erhvervede i det hele en fremskudt og anset Stilling i Byen. Under Beskrivelsen af Kirken er omtalt de to Malmstager, han skænkede til Alteret, og han var baade de Fattige og Skoledisciplene en god Mand. Den fra Katholicismens Tid nedarvede Tro og Trang til at finde Vej til Himlens Velvillie gennem Godgørelighed laa ham — og mange af hans Samtidige — dybt i Blodet. Ret betegnende i saa Henseende er Fun-

Højde en Egebjælke, der rækker gennem hele Huset og bærer følgende Indskrift i een Linie:

1637 HAFVER MICKEL
MATSØN OCH GVNDER
THOMIS : D : LADIT :
DETTE : HVS : OPBVG
:: GVD : DET : FRA
WLOCKE : BEWARE.

Indskriften fylder ikke hele Bjælkens Længde og Resten er smykket med et Monogram af Bogstaverne M. M. S. og G T. samt med en i Relief udskaaret Dukatrække, der med Rette antyder, at Bygmesteren Mickel Matsøn og hans Hustru Gunder Thomisdatter (eller Thomasdatter) var velhavende Folk. Mickel

Fig. 27. Præstestræde Nr. 2.

datsen til et Legat, som han stiftede den 29. September 1642. Det hedder heri: „Eftersom den gode og fromme Gud hannem (Mickel Matsøn) og hans Hustru, ærlig, dydig og gudfrygtig Kvinde Gunder Thomasdatter i deres Ægteskab ikke alene med Børn haver begavet, men endog udi deres Handel og Næring Guds rige og runde Velsignelse, og efterdi intet er vissere end Døden og intet uvissere end Dødens Time, da haver han ikke villet forglemme Herrens Velgerninger, men betænkt og ihukommet de Fattige og Nødtørftige udi hans Velmagt og til dem udlovte, at saa længe Gud i Himlen vil spare hannem Livet, vil han aarligen give de fattige Husarme her i Menigheden 10 Sletdaler“ og de fattige Skolebørn ligeledes 10 Slettedalere, og „naar vor Herre og Gud hannem ved Døden bortkalder“, skal der „for hvert Aar, han har levet“, gives 10 Slettedalere til de fattige Husarme og 10 Slettedalere til de fattige Skolebørn. Disse Bestemmelser var jo ensbetydende med, at jo længere Mickel Matsøn levede, desto længere fik de Fattige Understøttelse, og desto større blev den Sum, der efter hans Død skulde udbetales til dem. Vorherre lod sig dog ikke friste af denne Livsforsikring hos de Fattige; thi Mickel Matsøn maatte allerede i sit 47. Aar forlade sit rige Jordegods. Hans Enke giftede sig — som Skik og Brug var den Gang — snart igen med en Mand, der hed Peter Hansen, og som nu rykkede ind i den smukke Gaard paa Søndergade. Ogsaa Peter Hansen var en anset Mand; han drev det endog til at blive Borgmester. De glemte ingenlunde Mickel Matsøns Ønsker og Villie, men opfyldte ved en Fundats af 24. Juli 1650 rundelig og fuldtud hans Løfter til de Fattige. Det hedder herom i Fundatsen: „Eftersom det haver behaget den alsommægtigste Gud den Dannemand Mickel Matsøn fra dette Elende og til Himmeriges Glæde at forfremme, som skete den 7. Januar 1645, der han var fyrreogtyve og 6 Aar og to Maaneder mindre end 5 Dage gammel, haver siden hans Eftermand*) ærlig, velagtet og fornemme Mand Peder Hansen“ udbetalt til de fattige Husarme og de fattige Skolebørn 923 Slettedalere og 2 Mark. Den tidligere omtalte store pragtfulde Gravsten i Kirken bevarer fremdeles Mindet om Mickel Matsøn. Hans „Eftermand“, Købmand Peter Hansen, blev forøvrigt efter Gunder Thomasdatters Død endnu en Gang gift med en rig Enke og flyttede hen i en anden og endnu større Gaard, men derom senere. Af Mickel Matsøns gamle Gaard er nu kun Bjælken med Inskriptionen og den under Bjælken staaende Bindingsværksmur tilbage; alt det øvrige er bygget om, saa den nuværende Bygning er saa forskellig fra den gamle Gaard som Nat fra Dag. Det nuværende Søndergade 23 bestaar af to gamle Gaarde, Mickel Matsøns og Nabogaarden mod Vest; i Ejendommens Kælder kan man endnu se Resterne af Kampstensgrunden i de gamle Gaarde, der begge laa med Gavlen mod Gaden.

De fleste af de gamle Gaarde laa forøvrigt med Gavlen mod Gaden, en Bygge- maade, der stammer fra Lybæk og Rostock, men som Nakskov og Christianshavn var

*) En Kones anden Mand blev almindelig betegnet som den førstes »Eftermand«.

ret ene om at indføre herhjemme. Paa Resens Kort er der særlig i Søndergade, Vejlegade og Tilegade en Mængde Gærde med Gavlen mod Gaden, og i Pontoppidans Danske Atlas hedder det om Nakskov: „Byen er ikke stor, men tæt og velbebyggt, med gammeltdags Gavlhuse“. Nu er disse Gavlhuse tilsyneladende forsvundet paa faa Undtagelser nær; men gaar man ind i Gaardene opdager man, at en Mængde af de gamle Gavlhuse fremdeles eksisterer, men Gavlen mod Gaden er lavet om til en Facade og udvidet ved Overbygning af Porten. Dette er blandt mange andre Tilfældet med Gaarden Søndergade 6, hvor Firmaet Christoph Jessen har Domicil. Set fra Gaden adskiller Ejendommen sig ikke fra de fleste andre. Men kigger man ind ad Porten, ser man det gamle Gavlhus' Sideflade (Fig. 28) med Etagefremspring og Knægte. Gaarden strækker sig — her som Nr. 61 i Havnegade, staar en Porthammer, der en Gang har haft sin Plads over Porten ud til Stranden, men senere er endt i en mindre fornem Tilværelse som Stolpe. Den gamle Porthammer er forsynet med Inskription, hvoraf en Del nu staar i Jorden, men ved — med velvillig Tilladelse — at skære Gulvet op, har jeg faaet fremdraget hele Indskriften, der lyder saaledes:

(Fig. 28) Søndergade 6, set fra Porten.

LOCKEN KOMMER. : LOCKEN GAAR. : HVO GVD
FROGTER : HAN LOCKEN NAAR. : ANNO 1644.

Paa den øverste Ende af Stolpen staar i Forsiringer Bogstaverne M. B.; det sidstnævnte er, ligesom meget af den øvrige Skrift, stærkt medtaget, saa det ved første Øjekast ligner et P. Her har vi altsaa Bygherrens Monogram; den nederste Ende af Stolpen, der paa tilsvarende Maade har baaret hans Hustrus Navnetræk, er desværre afskaaret. Alligevel er der næppe Tvivl om, hvem der har bygget Gaarden og opsat Porthammeren. Det er Borgmester Mads Bergen, hvis Navn som tidligere nævnt staar paa Byens Segl fra 1635, der endnu bruges paa Byfogedkontoret. Mads Bergen døde 1649 og takket være den overordentlig storstilede Begravelse, han fik, ved vi nu noget om ham. Hans Enke lod nemlig den Prædiken, som Sognepræst Laurids Mortensen Vedsted holdt over hen-

des Mand, befordre i Trykken; den indeholder alle Hoveddata i Mads Bergens Liv og findes nu paa det kgl. Bibliotek. I sin Prædiken oplyste Præsten, at Mads Bergen var født i Rødby 1592. Han blev sendt i Skole i Nakskov, først i den danske Skole, siden i Latinskolen, og kom derefter som Skrivedreng til Knud Urne paa Aarsmarke (Knuthenborg). Efter at have været nogle Aar i et Købmandshus i Rødby nedsatte han sig, kun et Par og tyve Aar gammel, som Købmand i Nakskov. Han maa have været en dygtig og vindende ung Mand, thi allerede et Par Aar efter blev han Kirkeværge, og 27. November 1618 blev han, kun 26 Aar gammel, Raadmand. Men selvfølgelig har Knud Urne, der var Lensmand og som saadan højeste Myndighed i Nakskov, hjulpet svært til at faa ham frem. Mads Bergens Forretning voksede hurtigt og i de følgende Aar har han købt Ejendommen paa Søndergade og efterhaanden bygget den om. Antagelig har han opført ikke alene Kornmagasinet mod Havnegade, men ogsaa Stuehuset mod Søndergade, hvis Længdevæg, sine omtrent 300 Aar til Trods, endnu er forholdsvis velbevaret. Efter at have været Raadmand i 12 Aar, blev Mads Bergen 10. April 1630 forordnet til at være Borgmester og denne Post beklædte han til sin Død 1649; skønt han kun blev 57 Aar, havde han altsaa haft Sæde i Byens Styrelse i samfuld 31 Aar. Ligprædikens biografiske Data tegner os saaledes et tydeligt Billede af den Mand, der for 300 Aar siden havde sin Gang og sit Virke i det gamle Hus Søndergade Nr. 6. Driftig og klog, myndig og tillidvækkende ledede han herfra sin Forretning og sin Bys Styre. Som ældste Borgmester har han i sine senere Aar sikkert mangen Gang samlet Raadmændene og sin Kollega i Stuerne paa Søndergade og der plejet Raad og truffet Beslutninger til Fremme af saavel Byens Tarv som Ret og Skel mellem Borgerskabet.

Den før nævnte Ligprædiken er en Bog paa 150 Sider. Titelbladets Tekst er saalydende: „Josia Levned og Død, hvorom blev forhandlet der ærlig, viis og velfornemme Mand Matz Bergen, ældste Borgmester i Nakskov hans salige Legeme blev udi hans Sognekirke der sammesteds hæderligen til Jorden bisted udi en meget fornemme Adels og u-Adels, Gejstlige og Verdslige Forsamling den 12. Juni 1649. Af Laurids Mortensen W., Sognepræst i Nakskov“. De første 100 Sider i Bogen er en Prædiken om Josia. Hvorfor han er valgt som Tekst eller Emne fremgaar et Sted i Prædiken, hvor det hedder om Mads Bergen, at han har „været udi Øvrigheds Bestilling i denne By, og Menighed udi fulde 31 Aar, lige saa længe som Josias var Konge udi Juda“. Iøvrigt berøres den Afdødes Liv og Navn saa godt som ikke i Prædiken; først efter dennes Slutning fremsætter Præsten de biografiske Data af den Afdødes Liv. Bogens sidste halvhundrede Sider optages af en Række Sørgekvad, der er højst betegnende for hine Tider. Først kommer et Digt, hvori Enken og hendes Mand indføres talende; i hvert andet Vers jamrer Enken og i hvert andet svarer Manden under Mulde og trøster hende. Derefter kommer et Digt, hvori Enken jamrer og Gud svarer trøstende. Den lange Titél paa dette Digt lyder som følger: „Enke-Betænkning hvorudi kristeligen er befattet Enkens vemodige Klage-

maal for Gud i Himlen, fremført over Dødens Grumhed, der med sin meget uformodelige Tilkomst hendes Hjerte haver højlig bedrøvet, ved hendes kære og nu salig Husbonds ærlig, viis, fromme og velfornemme Mand S. Madtz Bergens, Borgmester i Nakskov, hans sørgelige og for mange begrædelige Skilsmisse fra denne Verden, som døn 5. Juni Anno 1649 sødeligen og sagnetligen i Herren er hensovet. Saavel som derimod af Gud given kraftig Trøst og Husvælelse for den højbedrøvede og sorgfulde efterladte Enke ærlig, dydig og gudfrygtig Matrone Anne S. Madtz Bergens med hendes kære bedrøvede Børn. For beviste Gode taknemmeligen og ijenstvilligen sammenskrevet af Gregers Rasmussen under Melodi: „Kære Gud, lær mig endelig ect“. — Derefter følger et andet Digt, der skønt det er paa hele 30 Vers, dog gaar paa Melodiøn: „Med Sorgen og Klagen hold Maade“. Saa kommer nogle latinske Vers og endelig et Digt i Heltekvadstil, der kan karakteriseres tilstrækkeligt gennem Anførelsen af følgende to Linier:

»Du Mathias her hviler under Stenen nin haarde
Vor Borgmester lær, nu Mad skal for Ormene vorde«,

Mads Bergen blev selvfølgelig begravet i selve Kirken, men hans Ligsten er gaaet samme Vej som alle de andre og sidder vel nu enten i Kirkesoklen eller slides som Trappesten et eller andet Sted i Byen.

-- Som før nævnt strakte alle de gamle Købmandsgaarde sig lige fra Hovedgaden og ned til Stranden. Adskillige af dem er senere bleven delt paa Tværs, saa der er fremkommet selvstændige Gaarde saavel mod Havnen som mod Hovedstrøget. Dette er bl. a. Tilfældet med Gaardene i Torvets sydvestlige Hjørne, Nr. 13 og 15, og en Inskription, som findes i Ejendommen Havnegade 37—39, kræver derfor at blive omtalt i Forbindelse med den tilsvarende Gaard paa Torvet. Nr. 39 i Havnegade er et gammelt Bindingsværkshus med Etagefremspring og Knægte; det har Port tilfælles med Nr. 37 og har en Gang sammen med dette dannet Bagsiden — d. v. s. Kornmagasinerne — til Gaarden Nr. 13 paa Torvet, der nu tilhører Købmand K. Knudsen. Medens Havnegade Nr. 39 trods Pudslag og Omkalfatringer bærer tydelige Spor af sin oprindelige Skikkelse, er Nr. 37 helt ombygget. Men inde i Porten paa denne forholdsvis nye Ejendom har man anbragt den gamle Porthammer, der bærer følgende Indskrift:

WILLEM HANSEN: KARREN CHRISTOFERS DAT.
ANNO 1656: Den 14. Julij.

Arkivernes gamle Haandskrifter fortæller os, at Willem Hansen og Karen Christofersdatters Gaard var en af de største og flotteste i hele Byen; dens Hovedbygning paa Torvet har været meget anseelig og den mægtige Gaardsplads var paa begge Sider flankeret med Stalde og Lader; mod Havnen afsluttedes Gaarden med de store Kornmagasiner. Af alt dette er nu kun den omlavede og overklistrede ydre Skal af det ene Kornmagasin, Havnegade 39, tilbage. Det er Skade; thi der knytter sig ganske særlige historiske Minder til Willem Hansens Gaard. De gamle Haandskrifter fortæller os nemlig ikke alene,

at Raadmand Willem Hansen var en af Byens rigeste Mænd, men de beretter tillige, at da Pjenden efter Belejringen 1659 havde indtaget Byen, indkvarterede de fornemste Svenskere sig i Willem Hansens Gaard. Den svenske Kommandant Oberst Gorgas havde Kvarter her i al den Tid, hans Tropper havde Byen i Besiddelse, General-Admiral Wrangels Frue boede og fraadsede her en halv Snes Dage, og selveste Carl Gustav slog sig ned her under sit Besøg i Nakskov. Fra 1. Sals Vinduerne i den store Gaard har den umættelige men skuffede Erobrer skuet udover den lille Bys Torv, medens hans Hjerne syslede med nye store Planer og stolte Drømme fyldte hans Sind. Willem Hansen har aabentbart forstaaet at gøre sine fornemme svenske Gæster det behageligt; thi som nævnt i Kapitlet om Belejringen, var han omtrent den eneste af Byens Borgere, der slap for Udsugning og ilde Medfart. I Foraaret 1660, da de øvrige Borgere var ganske udpinte,

(Fig. 29) Ejendommene Nr. 11, 13 og 15 paa Torvet i Tiden omkring 1870.

laa han endnu med \approx 100 Tdr. Hvede paa sine Kornlofter. Hveden laante han Byen til Lødfrielse af Kirkeklokkerne og anden „Gæld“ til Svenskerne, men det var knap nok han fik Tak herfor. Han døde kort efter at Svenskerne var draget bort, og hans Enke maatte anlægge Sag mod Kirke, Borgmestre og Raad for at faa Godtgørelse for Hveden. Hun giftede sig førøvrigt snart igen med Peder Hansen, der, som før berettet, havde været gift med Mickel Matsøns Enke og nu ved Giftermaalet med Karen Christoffersdatter føjede de to rige Enkers Formue sammen.

Willem Hansens Gaard er vistnok bleven lagt i Aske, i al Fald har man ved senere Grundudgravning længere nede i Gaarden fundet forkullede Bjælker og andre Tegn paa Ildsvaade. Den Bygning, som nu staar paa Gaardgrunden mod Torvet og som sammen med sine Naboer danner en smuk og karakteristisk Gruppe (Fig. 29), er opført i Slutningen af det 18. Aarhundrede, altsaa omkring halvandet Hundrede Aar efter, at Carl

Gustav boede paa Gaarden. De høje Tage har givet Plads til to mægtige Kornlofter, det ene over det andet, og Tømmerværket i disse Huse er derfor af særlig svære Dimensioner og for Lofternes Vedkommende forbundet paa Kryds og Tværs i en Uendelighed. Den Stil og Smag, der kendetegner disse Gaardes Ydre, har ogsaa sat sine Spor i det Indre, baade i Dørformer, Paneler og Beslag; men det meste er ganske vist gaaet til Grunde under de forskellige Reparations- og Moderniseringsarbejder, som Tidens Krav har medført. De smaa Vinduer, som ses paa Billedet, er nu erstattet med store Forretningsvinduer, den midterste af Ejendommene er forsynet med Kviste og Porten i Nr. 15 er omdannet til Butik.

— I Havnegade 67 sidder over Porten i Kornmagasinet til Købmand Alfred Wibolts Gaard en Dørhammer, der tidligere har siddet inde i Gaarden over en Dør; den bærer Bogstaverne P. M og Aarstallet 1696. Bogstaverne fortæller os, at Gaarden er bygget af Peder Munk, vistnok en Søn af Raadmand Peder Jacobsen Munk, der døde 1674. Aarstallet fortæller, at Borgmester Hans Boesens Stræde*) er lukket 1696. Paa Resens Tegning fra Tiden omkring 1670 findes som før nævnt Strædet anført, og alt taler da for, at Peder Munk har lukket det ved at opføre sit Kornmagasin i dets Munding.

— Gaarden Søndergade 25 har endnu sine Længdesider med Etagefremspring og Knægte nogenlunde i Behold. Paa 1. Sal findes over en Dør Bogstaver H. B. S. og R. J. D. samt Aarstallet 1695, sandsynligvis er Bygningen da opført dette Aar.

Bygningsformen med Etagefremspring og Knægte var længe før 1700-Tallet forladt de fleste andre Steder, men i Nakskov vedblev Tømmermændene at holde ved det gamle, endnu 1702 opførtes det knægtebyggede Kornmagasin Havnegade 55 paa Hjørnet af Badstuestræde. Over Porten, der for ikke ret mange Aar siden blev baade udvidet og forhøjet, sidder den gamle Porthammer, der bærer følgende Bogstavrim, Aarstal og Navnetræk:

17 - 53DIXV 5VDER 5ERRER 5JVEBE - 12
J. R. S. - C. B. D. M.

I Længens Vinduer inde i Gaarden ses endnu nogle af de gamle Ruder, der minder om Flaskebunde. Gaarden tilhører Købmand Theisen. Hovedbygningen, der falder i to Dele, ligger paa Torvet. Dens vestlige Ende er en smuk gammel Patriciergaard (Fig. 30) der over Porten bærer Bogstaverne A. C. S. og Aarstallet 1786. Hovedbygningens østlige Ende, Hjørnet af Badstuestræde, er ikke en Gang 50 Aar gammel, men kedelig og ideforladt. Patricierhuset har en Tid lang været udskilt fra Gaarden som selvstændig Ejendom, medens det øvrige siden 1760 har været i den Theisenske Families Besiddelse. Patricierhuset, der Tid efter anden har været Bolig baade for en Krigsråd,

*) Resen kalder det Hans Dusens Stræde, hvilket vistnok er urigtigt, Strædet er sikkert opkaldt efter Borgmester Hans Boesen, som formodentlig har ejet Gaarden og Gyden, og som døde 1635. Han var gift med en Datter af Præsten Anders Pedersen Perlestikker; en af deres Sønner blev som Skolediscipel henrettet i Helsingør, fordi han i Hidsighed havde dræbt en Kammerat.

en Borgmester og en Postmester, blev 1817 købt af Købmand Theisen for 9475 Rigsdaler og senere indlemmet i Købmandsgaarden

Nabohuset er Apoteket, der ligeledes ses paa Fig. 30; det er opført 1777 af Apoteker Georg Jessen, men Sidebygningen inde i Gaarden er betydelig ældre og stammer sikkert fra 1645, da Apoteket blev oprettet. Paa Loftet i Forhuset var der indtil Midten af forrige Aarhundrede — Teater. Tilskuerpladsen var i Frontespicen og Scenen inde under Taget. En Ildsvaade under en Forestilling vilde have medført en skrækkelig Katastrophe, men Lykken stod Thalía bi, der indtraf aldrig nogen Ulykke i hendes høje Pauluner; de blev jo i de Tider heller ikke benyttet saa ofte.

(Fig. 30) Parti af Torvet med den Theisenske Gaard og Apoteket.

I den gamle Sidelænge i Gaarden Søndergade 28, hvor nu Nakskov Materialhandel er til Huse, er indmuret en Dørhammer, der en Gang i Tiden maa have siddet over en Brændehusdør; den bærer nemlig Indskriften:

Brænde gemmes her i tæte. Sid ej baade-ild den røre.
Joachim Struch - Ingeb. Magd. Mundt No 1725.

I Forhusets Bagside er indsat en Sandstensplade, der før har siddet i den nu til-murede Port; den har følgende Inskription:

1714 J Struch: J. M. Mundt
opfat 1728.

Gaarden Søndergade Nr. 40, der hører til Haandværker- og Industriforeningens Ej-

endom „Harmonien“; er en ca. 200 Aar gammel Knægtbygning. Inde i Gaarden staar over en Dør i Sidelængen:

Fra Tid, fra Lybe, fra al Fare
Gud altid dette Hus bevare.

Som den sidste af de gamle Indskrifter skal anføres følgende, som findes over en Dør i Ejendommen Torvet Nr. 7:

1750 Benaade de S. R. Magesst Fr. V dette Hus
og var d. 20., 21., 22. Juni her hans Borgemødt.

Brædtet med Indskriften sidder nu over et Bagværelse til Gaarden, men maa oprindelig have haft Plads et andet Sted i Stueetagen, før denne blev omdannet til Forretningslokaler. Om Kongens Ophold fortælles bl. a., at da man sad ved Taflet i Huset paa Torvet, sagde en for sin Løsmundethed bekendt Hofmand, idet han pegede paa Provst Ullidtzt: „Der sidder Præsten, som i Formiddag holdt den maadelige Prædiken for os“. Baade Præsten og Kongen hørte den haanlige Udtalelse og Kongen glattede da paa det ved at svare: „Hver Fugl synger med sit Næb, du er ogsaa kendt paa din Sang“. — Det tilføjes, at Mindet om Kongens Mildhed og Ynde levede længe blandt Borgerne

Foruden de her nævnte, rummer Nakskov endnu adskillige ældre Ejendomme, men de er uden Inskriptioner, saa deres Alder ikke med Bestemthed kan paavises. Der er f. Eks. Knægtebygningerne Præstestræde Nr. 2 og Søndergade Nr. 33, og der er det gamle Magasin i Dronningensstræde, der nu gennem talrige Ombygninger og Reparationer har opnaaet Gammel-Jomfru-Prædikaten: „af ubestemmelig Alder“. Der er dog mest Sandsynlighed for, at adskillige Dele af Bygningen har over 300 Aar paa Bagen og stammer fra Christian IVs Mindreaarighed, da hans Moder Enkedronning Sofia havde faaet Lolland-Falster til Livgeding og lod opføre Kornhuse i Stiftets Havnebyer. I al Fald eksisterede Dronningens Gaard, som Kornmagasinet kaldtes, i 1595. Thi et af Formynderregeringen udstedt Brev, dateret den 2. April nævnte Aar, omhandler Udførslen af et større Parti Korn fra Dronningens Magasin i Nakskov. Af Brevet, der er stilet til Lensmanden Johan Barnekov, fremgaar det, at hollandske Købmænd havde sendt deres Fuldmægtig Johan Adrian til Lolland med en stor Sum Penge for at købe Korn. Adrian døde pludselig i Nakskov og Lensmanden „arresterede“ Pengene, fordi Adrian tidligere havde købt 16 Læster af Kongens Moders Kornbeholdning i Nakskov og havde udført det uden at betale Told. Den toldfri Udførsel var rigtignok sket med Øvrigheds og Tolders Vidende, fordi de ikke vidste, om de maatte kræve Told af Enkedronningens Korn. Lensmanden fik i Brevet Ordre til at tage den skyldige Told af de arresterede Penge og lade Hollænderne faa Resten.

Bystyre og Borgerliv i Nakskov.

I Retning af Bystyret indtog Nakskov i gamle Dage Dage en Særstilling frem for Lollands andre Byer, idet Nakskov var den eneste Købstad paa Øen, der havde Borgmestre og Raad, men den stod da ogsaa, som vi senere skal se, langt over Stiftets andre Byer, i Størrelse og Velstand, og som Følge deraf var ligeledes Borgerlivet rigere og stærkere farvet end i Smaabyerne. Fra de allerældste Tider har baade Bystyret og Borgerlivet haft sit Midtpunkt paa Raadhuset, og det vil derfor være naturligt at omtale det først.

Raadhuset.

Nakskov nuværende Raadhus er det 5. i Rækken og alle har de staaet paa den samme Grund, om end denne Tid efter anden er udvidet. Naar det første Raadhus er bygget vides ikke; det var i 1590 saa medtaget, at det var nødvendigt at bygge et nyt. Samtidig var det galt med en af Byens Porte, der ogsaa trængte til Fornyelse, og Borgerskabet indgik da med Andragende til Christian IVs Formynderregering om at faa Skattelettelse i den Anledning. Svaret, der er dateret Koldinghus den 4. August 1590 og egenhændig underskrevet af Rigsraaderne Niels Kaas, Peder Munch, Jørgen Rosenkrands og Christoffer Walkendorff, findes endnu i Byens Arkiv. Hovedindholdet af det interessante Dokument er saalydende:

Vi Christian den IV ~~h~~ Guds Naade osv. gøre bitterligt: „Efter os elskelige Borgmestre og Raadmænd ubi vor Købstad Nakskov ubi vor Land Lolland habet underdanigst ladet give til Kende, hvorledes de agtenu med det første at lade begynde at opbygge et nyt Raadhus og en ny Port og ellers ubi andre Maader samme vor Købstad at ville forbedre, og efterdi de selv ikke ere ved saadan Formue, at de sandant kunde udrette og uden vor naadigst Hjælp afstedkomme. Da paa det første vore Undersaatter i fornævnte vor Købstad Nakskov maa desbedre komme med fornævnte deres Bygning afsted og komme dermed til Ende, habet Vi af vor hønderlige Gunst og Naade bebliget og tilbadet og nu med dette vort aabne Brev bevilge og tillade at fornævnte vore Undersaatter, menige Borgere og Indbyggere ubi foransøgte Nakskov maa og skulle herefter være givet fri og forsaanet for deres aarlige Bygkat ubi tre samfulde Aar ret efter dette vort Brevs Datum at regne. Dog skulde de være forpligtet samme deres Byg Skat at anvende paa fornævnte deres Raadhus, Porten og andre Byens nøvendige Bygning“.

Det Raadhus, der blev opført for den saaledes eftergivne Byskat, stod i to Hundrede Aar, men var paa det sidste meget ussel og forfalden. I 1715 maatte man nedtage det lille Raadstuespir „formedelst Raadnelse“, og Tingklokken, der i ældre Tider brugtes flittigt, naar Borgerne skulde kaldes til Raadhuset, blev derved husvild. Endnu 5 Aar efter var den ikke ophængt, og Øvrigheden fandt det da betimeligt at skrive til de 12 Mænd (Borgernes Repræsentanter) og henlede deres Opmærksomhed paa, at det var heldigst at faa hængt Klokken op igen „enten paa en af Gavlene eller midt paa Taget ad Torvet“. De 12 Mænd afviste imidlertid Sagen i en Skrivelse, hvori de erklærer: „Formedelst de mange og store Udgifter, som hænger paa Skatteborgerne i disse besværlige Tider, mene vi, det er bedst at lade det bero med denne Klokkeop- eller -udhæng, saasom det gamle Raadhus nu ej vel kan bære større Byrder end dets egen Mur, Tømmer og Tag“. Der-

ved blev det. Men Raadhuset forfaldt mere og mere og tilsidst var Mure og Træværk saa skrøbeligt, at Arrestanterne havde let ved at undvige, hvilket var dobbelt slemt, da Nakskov-Arresten var den eneste i hele Stiftet. 1766 klagede Amtmand Kragh i en Skrivelse til Borgmester og Raad over, at det „ikke siden hans Embeds Tiltrædelse havde været muligt at eksekvere en eneste Dom formedelst Delikventernes Undvigelse“. Var Arresten elendig saa var Opsynet — paa Grund af Arrestforvarerens usle Løn — vist ikke bedre, ellers havde det næppe ladet sig gøre for Arrestanterne at undvige 2—3 ad Gangen, idet den ene hjalp den anden. Det gamle Raadhus betegnes iøvrigt som „en stor men ikke anseelig Bygning“. Tingstuen var smykket med forskellige Tegninger og dertil hørende Vers, som havde til Opgave at lægge de forskellige Parter deres Ansvar stærkt paa Sinde. I Tidsskriftet „Minerva“ for 1792 har Borgmester Baden gengivet Versene og beskrevet Tegningerne. Under et Billede, der viste Satan i en sort Sky, stod:

Vidnerne.

J Vidner! J som skal de mørke Sager klare / Med Syn og Hørelse skal Sandhed aabendare,
 J vel maa grue, naar at Eden læses op / Og hvert et Haar maa staa paa Eders Hovedtop,
 O, sværger aldrig dog for Venkæb, Frygt og Penge! / Der staar den Satan, som vil Helved-Ranken stenge
 Paa hver løgnagtig Sjæl; thi vidner ret og klart, / Det gælder Eders Sjæl og Himmeriges Part.

Den næste Tegning var en Krone med tvende Sværd over Kors og under Sværdfæsterne en Vægtskaal med lidt Udslag til Venstre. Derunder stod:

Dommerne.

Sid ned, betænkt Dig vel, Du, som i Dommer-Sæde / Stal udi Kongens Navn Hans Stol i Retten Kæde,
 Her har Du Kongens Sob, her har Du Myndighed / Fra Rettens rene Spir som ingen Ret ved.
 Din Gud som alting ser med et retfærdigt Øje. / Han ser Dit Sind og Hu og Dine Tanker nøje,
 Om for en mudet*) Saand Du Retten drejer om / Da tænkt Du fældte her Din egen Blode-Dom

Under en Tegning, der viste Frederik IVs dobbelte Navnetræk med Krone over og omgivet med tvende Laurbærgrene, stod:

Løben.

O! rene danske Lov, Du Rettens søde Kærne. / Du al Retfærdigheds Nordleubning, Dags og Stjerne,
 Du Middelpunkt udi al Jordens Cirkel-Ret, / Som af Kong Christian den femte vel blev sætt!
 Din Grund, din Orden, og din Villighed i Domme / Gør Afky for en Skalk, en Trøst for alle Fromme;
 Sid du for Ret og Stel i Etblighed bestaar / Og aldrig Uheld af et Momme**) Ansigt faar.

Jacob Erichsen No. 1730 Veder Trolle.

Saa kom et kompliceret Billede, der viste to Øjne, to Hjerter og to Hænder i en Sky. Højre Øje græd og Taarerne faldt paa det højre Hjerter, der hang i en Kæde, som omfattedes af højre Haand, der rakte ud af Skyen. Venstre Øje var blindt, under det hang venstre Hjerter i Kæde, medens venstre Haand slog det med et Ris. Underneden stod:

Eegholbera.

Alt det, som flammer, ja Riv og Trætte volber, / Det er for Dit og Mit, hver paa sin Mening holder
 Og stræber yderligt af al sin Kraft og Magt / At han udi sin Yng kan faa sit Hjertets Agt.

*) Mude α: Stikpenge i Rettergangsager.

**) Momme α: Maskerade.

Rom frem og lad din Sag af Ret og Sandhed tale / Og lad saa Lurifas*) mod Villigheden gale.
Gud styre Retten saa, man ser hans Ræve-Sam, / Og Du faar Ret, men han faar velfortjente Slam.

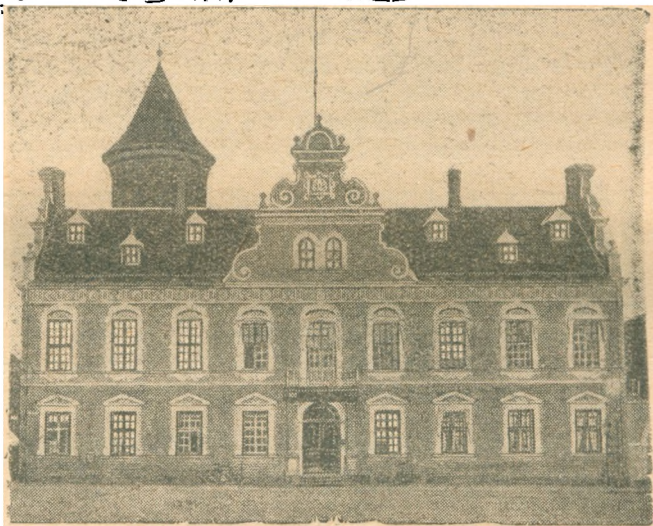
Den sidste Tegning viste et Hjerte hængende i en Kæde i Enderne af tvende Laurbærgrene med et Sværd over og med Spidsen vendende ned imod Hjertet. Teksten lød:

Procuratorerne.

J Iboren Dob-Mænd, J, som skal i Sagen tale, / Og Sandhed, Ret og Stæl med ægte Farve male,
J, som for Sandhed og for Retten sægte vil, / Man Vere, Vøn og Tal bør Eder lægge til;
Men J, som Retten vil med Uret overdække, / Og Sandheds Kraft med en Iagnsbadfig Tunge svække,
J er et Helved-Pal og Satans egne Børn, / Der burde strikkes op for Krager, Ravn og Ørn.

Det tredje Raadhus blev opført 1728, men var straks fra første Færd meget daarligt indrettet. Af de 8 Arrester var de 6 i en dyb og fugtig Kælder, der ganske vist gjorde det umuligt for Fangerne at undslippe, men rigtignok tillige berøvede dem Sundhed og

Helse, ja undertiden Livet; en af de allerførste Arrestanter, der prøvede dem, blev syg og døde; hans Lidelsesfæller blev ogsaa syge, men slap dog derfra med Livet. Man maatte derfor snart opgive Brugen af Kælderarresterne og fik senere i Stedet indrettet nogle

(Fig. 32) Nakskovs femte Raadhus.

arkivet, men anbragte dem ude i Byen. Der var i dette som i det forrige Raadhus kun en Tingstue, som Byen, Nørre- og Sønder-Herred maatte skiftes til at bruge, endvidere var der Raadstuesalen til Magistratens og Borgerrepræsentanternes Møder samt Bolig for Arrestforvareren og Raadstuetjeneren.

Det fjerde Raadhus blev bygget 1840 og var nok ikke stort bedre bevendt end dets Forgænger. Endelig 1874 opførtes det nuværende Raadhus (Fig. 32). Saalænge Byggeriet stod paa, maatte den nylig nedlagte Borgerskole paa Hjørnet af Tilegade og Kattesundet afgive Rum til Tingstue og Arrester. Det nye Raadhus blev gjort betydeligt større end sine Forgængere ved at Nabogrunden mod Syd indtoges. Det rummer i Stueetagen en Sal, der tidligere brugtes til Auktioner, samt Værelse til Ligningskommissionen, Politivagt

*) Lurifas a. Et underfundigt Menneske.

og Bolig for Arrestforvareren. Paa første Sal findes Byraadssalen, tre Tingstuer samt et Par mindre Rum. Arrestbygningen er i dette som i de tidligere Raadhuse det daarlige, navnlig ankes der over dens Brandfarlighed. Der har da ogsaa i 1916—17 været ført Forhandlinger om at Byen skulde overtage Raadhuset, (Amtet ejer $\frac{2}{8}$ og Byen $\frac{1}{8}$) og Amtet bygge et helt nyt Ting- og Arresthus.

Øvrigheden, dens Magt og dens Tjenere.

Nakskov Øvrighed bestod i de allerældste Tider af en Borgmester, valgt af Borgere, og en Byfoged, valgt af Kronen. Senere fik Borgmesteren en eller flere Raadmænd til Hjælp. I Kong Hans' Statsret bestemtes, at de større Købstæders Raad skulde bestaa af 2 eller flere Borgmestre og 10 Raadmænd. Nakskov fik straks de to Borgmestre, men derimod ikke slet saa mange Raadmænd, som paabudt. Det ser ud til, at man har hjulpet sig med 5, i al Fald træffer man dette Tal flere Gange; men løvrigt var Antallet af Raadmænd baade her og andre Steder varierende. Var der, naar en Raadmandsplads blev ledig, ingen, som man fandt passende til Hvervet, lod man Pladsen staa hen til en anden Lejlighed. Et Borgerstyre i dette Ords egentlige Betydning var Borgmestre og Raad ingenlunde. Det var den i Tal forholdsvis ringe Købmandsstand, der havde hele Magten. Borgmesterene valgtes altid blandt Raadmændene og disse saa godt som udelukkende blandt Købmændene. En arbejdende Haandværksmester kunde overhovedet ikke komme i Raadet, til Nød gik det an i ganske specielle Tilfælde at vælge en Avlsbruger, men slige Undtagelser var meget sjældne. Træffer man en Gang imellem en Raadmand eller Borgmester med et Haandværkertilnavn f. Eks. Anders Skræder, betyder det ikke, at han tilhørte det nævnte Haandværk; men derimod kun, at hans Fader havde drevet denne Profession. Raadmændene valgtes paa Livstid og Raadet supplerede sig selv; om nogen som helst Indflydelse fra Borgernes Side var der altsaa ikke Tale. Først henimod Slutningen af 1500-Tallet indtræder der en lille Forandring, idet man nu for Nakskovs Vedkommende møder et Slags Borgerudvalg paa 24 Mand. Oprindeligt var de udpegede af Raadet til at fastsætte Skatten for de enkelte Borgere, og Udvalget var derfor sammensat af Mænd fra de forskellige Bydele og de forskellige Samfundslag. Byen var delt i 4 Fjerdinger: Nørre, Vester, Søndergades og Tillegades Fjerding; i hver af dem var valgt 6 Mand. De 24 valgte en „Hovedmand“, der ledede deres Forhandlinger og var deres Ordfører overfor Raadet. I Nakskov Skattebog for 1585, der endnu findes i Byens Arkiv, er opført Fortegnelse over de 24 Mænd, „som vare af Borgmestre og Raad opkrævet inden samme aarligen Skat blev skreven“. Raadet fastsatte Skatten efter de 24 Mænds Opgivende, og det blev derefter overladt disse at opkræve den, idet hver Fjerding blev delt i 6 Roder, saa hver af de 24 fik sin. De 24 Mænd benyttedes tillige som Nævninge i Retssager, hvor det drejede sig om Livsstraf eller Markskel; de afgav da under Ed deres Skøn om den Anklagedes Skyld eller Uskyld eller om vedkommende Marskels tidligere Retning. Efter-

haanden blev de 24 Mand taget med paa Raad i flere og flere Sager og tilsidst blev det Hævd, at de blev spurgt ved alle vigtige Afgørelser.

I det 15. og i Begyndelsen af det 16 Aarhundrede sad Borgmestre og Raad med en ret udstrakt Myndighed. Byfogden, der skulde varetage Kronens Interesser med Hensyn til Skatter og Oppebørsler, stod i social Rang under baade Borgmestre og Raadmænd og udgik ogsaa ofte fra et socialt lavere Lag. Det var kun smaat med hans almindelige Kundskaber og Retsvidenskab havde han selvfølgelig ikke Begreb om. Den vigtigste Del at Retsplejen varetoges da ogsaa af Borgmestre og Raad, og de Bødedomme, det var overladt Fogden at idømme, skulde altid stadfæstes af Raadet. Saavel Byfogden som Borgmestre og Raadmænd var ulønnede; men de var „fri for alle Skatter og Tynger“ og havde som Vederlag for deres Arbejde noget Embedsjord til fri Afbenyttelse samt en Del Sportler. De sidstnævnte fremkom som Afgifter for Udstedelsen af Skøder og andre Dokumenter, der skulde forsynes med Byens Segl; blandt andet blev der betalt Afgift for Udstedelsen af „Skudsmaal“. Skulde en Borger flytte fra en By til en anden, maatte han for at faa Borgerret paa sit nye Opholdssted møde med et Vidnesbyrd, hvori Raadet i hans tidligere Købstad erklærede, at han havde været en lydige Borger og ført en god og kristelig Vandel. Dette Vidnesbyrd kaldtes „Skudsmaal“ et Ord, der senere kun anvendtes om Tyendes Tjenesteforhold. I mange Byer havde Borgmestre og Raad endvidere Eneret paa Udsalg og Udskænkning af Vin og fremmed Øl fra „Raadstuekælderen“. 21. August 1531 faar ogsaa Borgmestrene og Raad i Nakskov af Christian III Brev paa at maatte holde en Vinkælder i Byen og „udsælge og fortappe Vin og andre fremmede Drikke, dog ikke Rostockerøl og Sundstøl“. Drikkeriet gav jo ellers i de Tider Anledning til mange Ulykker, Slagsmaal, Drab osv., og det var jo lidt ejendommeligt, at netop Øvrigheden var interesseret i at Godtfolk tog sig en god Taar. Til Gengæld havde Ordningen den Fordel, at naar Folk blev rusede og galhovede i Raadstuekælderen, havde Vægteren ikke mange Skridt at slæbe dem til Fangehullet, hvor de kunde sove Rusen og Galskaben ud. Men selv om Vinstuen gav en Del, blev det dog alt i alt et beskedent Vederlag til Øvrigheden for dens Arbejde, og derfor sørgede man som Regel for at vælge velhavende Folk til Borgmestre og Raad; Byfogden var derimod tit en forholdsvis fattig Mand, der til Skade for sin Anseelse sad og havde Møje med at klare Udkommet, og saa gik det jo stundom ud over Kronens Kasse, som han havde at varetage. Byfoged Peder Hansen Slebou efterlod sig saaledes i 1592 i Følge sine Regnskaber en Gæld til Kronen paa 294¹/₂ Rigsdaler, en meget stor Sum i de Tider. Hans Broder Anders Hansen havde lovet at betale Gælden, men da dette ikke skete til den fastsatts Tid, fik Lensmanden Peder Grubbe paa Gammelgaard den 18. August 1596 Brev om at sælge det Peder Hansens Bo tilhørende Købstadgods i Nakskov for at skaffe Kronen Dækning for sit Tilgodehavende. Sandsynligvis er Anders Hansen ved Undersøgelsen af Broderens Bo kommet til det Resultat, at hans eget Tilgodehavende i Boet ikke stod til at redde og at der ikke en Gang kunde

blive Dækning til Kronen. Byfogderne var forøvrigt ligesom Borgmestre og Raadmænd Næringsdrivende og passede deres private Forretninger ved Siden af deres Embede.

Nedadtil mod Borgerne stod Borgmestre og Raad som „den velvise Øvrighed“, opadtil stod de oprindeligt som Byens Repræsentanter direkte under Kongen. Men da Kronen blev ked af alle de Klager, som Raadets og Borgerskabets indbyrdes Tvistigheder efterhaanden gav Anledning til, blev Købstæderne ved en kgl. Forordning af 1547 — der yderligere uddybedes 1561 — henlagt under Lenene. Lensmanden skulde have Købstæderne i sit Len „i Forsvar“ d. v. s. han skulde paase, at Borgmestre og Raad varetog deres Embeder paa rette Maade, og at Borgerne skikkede sig tilbørlig overfor deres Øvrighed. Endvidere skulde Lensmændene sørge for, at der blev indsat dygtige Mænd til Borgmestre og Raadmænd. Herved gik jo et stort Stykke af Byernes eller rettere Købmandsstandens Selvstændighed tabt og det blev ikke bedre med Tiden. De lollandske Lensbreve hjemlede Lensmanden Ret til at beskikke Borgmester og Byfoged i Nakskov; men han lod det ikke blive herved. Det hedder i Ligtalen over Mads Bergen, at han „af Lensmanden saavel som af velvise Borgmestre og Raad blev beskikket til Kirkeværge“. Heraf fremgaar, at Lensmanden var medbestemmende ogsaa ved Valget af denne Tillidsmand, der jo forøvrigt ogsaa havde en vigtig Post, idet han styrede Kirkens økonomiske Forhold, forestod alle Arbejder ved den, samt førte dens Regnskab under Raadets Præstens og Provstens Kontrol. Valget af Raadmænd var derimod forbeholdt Raadet alene, men Valget skulde godkendes af Lensmanden. Derfor hedder det ogsaa i Mads Bergens Ligtale at han (27. Novbr. 1618) „af Borgmestre og Raad samt af de 24 Mænd blev udkaaret og tilmeldt (til Lensmanden) at være Raadmand“. Da han senere udnævntes til Borgmester er Forholdet omvendt; thi nu bliver han, som der staar i Ligtalen, af Lensmanden „med Borgmestres og Raads samt de 24 Mænds Samtykke forordnet at være Borgmester“. Præsterne valgtes af Raadet, men deres Kundskaber skulde prøves af Biskoppen og deres Udnævnelse stadfæstes af Lensmanden. I Perlestikkerbogen beretter Anders Pedersen Perlestikker om sin Kaldelse til Sognepræst i Nakskov: Først anbefalede de 24 Mænd ham til Borgmestre og Raad, derefter prædikede han i Raadets Overværelse og bagefter samledes Borgmestre og Raad paa Raadhuset og blev enige om at kalde ham til Embedet som Sognepræst i Nakskov. Raadet indhentede derefter Lensmandens Samtykke, og Anders Pedersen rejste saa til Odense for at lade sig prøve af Biskoppen, men denne nægtede sin Medvirken fordi en Anordning om, at Provsten skulde overvære Prøveprædiken i Nakskov, ikke var fulgt. Forgæves anførte Anders Pedersen, at Provsten ikke havde været der, fordi han var død; Bispen blev ved sit. Saa maatte Anders Pedersen rejse hjem igen. Provsten i Maribo blev overdraget Hvervet at paahøre en ny Prøveprædiken i Nakskov og efter at dette var lykkeligt overstaaet, maatte Anders Pedersen igen til Odense. Nu fik han Lov at blive prøvet af Biskoppen baade paa Tomandshaand og paa Prædikestolen, og slap saa endelig igennem Skærsilden og ind i Sog-

nekaldet. — Ved Enevældens Indførelse blev Adelen jo berøvet al Magt og selvfølgelig var det da ogsaa forbi med Lensmændenes Myndighed over Købstæderne. Borgmestre og Raad blev nu atter henlagt direkte under Kronen. Dette fandt bl. a. Udtryk i en Lig-tale, som Provst Rostorph 1674 holdt i Nakskov Kirke over Raadmand Peter Jacobsen Munck; det hedder nemlig i Talen: „Anno 1670 er han af velvise Borgmestre og Raad til Raadmand udvalgt, hvortil han af H. Kgl. Maj. naadigst er konfirmeret, hvorpaa han sin skriftlige Ed udi Kgl. Maj. Cancelli underdaningst haver indleveret“. Samtidig bort-faldt Raadets Ret til at kalde Præsterne, idet Kaldsretten nu gik over til Kronen. Lens-mændene afløstes af Stiftsbefalingsmænd, der senere blev til Stiftamtmand, og lidt efter lidt gled Tilsynet med Købstæderne over til dem.

I 1683 blev ved en kongelig Forordning Antallet af Borgmestre og Raadmænd ind-skrænket i alle Købstæder som Følge af den almindelige Forarmelse Krigen havde med-ført, og det deraf fremvoksede Ønske om noget større Vederlag til de enkelte Borgme-stre og Raadmænd. I Nakskov blev der herefter kun 1 Borgmester og 2 Raadmænd. I Stedet for den gamle Betegnelse Borgmester og Raad indførtes nu Navnet Magistraten, der omfattede Borgmesteren, Raadmændene, Byfogden og Byskriveren. Den sidstnævnte valgtes i Begyndelsen af Magistraten som lønnet Medhjælper, men gik senere over til at blive kongelig Embedsmand. Omkring 1700-Aaret var Stiftamtmandens Myndighed over Købstæderne udvidet saa meget, at alle Skrivelser fra Regeringen til Magistraten og om-vendt skulde gaa igennem ham. Han skulde afgive Erklæring om alle Andragender fra Magistraten og hans Indstilling blev næsten altid fulgt. Paa samme Maade gik det ved Besættelsen af Embederne som Borgmester, Byfoged og Byskriver, den, Stiftamtmanden indstillede, blev som Regel udnævnt. Men da Indtægterne var smaa, bestod Ansøgerne som Regel kun af Lakajer og lignende Personer, der gennem deres Tjenesteforhold havde opnaaet nogen Protektion. Sammenlignet med tidligere Tidens myndige og ansete Borg-mestre var Nedgangen umaadelig stor, og der var da heller ingen Borger af nogen An-seelse i Byen, der kunde finde paa at søge Borgmesterembede; kun Raadmandsbestillingen var noget efterspurgt blandt Borgerne, men dog længtfra saa meget som tidligere. Fra Tiden omkring 1750 begynder man at kræve større Kundskaber hos Borgmestre og By-fogder og at træffe Foranstaltninger til deres særlige Uddannelse, og i Løbet af et halvt Aarhundrede skete der et saa mægtigt Fremskridt, at saa godt som alle Embedsmænd i disse Stillinger havde faaet en Uddannelse, der stod nogenlunde i Forhold til deres Em-beders Betydning.

Nødvendigheden af at lønne Embedsmændene saaledes, at de kunde leve af deres Embede og helt ofre sig for det blev mere og mere paatrængende, og det førte til, at Kronen greb til den Udvej at slaa flere Embeder sammen. Herrederne, der tidligere havde haft deres egen Foged, blev nu lagt ind under en af Byens Embedsmænd. Byfogden i Nakskov var en Tid lang tillige Herredsfoged i Sønderherred og senere — da Retten til at vælge

Borgmesteren helt var gledet Borgerne ud af Hænde — tillige Borgmester. Byskriveren var som Regel tillige Herredsfoged i Nørre Herred, og selv Raadmændene sad ofte inde med et andet Embede. I 1787 er den ene Amtsforvalter i Halsted og den anden Overvejer og Maaler. I 1796 bestod Magistraten af en Borgmester, der tillige var Byfoged i Byen og Herredsfoged i Sønderherred samt Vicelandsdommer, 2 virkelige Raadmænd, hvoraf den ene tillige var Amtsforvalter i Halsted Amt, 1 Viceraadmand, der tillige var Birkedommer ved Baronierne Vintersborg og Juellinge samt Prokurator, og 1 By- og Raadhusskriver, der tillige var Herredsskriver i Nørre Herred og Generalauditør. Senere blev Foged og Skriverembedet i hver af de tre Jurisdiktioner slaaet sammen; Byfogden og Byskriveren var da tillige Borgmester. Denne Ordning bestod for Nakskovs Vedkommende til 1913, da Byen fik folkevalgt — eller rettere en af Byraadsflertallet udpeget og af Kongen udnævnt — Borgmester.

Byens Ledelse gled altsaa gennem det 18. Aarhundredes Udvikling mere og mere over til Embedsmænd, og i Konsekvens af denne Udvikling blev Styret mere og mere bureaukratisk. I de fleste andre Købstæder havde Borgerne intet som helst at skulle have sagt; kun i Nakskov (Helsingør, Odense og Ribe) blev det gamle Borgerudvalg ved at eksistere og havde en Tid lang stor Indflydelse paa Afgørelsen af alle betydeligere Spørgsmaal. I 1661 blev Nakskovs 24 Mænd reduceret til 12 i Betragtning af Borgerskabets Nedgang i Tal og Formue, men denne Halvering i Tal betød ingenlunde en tilsvarende Nedsættelse i Anseelse. I Byarkivet finder man en Mængde Eksempler paa, at Raadet meget hyppigt ædskede de 12 Mænds Mening og næsten altid fulgte deres Indstilling. I 1661 valgtes de første 12 Mænd af Borgmester og Raad, men senere supplerede de sig selv og Valget gjaldt altid for Livstid. Noget af det første de 12 Mænd efter Valget 1661 foretog, var at vedtage Regler for deres Møder og Forhandlinger samt Bødestraffe for de Forsømmelige. Vedtægten, der endnu findes i Byarkivet, er dateret den 18. Juli 1661 og forsynet med „de 12“s Underskrift; den indeholder 10 Punkter og indledes med nogle Bemærkninger om, at Underskriverne er „udmeldte udaf velvise Borgmestre og Raad“ for at tage Beslutning i hvad der „paa Byens og Borgerskabets Vegne forefalde kan“, og at de med hinanden har indgaaet „en kristelig Betænking“ med efterfølgende Poster“, paa det at Nachlessighed desbedre kunde forekommes og Byens Tarv kunde ihukkommes“. De ti Poster indeholder hovedsagelig Bødebestemmelser. Det hedder saaledes: i første Punkt: „Naar vi af vores Øvrighed, velvise Borgmestre og Raad bliver advaret og tilsagt at møde og ikke med lovlig Undskyldning hos Hovedmanden sig undskyldte eller gør lovlig Forfald“, da skal den forsømmelige bøde 2 Mark. Det næst Punkt fastsætter samme Bøde for Udeblivelse, naar Øvrigheden eller Hovedmanden „lader os tilsige at møde enten udi Kirken, paa Raadhuset eller ogsaa udi deres (Borgmestrenes eller Raadmændenes) Huse eller en af vores Huse bekvemmeligst eragtes“. Hvis de alle udebliver er Bøden 4 Mark til hver, udebliver de fortsættelig ogsaa næste Gang stiger

Bøden til det dobbelte og tredie Gang stiger den til 4 Rigsdaler. Med slige Bødebestemmelser kan man rolig sige, at Faren for Obstruktion var udelukket. En anden Bestemmelse fastsatte en Bøde paa 2 Mark for den, der forlod Mødet, inden alle Sager var behandlede, og samme Straf ifaldt den, der var uopmærksom eller under Forhandlingerne tillod sig at „indfalde med Ord og svare, før man dertil bliver anmeldt“. Flertallet var det afgørende under de 12 Mands Forhandlinger, thi hedder det i Punkt 8: „Hvad de fleste stemmer paa skal staa for fulde, men enhver dog være tilladt, sit Ansvar derpaa at give“. Den der med Ukvemsord overfaldt en, der saaledes tog Særstilling, skulde betale en Bøde, hvis Størrelse vilde være nærmere at bestemme af 4 af Hovedmanden udpegede Mænd. Hvis der opstod anden Tvistighed indenfor Forsamlingen, skulde Sagen ligeledes afgøres af 4 Mænd. Blev de idømte Bøder ikke betalt, kunde de udmeldte 4 Mænd uden Lov og Dom foretage Udpantning for Beløbet og trænge ind i Vedkommendes Hus uden at dette kunde regnes „for Husfred-Vold eller Hærværk“. Endelig blev det i et Par Punkter forklaret, at de 12 var pligtig til ikke overfor andre at omtale deres Forhandlinger, og at de skulde staa sammen, hvis nogen af dem paa Grund af sin Stilling til et eller andet Spørgsmaal blev ilde set af Borgmestre eller Raad eller Byens Borgere.

Den Frihedsluftning, der i Slutningen af det 18. Aarhundrede affødte de store Landboreformer, bragte ogsaa et Pust af Friskhed ind i det under Embedsregimentet forsumpede Bystyre. En Forordning af 1787 bestemte, at der i alle Byer skulde vælges „eligerede Borgere“, der i Forening med Magistraten skulde lægge Byens Normalbudget; naar dette derefter var approberet af Stiftamtmanden, maatte det ikke overskrides uden „de Eligeredes“ Samtykke. De eligerede Borgere skulde vælges af Magistraten for 4 Aar ad Gangen. For Nakskovs Vedkommende betød denne Forordning ikke stort, da Byen jo i Forvejen havde sine „12 Mænd“; men det medførte dog, at de „12 Mænd“ ved Forordning af 22. Juli 1791 blev reduceret til 6 „eligerede Borgere“. I Valgbestemmelserne for Nakskov blev der dog taget Hensyn til de nedarvede Rettigheder, idet Magistraten ikke her kom til at vælge de 6 Eligerede, men nøjedes med at udpege en hel Del flere, hvoriblandt Borgerskabet saa valgte 6, og dette Valg blev derefter stadfæstet af Stiftamtmanden. Institutionen „de eligerede Borgere“ levede til 1837, men dens Afløser — først Borgerrepræsentationen og en Menneskealder senere Byraadene — falder udenfor denne Skildrings Rammer.

— De Opgaver, der i gamle Dage paahvilede Nakskov Borgmestre og Raad var baade mange og betydningsfulde. Der var først Skattevæsnet, som ganske vist ikke var meget kompliceret men derfor ikke af mindre Vigtighed. Skatten blev næsten udelukkende lignet paa Ejendomme og Ligningen foretoges som før nævnt ved Hjælp af de 24 Mænd. 1619 kom der en kgl. Forordning om, at der i hver By skal vælges Taxeborgere til Fastsættelsen af Skatten. I Nakskov valgtes de altid blandt de 24 eller senere

de 12 Mænd; der var som Regel 8 Taxerborgere, 2 i hver Fjerding, der ofte betegnedes som Rodemestre. Budgettet var kun ringe. Kommunen havde jo ingen Udgifter, hverken til Fattigvæsen, Skolevæsen, Vejevæsen eller alle de andre Væsner, der er saa kostbare i vore Dage. Raadet skønnede over, hvor meget der skulde bruges til Administration, dertil lagdes den Sum, Staten havde paalignet Byen, og saa blev det hele lignet og opkrævet under et. Skulde der foretages ekstra Arbejder, blev der udskrevet en speciel Skat, som gerne fik Navn efter sit Formaal, Raadhuskat, Broskat osv. Ogsaa Midlerne til Fæstningens Vedligeholdelse skulde tilvejebringes gennem Byskatten ¹⁾. Byens Regnskab førtes af Kæmneren, som valgtes blandt de velhavende Borgere, og som var ulønnet, skønt Hvervet var ret brydsomt.

Den Myndighed, Borgmestre og Raad udøvede i økonomisk Henseende, omfattede ikke alene Byens offentlige Midler, men rakte langt ind i de private Erhverv. Af hvert Haandværk maatte der kun være et vist Antal Mestre i Byen, og det paahvilede ikke alene Raadet at sørge for, at der hverken var flere eller færre end der skulde være, men det havde tillige Ret og Pligt til at fastsætte Prisen paa de forskellige Varer. For Kødets Vedkommende blev Prisen fastsat efter hver Slagtning under Hensyn til Dyrenes Kvalitet; for Brødet blev Prisen sat hver Høst og en eller to Gange senere paa Aaret, for Øllet ligesaa, hvorimod Priserne for andre mere konstante Varer kun blev reguleret med Aars Mellemlum. Til at foretage denne Regulering af Varepriserne udnævnte Borgmestre og Raad gerne eet Udvalg for Slagterne, et andet for Bagerne og et eller flere for de andre Næringsveje, disse Udvalg fastsatte saa under Raadets Kontrol og Sanktion Priserne paa Varerne. Ogsaa paa andre Omraader udøvede Borgmestre og Raad deres Myndighed gennem Udvalg, f. Eks. ved Driften af Byjorderne, der blev drevet som Fællesbrug under Tilsyn af 4 Markmænd, valgtes af Raadet. Til at holde Opsyn med Ildsteder var et Udvalg paa ikke mindre end 8 Mand; men Ildebrand var jo ogsaa den største Ulykke, der i de Dage kunde ramme Byen. Endelig skal i denne Forbindelse nævnes de 8 Mænd, der var Bisiddere i Retten, naar Byfogden dømte, og som skulde gøre Indsigelse hos Raadet, hvis han ikke dømte retfærdigt; de kaldtes „Stokkemænd“ og blev ofte tillige anvendt som Synsmænd i Stridsspørgsmaal.

Borgmestre og Raad regerede selvfølgelig ikke paa bedste Beskub men efter bestemte Regler og Forskrifter, der fandtes samlede i Byens „Vedtægter og Vilkaars Pagter og Punkter“ og var stadfæstede af Overøvrigheden. I Resens haandskrevne Atlas paa det kgl. Bibliotek findes en Afskrift af Nakskovs Vedtægter fra 1650, et meget interessant og oplysende Aktstykke, hvis Indhold her gengives med enkelte Forkortelser og

¹⁾ Hertil skulde de andre Byer paa Lolland og Adelen yde Hjælp; men med denne var det mere end maat, og den blev aldrig ydet godvillig. Nakskov Borgerskab var som Følge deraf heller ikke for ivrigt, og det var da ikke saa underligt, at Myndighederne fandt Fæstningen forfalden, hver Gang de under optrækkende Krigsvejr undersøgte den.

Omskrivninger, der kan lette Forstaaelsen uden at ændre Bestemmelsernes Mening og Karakter. Vedtægterne indledes med følgende Kundgørelse:

„Vi efterskrebne Niels Nielsen og Niels Nielsen Thomsen, Borgmestre udi Raskov, Peder Øvesen, Povel Madsen, Hans Jørgensen og Erik Nielsen Raadmænd gøre bitterligt, at efterkom der befindes en forseglet og til Raskov Byting konfirmeret Vedtægt og Villkårs Pagter og Punkter, (som) Borgmestre og Raad den Tid samt de 24 Mænd paa mange Borgers Vegne udi Raskov haver indgaaet, sluttet og fuldbjyrdet den 30. November 1695 — haver vi os nu igen fortaget paa Kongelig Maj. Naadige Satisfaction og vores gunstige Øvrigheds Behag somme Artikler at renovere og nogenlunde forbedre“ og derefter „hymtyggeligen anmodet vores gunstige Hr. Lensmand“, Erik Rosenfrands „at han paa Kongens Vegne vil approbere disse vor Byg Villkaar og Vedtægter“.

Derefter følger Ansøgningen til Lensmanden om Konfirmation paa de nye Vedtægter; den er dateret 8. Maj 1650 og underskrevet af de ovennævnte 2 Borgmestre og 4 Raadmænd og yderligere af 4 Mænd, der formodentlig repræsenterede de 24; blandt disse 4 er Peder Mortensen og Peder Hansen, som begge senere blev Raadmænd og Borgmestre. Vedtægten er inddelt i følgende „Pagter og Punkter“:

Om Skatten.

Hvo som ikke velvilligen udlægger sin aarlige Skat, Baadsmændspenge eller andre kongelige eller Byens Skat, som han bliver taxeret for, straks efter første eller anden Gang, han er paamindest af Skattekræverne, skal regnes for Kongen ulydig¹⁾ og bøde 40 Mark til Kongen og Byen og skal han for samme Bøde med Skatten udpantes. Samme ulydige Borger skal miste sit Borgerskab og straks forse sig²⁾ her af Byen, om han fremdeles sig modvilligen og opsætsigen udi sin Skats Indgivelse lader befinde.

Om Landgildet.

Hvo som ikke erlægger sine Landgildepengge af sin Jord udi rette Tid og naar Byens Kæmner lader hannem indkræve, som er aarligen for St. Mortensdag, han skal have mistet og forbrudt samme Jord til Byen.

Om Præstekorn.

Iligemaade skal de, der haver Ager og Jord i (By-)Markerne, lade Sognepræsten faa sit Præstekorn inden St. Mortensdag, og anden Rettighed hver til sin tilbørlig Tid, under Bøde 6 Mark til Kongen og 6 Mark for hver Jord³⁾ ufordelt at udpante.

Om Tjære at lindre⁴⁾

Hvo som linder Tjære enten ved Stranden eller i Byen udenfor det dertil forordnede Ildsted, han skal bøde til Kongen og Byen 40 Mark, endog det ingen Skade gør, men kommer der Skade deraf, det Gud forbyde, da gaar det over hans Hals⁵⁾ efter Loven.

Om Foder for nær Skorstenen.

Den Borger, der lægger sit Foder for nær, der som Ild handles, han skal bøde 40 Mark til

1) Den, der var erklæret for at være Kongen ulydig og for at være ulydig Borger, kunde ikke faa Del i nogen af Kronens Begunstigelser, eller i nogen af de offentlige Goder, der tilkom Byens Borgere; den Ulydige blev betragtet som udskudt af det egentlige Borgerskab.

2) Forse sig d. v. s. forsvinde.

3) En Gaards Jord = $\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn.

4) lindre d. v. s. opvarme. De 4 efterfølgende Paragrafer angaar alle uforsigtig Omgang med Ild. Til Forstaaelse af de haarde Straffe der her idømmes maa erindres, at en Ildebrand i de Tider aabnede den største Fare for hele Byen, og da man ikke kendte noget til Assurance, var en Ildebrand ofte ensbetydende med komplet Ruin for de Brandlidte. Ordene »Det Gud forbyde«, der atter og atter indskydes, naar Talen er om Brand, er mere end en Talemaade; de udtrykker den Rædsel og Gru, Tanken om en Bybrand fremkaldte.

5) Over hans Hals d. v. s. han skal henrettes med Sværd.

Kongen og Byen. Saa skal og den Borger, hvis Bagerovn, Skorsten og andre Ildsteder bliver wuedt¹⁾ og det ikke straks gøres færdigt, efter at Kgl. Maj. Byfoged med de 8 Ildskøns mænd hannem haver jagt Tid og Døg for Pligt færdig at gøre, give samme Bøde til Kongen og Byen. Desligeste hvo som findes forsømmelig og ikke lader holde deres Skorstene rene, nære og ude, i Gaard eller Boder²⁾ Dersom noget Steds for saadan Forsømmelses Skyld kommer Ildløs, da skal de derfor bøde til Kongen 40 Mark og til Byen 40, men hvis der, som Gud forbyde, nogen Skade deraf kommer, da skal de stande derfor til Rette efter Loven og Stadsskikken³⁾

Om Ild at optænde.

Hvo som optænder sin Brygge- eller Bage-Ild førend 12 slet efter Midnat, han skal bøde 40 Mark til Kongen og Byen og dersom hans Naboer faar det at vide og tie dermed, skal de være under samme Bøde. Og skulde Vægterne være forpligtet dermed om Nattens Tide at have flittigt Tilsyn, og om de nogensteds sligt fornemme, da straks lade Øvrigheden det vide, saa den derover kan lade straffe under Bøder som foreskrevet staar.⁴⁾

Om Skyden.

Ligeledes skulde de og være under samme Bøde og Straf, som modvilligen enten Dag eller Nat skyder her i Byen, hvorefter tilforn stor Skade er kommen af⁵⁾. Den i hvis Hus saadant sker og han ikke det tilkendegiver, skal være under samme Bøde, som er 40 Mark til Kongen og Byen.

Om fremmed Folk at indtage.

Hvo som modtager udi deres Huse nogen fremmed Folk og tilsteder dennem Husvaaning at holde Dug og Disk uden at de (Fremmede) ere forlovede⁶⁾ af Øvrigheden at maa bygge og bo herudi Byen, han skal bøde 6 Mark til Kongen og 6 til Byen og betale om de (Logerende) gøre nogen Skade. Forberørte Bøde skal ufordelt udpartes. Dersom nogen fremmed Husfolk, der er ulovlig indtagen, afgaar ved Døden og ikke efterlader sig Formue, hvorfor han kan begraves, da skal den, som slige Folk huser det (Begravelsen) paa sin egen Bekostning udstaa. Efterlader saadanne Folk, der ikke er forlovet af Øvrigheden at være her udi Byen, sig umyndige Børn, da skal den som ulovligen haver huset dennem, Børnene annamme. Hermed skulde Byens Tjenere have Indseende og hos den, hvor Forseelse findes, have 1 Rigsmark for sin Umage.

Om Kornkøb med fremmede Penge.

Befindes nogen herudi Byen, som tager fremmede Penge at købe Korn for eller andre Varer sine Medborgere til Skade, eller nogen befindes, som enten selv eller ved andre løber omkring paa Landsbyerne iblandt Bønderne at købe Korn, skal han om han derom lovligen overbevises bøde 40 Mark til Kongen og 40 til Byen⁷⁾.

Om Slagtere.

Ingen Slagter skal understaa sig i at tage mere for Pund Oksekød end som det af 4 dertil betrodde Mænd er bleven sat. De 4 Mænd skulde hver Fredag bese og sætte Pris paa alt Oksekød og Rokød her bliver slagtet og sælges skal. Samme (4 Mænd) skal og lade opsætte en rigtig Antegnelse som skal opslaaes paa Raadhusdøren (med Oplysning om), hvor og hvem der slagtet haver og hvor

1) Wuedt o: skuet, givet Paalæg om at rette Manglerne.

2) Gaarden var Ejerens eget Bosted, Boderne var de Huse, han lejede ud.

3) Loven foreskrev Dødsdommen.

4) Til Forstaaelse af denne Paragraf maa erindres, at Folk i de Tider gik tidligt i Seng — Kl. 7—8 om Aftenen var almindelig Sengetid om Vinteren — og stod tidligt op. Det gik da ikke an, at Folk tidlig om Aftenen tændte Ild paa deres aabne Ildsteder og lod det brænde uden Tilsyn hele Natten.

5) Der maa altsaa engang være opkommet en stor Brand i Byen som Følge af uforsigtig Skydning, men naar det er sket eller hvor meget der brændte, findes der ingen Steder nogen Oplysning om.

6) Forlovede o: har faaet Tilladelse, faaet Lov forud.

7) Al Handel i Landsbyerne var forbudt. Varerne skulde indkøres paa Torvet og sælges der. Selv i Byen var al Gadehandel udenfor Torvet forbudt. Halsjærnet, hvoraf der stod et paa hver Side af Torvet, dannede Grænsen for den tilladte Handel.

dyrt Kød^{et} sat er bleven. Hvo (af Slagterne) som ikke sælger til den Pris, som sat er, skal bøde 6 Mark til Kongen og Byen. Er de 4 Mænd forsømmelige skal de tiltales for Ulydighed.

Om Bagerne.

Bagerne skulde være forpligtet til altid og Ugen igennem (Brød at have) nemlig Hvedebrød, Rugsimler, Sigtebrød og Grovbrød, saa at fattige Folk og andre kan bekomme det for Penge, og skal Brødet være vel og ustraffelig baget af godt og umængt¹⁾ Korn og have sin Vægt efter Kgl. Mayst. Forordning. Og skal de 4 Mænd, som dertil er forordnet, med Kgl. Mayst. Byfoged eller hvem han dertil vil betro, en Gang om Ugen besøge Bagerens Huse og bese Brødet om alt som bemeldt er og haver sin Vægt og er ustraffelig, og derpaa levere en Antegnelse fra sig til Borgmestre og Raad om hos hvem og hvornaar Forseelse findes, at de (Overtræderne) derover kan tilbørlig blive straffet efter Kgl. Mayst. Naadigst Forordning. Dersom Bagerne findes forsømmelige, saa at der intet Brød findes fall²⁾ hos nogen af dennem nogen Dag udi Ugen, da skal enhver (af dem) bøde efter Kgl. Forordning

Om Bryggere.

Bryggere foreholdes og befales, at de, elter Aarstiden paa Kornet, brygger og sælger Øl til Fattigfolk og andre, saa og holder rigtig og retfærdig Maal, saafremt de ikke skulde tiltales og straffes, om nogen med Billighed haver at klage.

Om Herbergerne.

Herbergerne skulde, under Bøde 6 Mark til Kongen og 6 til Byen, straks hænge Brædt uden deres Døre saa at fremmede Folk kunde se og vide, hvor de kunde faa Logement og Herberge, og skulde samme Herbergere være forpligtet at laane fremmede Folk Hus(ly), naar dennem beder derom, dog saa at samme Fremmede haver god Besked og Beviser (paa), hvorfra de er kommen. Dersom saa sker, at Byens Tjener, forarsaget efter Øvrigheds Befaling, med nogen Fremmed kommer at laane Hus(ly) og Herbergeren sig derudi vægrer uden billig Grund, da haver han at tiltales og straffes som ulydig Borger.

Om Svin, Gedebukke og andet Kvæg.

Hvis nogen holder sine Svin, Gedebukke, og andet Kvæg her paa Byens Gader, paa Kirkegaarden eller paa Byens Volde, sine Naboer, Byen, Kirkegaarden eller Voldene til Skade og Fortræd, da skal Vægterne og Markvogterne sætte dennem (Kvæget) udi Foldet, og skal (Ejeren) give at hvert Stykke første Gang 8 Skilling, anden Gang skal det være forfaldent til de Fattige. Kommer samme Svin, Gedebukke, eller andet Kvæg til Skade, da (maa Ejeren) tage det for Hjemgæld. Dersom Vægterne herudi findes forsømmelige og ikke tvende Gange om Ugen driver (det løsgaaende Kvæg sammen) her i Byen saavel som paa Voldene, da skal de sættes udi Stokken³⁾ for samme deres Ulydighed.

Om Gæs og Ænder.

Ilgemaade de som holder Gæs og Ænder herudi Byens Grave og Siølf⁴⁾ eller udi nogen af Kornmarkerne. Dersom de (Gæs og Ænder) derover bliver slagen eller skudt, da skal de ligge paa deres eget Uværk og (Ejerne) beholde Skade for Hjemgæld, de som ejer samme Gæs og Ænder skal betale 6 Mark i Bøde til Kongen og Byen.

Om Hunde.

Kendes og stor Uskikkelighed af Borgere, som holder Hunde, hvilke løber løse herudi Byen, saa at fremmede Folk næppelig kan komme op eller neder af Gaderne for Hundenes Bjæffen og Anfald. Saafremt nogen Borgers Hund efter denne Dag findes paa Gaden, og de (Borgerne) ikke holder dennem udi Lænke i deres Gaarde, da skal de bøde til Kongen 6 Mark og til Byen 6 Mark.

Om Møddinger og Urenlighed.

Hvo som lægger sin Mødding og Skarn paa Gaderne sin Nabo til Fortræd og ikke fører det udi sin Gaard eller uden Byen, han skal bøde 6 Mark. Ilgemaade skal de, som befindes at lægge eller kaste noget Skarn ved Strandhammeren⁵⁾ eller lægge nogen Mødding forved Stranden, bøde 6 Mark

1) Umængt α : ublandet.

2) Fall α : til Salgs.

3) Stokken α : Halsjærnet paa Torvet. Gabestokken.

4) Siølf α : Bydam, hvorfra Byen ofte fik Vand til Brygning og Bagning.

5) Strandhammeren α : Broen, hvor Skibene lagde til for at losse og lade.

til Kongen og Byen. Byens Tjener med Vægterne skal hermed have flittigt Opsyn, og hvo der befindes saadant at gøre, skal det tilkendegives (advares) og skal de (Tjeneren og Vægterne) have 2 Mark af den, Brøsten findes hos.

Om Møddinger og Tømmer under Tagdryp.

Samme Bøde betales af den Borger, som udi sin Gaard ved sin Nabos Tagdryp og uden hans Vilje og Tilladelse opsætter Mødding, Skarn, Veed og andet op til hans (Naboens) Vægge og ikke flytter det bort fra samme Nabos Jord efter at have faaet Øvrighedens Bud derom.

Om Rustning.¹⁾

Borgerskabet skal holde deres Rustning færdig og vel vedlige eftersom enhver er taxeret for med hvad dertil hører af Krudt og Kugler, og skal med det møde straks de bliver tilsagt, under højeste Pine og Straf (for Udeblivelse).

Om Maal og Bismere.

Skal det være Borgerskabet strengelig foreholdt, at de sig efter Kgl. Mayst. Naade, Brev og Befaling retter, saa at de ikke med andet Maal udmaalor, naar Korn de sælger, end med de rette og (ind)brændte. (Som) Tønder (maa kun bruges de der) i det Aar 1625 rettede og (ind)brændte ere efter Kgl. Mayst Tønde med de tre Løver. Derhos ogsaa at Borgerskabet holder og maaler med retfærdige Skæpper og andet Maal, saavelsom med retfærdige Bismere, Skaalpund og Vægte. Befindes det anderledes, da skal de, som Kgl. Maysts. Brev ikke agte eller anse ville, tiltales (til Borgerskabets Fortabelse).

Om Folk udi Byens Arbejde.²⁾

Naar Fjerdingsmændene³⁾ af Byens Kæmner eller af Byens Tjenere tilsiges at skaffe Folk udi Byens Arbejde og de, som i saa Maade bliver tilsagt, ikke betimelig møder, da skal Kæmneren med Byens Tjener pante Fjerdingsmændene og Fjerdingsmændene (skal igen) pante dem, som i saa Maade findes forsømmelige, enhver for hver Gang 3 Mark for Ulydighed og samme Bøde halvt til Kongen og halvt til Byen.

Om at sætte Køb paa Fisk, Sild og andet.

Naar Rodemestrene⁴⁾ af Byens Tjener bliver tilsagt at møde ved Stranden for at sætte Køb paa Sild, Flsk og andet, skal de Roder, hvis Rodemestre ikke møder og sætter Køb, intet faa at nyde af det, der sættes Køb paa, men deres Part skal tilbageholdes til de Roder, hvis Rodemestre møder. Naar Købet er sluttet skal dennem (Skipperen eller Købmanden) straks skilles af med sin Vare og Rodemestrene tilhobe samle Betalingen og levere Købmanden den, og skal samme Gods af By-skriveren skrives udi Roderne (?) og han sin billige Løn derfor (have) af den, som samme Vare indfører, som tilforn udi forrige Tid sket er.

Om Raaben og Skrigen paa Gaden.

Hvo som med Bulder og Raaben udløber paa Gaden Nat eller Dag med deres Vaaben og udbyder og udæsker deres Medborger⁵⁾, med ubekvemme Ord og ikke vil lade sig tale til Rette, han skal straks sættes i Stokken eller i andet Fængsel og bøde 40 Mark, før han kommer derudaf igen. Er det en Haandværksvend eller anden gemen Person, som sligt gør, da tages han og sættes udi Stokken paa Vand og Brød paa nogle Dages Tid.

Om Klæder at toe.

Ingen skal efter denne Dag fordriste sig til at toe nogle urene og skidne Klæder udi nogen

1) Byen var paalignet at stille et vist Antal fuldtudrustede Borgersoldater til Deltagelse i Fæstningens Forsvar, og Borgmestre og Raad og de 24 Mænd havde fordelt denne Byrde mellem Borgerne; hver af de Mødepligtige skulde medbringe Vaaben og en vis Del Ammunition.

2) Borgerne blev tilsagt at udføre Arbejdet ved Volde, Broer, de offentlige Bygninger m. m.; det betegnedes som Byens Arbejde.

3) 4 af de 24 Mænd, en i hver Fjerdings eller Bydel.

4) Taxerborgerne, hvoraf der var to i hver Fjerdings, havde hver sin Rode at paaligne og opkræve Skat i; de betegnedes undertiden Rodemestre.

5) Naar Rusen eller Galskaben tog Overhaand skete det ofte, at en Mand greb sine Vaaben og under høje Raab og Trusler løb hen til en Uvens Hus og med Skælds- og Haansord bød ham komme ud for at slaas; efterkom den paagældende Udfordringen endte det ofte med et Drab.

af de nye og friske Grave eller ved nogen Brønd eller Siølf, som man brygger af eller henter Vand af til at lave Mad med, som her tit sket er, men skal holde sig til de forordnede Tvættesteder under Bøder 6 Mark til Kongen og 6 til Byen. Og skal Byens Tjener hermed have flittigt Opsyn og for sin Umage 1 Mark. Dersom han ser gennem Fingre med nogen, da skal han straffes derfor som det sig bør.

Om Mænd til Tinge at opkræve paa Jord i Markerne.

Skal ikke nogen Borger under Strid om Jorden i Nørremark understaa sig at lade opkræve 8 Mænd¹⁾ men skal selv uden nogen Trætte indbyde (til Møde) med Borgmestre og Raad og de Mænd, de er i Skift med. Dersom de (Stridende) udi deres (Raadets) Nærværelse ej udi Venlighed kan forenes og fordrages, da skal de søge Rettens Vej.

Om Købebreve og andre Breve at skrive.

Hvis Borgerne skal have skrevet Breve²⁾ paa Ejendom, Pant eller andet, da skal de besøge Byskriveren her sammesteds og for billig Betaling (be)nytte ham, der udi saa Maade af Øvrigheden er betroet.

Om at stævne og kalde.

Ligeledes skal ingen anden end Byens Tjenere kalde eller Varsel³⁾ give til Byens Borgere og Indvaanere eller Stævning forkynde. Dersom samme Tjenere derudi findes forsømmelige, da skal de straffes og stande til Rette; men findes de Godtfolk (der skal stævnes) uden (for) Byen, da stande (det) dennem (Borgerne) frit for efter deres egen Vilje, at stævne og lade kalde ved hvem dennem lyst.

Om dennem som ikke møder til lovlig Stævning.

Naar nogen til Raadhuset bliver lovlig opciteret⁴⁾ og ikke møder at svare for sig, bøder han første Gang 3 Mark, anden Gang 6 Mark, tredje Gang mister han sit Borgerskab og agtes for Kongens Ulydige, saafremt han ikke giver lovligt Forfald og Undskyldning.

Om Byens Kæmners Bestilling.

Byens Kæmner skulde være forpligtet at tage flittigt Vare paa Byens Bestillinger at udrette, naar og saa tit dennem af Øvrigheden beskikkes, saafremt de ikke det gøre, skulde de tiltales og staa til Rette for hvad Skade og Forsømmelighed, dennem tilegnes han, og straffes for Ulydighed.

Om Fjerdingsmændene at tilsige Borgerakabet.

Ligeledes skulde Fjerdingsmændene, saa tit de derom ved Byens Tjener efter Øvrigheds Befaling tilsiges, uden al Forsømmelighed tilsige Borgerne at møde. Saa tit deres Forsømmelighed findes, skal de bøde 6 Mark.

Om Kæmnerens Tilsyn med Kvæg paa Volden.

Kæmneren skal være forpligtet at have flittigt Tilsyn med at Svin og andet Kvæg holdes fra de nye saavel som de gamle Volde, og de skal holde Vægterne til, at samme Kvæg bliver indsat i Føldet.⁵⁾ Dersom Kæmneren herudi bliver forsømmelig og der gøres Skade, skal han den første Gang bøde 10 Mark, anden Gang dobbelt og tredje Gang som en Ulydig agtes og kaldes.

Om Kornkøb udenfor Halsjærnet.

Hvo som køber Korn eller nogen anden Vare om Lørdagen eller nogen anden Dag om Ugen udenfor Halsjærnet skal bøde 40 Mark til Kongen og Byen.

Om Skovhugs⁶⁾.

Hvo som befindes at hugge eller lade hugge Skov eller Tjørne eller andet Underskov i Krattet

¹⁾ De 8 Mænd blev »opkrævet» eller udmeldt til at afgøre Stridigheder om Markskel. Men Paragrafen her bestemmer, at der forinden skal forsøges Mægling ved at indanke Sagen for Borgmestre og Raad, og først hvis det mislykkes, skal man søge Rettens Vej og lade Raadet foretage den eventuelle »Opkrævning af 8 Mænd».

²⁾ Breve or Pantebreve, Skøder etc.

³⁾ Kalde eller give Varsel til at møde paa Raadhuset for at høre Oplæsning af Kongebreve, Domme og lignende eller for at møde til Byens Arbejde.

⁴⁾ Opciteret = indklaget. indstævnet.

⁵⁾ At indsætte Dyrene i Føldet var det samme som at optage dem. Ejereren maatte bøde for at faa dem igen.

eller Svinglen¹⁾, uden at det bruges til Byens Behov og sker med Øvrigheds Tilladelse, han skal bøde for hver Sinde 6 Mark til Kongen og 6 Mark til Byen. Dersom nogen befindes at flaa Bark af Træerne, da skal de straffes efter Loven. Skovfogden skal dermed have flittigt Tilsyn uden al Forsømmelighed; han skal sættes i Stokken, om han det forsømmer.

Om Gærderne at nedtræde.

Dersom det befindes, at nogen overstiger og nedetræder nogen Mands Gærder enten udi Fjerdingshaugerne eller udi andre Hauger inden eller udenfor Byen og de derom kan overbevises, skal de herfor bøde 6 Mark til Kongen og 6 til Byen og desforuden at stande til Rette om de gør nogen anden Skade.

De som stjæler af Haugerne.

Dersom nogen befindes om Nattetide at indstige i nogen Mands Hauge og der udstjæler Frugt eller andet og han derom kan overbevises, skal han bøde derfor som for andet Tyveri.

Om overflødig Drikken.

Iligemaade forbydes det alle herudi Byen, som holder aaben Kælders, at lade nogen sidde og drikke derudi til Overflod om Nattetider, længere end til der er ringet paa Vagt, paa det Uskikkelighed og Slagsmaal ikke deraf skal forårsages; under Bøde og Straf om nogen sligt paaklager.

Om Brudefolkenes Kirkegang.

Eftersom der af menige Borgerskab herudi Byen er ført Klage over Brudefolkenes Kirkegang, da skal Brudgommen først gaa til Kirke; dersom nogen det forhaler og ikke fremkommer udi retts Tide²⁾, da skal deres Vielse ske efter Prædikenen, paa det at Gudstjenesten imod Kgl. Maj. Naadige Forordning ikke skal blive opholdt. Det samme skal og holdes med Børn at lade døbe, saa og med Kvinder at lede i Kirke³⁾. Og foreholdes alt Borgerskabet, at de retter dennem efter Kgl. Mayst. Naadige Forordning.

Hvo som besværer sig over sin Skattetaxering.

Formener nogen sig for højt udi sin Skat at blive taxeret, da skal han med Maner angive hvo som kan inkvirerer⁴⁾ om samme Borger haver rigtig Tilgang til sin Klage eller ikke; derefter bør han forhjælpes⁵⁾ saavidt muligt er.

Om Stenbro paa Gader og Stræder at holde vedlige.

Alle Gader og Stræder skal enhver Borger med Stenbro holde vel vedlige saa vidt dennes Fortoug⁶⁾ strækker, hvormed Kongens Foged skal have Indseende. Befindes der nogen Brøst eller Mangel, da skal han dennem (paagældende Borgere) det straks tilkendegive. Retter Borgerne ikke for sig inden 8de Dagen derefter, om det er paa de Tider af Aaret, da det kan rettes, bøder de første Gang 3 Mark til Kongen og 3 Mark til Byen, anden Gang efter lovlig Advarsel 6 Mark til Kongen og 6 Mark til Byen. Sker det tiere regnes han for modvillig og opsætsig mod Kongen.

Om Strandhammer, Broer i Marken og andet.

Hvo som findes forsømmelig og ikke vil udlægge deres Andel, som dennem med Rette kan tilkomme at udlægge, naar noget paa Byens Vegne skal forfærdiges, være sig til Byens Strandhammer, Byens Broer udi Markerne og andet, som paa Byens Vegne nødvendig skal forfærdiges, skal derfor bøde for Ulydighed 3 Mark Kongen og 3 Mark Byen.

Om Brønde paa Gaderne at holde rene.

Hvo som ikke vil udlægge sin Andel til Byens Brønde, som staar paa Gaderne, naar de skal forfærdiges efter den Taxering, som de 8 Mænd derpaa har gjort om hvor mange Gaarde og Bøder,

1) Det er bemærkelsesværdigt, at Svinglen allerede 1650 betegnedes ved sit nuværende Navn og nævntes som Byens Ejendom.

2) Vielser fandt Sted før Gudstjenesten og naar Brudefolkene kom for sent. maatte hele Menigheden vente.

3) efter Barsel.

4) bevidne.

5) have Nedsættelse i Skatten.

6) Fortouget var Husets Længde og det halve af Gadens Bredder. Fortoug i Nutidens Begreb kendtes ikke.

der er lagt til, hver Brønd, dennem vedlige at holde — både den derfor, som Ejendommen tilhører, 6 Mark til Kongen og 6 Mark til Byen; desforuden skal han udlægge hans Andel lige med andre hans Medborgere, anseendes (det er) Byen stor Magt paaliggende, at de (Brøndene) vedligeholdes baade for Ildsvaade og anden Byens Nytte og Gavn.

De som ikke inøder, naar Kongelige Breve skal læses eller andet paa Kgl. Mayst Vegne skal forrettes.

Hvilke af Borgerskabet som ikke vil møde, naar Kgl. Mayst. Breve skal forkyndes eller og noget andet paa Kongl. Mayst. og Byens Vegne skal forrettes, efter at de ved Byens Tjener eller andre ere lovlige tilsagt og ikke ere udi lovlige Forfald, skal pantes for Ulydighed paa deres 3 Mark.

Om Værger og Værgemaal.

Elterdi og ellersom det befindes, at en Part Borgere herudi Byen opætter dem mod Borgmestre og Raad og efter deres Paabud og Anordning ikke ville sig paatage at være Værger og Formyndere for umyndige Børn, men gribe til Lov og Protest mod dennem (Borgmestre og Raad), hvorover de Umyndige kan undertiden have Skade. Da Saafremt nogen af Borgerne befindes heretter med saadan Modvillighed at opsætte sig, skal de derfor have forbrudt deres Borgerskab og videre stande til Rette, med mindre de ere med andre Værgemaal saaledes besværet, at de det ikke bør paalægges.

Om ulovlig Ind- eller Udslibning gennem Palisaderne eller om nogen Palisaderne bortstjæler saa og om Ind- eller Udslibning udenfor den nye Bom.

Hvem af Borgerskabet eller Fremmede, som befindes at ud- eller indskibe nogen Vare, det være sig hvad som være kan, udenfor den nye Bom¹⁾, eller og gøre Forsøg paa gennem Palisaderne at ud- eller indføre Varer, han skal både derfor som for andet uformeldt²⁾ til Kongen og til Byen og skal, om de ere inden Byen bosatte, betragtes som Kgl. Mayst. utro og ulydige Undersaatter; ere de Fremmede, da straffes de paa deres Skib og Gods, som skal være forfalden, Halvparten til Kongen og Halvparten til Byen. Om nogen opbryder eller bortstjæler Palisaderne, som med stor Bekostning ved Strandsiderne ere nedslagne til Byens Defension³⁾, han skal straffes derfor som for andet Tyveri.

Om Mænd paa Skifte at udmelde.

Naar Borgmestre og Raad paa noget Skifte(bo) udmelder 4 eller 8 uvillige Dannemænd til at sætte og taxere, hvad Gods og Formue som findes efter den Afdøde, det være sig Huse og Gaarde, Løsøre og andet, da skal det være lige saa kraftigt⁴⁾ som de (4 eller 8 Mænd) til Ting vare optaget og skal de straks paa Stedet gøre deres Afsigt for Borgmestre og Raad med Ed og oprakte Fingre bekræftet, og skal de det (Taxeringen) gøre med Anseende paa, at saadant Skifte for umyndige Børn ikke taale langt Ophold.

Anlångendes Købmandsvarer som ved Stranden indkommer.

Naar nogen for Byen indkommer med Flisk, Sild eller andre Købmandsvarer, han vil sælge, da skal han straks gaa til Kgl. Mayst. Tolder og ansige hvad han haver indført og siden give Borgmestre det til Kende, førend de sælger noget af deres Last, paa det at menige Borgerskab kan faa det at vide, saa de (fremmede) ikke til en eller to Personer sælger (alt) det, som menige Borgerskab haver fornødent. Findes nogen herimod at gøre, bøder han til Kongen og Byen 40 Mark.

Disse Vedtægter dannede Rammen om Byens daglige Liv for halvtredie Hundred Aar siden; men det gaar ikke an at tage dem alt for bogstaveligt i alle Enkeltheder eller tro, at det altid gik efter Vedtægtens Paabud og Straffedom. Navnlig de Paragrafer, der vedrørte Renligheden, stod mere som et Udtryk for Øvrighedens Ønsker end som en Rettesnor for Borgerne. Gaderne flød med Gødning og Skarn trods alle Forbud og Bø-

¹⁾ Den nye Bom, som Christian IV havde ladet anbringe tværs over Havnen og som dels i Krigstid skulde stoppe fjendtlige Brandere (se Belejrningen), dels i Fredstid danne et Lukke for Havnen, saa ingen Skibe uden Toldvæsnets Viden kunde allippe ind eller ud af Havnen.

²⁾ uformeldte Varer 3: indsmuglede Varer.

³⁾ Forsvar.

⁴⁾ lovligt.

detrusler, Hundene jog lige lystige og vilde omkring, og hvad Kreaturerne angaar, da var Gaderne i al Fald for Svinene et Eldorado, som der den Gang skulde andet og mere end en Lovparagraf til at forjage dem fra. Men selv bortset herfra bliver der tilbage i de gamle Vedtægter et rigt Materiale til Belysning af Næringsliv og Borgerliv og folkelig Tænkemaade i de Dage, og den gamle Vedtægt er derfor et Aktstykke af stor kulturhistorisk Interesse.

Som det fremgaar af Vedtægten skulde Kæmneren, Vægterne og Byens Tjenere paase, at dens Bestemmelser overholdtes. Bytjeneren eller Raadstuetjeneren var fast ansat og lønnet; det var hans Pligt dels at gaa Bud for Øvrigheden, dels at være Politi om Dagen og holde Øje med, at alt gik som det burde. Vægtertjenesten var derimod oprindelig et ulønnet og tvungent Ombud mellem Borgerne. Fra Solnedgang til Solopgang skulde Vægterne vaage over Byen, holde Udsigt fra Kirketaarnet, holde Vagt paa Raadhuset og patrouillere i Gaderne. Vægtertjenesten var ilde set blandt Borgerne; ingen gik til den med Lyst, og den var forøvrigt heller ikke ganske ufarlig. Thi naar fulde Folk fra By eller Land løb grassat i Gaderne, gik det ofte ud over Liv og Lemmer hos Vægterne, selv om de rykkede frem i talstærk Flok. Da Nakskov efter Anlæget af Christian IVs Fæstning fik fast Garnison, blev Borgerne fri for den forhadte Vægtertjeneste, og der ansattes fastlønnede Vægttere, vistnok 4, der gik deres Runde og raabte Tiden ved hver fulde Time. Byfogden var Vægternes Chef og under ham sorterede ogsaa Bytjeneren og Slutteren. Den sidstnævntes Bestilling var ikke videre anset og betegnedes ofte ved Høansordet „Tyvetrækker“. Endnu saa sent som i 1722 gav denne Foragt for Slutteren sig et drastisk Udslag. En Sømand var død og hans Lig skulde bæres bort af Kammeraterne. Men da Ligbaaren blev bragt til Sørgehuset af Slutteren, erklærede Sømændene, at den vilde de ikke bruge; en ærlig Sømand skulde ikke bæres til Graven paa en Baare, som „Tyvetrækkeren“ var kommet med. Da de ingen anden Baare kunde faa udleveret, bar de næste Dag selv Kisten til Graven i et Reb. Øvrigheden, der var underrettet om, hvad der vilde ske, havde slaet 3 Pæle fast midt i Graven for at hindre Kisten i at komme ned; men Sømændene rammede Pælene Jælt til Bunds og sænkede Kisten. Sognepræsten Hr. Ursin havde erklæret, at han ikke vilde foretage Jordpaakastelsen, og Kapellanen Hr. Borreby, der selv var med i det mærkelige Ligfølge, turde ikke; Søfolkene forrettede saa selv Jordpaakastelsen. Der blev indledet en retslig Undersøgelse, men den løb ud i Sandet, nærmest fordi Kapellanen overfor Retten erklærede, at han intet havde set og ikke kendte nogen af Personerne.

I denne Forbindelse kan anføres et Par Tildragelser, hvori Nakskovitterne optraadte som Forsvarere og Befriere af Folk, der var hjemfaldet til Slutterens Varetægt; men i begge Tilfælde drejer det sig ganske vist om fremmede Retsmyndigheders Indtrængen paa Nakskov Grund. I 1725 tjente i Nakskov en Karl, som 7 Aar i Forvejen var flygtet fra Stensgaard paa Langeland for at unddrage sig Militærtjenesten. Ejeren af Stensgaard,

som hed Stensen, og som i sin Tid havde faaet Dom over Karlen, erfarede, at han opholdt sig i Nakskov. Han sendte Folk over efter ham og medgav dem Brev til Byfogden samt Udskrift af den før nævnte Dom. I Henhold til denne forlangte Stensen Karlen udleveret, hvilket ogsaa skete, men ganske vist kun til liden Glæde for Stensen og hans Folk. I sin senere indsendte Klage fremstiller han de efterfølgende Begivenheder saaledes:

„Da mine Folk kom ned med Karlen til Sten broen for at rejse bort igen fra Vandet, gav Karlen ikkun et Raab, hvorpaa der straks fra de næste Huse ved Stranden udbrang over 50 Gaards- og nogle Stibskarle, alle med Vrhjæler, Sten og Knibe forsynede, hvormed de straks overfaldt mine Folk, saak at Karlen bortom, derefter angreb de en af mine Karle, hvilken de pryglede, traadte paa hannem ja in summa han blev saa tyrantisk medhandlet, blodig og blaa slagen, at man neppe tror, han vil beholde Livet, da han siden derefter har ligget i Sengen og spyttet Blod. Min Tjener havde det ikke gaaet bedre, derom han ikke i Lide havde taget Flugten; thi de forfulgte og kaste Sten efter ham ind i Byfogdens Hus. Derefter haver dette Komplot den ganske Nat og nogle Dage patruljeret efter mine Folk; thi de havde foresat sig, at de vilde drubte dem i Stranden, hvilket dog fejlede, saasom de endelig to Dage derefter, saa godt som hemmelig maatte fly, og kom da endelig bort fra det mordiske Folk, for hvilket jeg neppe tror, at enten Dyrighed, Lov eller Ret vorder anset“. Stensen fortætter med en Paastand, om at Byfogdens egen Karl „begyndte først og endte sidst, ja var den allerflemmeste og anførte de andre“. Stuttelig forlanger han den bortrømte Karl „stragen her paa Stensgaard at lade levere“ samt „fuldkommen og tilstrækkelig Entskættelse over de Stibblæ“.

Stiftamtmanden, til hvem Klagen indsendtes, sendte den til Magistraten med en Paategning om, at dersom Sagen forholdt sig som af Stensen fremstillet, „bør slig Medfart tilrettesættes“, men da der ingen Beviser foreligger skal Magistraten og Byfogden undersøge Sagen og derefter meddele Stiftamtmanden Resultatet. Saa vidt man kan skønne kom der ikke mere ud af den Sag.

Omkring 1750 boede paa Torvet i Nakskov en Smed, der gik under Navnet „Judas“ om Oprindelsen til dette afskyelige Øgenavn beretter Friis i sin Udgave af Rhodes Samlinger:

„Hos samme Smed arbejdede i flere Aar en Svend, som opførte sig meget vel og blev besaaftag afholdt af alle. Pludselig sk imidlertid Mesteren noget imod ham, og da Svenden ved sin Ankomst havde betroet Mesteren, at han hemmelig var flygtet fra Rudløbing, hvor han var bleven dømt som Thy, meldte Mesteren til Rudløbing, at han var hos ham, hvorpaa to af Justitsens Haandlangere kom til Nakskov for at afhente ham. De fik ham udleveret og drog igen af Sted med ham til Aars, hvor de overnattede i Færgegaard. Imidlertid havde Svendens Skæbne vakt almindelig Medynk og flere Indvaanere af Byen, hvoriblandt endog Arretsforsvareren selv, rottede sig sammen for at befri Fangen. Dette skete lykkeligt og Svenden forsvinder med det samme af Historien; men hans medlidende Redningsmænd gik det i den Grad lide, at Arretsforsvareren endog som nogle Aar i Luthuset. Ingen blide efter dette Udsald mere omgaa „Judas“, eller give ham en eneste Skilling af fortjene. Nogle siger, han fortrak af Byen, andre at han bøde i den yderste Nød. Maaft har begge Parter Ilge Ret“.

Bøddel og Rakker,

Foruden Vægtene, Bytjener og Slutter var der endnu et Par af Øvrighedens Tjenere, der sorterede direkte under Byfogden, det var Bøddlen og hans Medhjælper Rakkeren.

Christian II bestemte i sin verdslige Lov, at hver Købstad skulde have sin Bøddel og Rakker, og Nakskov fik ogsaa sin. Bøddleembedet var slet ingen magelig Bestilling i de Dage, ikke alene var der Mængder af Dødsdomme at eksekvere fordi mange forholdsvis

mindre Forseelser straffedes med Døden, men der var desuden nok at gøre med at brændemærke Tyve eller skære Ørene af dem, med at hugge de 3 Fingre af Menedere, lægge mistænkte, som ikke vilde eller kunde bekendte, paa Pinebænken, „stryge Folk til Kagen“ piske Skøger ud af Byen, prygle de Vanvittige, nedskære eller opfiske og begrave Selvmordere osv. osv. Men desuden paahvilede det Bødlen og hans Medhjælper at gøre Jagt og Blodbad paa Gadens Hunde — naar de truede med at tyrannisere hele Byen — bortslæbe og begrave Aadsler, samt bortfjerne Renovationen i al Fald fra de offentlige Bygninger. Alle disse Arbejder var „uærlige“, den der befattede sig med dem var afskyet og foragtet af alle og en i social Henseende pestbefængt Mand, som ingen vilde eller kunde have noget med at gøre; thi den, der holdt til med Bøddel eller Rakker eller blot rørte ved det, som var deres Værk, blev „uærlig“ og var med det samme puffet ud af ordentlige Menneskers Kreds. Denne Afsky for det „uærlige“ prægede hele Samfundsopfattelsen og gav, som vi senere skal se, ofte stærke Udslag.

I tidligste Tid havde Nakskov lige som de fleste andre Købstæder sit Rettersted udenfor Byen, men da Fæstningen blev anlagt, flyttedes Retterstedet ind paa Torvet. Frederik II befalede, at der paa Torvet i hver By skulde rejses en Galge, og paa Resens Tegning af Nakskov ser man ogsaa Galgen med en dinglende Forbryderkrop midt paa Torvet. Galgen var kun for gemene Tyve og Røvere, Borgerfolk og andre Standspersoner blev altid rettet med Sværd, og Skafottet blev i slige Tilfælde opsat paa Torvegaden d. v. s. paa Kørebanen langs Torvets søndre Side. Paa Resens Kort ser man endvidere Halsjernene og „Kagen“ angivet. „Kagen“ havde sin Plads lige udfør Raadhuset; den bestod af en ottekantet Stenmur, dækket med et Blytag, der paa Toppen bar Figuren af en Rakker med Strømperne slaskende om Hælene og med et Ris i Haanden løftet til Slag. I hver af Murens otte Hjørner var fastgjort nogle svære Ringe, hvortil Ofret, der skulde kagstryges, blev bundet, hans eller hendes Ryg og Bag blev derefter blottet, og Bødlen tog saa fat og piskede dem til Huden overalt hang i Laser. Derfor anvendtes undertiden i Dommene ogsaa Udtrykket at „miste Huden“ i Stedet for at „stryges til Kagen“.

Da Dødsdommene var saa hyppige, gjorde de ikke stærkere Indtryk og gav sig derfor ikke heller Udslag i Skribenternes Optegnelser eller andre Dokumenter. Helt undtagelsesvis finder man mellem Kongebrevene et, der omhandler en Forbryders Straf. Det er Tilfældet med et Brev af 7. December 1591 fra Formynderregeringen til Lensmanden Christoffer Rosengaard med Befaling om, at „den falske Møntmester i Nakskov, som en Tid lang er omgaaedes med Falskmøntneri paa Lolland, Langeland og Fyen“ skal henrettes, men skal Lensmanden først „alvorlig lade hans Bekendelse forhøre“.

I „Perlestikkerbogen“ nævnes nogle Heksebrændinger og man faar i faa Ord lidt Oplysning om en større Hekseproces, der førtes i Nakskov i Aarene 1572—73. Det begyndte med at Johanne Mogensdatter kaldet Fracten blev anklaget for Hekseri. Hun svor i det første Forhør „ved sin Himmeriges Pagt, at hun vidste ikke nogen Trolddoms-

Handel med nogen Kvinde i al Nakskov By"; men da Bødlen senere fik hende paa „Pinebænken „tilstod“ hun, thi „da udlagde hun disse efterskrevne Kvinder: Anne Mussis, Anne Bruns, Marine Olufs, Karine Bondens, Kirstine Guldsmeds, Marine Knuths, Mette Reffs, Marine Berthels, Kirstine Knuths, Kirstine Povels“. Det var lige en halv Snes, men der er næppe Tvivl om, at havde man pint den Ulykkelige endnu mere, kunde man have faaet hende til at angive baade en hel og flere Snese. Nu lod man sig nøje med dette Resultat. Johanne Mogensdatter dømtes som Heks og blev den 15. September 1572 brændt paa Nakskov Torv i hele Byens Overværelse. Skolemesteren og Børnene stod efter hin Tids barbariske Skik nærmest ved Retterstedet for at Straffen kunde gøre desto større Indtryk paa Barnesindet og virke til Skræk og Advarsel. Da man havde faaet stakkels Johanne brændt, tog man fat paa de øvrige. Men enten er de ikke bleven pint tilstrækkeligt eller ogsaa har de haft for gode Fortalere og Vidner; thi Resultatet blev, at de 8 slap derfra med Livet, og kun 2 af dem blev dømt som Hekse nemlig Anne Mussis og og Marine Berthels; de blev den 9. Februar 1573 brændte paa Nakskov Torv med samme „Højtidelighed“ som Johanne Mogensdatter.

Perlestikkerbogens meget knappe men meget talende Optegnelser om Hekseprocesserne skyldes Provst Jost Povlsen, der var Sognepræst i Nakskov fra 1572 til 1590, Bogens øvrige Optegnelser omfatter Aarene 1618 til 1629 og det ses, at der i disse Aar kun er foretaget 3 Henrettelser. De to af dem var Kvinder, som havde født i Dølgmaal og aflivet deres Børn; de har begge kun Interesse som Eksempler paa den hurtige Retsfølgning, der var Reglen i de Tider. Den ene af de ulykkelige Kvinder var en Tjenestepige, der hed Maren Jørgensdatter. Natten mellem den 21. og 22. August 1620 fødte hun et Barn i sit Kammer og dræbte det straks. Forbrydelsen blev i „samme Stund aabenbaret“, hvorefter hun øjeblikkelig blev lænket, eller som det udtrykkes: Der „blev sat en Bolt paa hende i Sengen“. „Hun udlagde“ hedder det videre „en ved Navn Hans Pedersen paa Kierstrup paa Taasinge“. Forbrydelsen blev som nævnt opdaget den 22. August. Maren blev dømt til at rettes med Sværd og den 7. September 1620, altsaa 16. Dagen efter at Forbrydelsen var begaaet, faldt hendes Hoved paa Nakskov Torv. Den anden Barnemorderske hed ligeledes Maren og „var Søster til Oluf Koks Hustru“, hun fødte sit Barn paa Volden ved „Runddelen“ og kastede det i Fæstningsgraven, hvor det blev fundet den 17. Marts 1623 og derefter begravet i „Omgangene“ paa Kirkegaarden. Mistanken faldt ikke straks paa Maren, men derimod paa et andet Fruentimmer ved Navn Gunder, der tjente i Byfogden Jens Udsens Hus. Hendes Forsikringer var der ingen, som troede, først da hun efter mange Dages Arrest fødte et dødfødt Barn, blev man klar over Fejltagelsen, men da havde Forskrækkelsen allerede taget saa stærkt paa Gunder, at hun døde faa Dage efter. Maren blev derefter mistænkt, hun tilstod og blev 14 Dage efter henrettet paa Torvet. Den sidste af de 3 nævnte Henrettelser fandt Sted 1625, men Perlestikkerbogen oplyser intet om den Forbrydelse, der medførte Dødsdommen, og Ande-

sen Perlestikker er selv i Tvivl om dens Retfærdighed; hans korte Notits lyder saaledes: „Den 18. August 1625 blev Stephan Kræmmer afhugget (henrettet) paa Torvegaden; men Gud ved med hvad Ret.“

Denne hurtige Retsforfølgning havde selvfølgelig sine store Mangler, og de traadte skarpt frem, da man senere naaede saa vidt, at alle Dødsdomme skulde indankes for Højesteret. I 1705 havde saaledes Borgmester, Raadmænd og Byfoged i Nakskov dømt Johanne Christoffersdatter og Jørgen Pedersen Væver til Døden, fordi Johanne havde født et af dem avlet Barn i Dølgemaal, hvorefter de „hjemmelig havde begravet det paa Kloster-Kirkegaarden“. Da Sagen kom for Højesteret, viste det sig, at den var meget slet undersøgt, og Højesteret lod derfor Kancelliet i en Skrivelse af 5. December 1705 reprimandere Øvrigheden i Nakskov og paatale, at der i Sagen „fremligger ikke saa nøjagtig Forklaring eller omstændelig Bevis om samme begangne Misgerning, som uomgængelig behøves i en Sag, som angaar Folks Liv“. Det arresterede Par, der var sendt til København under deres Sags Behandling for Højesteret, blev derfor tilbagesendt til Nakskov og det paalagdes Øvrigheden at konfrontere dem med Berneliget, skaffe Oplysning om det var et Pigebarn eller Drengbarn, om det var fuldbaarent, om det var begravet i „en Klud eller et Skrin“ samt lade Jordemødrene afgive deres Skøn. Retten i Nakskov havde med andre Ord indskrænket sig til at slaa en Klo i Forbryderparret og hurtigst muligt dømme det fra Livet

Ikke stort bedre bevendt var det med en Sag fra 1687, hvorl. Nakskov-Øvrigheden havde dømt Smed Clemend Rasmussen og hans Hustru til at „miste Huden“. Et Par Soldater havde stjaalet nogle Varer og solgt dem til Smeden og hans Kone, og skønt de forsikrede, at de ikke havde vidst Besked med, at Varerne var stjaalne, dømte Retten dem uden videre som Hælere. De anraabte saa Kongen om Naade, og da alle de derefter indhentede Vidnesbyrd gik ud paa, at Clemend Rasmussen og hans Kone havde skikket sig vel, saa ingen havde haft noget ondt at sige dem paa, resolverede Regeringen i et af Christian V underskrevet Brev, at de ingen Straf skulde lide og at Dommen „i ingen Maade skulde komme dem til Skade paa Ære, gode Navn og Rygte“. De blev med andre Ord pure frifundne, takket være deres Ide med at anraabe Kongen om Naade. Men alle mere eller mindre uskyldig dømte eller for haardt dømte, fandt jo i deres Fortvivelse næppe paa at prøve denne Udvej*)

Bødlen havde ligefrem en fast Priskurant, der var vedtaget mellem ham og Raadet; den findes endnu i Nakskovs Arkiv og ser saaledes ud:

*) Der mangler heller ikke Eksempler paa, at Øvrigheden overfor Borgerne har afgjort en Sag uden megen Snak eller alt for ømme Retfærdighedsskrupler. 1532 klagede saaledes Nakskov-Borgeren Peder Olufsen til Kongen over, at Borgmestre og Raad havde taget noget Jord fra ham tilligemed det Dokument, der beviste hans Ret til Jorden. I et Brev af 1. April 1532 befalede Frederik I derfor Borgmestre og Raad at tilbagelevere Jorden og Dokumentet til Per Olufsen, og hvis de havde noget at klage over ham, tiltale ham efter Loven, saa han ikke mere behøvede at beklage sig for Kongen.

For et Hoved med Svieto at afbugge	10	Skjødaler
For et Hoved med en Økse at afbugge	8	"
For en Haand eller Finger at afbugge	4	"
Et Hoved og en Haand at lætte paa Stejle, for hver 2 Rd. er	4	"
For een at hænge	10	"
For en Igen af Galgen at nedtage	4	"
For en Krop at lægge paa Stejle og Hjul og Vælen at nedgrave og sætte	7	"
For een at slaa Arme og Ben i Stykker paa og lægge paa Stejle	14	"
For en Krop at nedgrave i Jorden	3	"
For en død Krop at udføre af Bhen	2	"
For een at bærte og lægge paa Stejle	12	"
For hvert Kneb med gløende Længer	2	"
For et Brændemærke	4	"
For Skakthugning	5	"
For at bise af Bhen	7	"
For at bise af Bhen eller Herredet	4	"
For at brænde en Krop	10	"
For at brænde Pasquiller*) eller andet bestige	8	"
For at slaa Ravn paa Galgen	2	"

Efter Enevoldsmagtens Indførelse blev Bødlernes Antal betydeligt indskrænket, idet der til hver Bøddel henlagdes et eller flere Amter. De fleste Byer maatte derfor nøjes med en Rakker, og dette gjaldt ogsaa Nakskov, eftersom Bødlen i Nykøbing fik hele Stiftet lagt under sig. Hans Løn blev fastsat dels gennem den særlige Betaling for de udførte „Forretninger“, dels gennem en fast Afgift, der for Nakskovs Vedkommende androg 2 Skilling dansk af hvert Hus. End længe Fæstningsgarnisonen med dens mange raa Elementer laa i Byen, havde Bødlen meget at gøre i Nakskov og følgelig ogsaa meget at fortjene, og de to Skillings Afgift pr. Hus blev derfor ikke præsteret; men da Fæstningen var nedlagt og Garnisonen bortsendt, blev det forholdsvis skralt med „Forretningerne“, og Bødlen indgav derfor Klage til Stiftsbefalingsmanden over, at Nakskov ikke vilde give ham de 2 Skilling dansk af hvert Hus, der tilkom ham som Mestermann for Lolland-Falster. Medens der laa Garnison havde, skriver han, Byen været fri for denne Afgift, „men da havde jeg rundelig at fortjene derved“, hvorimod der var „liden eller ingen Fortjeneste“ efter at Soldaterne var komne bort. Selvfølgelig fik Mestermannen herefter, hvad der tilkom ham. Baden nævner 1796 „Mestermannens Hus“ mellem de offentlige Bygninger, hvilket jo kunde tyde paa, at Stifts-Bødlen undertiden har haft Domicil i Nakskov.

Da Bødlen var flyttet fra Byen, gik som nævnt alle de „lavere“ Grene af hans Beskæftigelse over til Rakkeren; han skulde bortslæbe og nedgrave Aadsler, bortføre Renovationen osv.; da hans Arbejde for det meste besørgeades om Natten, fik han Navnet Natmanden. Selvfølgelig blev Stillingen kun søgt af Samfundets Udskud, og det er da ikke at undres over, at Natmanden undertiden kom paa Kant med Loven. Det var 1747 Til-

*) Pasquiller = Smædeskrifter og kætteriske Skrifter, der efter lovlig Dom blev offentlig brændt paa Torvet.

fældet med Natmand Hans Olsen endog i saa høj Grad, at han ved Højesteretsdom af 24. November 1747, blev dømt til at henrettes med Sværd. Der er ikke efterladt nogen Oplysninger om, hvilken Forbrydelse han havde begaaet; men derimod indeholder Nakskov Byarkiv et interessant Dokument med Omtale af Hovedpunkterne i en Affære, som Henrettelsen affødte.

De gamle Begreber om „ærlige“ og „uærlige“ Folk medførte jo, at ingen ordentlige Folk kunde røre ved noget, der stod i Forbindelse med Bøddel eller Rakker og deres Bestilling. Men der var jo Tilfælde, hvor sligt ikke kunde undgaas, f. Eks. naar Galgen skulde repareres eller fornyes, og man kom da om ved det paa den Maade, at alle tog Del i det paagældende Arbejde. Først maatte samtlige Øvrighedspersoner røre ved Galgen — eller hvad det nu var —, og derefter maatte samtlige Byens Snedkere og Tømrere og Smede slaa hver sit Søm i. Paa den Maade blev alle delagtige i det „uærlige“ Arbejde, og det blev da ikke regnet nogen enkelt til Last.

Natmand Hans Olsen var jo „uærlig“, og Magistraten var derfor forudseende nok til at ville have alt vedrørende Begravelsen af den henrettede ordnet inden Henrettelsesdagen for at være sikret mod Skandale af nogen Art. 1735 var der stiftet et Ligbærerlaug i Byen, bestaaende af 12 Haandværksfolk, og Magistraten kaldte nu disse 12 Mænd op paa Raadhuset og betydede dem, at naar det privilegerede Ligbærerlaug forbeholdt sig Ret til at bortbære alle Lig, maatte det ogsaa være Laugets Pligt at bære den henrettede Hans Olsens jordiske Levninger til Graven. Men Ligbærerlauget nægtede bestemt at paatage sig dette uærlige Hverv. Magistratens Medlemmer tilbød alle som en først at læg e Haand paa Kisten med det afsjælede Legeme, hvorefter enhver Tale om „uærligt“ Arbejde maatte være afværget; men Ligbærerne blev ved deres og nægtede fremdeles, og da Magistraten formanede dem til Lydighed og stillede dem i Udsigt, at de ved fortsat Nægtelse kunde risikere at miste deres Privilegium, svarede Ligbærerne, at de hellere vilde ophæve deres Laug end medvirke ved den Begravelse. Magistraten sendte saa Bud efter Byens to Vægtere og befalede dem, at de i Forening med Stodderfogden*) skulde lægge den Henrettedes Krop og Hoved i Kiste og bære ham til Graven. Ogsaa overfor dem tilbød Magistratens Medlemmer, at de alle som en vilde lægge Haand først paa Liget og derefter Kisten, saa al Tale om „Uærlighed“ kunde forebygges. Men Vægterne var ikke mere medgørlige end Ligbærerne og nægtede rent ud Øvrigheden Lydighed paa dette Punkt. Der var da ikke andet for Magistraten at gøre end at udsætte Henrettelsen, hvor flovt det end var. I denne sin Afmagtsfølelse tyede Magistraten til Regeringen og sendte Kongen et Andragende om, „at tage dem i Beskærmelse og Haandhævelse udi deres Embeds-Myndighed og selv allernaadigst befale, af hvem den Henrettede skal lægges i Kiste og bortbæres“. I det af Frederik V. underskrevne Svar paa dette Andragende hed-

*) Stodderfogden eller Stoduerkongen hed den Mand, der skulde holde Opsigt med Tiggerne og overvaage, at ingen uden de, som havde Tegn og Tilladelse dertil, tiggede i Byen.

der det: „Saa er hermed Vor allernaadigste Villie og Befaling, at de tvende Vægtere tilligemed Stodderfogden skal efter Henrettelsen lægge Legemet udi Kisten, og Liglauget eller nogle faa af dem efter deres eget Valg eller Lodkastning, skal bære ham til Jorden og nedsætte ham i Graven, hvilket i ingen Maade skal præjudicere dennem, som sligt forretter; men saafremt nogen skulde understaa sig at forekaste dem det allerringeste til Bebrejdelse eller Beskæmmelse i dette Tilfælde, skal de eller den med haard Straf ifølge Forordningen 21. Marts 1685 være anset.“ Stiftamtmand Fr. Raben, gennem hvem Svaret til Magistraten sendtes, fik derhos Ordre til „alvorligen at reprimandere Ligbærerlauget for deres mod Magistraten i denne Sag beviste Ulydighed samt at lade de tvende Vægtere indsætte udi Fængsel i 14 Dage paa Vand og Brød.“ Efter denne Dom bøjede baade Ligbærerne og Vægterne sig og udførte de dem paalagte Hverv; men Magistraten gik heller ikke fra sit Ord om „Haandspaalæggelsen“ og gjorde ved denne det tunge Hverv noget lettere for de arme Vægtere og Ligbærere.

13 Aar senere er det galt igen med Begravelsen af et „uærligt“ Lig. Denne Gang drejer det sig om en Selvmorder; Liget af en saadan blev betragtet som „uærligt“ og skulde ifølge kgl. Forordning begraves uden al Ceremoni. Den 3. Maj 1760 druknede en Mand sig i et Vandhul i Naskov Mark. Ifølge den Fremstilling Ligbærerne senere gav af Sagen, blev Selvmorderens Lig „opslæbt af Hullet af Vægterne og Bytjeneren og Fattigfogden uden nogen Haandspaalæggelse og i en Hjulbør kørt til Raadhuset og anbragt i Borgerskabets Arrest“, hvor Magistraten holdt Ligsyn og Forhør. Raadmand Møller sendte Bud efter Ligbærerne og lagde i deres Paasyn sin Haand paa Liget, hvorefter han bød dem at bære det til Fattigkirkegaarden; men Ligbærerne nægtede at udføre dette Hverv. Magistraten sendte derefter Bytjeneren og Fattigfogden til Ligbærerlaugets Oldermann med en skriftlig Befaling om at bortbære Liget, men Oldermannen nægtede fremdeles. For hurtigst muligt at faa truffet en Afgørelse og faa Liget begravet, sendte Magistraten den 6. Maj et Bud til Aalholm med en skriftlig Klage til Stiftamtmand Fr. Raben, der i sit Svar af 7. Maj dekretterer, at Ligbærerne skal bære Liget bort; hvis de fremdeles nægter, skal Magistraten lade det bære bort paa Ligbærernes Regning og siden udpante dem for Beløbet. Da Ligbærerne fremdeles stod paa Bagbenene, lod Magistraten Vægterne, Raadstuetjeneren og Fattigfogden bære Liget til Graven paa Fattigkirkegaarden og betalte dem herfor 18 Rigsdaler, som Ligbærerne altsaa skulde pantes for. For at afværge dette skrev de et længere „ydmygeligen“ Andragende til Stiftamtmanden, hvori de fremstillede hele Sagen og ~~at~~ hvad der tjente til deres Undskyldning. Bl. a. anførte de, at de ikke var forpligtede at bortbære et Lig, der ifl. kgl. Forordning skulde begraves uden al Ceremoni, og at Sognepræsten i Overensstemmelse hermed havde nægtet at kaste eller lade kaste Jord paa Liget. „Det havde“, forsetter de, „ellers i vore underdanigste Tanker været bedre, at Magistraten havde befalet Vægterne, at da de havde faaet dette

drukne Lig op paa Hjulbøren at age, de da med eet kunde have trillet ham ind paa de Fattiges Kirke-Jord, hvor der var Fred, hvorved vi fattige Mænd havde bleven befriet for Fortrædeligheder, ja sigtende Ruin; thi rede Penge have vi ikke, og har vi forset os i noget, da kan vi med god Samvittighed vidne, at det er sket udi Enfoldighed.“ Denne Jeremiade hjalp naturligvis ikke; Ligbærerne blev til Straf for deres Ulydighed udpantet for de 18 Rigsdaler samt en Del andre paaløbende Omkostninger.

Et andet Eksempel paa den Rædsel og Afsky, hvormed man navnlig i endnu ældre Tider omfattede det „uærlige“, har man i den i Kapitlet om Skolen nævnte Affære med Katten, der blev hængt paa en Borgers Dør. De nærmere Omstændigheder i denne Sag er følgende: En Nat i 1633 hængte nogle Skarnsmennesker en Kat paa Christen Madsens Dør i Tilegade; selvfølgelig har de haft noget udestaaende med Manden, muligvis var han ilde lidt eller ikke videre fin i sine Forretninger; men herom beretter Historien intet. Derimod faar man et levende Indtryk af den Rædsel og Harme, der greb Christen Madsen, da han om Morgenens fandt den døde Kat hængende paa sin Dør. Selvfølgelig skulde han sende Bud efter Bødlen eller Rakkeren for at faa Kattkadaveret fjernet, og ligesaa selvfølgelig vakte Begivenheden umaadelig Opsigt i Byen. Christen Madsen satte Himmel og Jord i Bevægelse for at finde Gerningsmanden, men uden Resultat. Efter i hele tre Aar forgæves at have arbejdet paa Sagens Opklaring, tog han den Beslutning gennem en stor Gave til de fattige Skolebørn at paakalde Himlens Hjælp til Afsløring af de Formastelige. Mandag den 11. Januar 1636 lod derfor „ærlig og velagtet Mand Christen Madsen“ paa Nakskov Byting „læse og paaskrive“ et Gavebrev til Latinskolens Disciple paa „100 Rigsdaler i hans iboende Gaard i Tillegade“. Han lod utrykkelig i Gavebrevet anføre, at for tre Aar siden haver „ugudelige, udediske og forhærdede Mennesker for min Dør om Nattetider hængt en død Kat, mig til Spot“, og han beder Vorherre om, at det maa blive „dennem til større Skam og Vanære“ end ham, og han paakalder Gud den Almægtiges Hjælp til at faa oplyst, hvem Gerningsmændene er, „efterdi Skadesmanden, Kattehængerens eller Tilbringerens ikke endnu ville have ladet sig aabenbare.“ Han haaber Gud vil faa dem „til Sandhed at bekende“, saa de kan blive frelst fra „den evige Pine“, som efter hans Formening ellers er dem vis. Han opfordrer sluttelig „for Guds Retfærdigheds Skyld ethvert gudfrygtigt, ærligt og oprigtigt Menneske til i deres gudelige Bønner til Gud Almægtigste bede, at det endnu i sin Tid kan blive aabenbaret, saa de uskyldig mistænkte kan gaa fri og den rette Sandhed komme for Lyset“ og de Skyldige blive kendt for Gud og Verden, paa det, „at saadan Vanære, de gøre og lader gøre imod deres Jesus Christen og Næste, maatte dennem i sin Tid af Gud den Almægtigste blive betalt.“ — Denne Blanding af hændervridende Bøn og harmdirrende Banstraale mod Udøverne af den 3 Aar gamle Forbrydelse maaler hele Dybden af den før nævnte Rædsel og Afsky for det „uærlige“ og for alt, hvad Bødlens og Rakkerens var.

Kampen mod Skarnet.

Urenligheden i Byen var som tidligere meddelt umaadelig stor i ældre Tider. Gaden var hver Mands Mødding, og intet Skarn af hvad Art nævnes kan, var for slemt til at kastes ud paa Torve, Gader og Stræder. Christian II. paabød i sin verdslige Lov, at Huse og Gader i Byerne skulde renses hver Lørdag, Skarnet bortkøres og alle Kadavere nedgraves i en Kule udenfor Byen. Det var et højst paatrængende Lovbud, Skade kun, at der skulde hengaa 2—3 Aarhundreder, før det blev respekteret og Tiden kom paa Højde med det. Der gik et helt Aarhundrede efter Christian II.s Tronfrasingelse, før Øvrigheden i Byerne selv fik Øjnene op for Nødvendigheden af at skride ind mod det forfærdelige Svineri; men Øvrighedens Paabud blev sjældent eller aldrig respekteret, og de fastsatte Bødestraffe stod kun som tomme Trusler. Hver Gang Pesten var gaaet hærgende over Byen, blev Bestemmelserne om Møglagets Fjernelse fra Gaden indskærpet paany, og en Gang imellem blev der vel ogsaa foretaget en stor Renselse ved Udkøring af Gademøddingen; men efter en saadan Overanstrængelse faldt alt atter tilbage i de gamle Folder. Nakskov Byarkiv giver gennem en lang Række Dokumenter interessante Oplysninger om et helt Aarhundredes frugtesløse Kamp imod Skarnet; alene den Kendsgerning, at man naaede langt ind i det 18. Aarhundrede, før det lykkedes at fordrive Svinene fra Nakskov Gader, er saare betegnende. Svin og Mødding hørte jo tidligere sammen, og det var da det naturligste at lade Svinene gennemrode Gadens Snavs og mætte Sulten i dens Aadsler og øvrige Affald. I den katolske Tid havde Helliggeisthuset mærket sine Svin paa en særlig Maade, saa Folk kunde kende dem og paa Gader og i Gaarde favorisere dem frem for andre; thi at kaste Føde til disse saakaldte „Hellig-Svin“ var jo indirekte at give en Gave til Helligaandshusets Syge og Fattige, hvilket var en Gud velbehagelig Gerning. Men der var dog et Sted, hvor man trods al Liberalitet mod Svinene ikke kunde tillade dem at komme, og det var paa Kirkegaarden, hvor de ved deres Roden i Jorden kunde ødelægge Gravene, ja maaske endog oprode Ligene. Derfor hindrede man dem Adgang ved Hjælp af de saakaldte Kirkegaardsriste, d. v. s. brede Jærnrister, der anbragtes ved Indgangene og var saa aabne, at Svinene ikke kunde gaa over dem, fordi de ved Forsøget herpaa fik Benene ned mellem Ristens Stænger. Disse Rister var almindelig anvendte ved alle Købstad-Kirkegaarde; at man ogsaa har haft dem i Nakskov fremgaar af Perlestikkerbogen; thi da Anders Perlestikker skal antyde Højden af det i 1618 opsatte nye Kirkespir, skriver han, at det (Tømmerværket) „naaede fra den østre Rist mod Tillegade og til den vestre Rist imod Byebroen“ (Bybrostræde).

Først imod Slutningen af det 16. Aarhundrede begynder Borgmestre og Raad at udstede Forbud mod Svineholdet paa Gaderne; men Forbudene blev ikke respekteret. I 1629, da Pesten hærgede Byen værre end nogensinde før, tog man dog fat for Alvor. I Byarkivet findes en Lap Papir, der er dateret 23. August 1629 og af Borgmester og Raad er leveret Præsten til Oplæsning fra Prædikestolen. Borgmester og Raad lader, hedder det,

nu saavel som nogle Gange tilforn her fra Prædikestolen aflyse Svin af Byens Gader og gamle og nye Volde, det sker „i Synderlighed udi denne Tid, Pesten grasserer“ formedels „ond Stank og Lugt, saa og for anden Aarsags Skyld. Saafremt nogen Svin findes her paa Gaderne eller paa Byens Volde efter (i) Morgen Klokken 12 Slet“, skal de straks indfanges og af 4 Mænd taxeres og derefter sælges. Pengene skal overlades „de Fattiges Forstander, der skal indføre dem i sine Regnskaber“. Sognepræsten Anders Pedersen Perlestikker døde under denne Pestepidemi og laa syg i de Dage; thi en Notits bag paa Papirlappen meddeler, at Aflysningen „er forkyndt fra Nakskov Prædikestol Søndagen, som er den 23. August, ved Hr. Hans Smidt, som den Dag gjorde Tjeneste paa Hr. Anders Perlestikkers Vegne“. En anden Notits bag paa Papirlappen viser, at der virkelig er gjort Alvor af Truslen med at indfange Svinene; thi den indeholder Navnene paa de fire Mænd, der vurderede de først indfangne Svin og tilføjer, at der den 2. September igen blev indfanget 5 Stykker Svin. Men disse kraftige Forholdsregler levede ikke længere end Pesten.

I Nakskovs Vedtægter af 1635 indsattes et Forbud mod at holde Svin paa Gaderne; det blev fornyet i den foran aftrykte Vedtægt af 1650, men frugtede intet. Allerede 1656 udstedte Borgmester og Raad et Tillæg til Vedtægterne, hvori det hedder om Svinene, at da Bøderne for at holde Svin paa Gaderne er saa smaa, skal det fremtidig være saaledes, at saa snart et Svin findes paa Gaden, skal det uden Lov og Dom være forbrudt til de Fattiges Kasse og hvis Byens Tjenere eller Vægterne ikke kan opbringe Svinet, skal de have Lov at ihjelskyde det paa Stedet. Hvis Vægterne ikke opfylder denne deres Pligt, skal de første og anden Gang straffes i Gabestokken og tredie Gang have deres Stilling forbrudt. Straffen for at udkaste Skarn og anden Urenlighed paa Gaden blev ligeledes forhøjet til 40 Mark for anden Gangs Overtrædelse og Borgerskabets Fortabelse for tredie Gang.

Hvor meget Alvor man gjorde af disse Straffetrusler og hvor lidet de hjalp, ser man bedst af et nyt Forbud, der blev udstedt 19. April 1700 og indledes med følgende Ord: „Eftersom nuomstunder saa mangfoldige af Svin her i Staden paa Gaderne omgaar og udi Gaardene gør Borgerskabet og Indvaanerne stor Skade og Fortræd“, saa „advares, tilkendegives og forbydes det herved at holde Svin her i Staden omkring løbende.“ Saafremt nogen Svin „befindes paa Gaderne, skal de udi de Fattiges Huse, de Fattige til Deel, vorde henført“. I 1703 faar Byen nye Vedtægter. og nu nedsætter man — formodentlig i Følelsen af egen Aftmagt — Straffen for Svineholdet paa Gaderne til 4 Skilling første Gang, en Borgers Svin antræffes, og 8 Skilling anden Gang, tredie Gang er det derimod Svinets „Fortabelse til de Fattige i Hospitalet“. Men enten den udlovede Straf var stor eller lille, blev Resultatet stadig det samme. 1723 er det fornødent paany at indskærpe Bestemmelserne fra 1703, hvilket viser, at man fremdeles ikke er blevet af med Svineplagen; i de senere Dokumenter nævnes den dog ikke, saa i de følgende Aar maa det vel

omsider være lykkedes at blive den kvit. Med Renholdelsen af Gaderne var der dog langt igen, og det kostede endnu det meste af et Aarhundredes Kamp, inden man naaede det Maal, Christian II. havde angivet.

I 1708 overdrog Magistraten 2 ansete Borgere det Hverv at undersøge Forholdene ved Stranden og afgive Erklæring og Forslag til deres Forbedring. De to Mænds Betænkning, der er dateret 7. April 1708, er meget udtømmende, men ogsaa meget trøstesløs. Om de fleste af Husejerne, der alle nævnes ved Navn, hedder det, at deres Fortoug — d. v. s. Gadens Bredde helt ud til Stranden — fattes Stenbro og Bolværk og er belagt med Urenlighed, der stadig udflyder i Havnen, den til stor Skade. „Paa Peder Pedersen Kræmmers Fortoug befindes en hel Dæt Jord, noget siges at være af en gammel Dæmning, men det meste ser ud til at være nedbaaret af de nærmest boende, og det udskylles stundelig i Stranden, hvorfor for den Plads saavel som for Henrik Bagers og Mikkell Skrivners Stræde (Farverens Stræde) et Bolværk højligten var fornødent.“ Videre hedder det: „Rendestenen fra Badstuestræde foraarsager en stor Skade paa Havnen, fordi meget Skarn skylles ned og ubehindret gaar i Stranden, som mærkelig kan kendes at være formeret Aar efter andet; thi paa det Sted, hvor man for faa Aar siden ved dagligt Vande kunde flyde med en Baad, kan Folk og Svin nu gaa tørfodet. Det var derfor højst fornødent, at der blev gjort en Skarnkiste og at den saa tit fornødent gøres blev rensset, hvilket Jens Rasmussen tilbyder sig at lade gøre, naar han derfor nogen Forhandling i andre Besværinger maa nyde. Rendestenen fra Bibrostræde foraarsager og megen Opfyldning i Havnen, at en Skarnkiste var og der fornøden. Niels Pedersens Fortoug belægges med Urenlighed som skylles i Stranden, fordi der er ingen Bolværk.“ De to Mænd beretter videre, at de har advaret samtlige Vedkommende og slutter derefter med følgende meget sigende bemærkning: Vi haver saa og advaret „dem, der bor i Mikkell Skrivners og Borgmesterens (Tolderens) Stræde, at de skulde ingen Urenlighed udbære til Stranden, som de hidtil haver gjort“.

1736 kom der ny Fart i Kampen mod Skarnet, og det var daværende Byfoged Rammel, som satte Farten op. Da han saa, at Borgmester og Raadmænd var noget for lunkne eller sløvede i Sagen, indfandt han sig en Dag paa Raadhuset og krævede i Embeds Medfør og under Henvisning til Politiforordningen for Købstæderne, at Magistraten skulde gøre noget alvorligt for at holde Byens offentlige Pladser rene. Han forlangte, at Magistraten skulde anvise Maaden, hvorpaa Renholdelsen kunde ske, saa skulde han nok sørge for, at Paabudene blev efterfulgte. Magistraten gav sig straks til at fortolke Udtrykket „offentlige Pladser“ og kom til det Resultat, at som saadan kunde man kun betegne Storetorv, Gaasetorvet og „Ved Stranden“ indenfor Bolværkerne. Magistraten sendte derefter, den 22. November 1736, Sagen til de 12 Mænd for at „fornemme deres Tanker“ derom. Efter at have meddelt, hvad der var sket, stillede Magistraten de 12 Mænd følgende 8 Spørgsmaal: „1) Hvad de herom til fornøden Anstalt tjenligst eragter. 2) Hvorledes eller

hvorfra de fornødne Bekostninger bekvemligst kan være at tilvejebringe. 3) At ved saadan Anstalt kunde blive fastsat de Steder og Pladser, som bør betegnes til publick (offentlig) Nytte at renholde tillige og om ikke alle andre almindelige Gader og Pladser af Byens Beboere, enhver for sit Fortoug, burde renholdes, og Maaden dertil med (hvad) mere (der) kan være at observere. — Derom vi de velfornemme gode Mænds Betænkning allersnarest ville fornemme her paategnet til vores Efterretning.*

De 12 Mænds Betænkning eller „ydmyge Besvaring“ forelaa allerede den 2. December samme Aar. Den indledes med følgende Udtalelse: „Byens Beskaffenhed og slette Tilstand i at udgive rede Penge til mange Udgifter, som fordres, er velædle Magistraten bedre bekendt end vi dem den kan forestille; men siden de befaler de 12 Mænd at erklære os paa det forlangte, da er vore Tanker derom:“ Derefter følger Betænkningen, der begynder med Torvet og sætter her som allerførste Betingelse, at det forbydes dets Beboere at udkøre eller udbære deres Skarn fra Huse og Gaarde og kaste det paa Torvet, „som de til denne Tid har gjort“. Torvet var med andre Ord endnu i 1736 en almindelig Losseplads, hvor Folk anbragte deres Urenligheder af alle Slags, Fejeskarn og Køkkenaffald saavel som Retiradernes Indhold. At den Renlighed, der tilstræbtes, ikke var ensbetydende med, hvad vi nu forstaar ved rene Gader, fremgaar klart af det efterfølgende i Betænkningen; thi heri siger de 12 Mænd, at hvis Urenligheden paa Torvet blev indskrænket til det, som hidrører fra Torvehandelen og fra de Heste og Vogne, som holder og beder der, saa kunde „dette Torveskarn magelig 2—3 eller 4 Gange om Aaret sammenskovles“ af Byens Beboere efter Tur og bortkøres af de, der har Heste og Vogne. — Med Hensyn til Gaderne foreslaar de 12 Mænd, at hver Husejer holder sin Halvdel af Gaden ren, at Politiet holder Opsyn med at det sker, og at Vægterne udfører Arbejdet for de Forsømmelige og betales af de Bøder, som falder i den Anledning. Om Havnepladsen hedder det: „Ved Stranden er nu mangfoldig Urenlighed, som paa ubillig Maade er sammenbragt og udfejlet, det vil (bør) endelig sammenkastes og imod Foraaret borttages, naar det bliver saa tørt, at det kan ligge paa Vogne.“ Det henstilles til nærmere Overvejelse, om Rengøringen af Havnepladsen skal ske ved at det paalægges Folk hver efter sin Tur at gøre Arbejdet uden Betaling eller det skal betales af „Broskillingen“ (Bompengene). Endvidere, hedder det i Betænkningen, burde det forbydes Beboerne ved Husene samt i Gaderne og Stræderne at „udbære om Nattetider nogen Urenlighed, som hidtil sket er.“ Endelig fremgaar det af Betænkningen, at de Skarnkister, som de udmeldte to Mænd i 1708 anbefalede, virkelig blev anbragte udfør Badstuestræde og Bybrostræde — men man havde rigtignok ladet det blive derved og undladt at rense dem; thi de 12 Mænd siger, at det er højst nødvendigt at faa dem rensed og gjort i Stand, „naar de er tilbørlige og rengjorte, kan Skarnet af dem uden stor Bekostning for Brokassen 3 a 4 Gange om Aaret vende opkastet og bortført, hvilket nok skal vise sig at være meget nyttigt og behageligt.“

Denne Gang lod man det virkelig ikke blive ved Forslag og Paabud. Man tog fat og rengjorde Torvene og Havnepladsen og kørte Skarnet bort. Men hvor længe hjalp det? Det Ekstraarbejde, som ved denne Hovedrengøring blev paatvunget Borgerne, var meget ilde set, og for at vise det unyttige og meningsløse i den Slags moderne Kunster og Paahit har Borgerne sikkert gjort hvad de kunde for at Torvet og Havnepladsen snart kunde blive de samme Møddingpøle, de før havde været. I al Fald lykkedes det forbausende hurtigt at udslette ethvert Spor af den forhadte Rengøring. Allerede 3 Aar efter er det lige galt igen. Alligevel var der naaet noget; thi Folk havde nu set, at det virkelig kunde lade sig opføre at gøre rent, og 13. Januar 1739 indgiver derfor en halv Snes Købmænd Klage til Magistraten over Skarnet ved Stranden. Det hedder i Klagen: „Den besværlige og fortrædelige Vej, der daglig mere og mere tiltager med Skarn og Urenlighed langs omkring Stranden ved Bolværket, hvor vi har vor idelige Gang til og fra vore Partøjer, har nødtvungen os at forestille Deres Velvisheder samme i Forhaabning (om), at -- siden de fleste af Byens Beboere ere Handelsmænd og Søfarende og de andre af Byens Beboere dog efter Stedets Beliggenhed altid ved Stranden har (noget) at bestille baade med dens Trafik og Næring — Deres Velvisheder vil gøre Anstalt til, at det meget Morads, der findes ved Bolværket, maa blive bortført, saa vi ikke forhindres i vor fornødne Gang til vore Partøjer.“ Sluttelig andrager Klagerne om, at Bolværket maa blive ordentlig vedligeholdt, og at der maa blive sørget for Brolægning med „Rendeløb“, d. v. s. Afløb gennem Rendestene. — Det Svar, Magistraten gav paa Klagen, viser, at der var opstaaet et spændt Forhold mellem den og Byfoged Ramel formedelst sidstnævntes selvfølelse af sin Embedsmyndighed. Magistraten henviste nemlig Klagerne til Byfogden med følgende Bemærkninger: „Da Torvet saavel som Stranden i forleden Aar var rengjort, blev den 13. Januar 1738 samtlige denne Bys Beboere efter Byfoged Ramels Anstalt ved offentlig Trommeslag advaret om enhver for sit Fortoug at holde Renlighed, saa ingen Dyrger eller Urenlighed efter den Tid maa befindes“, i modsat Fald vilde de Vedkommende og Skyldige blive draget til Ansvar og tilbørlig afstraffet efter Politiforordningen. Magistratens Mening var altsaa kort og godt den, at da Byfogden egenmægtig havde forkyndt Straf for Overtræderne og Overtrædelse ligefuldt have fundet Sted uden at nogen var draget til Ansvar, saa maatte det være Byfogdens Sag nu at ordne den Affære. Byfogden er paa sin Side klar over, at han ikke er i Stand til at haandhæve det ved Trommeslagningen givne Forbud og Paalæg, og han griber derfor den Udvej i sit Svar af 28. Januar at gøre Klagernes sidste og mere underordnede Anklagepunkt til Hovedsagen, idet han skriver: „Det som Klagernes Andragende fornemmelig gaar ud paa, er at Bolværket ved Stranden maatte holdes i tilbørlig Stand samt at der maatte omkring ved Stranden blive lagt (Sten-) Bro med Rendeløb for at gøre den derværende ellers besværlige Vej passabel.“ Han fortsætter: Naar dette „er bleven bragt i vedbørlig Stand, skal jeg saavidt det staar til mig efter mit Embedes Pligt have al mulig Indseende med,

at ingen Uskel enten ved Fortougene eller i anden Maade af vedkommende Beboere vorder begaaet saavel ved Stranden som ved Torvet, hvis Renovation (Rengøring) nu atter er svar at ønske, formedelst den store Urenlighed derpaa nu igen findes beliggende*. Baade Magistraten og Byfogden opgiver med andre Ord Ævret, formodentlig med det Resultat, at Skarndyngerne endnu en Tid faar Lov at vokse videre.

Hvor galt det end var med Skarnet i disse Tider, saa var man dog forlængst naaet saa vidt, at de døde Dyr ikke fik Lov at ligge og raadne paa Gaderne og yderligere forpeste Luften, som i Sommertiden var krydret nok endda. Men det gjaldt om at blive af med Aadslerne saa nemt som muligt, og man lod derfor Rakkeren eller Natmanden slæbe dem udenfor Byrn, hvor han henslængte dem paa Marken, og her fik de saa Lov at ligge og raadne. Da dette omsider blev forbudt, skete det betegnende nok ikke af Hensyn til Menneskene, men af Frygt for Sygdom mellem Kvæget. I Vedtægten af 1703 findes dette Forbud, og det indskærpedes paany 1723 med en Motivering gaaende ud paa, at da der vistnok fra Landet indføres sygt Kvæg i Byen, som senere dør og af Natmanden udslæbes og henlægges paa Byens Græsgang, saa „derudaf lettelig det friske Kvæg paa samme Græsgang kan blive anstuken (angrebet), som dog Gud i Naade afvende“ — saa paalægges det rette Vedkommende straks at nedgrave saadant dødt Kvæg. 1732 fik Natmanden fastsat en bestemt Takst for Udslæbning af døde Kreaturer. For hver Hest eller Ko skulde han have 2 Mark, for Kalve, Faar, Svin etc. 1 Mark, naar han, tillige „Huden nyder“; forbeholdt vedkommende Ejer sig derimod selv Huden, var Taksten den dobbelte. 15. September 1745 indgik Natmanden Hans Olsen — der senere blev henrettet — en Kontrakt med Magistraten gaaende ud paa, at han skulde have fri Bolig og 4 Rigsdaler om Aaret for at holde Byens Torve og Gader rene for Aadsler. For at udslæbe døde Dyr fra Borgernes Gaarde skulde han derimod have Godtgørelse efter ovenstaaende Takst. Da Dyrene jo næppe til Hverdagsbrug faldt om og døde paa Gaden bedst som de gik eller stod, lader Ordningen jo formode, at det var almindeligt, at Folk, som havde Uheld med et Dyr, smed Kadaveret ud paa Gaden om Natten for at blive let og billigt af med det.

Der findes ikke i Byarkivet yngre Dokumenter til Belysning af Kampen mod Skarnet. Naar Kampen i Løbet af det følgende halve Aarhundrede førte til en heldig Afslutning, skyldes det naturligvis, at Renlighedssansen i Befolkningen efterhaanden udviklede sig og afgav den fornødne Støtte for Øvrighedens Bestræbelser.

De Syge og de Arme.

Sygeplejen og Fattigplejen var — som omtalt i Kapitlet om Kloster, Kirke og Skole — i den katolske Tid noget, der ikke vedkom Bystyret; det var helt overladt Kirken og Helligaandshuset. Kirken understøttede de Fattige af sine rige Gaver, og i Helligaandshuset fik de fattige Syge en nødtørftig Pleje, og da Helligaandsklostret nedlagdes, gik dets Syge- og Fattigpleje over til „Hospitalet“ med Støtte fra private Velgørere. Tiggeriet

var en, om man saa maa sige, fri Næring, der havde et Utal af Udøvere, saa Tigger-
væsenet ret hurtigt udviklede sig til en fuldkommen Landeplage. Allerede i det 16. Aar-
hundrede forsøgte man at indskrænke og organisere Tiggeriet. I hver By skulde der ud-
peges nogle Mænd, som undersøgte de Syges og Fattiges Forhold, og kun de, som var
for-svage eller for gamle til at arbejde, skulde have Lov at ernære sig ved Tiggeri; de
blev forsynede med et Tegn, som skulde bæres synligt, og Tegnet gav kun Tilladelse til
at tigge i den By, hvor Vedkommende hørte hjemme. Endvidere ansattes en Mand til at
holde Opsyn med Tiggeriet; han kaldtes Stodderkonge (og hans Kone Stodderdronning),
et Navn, der senere blev forandret til det mindre fornemme Stodderfoged og tilsidst til
Fattigfoged. Under disse Titler nævnes han ofte i Nakskovs gamle Dokumenter. Af unge,
raske Mennesker maatte kun de fattige Skolebørn give sig af med Tiggeri, ogsaa de fik
Tegn, saa man kunde se, om de gik i lovligt Ærinde; Perlestikkerbogen beretter, som før
nævnt, at den 14. Maj 1576 fik „70 eller vel flere“ af de „arme Skolebørn“ i Nakskov
„Tegn paa at gaa om By med“. Tegnene gik senere af Brug, men Tiggeriet florerede helt
op igennem det 18. Aarhundrede. Endnu i 1796 ernærede — efter Badens Optegnelse —
100 af Nakskovs 1600 Indvaanere sig gennem Betleri og offentlig Fattigunderstøttelse.

Sygeplejen var ikke en Smule bedre end Fattigplejen. I Byen fandtes en Barber,
der i sin Person forenede baade Haarskæreren og Lægen. Hans Lægemedel bestod hoved-
sagelig i Kopsætning (Blodkopper); Resten blev overladt Vorherre og Naturen. Det grænse-
løse Svineri, hvori man levede, gav Anledning til, at Nakskov — ligesom de fleste andre
Byer i Landet — gennem det 15., 16. og 17. Aarhundrede hjemstøgt af talrige og som
oftest meget ondartede Pestepidemier. Kun om enkelte af de senere af disse Epi-
demier foreligger der nærmere Oplysninger. I 1619 og 1620 døde der i Nakskov over 300
Mennesker af Pest, og i 1629 over 400. Naar man betænker, at Byens Indbyggertal kun var
omkring 1800, vil det altsaa sige, at i 1619 og 1620 døde hver sjette og i 1629 hver
fjerde eller femte Menneske af Pesten. Smitten var altid værst i Høsten og rasede for-
øvrigt kun i faa Maaneder hvert Aar, men naar den var paa sit højeste, døde der 4—5 eller
flere Mennesker hver Dag. Om nogen ordentlig Begravelse kunde der da ikke være Tale, oftest
blev der begravet 3—4 Lig i én Grav uden Kister eller slige Formaliteter. Christian III.
havde befalet, at der udenfor Byerne skulde indrettes særlige Pestkirkegaarde, og meget
taler for, at den hemmelighedsfulde Kirkegaard paa Marlelyst Møllegaards Jorder ved
Taarsvej har været en saadan Pestkirkegaard. Den gamle Præstetavle i Kirken oply-
ser, at Pesten har krævet Ofre blandt Præsterne i 1603, 1629 og 1638. Om mange af
de ældre Epidemier er for Nakskovs Vedkommende kun optegnet Aarstallene, der
oplyser, at Pesten har hjemstøgt Nakskov i følgende Aar: 1484, 1565, 1566, 1581,
1583, 1603, 1608, 1619, 1620, 1629, 1638 og 1653; sandsynligvis har der været endnu flere
Epidemier, hvorom ikke engang Aarstallet er opnoteret og bevaret. Ogsaa andre Epi-
demier har naturligvis i Tidernes Løb hjemstøgt Byen, saaledes i Sommeren 1747, da en

ukendt Sygdom gennem 5 Maaneder opskræmte Byen og bortrev 97 smaa Børn. 1809 hærgede igen en ukendt, epidemisk Sygdom mellem de indkvarterede Soldater, i Nakskov alene døde 76, hvoraf de fleste var fra Vendsyssel. I 1855 hjemsøgte Byen af Kolera men slap forholdsvis naadigt, idet der kun var 15 angrebne, hvoraf de 10 døde.

Lægekyndig Behandling var det smaat med, særlig udenfor Hovedstaden, og med Kirurgien var det selvfølgelig endnu værre. Bedøvelse kendte man jo ikke til, og Operationerne var derfor rædselsfulde. I Nakskov Byarkiv findes et Dokument, der paa særlig kraftig Vis illustrerer disse Forhold. Det er dateret Pederstrup den 6. Juli 1699 og underskrevet og besejlet af August Ludvig Schmidt og Jens Gymast. I Dokumentet, der formodentlig har været Bilag til en Retssag, Betænkning, Ansøgning eller lignende, beretter de to Herrer følgende om en Operation, som deres Husholderske blev underkastet: En Dag, hun vilde køre til Kirke, væltede Vognen og hun fik vredet den højre Pod af Led. Den Tilskadekomne blev bragt ind i Vesterborg Præstegaard, og der gik Bud efter „Maren Skaffers i Skovhuse“ — formodentlig en klog Kone i Vesterborg-Skovhuse —, der kom til Stede og anlagde en Forbinding. Dernæst hentede man „Balberen fra Nakskov“, der hed Baldur Engel. Ogsaa han forbandt Husholdersken „og var hos hende i fire Dage“; men da det stadig ikke „saa ud til Forbedring“, spurgte de ham om, han kunde kurere hende snart, hvortil han svarede nej og tilføjede, „at ingen Balber var kapabel det at gøre“; han turde sige, at hvis nogen kunde kurere hende, „vilde han lade skære det højre Øre af sig og give det til Pant“. Den ene af Underskriverne red saa til Nakskov, hvor der boede en Mand, der var Tyrker af Fødsel og var berømt for sine Kure. Han kom straks til Pederstrup og forbandt Patienten. Men medens han havde hende „under Kur“, gik der Koldbrand eller, som det den Gang kaldtes, Koldfyrr i Benet. Der var nu gaaet 6 Uger siden Ulykkestilfældet, og man var klar over, „at Tyrken bedrog Patienten og forstod ej den Skade at kurere“. Man gav ham derfor Løbepas. Imidlertid led Patienten forfærdelige Smerter, der blev værre og værre og tilsidst var „det arme Menneskes Pine ej at beskrive“; Koldbranden bredte sig, saa Benet tilsidst var „sort anløben“ omkring Vristen og tre Tommer op ad Benet. I denne svære Nød henvendte de to Mænd sig til Lorentz Müller, der for kort Tid siden var kommet her til Landet; han opholdt sig i Horslunde Degnegaard og havde allerede haft flere Patienter. Han erklærede, at han kunde „med Guds Hjælp kurere den Skade“, men han savnede de nødvendige Instrumenter. Det viste sig, at der „var ingen andre Instrumenter at bekomme i Hast end en lille, gl. god Sav“, som de fandt hos Mathis Skylte. Med denne Sav „tog han hende an i Jesu Navn“. De to Mænd holdt hende, medens Mirakeldoktoren savede Benet over og den ulykkelige Kone ved fuld Bevidsthed fulgte Savens Gang gennem det. I Beskrivelsen hedder det, at det store Skinneben blev afsat 3 Tommer over Anklen, „saa vidt som det var sort anløben.“ Operatøren rensede derefter Saaret og standsede Blodet og Marven, som flød ud af Benet, hvorefter han igen satte Foden paa Plads og forbandt hende. Patienten kom

sig hurtigt og kunde „gaa og staa, hvor hun vilde.“ Selvfølgelig er Beskrivelsen noget mangelfuld. Der har ikke været Koldbrand i Benet men derimod Betændelse, som har givet Blodet og dermed ogsaa Benet den sorte Farve. Betændelsen har angrebet selve Benet, hvilket Mirakeldoktoren har været klar over; han har derfor, som man allerede den Gang brugte, aabnet Saar paa langs af Benet, blottet Kødets til Side og skaaret Benet over for at faa den betændte Marv fjernet; men han har selvfølgelig ikke skaaret gennem Kødets saa hele Foden er sat af. Efter at have rensset Saaret og Benet for alt betændt Blod og Marv har han sat Benstumperne sammen igen og lukket Saaret. Kuren er god nok; det er kun den rædselsfulde Maade, hvorpaa den er udført, der er saa betegnende for hin Tid.

Som tidligere omtalt blev Helligaandshuset i Nakskov ved dets Nedlæggelse erstattet med et „Hospital“, der først havde Plads paa Helligaandshusets Grund i Klostergade, men senere blev flyttet til Bybrostræde paa det Sted, der nu optages af Numrene 16, 18 og 20. Skønt dette Hospital ogsaa afgav Plads til de fattige Syge, var det dog intet Sygehus men et Fattighus; det var delt i 3 Rum, „et til de Syge, et til de Friske og et til Fogden“. Det havde Plads til henimod 20 Lemmer, der foruden Husly og Varme fik fra 8 til 24 Skilling hver om Ugen samt noget Vadmel og Lærred til Klæder, desuden Strømper og Træsko og lidt Tran til Belysning. Fogden skulde holde Orden og Hustugt og de Lemmer, som viste sig opsætsige, blev til Straf anbragt i en uden for Hospitalet opstillet Gabe-stok. Midlerne til Hospitalet fremkom dels ved Renterne af de Kapitaler, som var skænket til de Fattige, dels gennem Andel i Kirkeblokken, Bøder m. m. I 1695 androg de til de Fattige skænkede Midler en Kapital paa 2437 Slet-Daler og denne Sum blev Tid efter anden øget ved nye Gaver, saa den 1796 var naaet op til 6000 Rigsdaler. Som Supplement til Hospitalet skænkede Md. Karen Riegelsen 1729 to Huse i Tolderens Stræde samt Penge til deres Vedligeholdelse, og Md. Marie Pøpping, ogsaa kaldet Md. Hansen, gav i 1782 to Huse i Kongenstoftet. Den største Gave fik Fattigvæsnet dog af Md. Bodil Andersdatter Kølle, der ved sit Testamente af 18 Januar 1796 skænkede 3000 Rigsdaler med det Formaal at erhverve den gamle Latinskolebygning paa Kirkepladsen og indrette den til en Fattig- og Arbejdsanstalt, hvor de Fattige kunde beskæftiges med at væve og spinde og derigennem vænnes til nyttigt Arbejde. Huset blev købt for 340 Rigsdaler og der anvendtes 600 Rigsdaler til dets Indretning og til Indkøb af Inventar; men „Planen vandt ingen Fremgang“ og efterhaanden blev Fattigvæsnet trængt ud af Huset til Fordel for Skolen.

Indtil 1803 blev Fattigvæsnet bestyret af Magistraten i Forening med Sognepræsten og med en dertil udpeget Borger som Forstander og Kasserer. Ved et Reglement af 5. Juli 1803 blev Fattigvæsnet lagt under en Kommission bestaaende af Borgmesteren, Sognepræsten og 6 Fattigforstandere, der hver fra sin Kreds skulde give Oplysning om de mest trængende og søge at anvise Arbejde til de Arbejdsløse. Pengene til de Fattiges Forsørgelse skulde tilvejebringes dels gennem de før nævnte Midler, dels gennem en Fat-

tigskat paa Borgerne; den udgjorde ved Aarhundredskiftet kun 200 Rigsdaler, men steg jævnt i de følgende Aartier. I 1805 var Antallet af de Fattige ca. 80, som underholdtes med en Udgift af 1068 Rigsdaler. 1825 var de Fattiges Antal dalet til 48, men Summen til deres Underhold var steget til 2700 Rigsdaler, og i samme Spor fortsattes Udviklingen i de følgende Aar.

1831 gentog man Forsøget med at oprette en Arbejdsanstalt. Der udstedtes Indbydelse til Tegning af Bidrag og Resultatet blev, at der tegnedes 548 Rigsdaler og 3 Mark, hvoraf dog de 92 Rigsdaler og 3 Mark ikke indkom paa Grund af mangelfuld Opkrævning. Man søgte og fik dernæst Tilladelse til at opsigte 500 Rigsdaler af Fattigvæsenets udestaaende Midler og købte derefter for 1800 Rigsdaler Gaarden Mtknr. 48, det nuværende Biografteater i Vejlegade Nr. 11, bestaaende af et Forhus til Vejlegade og en stor Sidelænge til Tolderens Stræde. I Sidehuset indrettedes 6 smaa Lejligheder for Fattige og i Forhuset fik den egentlige Arbejdsanstalt sin Plads. De første Aar gik det nogenlunde med Arbejdsanstalten; men efter at man i 1838 havde afskediget „Mesteren“ eller Opsynsmanden, gik det rask tilbage; færre og færre af de Fattige kom paa Anstalten for at arbejde og til sidst indskrænkede man Virksomheden til Indkøb af Hør og Blaar, som de Fattige fik udleveret til Forarbejdning i Hjemmene. 1841 solgte man Forhuset for 2070 Rigsdaler og beholdt selv Sidehuset og Gaardspladsen.

Af en Fortegnelse fra 1843 fremgaar, at der i „Hospitalet“ eller som det ogsaa kaldtes det store Fattighus var Plads til 12 Lemmer; det nysnævnte Sidehus i Tolderens Stræde rummede „23 Individuer“, Md. Riegelsens to Huse i Tolderensstræde afgav hver Plads til 4 Enker. Endvidere ejede Fattigvæsenet endnu et Par Smaahuse; det ene var det nuværende Nr. 8 i Kogade, som Fattigvæsenet 1807 havde faaet overdraget af Mads Pedersen mod, at han fik en Rigsdaler ugentlig og 3 Læs Brænde om Aaret i Fattighjælp. Huset indeholdt en Stue, hvori der boede en Familie, samt et Kammer til et enligt Fruentimmer. Det andet Hus, det nuværende Nr. 19 i Klostergade, havde Fattigvæsenet faaet tilskødet, da Ejerinden Barbara Rasmussen i 1821 gav sig ind under Fattigvæsenet. Til Huset, der bestod af 3 Fag Bindingsværk, hørte en lille Have; det indeholdt en Stue med 3 Sengesteder og et Kammer med et.

1847 opførtes den store Arbejds- og Forsørgelsesanstalt i Klostergade — almindelig benævnet Fattiggaarden eller „det store Hus“ —, og Ejendommene i Kogade, Klostergade samt „Hospitalet“ i Bibrostræde og Fattighuset i Tolderensstræde blev derefter solgt og alle de fattige overført til den nye Anstalt, der ialt kunde rumme 50 Lemmer. 1902 blev Anstalten udvidet mod Nord med en Husvildeafdeling, der opførtes med Gavlen mod Gaden og havde Plads til 4 Familier. 1907 udvidedes Anstalten yderligere med et Halvtagshus mod Reberbanen med Plads til Vagabonderne.

Fattigplejen og Sygeplejen var jo fra de ældste Tider slaaet sammen under et og i Traad med denne ældgamle Tradition var det ogsaa Fattigvæsenet, der indrettede Byens

første egentlige Sygehus. Det skete i 1830, da man erhvervede Matrikelnummer 39, det nuværende Bibrostræde 16. Huset beboedes den Gang af en fattig Enke, der overdrog det og de deri staaende Prioriteter til Fattigvæsenet imod, at hun fik frit Husly et andet Sted og 10 Rigsdaler om Aaret. Huset, som bestod af 7 Fag Bindingsværk, blev saa med en Bekostning af 5—600 Rigsdaler indrettet til Sygehus; der blev „4 gibsede Værelser med 4 Kakkellovne og 6 Sengesteder.“ Nakskov Købstads Sygehus, som dets officielle Navn lød, var altsaa hovedsagelig beregnet for de Fattige; men man modtog ogsaa andre Syge imod Betaling.

Dette Sygehus var udelukkende for Nakskov By; men der fandtes iforvejen et for Landdistriktet, der hed Halsted Amts Sygehus. Begyndelsen til det blev gjort i 1798. Der

Fig. 33. Det gamle Sygehus i Bredgade.

viste sig da en Mængde Syfilistilfælde i Upperslev Sogn, og for at bekæmpe Sygen indrettede man i Bredgade i Nakskov et midlertidigt Sygehus. Senere modtog det ogsaa andre Patienter og gled paa denne Maade over til at blive et almindeligt Sygehus. 1854 blev det ombygget og udvidet, men opførtes dog kun med én Etage og modtog som Sygehus for Halsted Amt kun Patienter fra Landet. I 1876 blev Byens og Amtets Sygehuse slaaet sammen til et. Byens Sygehus i Bibrostræde blev solgt, og en ny Etage blev bygget paa Sygehuset i Bredgade, saa der blev Plads til 23 Senge. Det saaledes udvidede Sygehus fik Navnet Maribo Amts og Nakskov Byes Sygehus. I denne Skikkelse (Fig. 33) benyttedes det indtil 1912, da det nye

Sygehus — som bliver omtalt i Kapitlet: Vore Dages Nakskov — blev taget i Brug.

Hvad Lægerne angaar, da var der allerede under Frederik III. ansat en Læge for Lolland-Falster, der dog vistnok ikke havde Bopæl i Nakskov men formodentlig i Maribo, Stifets mest centrale By. Det samme gjaldt de efterfølgende „Medicus“ og „Landkirurger“. I 1740 nævnes derimod en Stadskirurg i Nakskov og det er formodentlig den første Læge, her har været. 1789 fik Nakskov sin første Distriktslæge og 1805 sin første Stadslæge; denne Tvedeling, der svarede til Adskillelsen mellem Landets og Byens Sygehuse, vedvarede til 1867, da Stadslægeembedet blev slaaet sammen med Distriktslægeembedet. Det er ret karakteristisk, at man endnu i 1874 havde et Sygehusreglement, efter hvilket

Sygehuslægen skulde have to Rigsdaler for hver af Fattigvæsenets Patienter, der blev helbredet, men kun en Rigsdaler for hver, der døde.

Som nævnt under Kapitlet: Gamle Gader og Gaarde fik Nakskov et Apotek allerede 1645. Det var i 60 Aar det eneste paa Lolland; men Omsætningen af Medikamenter har ligefuld næppe været overvældende. Apotekeren havde derfor ogsaa Privilegium paa Eneforhandling af mange andre Varer, men det kneb undertiden med at hævde Privilegiet overfor de andre Handlende, der stadig gik Apotekeren i Næringen. 1688 klagede Apoteker Jørgen Jensen f. Eks. over, at Borgerne solgte Akkvavit, som han havde Eneret paa, og 20. Marts 1688 fik Magistraten i Nakskov derfor kongeligt Brev med Paalæg om at paase, at Borgerne ikke solgte Varer, som Apotekeren havde Privilegium paa, desuden skulde Magistraten sørge for, at han blev fri for Skatter, Indkvartering, Vagthold og alle andre borgerlige Paalæg. Følgelig maa Apotekeriet ikke have været nogen overvættens god Forretning i de Dage. Om Privilegiets Værdistigning gennem Tiderne vidner Salgssummen ved Ejerskifterne, 1832 blev Apoteket solgt for 1000 Rigsbankdaler i Sølvs og 25,000 i Sedler. I 1842 var Prisen steget til 50,000 Rigsdaler, 1871 var den 75,000 Rigsdaler, 1887 kostede Apoteket 260,000 Kr., 1896 var det gaaet op i 285,000 Kr. og i 1909 i 360,000 Kr.

Brandvæsen og Borgerværn.

Blandt de Pligter, der i gamle Dage paahvilede Borgerne, var de rent personlige mest ilde set. Det gjaldt i de ældste Tider Vægterombudet og Pligten til at møde og deltage i „Byens Arbejde“ — d. v. s. Arbejde i det offentliges Tjeneste ved Bygninger, Broer, Renholdelse o. s. v. — og det gjaldt i den senere Tid Brandtjeneste, Borgervæbning og lignende Ombud. I Aarhundreder var vel Raabet: Brand! tilstrækkeligt til at bringe alle Mand af Hus, men da Brandfaren med Udgangen af det 17. Aarhundrede blev mindre, gik der ogsaa Svind i Tjenesteiveren og Fællesfølelsen paa dette Omraade.

I Sammenligning med andre Købstæder er Nakskov ingenlunde bleven haardt medtaget af Ildebrande, skønt den røde Hane adskillige Gange har gaaet over Byens Tag. I 1420 blev en forholdsvis stor Del af den daværende lille By lagt i Aske, hvilket som tidligere nævnt gav Anledning til Anlæget af Søndergade og Bycentrets Forrykkelse nærmere mod Havnen. I 1510 afbrændte Lybekkerne en Del af Byen, og godt en halv Snes Aar efter hjemsogetes Nakskov atter af en stor Brand, hvilket fremgaar af et den 13. Juli 1528 udstedt Kongebrev, som giver Nakskov Borgere fri for alle kongelige Tynger og Skatter i 3 Aar paa Grund af „den Skade, deres By haver lidt ved Ildsvaade“. Under Belejringen i 1659 nedbrændte en Mængde Huse rundt om i Byen, men dermed er ogsaa de store Brandes Tid forbi, hvilket sikkert skyldes den Iver, hvormed Nakskov i Modsætning til mange andre Byer gennemførte Lovbudet om ikke at taale Straatage indenfor Portene. Forebyggelsesmidlerne var ogsaa de sikreste; thi de Vaaben, man i de Tider havde til Ildens Bekæmpelse, var saare primitive. Sprøjter kendte man ikke og alle Kræf-

ter blev derfor sat ind paa at faa revet de brændende Huse ned og faa dænget Vand paa Ruinerne. Ofte søgte man at hindre Ildens videre Udbredelse ved at nedrive de truede, endnu ikke anfærdte Huse, men under en blot nogenlunde stærk Blæst kunde se denne Udvej ikke bringe Frelse, saafremt Husene i Vindsiden var let antændelige. Under Belejringen anvendte man en hel ny Fremgangsmaade, idet man med stort Held fulgte den fra København givne Anvisning paa at begrænse Ilden ved at dække de nyangrebne eller truede Steder med Huder, udblødte i Vand og Møg.

Det er fuldt forstaaeligt, at Nakskov Vedtægter for 1650 fastsatte Dødsstraf for den der ved grov Uforsigtighed foraarsagede Brand; thi Ilden var den værste Fjende, man kunde slippe løs over Byen. Assurance kendte man ikke før henimod Midten af det 18 Aarhundrede og en Brand kunde derfor i faa Minutter bringe en velstaaende Mand til Betlerstaven, endog taget i allerbøgstaveligste Forstand. Thi for den brandlidte, der havde mistet alt, var kun den Udvej aaben at gaa rundt og bede gode Mennesker om Hjælp til at faa genrejst sit Hus af Brandtomten. At ogsaa dette undertiden er bleven misbrug fremgaar klart deraf, at Christian II. udstedte Forbud imod, at Folk, som havde brændt deres Hus af, gik rundt og tiggede Penge sammen til et nyt.

I Nakskov Arkiv findes nogle Dokumenter til Belysning af Brandvæsnets Udvikling i Byen. Det fremgaar heraf, at Nakskov fik sin første Sprøjte i 1703 og sin anden i 1725; begge disse Sprøjter var smaa og først i Tiden omkring 1790 fik Byen en større Sprøjte, der gjorde Tjeneste ved Siden af de to gamle. Det var „de 12 Mænd“, som gav Stødet til Anskaffelsen af den første Sprøjte, idet de den 24. Januar 1703 sendte Magistraten en Skrivelse, hvori de højlydt klagede over den stærkt voksende Brandfare og den ikke mindre stærkt øgede Ligeegyldighed i Omgangen med Ild. „Iblandt Indvaanerne“, hedder det i Skrivelsen, „findes de, der med Ild helt løselig omgaaes“, især ved Bagning og Brygning, da det ofte hænder, at „Flunkerne fra Ilden falder i Naboernes Gaarde“, hvor der henligger Foder og lignende, som let kan antændes. Ja, det „kan endog bevises, at Flammerne er gloende nedfalden og har slagen Folk i Ansigtet“ og i slige Tilfælde er „Byen i ikke ringe Fare“. Talemaaden om de gode gamle Dage har den Gang aabenbart været i lige saa høj Kurs som nu; thi de 12 Mænd fortsætter: „Den gode gamle og ikke lidet nyttige Skik med Ildskuer (Brandsyn) to Gange om Aaret, som forhen altid var brugelig“, er nu saa godt som glempt, skønt den er højst fornøden. Der skal, siger de, findes en Del Ildsteder „saa slætte og ulovlige“, at Skorstensfejerne ikke kan komme igennem Skorstenene for at rengøre dem. Efter at Magistraten paa denne Foranledning havde anskaffet en Sprøjte, overdrog den Aaret efter „de 12 Mænd“ at fremsætte Forslag til dens Betjening. Den 11. September 1704 afgav „de 12“ deres Betænkning, som blev Nakskovs første Brandvedtægt. Mads Horn blev udnævnt til Branddirektør — en Titel, der senere forandrede til Brandmajor — og Henning Helbeck blev Assistent. 12 navngivne Mænd fik det Hverv „at gaa med Slangen“, 12 andre navngivne skulde ved Hjælp af Sluffer og Kar sørge

or at bringe Vand til Sprøjten og 24 ligeledes ved Navn angivne Mænd skulde pumpe. Til hver af Byens Brønde hørte et „Brøndlaug“, som hver især skulde forsynes med en Stige og en Brandhage, ligesom ogsaa alle Husejere skulde være forsynede med Læderspande. Endelig paalagdes det alle „baade gamle og unge Mandspersoner, som er dygtige“, at de, naar under opstaaet Ildløs Klokken ringer eller Trommen gaar, straks skal begive sig til Brandstedet og „lade sig kommandere“ af de dertil forordnede Ledere. Rammerne for Brandvæsenet var hermed i Orden, men det nyttede ikke ret meget, eftersom man ikke havde haft Øje for Nødvendigheden af at indføre Sprøjtemønstring eller Øvelser. I 1718 henstillede Magistraten til „de 12 Mænd“ at fremkomme med Forslag til Indførelse af „Sprøjte-Eksercits“ to Gange om Aaret, men „de 12“ viste Spørgsmaalet fra sig, rimeligvis fordi Tanken mødte stærk Modstand og Uvillie hos Borgerskabet, skønt man havde Beviser for, at uden den var det hele Sprøjtevæsen ret værdiløst. Magistraten anførte nemlig i sin Skrivelse, at „vores Sprøjte, da sidste ulykkelig Ildebrand“ var opstaaet, blev slet betjent af Folkene, der ikke forstod at nytte den og blandt andet hældte Vand fra Rendestenen i den. Naar man erindrer det Svineri, der i de Tider herskede paa Gaderne, er det let at tænke sig, hvorledes det Rendestensvand har set ud, og man forstaar godt, at Sprøjten siden har „været fast ubrugelig“. Magistraten henstillede, at det overdroges Hans Jørgensen Skræder, der „tilforn en Tid lang i København er bleven eriaaren“ paa dette Omraade, at lave Sprøjten i Stand og den anmoder „de 12 Mænd“ om at komme med Forslag om Tilvejebringelsen af Penge til Sprøjten Vedligeholdelse, saa det ikke skal gaa lige saa galt næste Gang, der „hvad Gud forbyde“ kommer Ildløs. De 12 Mænds Svar gaar ud paa, at der af hver Gaard bør betales 8 Skilling og af hvert Hus 3 Skilling og at Hans Jørgensen Skræder bør have 8 Rigsdaler om Aaret for at holde Sprøjten i Orden. Trods de 12 Mænds Afvisning kom man dog ikke uden om den forhadte Sprøjtemønstring, der endog blev afholdt fire Gange om Aaret, hvilket fremgaar af en Kontrakt, som Magistraten den 23. Oktober 1725 sluttede med Hans Jørgensen Skræder om begge Sprøjternes Vedligeholdelse; det blev nemlig heri paalagt ham altid at følge Sprøjterne baade hver Fjerdingsaar, „naar de vorder forsøgt“, og „ved paakommende Ildsvaade, som Gud i Naade afvende“. Han skulde da paase, at man behandlede Sprøjter og Slinger godt, paa det „at de ej skal vorde spoleret“.

1736 udstedtes en ny Brandvedtægt i Overensstemmelse med en kgl. Anordning af 1735. De af Borgerne, der havde Heste, tilpligtedes i den nye Vedtægt til at møde med Tønder og Sluffer for at skaffe Vand til Sprøjterne. I hver Enkeltgaard skulde findes en Læderspand og i en Dobbeltgaard to, forsynet med Ejerens Navn og Nummer. Spandene skulde forevises hver Maad, for at man kunde være sikker paa, at de var vel vedligeholdte og ej skulde vise sig „ubrugelige i Nødens Time“. Der ansattes to Sprøjtemestre til at lede Slukningsarbejdet. Første Sprøjtemester skulde have 24 og anden Sprøjtemester 20 Rigsdaler om Aaret og skulde derfor være forpligtet til at sørge for, at Sprøjterne var i

Orden. Tre navngivne „Tømmermænd“ — formodentlig de eneste Tømmermestre i Byen — skulde ved Ildsvaade møde med deres Svende, alle forsynede med Økser, og tage Del i Nedbrydningsarbejdet; det samme gjaldt tre ligeledes navngivne Murmestre, der „saasart de bliver var en Ild-Fare“ ufortøvet skal møde med deres Svende, hver forsynet med en Murhammer og en Jernstang, for at „hindre Ildens videre Fremgang, naar Fare er paa Færde og da derudi ingen Flid at spare“. Endelig var der 8 ligeledes navngivne Straalemestre. Dernæst skulde Byfogden udpege nogle Borgere, der efter Tur sammen med Sprøjtemestrene skulde undersøge Ildstederne i „den ganske By“ hver Paaske og Mikkelsdag og idømme de forsømmelige Bøder, som uden videre kunde inddrives ved Udpantning, hvis de ikke blev betalt godvillig. Til Bestridelse af Udgifterne ved Brandvæsnet skulde hver Dobbeltgaard svare to Mark aarlig, hver Enkeltgaard en Mark og hver af Boderne (Lejehusene) 8 Skilling. — I Forslaget til denne Vedtægt understregede Magistraten stærkt Nødvendigheden af at faa ansat en Skorstensfejer og Natmand, der kunde holde Skorstenene rene mod at Byen holdt ham med frit Hus og ydede ham aarlig 12 Skilling for en Dobbelt-Skorsten og 6 Skilling for en enkelt. „De 12 Mænd“ nøjedes ikke med at give dette Forslag deres Tilslutning men udtalte, at Ansættelsen af en Skorstensfejer og Natmand for Nakskov By og Nørre og Sønderherred ikke var en Biting, men en Hovedsag; de erklærede rent ud, at Ansættelsen af en Natmand var „allerhøjest fornødent og umisteligt“ og uden ham vilde alle Anstalter være forgæves. Skorstensfejningen har altsaa været et „uærligt“ Arbejde, som Borgerne — trods den store Brandfare en Skorstensild i de Tider medføre — ikke vilde paatage sig.

Borgmester Baden oplyser i sin Beskrivelse af „Nakskovs Forfatning“ 1796, at Byen havde tre Sprøjter, „nemlig en ny og større og tvende mindre og ældre; til hver af disse er ansat en Brandmester, en Sprøjtemester, tvende Straalemestre, tvende Assistenten, fire til at regere Slangen og to til at øse Vand“ endvidere ved den store Sprøjte 24 til at pumpe, skiftevis 12 og 12, og til hver af de mindre 16, skiftevis 8 og 8, „hvortil man har maattet tage Byens Tjenestekarle af Mangel paa andre“ Baden oplyser videre, at Byen havde „355 Bygninger, hvis Forsikringssum i Brandkassen beløber sig til ialt 183,050 Rigsdaler“; Begtrup angiver i sin 1804 udgivne Beskrivelse af Lolland-Falster, at Brandskatten i Nakskov var 368 Rigsdaler, nemlig 160 Rigsdaler i Vægterpenge og Sprøjteskat og i Brandskat 10 Skilling pr. 100 Rigsdaler af Assurancesummen, hvilket udgjorde 208 Rigsdaler. I Begyndelsen af det 19. Aarhundrede blev Brandvæsnet paany omordnet; thi Dr Larsen oplyser i sin topografiske Beskrivelse af Vestlolland, at Nakskov i 1825 havde en Brandinspektør, to Assistenten, 10 Brandmestre, 9 Straalemestre, 6 Sprøjtemestre og 7 Brandbude samt 154 Mand til at passe Slangerne, pumpe og bære Vand, 25 til at køre Vand og 13 Tømmer- og Murersvende til Nedbrydning. Brandredskaberne bestod fremdeles af de tre Sprøjter med Tilbehør, men der var efter 1815 anbragt to Pumper i Stranden „for at forebygge Mangel paa Vand i Ildsvaade“.

I Tiden omkring 1850 fik Naskov sin ijerde Sprøjte. Med Byens Vækst voksede ogsaa Brandmandskabets Talstyrke og 1886 var Tallet af mødepligtige Borgere over 800. For at undgaa at sætte hele dette tunge Apparat i Scene ved enhver lille Brand oprettedes det nævnte Aar et fast Brandkorps paa 20 Mand. 1908 tog man Skridtet fuldtud og op-hævede det store værnepligtige Brandkorps.

Af Oplysninger vedrørende Ildebrande i ældre Tider findes saa godt som intet ud-over de tidligere anførte Aarstal. Perlestikkerbogen oplyser kort og tørt, at der 1575 opstod Ild i Raadhuset og der „var da stor Fare paa Færde“. Friis meddeler i sin Ud-gave af Rhodes Samlinger, at der 1777 brændte to Huse paa Torvet og at Ejeren af et Nabohus trak i en Pelstrøje, satte Ryggen i et stadig truet Gavlvindue og lod Brandfol-kene sprøjte paa sig, hvorved Ildens Forplantning til hans Hus blev hindret. Det er alt, og det er tyndt.

— Foruden Tjenesten ved Brandvæsnet havde Borgerskabet gennem de skiftende Tider forskellig anden Pligtjeneste. Da Vægterombudet bortfaldt ved Byens Ophøjelse til Fæstning, oprettedes et Borgerkompagni under Befaling af en Borgerkaptajn. Det skulde na-turligvis navnlig gøre Nytte ved Byens Forsvar, men der var dog ogsaa nogen Tjene-ste med Eksercits og Vaabenøvelser i Fredstid. Da Fæstningen i 1682 blev nedlagt og Garnisonen bortflyttet, paalagdes det som tidligere nævnt Borgerne at besørge Vagten ved Portene baade Nat og Dag. Det var slet ingen ringe Byrde og den trykkede navnlig haardt paa de mindre bemidlede Haandværksfolk og Smaaborgere, fordi Magistraten lod Tjenesten gaa paa lige Omgang mellem Borgerne uden Hensyn til deres større eller min-dre Velstand. Da de Velhavende kunde sende deres Karle paa Vagt, er det klart, at Vagt-holdet blev langt tungere for de Borgere, der ikke havde nogen at sende, men var nødt til personlig at udføre Vagttjenesten. Dette Forhold gav 1688 Anledning til en bitter Klage fra „de 12 Mænd“ til Stiftamtmanden, en Klage, der er saare interessant, fordi den viser et Klassefjendskab, som ellers sjældent kom offentligt til Orde i de Tider. Klagen, der findes i Byarkivet, var foranlediget ved, at Magistraten havde ændret Vagtfordelingen saaledes at hver Mand skulde være paa Vagten 24 Timer i Træk og deraf staa Vagt i de 12 Timer; tidligere havde Vagttjenesten kun varet i 8 Timer ad Gangen „Denne nye Anstalt er“, hedder det, „alene god for de Formuende, der enten skikker deres Gaardskarle eller Tjenere“ til at udføre Vagten. „Men en fattig Mand, der selv skal staa (Vagt), hannem kommer det derimod helt besværligt.“ Derfor er denne Ændring „kun de Fattige til Un-dertryk“ og de Rige til Gavn og „i saa Maade er Byrden altid lagt paa de Fattige og paa den, der ikke kan forsvare sig“, skønt det vilde være langt bedre, om de, der sidder i gode Kaar, „vilde betænke de Fattiges tynde og slette Vilkaar“. Modsætningen frem-hæves yderligere ved en Udtalelse om, at der paa den ene Side findes de, der „ejer nogle 1000de Rigsdaler, har deres store Midler, mange Ejendomme, god Velstand og rige Næring“ og paa den anden Side „mange Fattige, der tværtimod ejer ikke 4 Skilling“, men

daglig maa arbejde for at „fortjene sit besværlige Brød ved sit Haandværk, som i disse Tider giver ikkun lidet“, saa vi end ikke under det ene Maaltid ved, hvorfra det andet skal komme. Og ligefuldt maa vi gøre Vagt lige med de Rige, det er en stor Synd. „Vi fattige Folk indsurre mere“ og mere som Fluens indsurre af Edderkoppen“, og det skal naturligvis gaa herefter som det altid er gaaet med de „fattige Haandværksfolk og Daglejere, at den, der har haft lidet, han mister det paa den ene eller anden Maade“, saa han tilsidst bliver Betler, saa vi kan ikke sige, at der „i denne eller andre Maader har været vist nogen Medynk overfor os.“ De 12 Mænd slutter deres Klage med at anraabe Stiftamtmanden om at befale Øvrigheden og Borgerofficererne at omlægge Vagterne saaledes, at de mere Formuende faar flere Vagter end de Fattige. — Inden Magistraten lod Klagemaalet gaa videre til Stiftamtmanden, tilføjede den nogle faa Linier, hvori den afviste det som ugrundet, Forholdene var ens for alle, og man kunde jo dog ikke vel forlange, at de Rige skulde gøre to Vagter, mens de Fattige kun gjorde en. Stiftamtmanden var dog af en modsat Mening. Han gav Klagerne Medhold i, at der er stor Forskel paa om man kan sende sin Karl paa Vagt eller skal gaa selv og derved „forsømme sin fattige Næring“, hvoraf man skal have Ophold til Hustru og Børn. Stiftamtmanden resolverede derfor, at Øvrigheden skulde fordele Vagten saaledes, at den ikke ramte de Fattige saa haardt som de Rige. For en Gangs Skyld fik de Smaa saaledes Medhold, men de fik forøvrigt ikke lang Glæde af det; thi et halvt Aar efter blev Borgerskabet helt fri for Vagten, idet denne blev ophævet imod at Øvrigheden drog Omsorg for, at Portene blev lukkede og aabnede i rette Tid Aften og Morgen.

Megen Lettelse fik Borgerskabet alligevel ikke ud af det; thi i Stedet for Vagtpligten kom den tvungne Deltagelse i Landeværnet. Der blev oprettet to Borger-Kompagnier i Nakskov hver med sin Borgerkaptajn, og under hele den store nordiske Krig maatte Kompagnierne jævnlig gøre Øvelser for at være parat til at modtage Fjenden, om han skulde finde paa at vise sig ved Kysterne. Heldigvis slap man med et Par Gange at blive foruroliget ved blind Allarm.

I denne Periode opstod der igen Uenighed om Vagtspørgsmaalet. Ifølge en kongelig Forordning skulde Borgerskabet i Købstæderne sørge for, at Bønderne blev henvist til Torvet med deres Varer og ikke overtraadte Forbudet mod at falbyde dem omkring i Gaderne. I det Øjemed skulde der være en Torvefoged til at paase Forordningens Overholdelse. Tjenesten som Torvefoged skulde gaa paa Omgang mellem Borgerne; men Magistraten fandt desuden paa, at der skulde sættes Vagt ved Portene, saa Bønderne straks ved deres Ankomst kunde faa strænge Ordre om at køre direkte til Torvet. Magistraten forlangte, at Borgerkompagnierne skulde afgive denne Vagt, men deres Officerer nægtede at adlyde en saadan Ordre. Øvrigheden lod saa de to Borgerkaptajner stævne til at møde paa Raadhuset og gentog her under højtidelige Former Ordren, men Kaptajnerne nægtede fremdeles med den Motivering, at de stod direkte under Stiftsbefalingsmandens

Kommando. Magistraten klagede saa — 21. November 1719 — til Stiftamtmanden, og det samme gjordé Borgerkaptajnerne, der ydermere hævdede, at den paagældende Vagt vilde være til stort Besvær for de fattige Borgere uden at Byen blev gavnet det ringeste, ja man kunde endog risikere ved sliG Foranstaltning helt at jage Bønderne fra Byen. Stiftamtmanden gav Borgerkaptajnerne Ret og henviste Magistraten til at haandhæve den kongelige Forordning gennem Bødestraffe for Overtrædelser.

1801 blev Landeværnet afløst af Borgervæbningen Der dannedes et Kompagni med en Kaptajn, en Premierløjtnant, en Sekondløjtnant, en Fændrik, en Kommandersergent og 6 Underofficerer. Kompagniets Fane hænger nu falmet og laset i Nakskov Bytingssal. Den bærer Christian VII.s Navnetræk og Nakskov Vaaben samt Indskriften: „Borgere i Nakskov for Hus og Hjem at frelse“. Borgervæbningen havde baade Geværer og Kanoner og blev flittig øvet i Brugen af dem; for at udeblive fra disse Øvelser uden lovligt Forfald betaltes en Mulkt paa 2 Mark for hver Gang. I 1853 blev Borgervæbningen afløst, og i dens Sted oprettedes et værnepligtigt Politikorps paa 30 Mand, der kommanderedes af en Løjtnant, en Kommandersergent og tre Underofficerer, alle bevæbnede. Korpset holdt hvert Aar i August 8 Dages Øvelse. De Menige kunde frikøbe sig for en bestemt Sum, og dette førte til, at der i 1894 slet ikke var flere Menige tilbage i Korpset, hvorfor det betragtedes som opløst. Til Erstatning for det oprettedes 1896 et med Politistave bevæbnet Ordenskorps paa 20 Mand, under Kommando af en Assistent og en Underassistent. Dette Korps bestaar formelt endnu, idet der aldrig er vedtaget nogen Beslutning om dets Op-

Fig. 34. Det irivillige, unilormeiede Skyttekorps paa March gennem Søndergade i Tiden omkring 1870

hævelse, men reelt er det ophørt at eksistere, thi der er ikke det sidste Par Aar afholdt nogen Øvelse og Korpsets Ejendele er afleveret til Politimesteren. Endelig skal endnu i denne Forbindelse nævnes Skytteforeningen, hvis Medlemmer oprindelig var uniformerede (Fig. 34). Dens Oprindelse skriver sig fra Slutningen af 60erne.

Fast ansatte Politibetjente har Byen kun haft fra 1801.

Byarkivet.

Ilde er der handlet med Nakskovs gamle Dokumenter i de skiftende Aarhundreder. Fjendehænder har gramset i Byens Pergamentskatte og ofte har Borgerne i Skødesløshed og Vandalisme behandlet Kilderne til Byens Historie som gammelt værdiløst Skrammel. Det skyldes kun et Tilfælde, at det hele ikke er bleven spredt for alle Vinde. I de ældste Tider var de Dokumenter, der indeholdt Byens Privilegier, kostbare Skatte, fordi de var det eneste eksisterende Bevis for, at Byen havde de deri omhandlede Rettigheder, og det eneste Middel til at haandhæve disse Rettigheder, hver Gang en eller anden mægtig Nabo eller Jorddrot vilde træde dem for nær. Naar Nakskovs ældste Privilegiedokumenter ikke desto mindre meget tidligt er gaaet tabt, skyldes dette sikkert ikke Skødesløshed, men snarere en eller anden Ulykke, Ildebrand, Venderoverfald eller lignende. Allerede 1404 var Byens ældste Privilegiebreve, der stammede fra Tiden omkring 1230 eller endnu tidligere, forsvundet. Resen gengiver nemlig i sit haandskrevne Atlas et Dokument, der blev affattet det nævnte Aar, da Erik af Pommern under et Besøg i Nakskov skulde stadfæste Byens Privilegier. Dette Dokument indledes med en Afskrift af alle de Privilegier og Gavebreve, som da var i Behold, og det ældste af dem var et Gavebrev af 1266. Ved Lybekkernes Indtagelse af Nakskov 1510 gik det ogsaa ud over Byens Arkiv. Man har fra den under Beskrivelsen af Kirken omtalte Proces Vished for, at i al Fald et af Kirkens Skøder er brændt af Lybekkerne, og det har jo næppe været det eneste af Byens gamle Dokumenter, der ved den Lejlighed er gaaet op i Røg. Da Svenskerne efter Belejringen i 1659 indtog Nakskov, gik det igen ud over Raadhusets Dokumenter. I deres tøjesløse Trang til Plyndring røvede de svenske Soldater nemlig ogsaa Arkivet og sønderrev Seglenene paa Dokumenterne for at komme i Besiddelse af de vedhængende Silkebaand. Den svenske Kommandant, Oberst Gorgas, som Byen ellers ikke har meget at sige Tak for, greb dog ind og udstedte Befaling om, at Dokumenterne skulde leveres tilbage; en Del er naturligvis alligevel gaaet tabt, hvilket ikke er vanskeligt at bevise. 1630 blev der nemlig til Kancelliet i København indsendt en Kopi af de Privilegier, der fandtes i Arkivet; men da Regeringen 1684 lod en Kommission samle og registrere Byens Dokumenter, savnedes adskillige af dem, der fandtes i Afskriften fra 1630. De skiftende Borgmestre og Raadmænd var jo heller ikke lige ivrige eller interesserede i at holde Orden og Samling paa de gamle Sager. 10. Juni 1732 indsendte saaledes Raadmand Schiøll

et Andragende til Stiftamtmanden om, at der maatte blive givet Borgmester Forbus bestemt Paabud om at lade Byens Protokoller og Dokumenter registrere og opbevare dem i Byens Arkiv paa Raadhuset i Stedet for i Borgmesterens private Bolig. Schiøll motiverede sit Andragende med, at Forbus var en gammel Mand, og hvis han døde, vilde Raadmændene staa „ganske uafvidende og fremmed“ overfor Byens Sager. Den anden Raadmand samt Raadstueskriveren attesterede, at Schiøll flere Gange forgæves havde bedt Borgmesteren om at udlevere Byens Protokoller, Dokumenter og Breve. Stiftamtmanden gav i sin Resolution Schiøll Medhold og paalagde Forbus straks at lade Raadstueskriveren udfærdige Fortegnelse over alt, hvad der fandtes i Arkivet, og anbringe det paa Raadhuset. Borgmester Forbus undskyldte sig med, at der var mange gamle Dokumenter, som var ulæselige og unyttige, og da det vilde være et meget besværligt Arbejde at gennemgaa det hele, henstillede han, om man ikke kunde nøjes med at lave Registratur over Byens Privilegier, de kongelige Reskripter, de kongelige „Quitancer“, Byens Protokoller samt alle Breve fra Rentekammeret og Stiftamtmanden. Stiftamtmanden gav dog ikke Køb men forlangte, at alle kongelige Reskripter, Befalinger og Breve skulde indføres i en Protokol, og at der skulde laves Registratur over alt det gamle. Arbejdet er selvfølgelig derefter blevet udført; men af hele Registraturet er nu kun et Par løsrevne Blade med Numrene paa nogle Kirkeprotokoller tilbage.

Var salig Borgmester Forbus noget skødesløs, saa var hans Efterkommere dog langt værre, hvad det efterfølgende tydeligt viser.

I 1843 gæstede Christian VIII Nakskov. Man vidste, at Hs. Maj. var historisk og literært interesseret og man skammede sig derfor ved at lade ham se det syndige Roderi, hvori Arkivet henlaa. Noget maatte der gøres, og i en Fart fik man saa lavet et stort Skab, hvori man opstillede de Protokoller, der havde de fineste Bind. Hele Resten fyldte man i 4 store Kasser; de to blev sat op paa Raadhusloftet, og de to havnede paa Sprøjtehusloftet, hvor de desværre ikke fik Lov at staa helt upaaagtede. En af Byens Handlende fik nemlig den lyse Ide, at alt det gode Papir udmærket egnede sig til — Kræmmerhuse, og han lod derfor sin Karl hente Forsyninger fra Arkivkasserne i Sprøjtehuset, saa ofte det tiltrængtes. I 1854 blev cand. theol. J. J. F. Friis, der interesserede sig for Nakskovs Historie, gjort opmærksom paa Sprøjtehusets Skatte. Den ene Kasse stod da under et ituslaaet Tagvindue udsat for Regn og Sol, og den anden var stærkt raseret og gennemrodet. Han fik overdraget Arbejdet med at bringe Orden i Byens Arkiv, samlede alt, hvad der var tilbage og fik de fleste af de løse Dokumenter indbundet i to tykke Bind. Desværre udarbejdede han ikke noget Register og sørgede heller ikke for, at Dokumenterne blev indbundet i nogen bestemt Rækkefølge — Mangler der nu gør Benyttelsen af Arkivet meget besværligt. Foruden disse to Bind findes et Par Pakker med løse Dokumenter, den ene indeholder en Mængde Gavebreve skrevet paa Skind; de er som Samling betragtet interessante, men de er alle aftrykt i Hofmanns Samlinger af Fundatser.

I den anden Pakke findes en Del løse Dokumenter samt en Række Skattebøger, Kæmnerregnskaber, Assurancebøger, Vejerbøger m. m. fra det 16., 17. og 18. Aarhundrede, altsammen af betydelig Interesse for Folk, der vil gøre Specialstudier paa disse Omraader. Blandt de indbundne Dokumenter er adskillige originale Kongebreve og desuden et rigt Materiale til Belysning af Haandværkerlaug og kommunalt Forfatningsliv i Nakskov. En Mængde af Arkivets Oplysninger er gengivet i dette Værk, men der findes meget, som jeg har ladet ubenyttet, fordi Fordybelsen i det vilde føre mig langt udenfor denne Bogs Rammer. En Del af Nakskovs gamle Arkiv er tidligere afgivet til Landsarkivet, det gælder navnlig Kirkebøgerne og Dokumenterne vedrørende Skolevæsnet, men der findes — som man vil se af det ovenfor anførte — endnu saa meget tilbage, at Nakskovs Arkiv er betydeligt rigere end de fleste andre Byarkiver i vore Dage. Og saa har vi endda endnu ikke nævnt den Skat, der hedder Perlestikkerbogen, et Haandskrift paa ca. 1000 Sider, indbundet og velbevaret. Bogen, der skyldes Præsten Anders Pedersen Perlestikker, er ført med stor Omhyggelighed og er halvt en Kirkebog halvt en Dagbog, hvori Forfatteren i faa Ord anførte de Begivenheder, han fandt værd at notere. Anders Perlestikker fortæller, at han har faaet Ideen til sin Bog gennem nogle Papirer, som en af hans Forgængere, Provst Jost Poulsen — der var Sognepræst i Nakskov fra 1572 til 1590 — havde efterladt. Af disse Optegnelser har Anders Perlestikker heldigvis gengivet en Del Perlestikkens egne Optegnelser rækker fra 1618, da han blev kaldet til Sognepræst i Nakskov, til 1629, da han døde af Pesten. I de efterfølgende Afsnit vil en Mængde af Perlestikkerbogens Optegnelser blive benyttet, men forøvrigt er dens Hovedindhold tidligere behandlet paa Tryk, nemlig i Historisk Tidsskrift for 1854, hvor daværende Fuldmægtig P. H. Boye har givet et meget udtømmende Uddrag af den. Hans Fader, Sekretær A. E. Boye, blev under et Ophold i Nakskov opmærksom paa Bogen. Den var en Snes Aar tidligere, 1829—31, udlånt fra Arkivet og paa denne Maade kommet over i privat „Eje“. Sekretær Boye besluttede at gøre Uddrag af Bogen, men Sygdom og Død hindrede ham i at fuldføre Arbejdet, som derefter blev besørget af hans ovennævnte Søn, der tillige gav Stødet til, at den sjeldne Bog igen havnede i Arkivet.

Mand og Kvinde.

Den katolske Skik at dele Ægteskabshøjtideligheden i to Dele — den juridisk bindende Trolovelse og den mere religiøse-sædelige Vielse — blev mærkelig nok bibeholdt i den lutherske Kirke og først ophævet herhjemme i 1799. Den tjente kun til at forvirre Begreberne, — især da ogsaa Trolovelsen blev indgaaet for Præsten og det var meget almindeligt, at de Trolovede flyttede sammen og levede som Mand og Kone trods alle de kongelige Forordninger og Forbud, der forbød Samliv af Trolovede. Straffen for Overtrædelse af disse Forbud var „aabenbar Skrifte“, d. v. s. de Skyldige maatte i en større eller mindre Forsamling overfor Præsten vedgaa deres Synd og love Bod og Bedring. Desuden maatte

de som Regel betale en Bøde til Kongen. Var Synderne ikke ordentlig trolovede, slap de ikke med det, men blev tillige sat i Gabestokken paa Torvet, en paa hver Side. Perlestikkerbogen beretter saaledes om Maler Mathias Sørensen og Kirstine Nielsdatter: „De trolovede sig først selv sammen og mente, at de siden maatte søge friligen Seng tilsammen; men efterdi de en Gang blev befundne tilsammen, ere de begge satte i Stokken og bødede derfor 2 Daler til de Fattige og maatte saa efter Øvrigheds Befaling straks samme Dag lade sig trolove“, hvilket skete hjemme i Præstens Stue den 26. September 1620. Det aabenbare Skrifte fandt, naar det drejede sig om Trolovede, som Regel Sted i Præstens eller Skolemesterens Kammer eller i Sakristiet i Overværelse af en mindre Kreds. Var de to Skyldige derimod ikke trolovet, foregik det aabenbare Skrifte paa Kirkegulvet i hele Menighedens Paahør. Perlestikkerbogen beretter saaledes, at en Kvinde, der havde faaet et uægte Barn, blev „aabenbar afløst“ i Kirken 1575, hvorimod Peder Kedel-smeds Tjenestekvinde Anne stod aabenbar Skrifte i Sakristiet i 6 Kvinders Overværelse, og 11. April 1575 stod Hans Juel aabenbar Skrifte oppe paa Skolemesterens Kammer udi Provstens, Kapellanens, Skolemesterens, Lærernes og to Borgeres Nærværelse „for den Jomfru-Krænkelse han bedrev med Karine Nielsdatter udi Rasmus Hansens Hus“. Laa Forseelsen langt tilbage, saa undgik Synderen dog ikke aabenbar Skrifte, hvis han f. Eks. paa Sottesengen bekendte sin Synd. 1576 maatte saaledes „Hans Hallandsfar, gamle Ursulas Søn“ gøre „aabenbar Poenitense paa sin Sotteseng og fik Afløsning for det Skørlevned, han gjorde med lille Bodil“ Handlingen overværedes af „lille Mads Krage, Hans Jude, Hans Pynbo, Grethe Hans og næsten alle Kvinder paa Toften“ (Kongenstofte) Det ses af Optegnelserne i Perlestikkerbogen, at der som Regel var en halv Snes Tilfælde af „aabenbar Skrifte“ hvert Aar; det var hyppigst Fruentimmere, fordi de unge Karle ofte foretrak at forlade Byen fremfor at staa aabenbar Skrifte paa Kirkegulvet i hele Menighedens Paasyn. Blandt dem, der maatte underkaste sig denne Kirketugt, nævner Perlestikkerbogen Skolemester Zacharias Pedersen og hans Fæstemø samt Poul Madsen Byfoged „for sin Skørlevned-Synd med sin Tjenestekvinde“. Man ser heraf, at Uheldet ogsaa kunde ramme „Standspersoner“; det maa dog bemærkes, at det ingenlunde er sikkert, at nævnte Poul Madsen har været Byfoged, det er muligt, at han kun var Søn af en Byfoged og fra Barnsben har haft denne Titel som Tilnavn. Derimod er det en Kendsgerning, at Præsten Anders Kragh i 1618 blev fradømt sit Kald som Sognepræst i Nakskov og „forvist Prædikestolen for noget Skørlevnet“. Han blev dog vist senere taget til Naade igen. Allerede 14. August 1621 androg nemlig Biskop Hans Mikkelsen paa Foranledning af Kansleren Chr. Friis om Tilgivelse for Præsten. Det hedder i Ansøgningen, at Anders Kragh blev afskediget „fordi han havde besøvet et Kvindfolk paa Langeland den Stund, han der var Kapellan“, men nu vilde man gerne have ham benaadet, „efterdi man hverken før eller siden haver hørt noget uskikkeligt om hannem og han haver gode Gaver at prædike med“. Hvorvidt Ansøgningen blev bevilget vides ikke. Rhode anfører ganske vist, at

Anders Kragh levede i Nakskov til 1641, men Rhodes Upaalidelighed bevirker, at man altid stiller sig tvivlende overfor hans Oplysninger, saa snart noget taler imod deres Rigtighed.

Alle var jo ikke lige bange for det „aabenbare Skrifte“; det bemærkes saaledes 1625 om Anna Frandsdatter, at det var anden Gang hun blev „absolveret for sin Skørie og i-Synd“, men tilføjer Hr. Perlestikker: „mig blev siden sagt, at det var den syvende Gang“. De forholdsvis mange uægte Fødsler vidner ogsaa om, at den menneskelige Skrøbelighed var større end Frygten for Straffen; thi i Aarene 1618—1626 forefaldt der gennemsnitlig 6 uægte Fødsler om Aaret, hvilket vil sige, at hvert 9de Barn i Byen var „uægte“. I Aarene 1657—1661 var Forholdet endnu værre, idet hvert syvende Barn var født udenfor Ægteskab. Under Belejringen 1659 og i al den Tid Svenskerne havde Byen i deres Vold, stod ingen „aabenbar Skrifte“, men i den efterfølgende Tid en Mængde, „stundom indtil 10 paa en Dag“. Det var dog ikke alene overfor Sædelighedsforsyndelser, at denne Kirketugt blev anvendt; den brugtes ogsaa naar en Kvinde havde ligget sit Barn ihjel, og 1664 stod et Fruentimmer „aabenbar Skrifte“ i Nakskov Kirke, fordi hun ved et Bryllup „havde drukket sig fuld i Brændevin om Morgenen, da hun skulde følge en Brud til Kirken“.

Ved Trolovelsen mødte Parret enten i Sakristiet eller i Præstens eller Brudens Hjem. Var en af Parterne fra en anden Egn, maatte Vedkommende fremlægge „Skudsmaal“ fra sin forrige Sognepræst, i dette anførtes, om Vedkommende havde skikket sig vel og var „ubehindret“ for Indgaaelse af Ægteskab. Trolovelsen skulde overværes af 5 Vidner. Præsten skulde — hvis han ikke selv vilde risikere Tiltale og Straf — skaffe sig Vished for, at alt var som det burde være, og i Tvivlstilfælde forlangte han derfor at kendte Mænd skulde sige god for Parret eller „gaa imellem Præsten og Sagen“, d. v. s. paa-tage sig Præstens Ansvar. En brudt Trolovelse var et meget kildent Punkt at komme over, hvis man senere vilde troloves med en anden. Anders Perlestikker beretter saaledes om en Kandestøber Adam Schwabe og Pigen Karen Linnertes, der vilde troloves, men havde store Vanskeligheder at overvinde, fordi Manden tidligere havde været trolovet med en Pige i Lybek, som havde indgaaet Ægteskab med en anden under Foregivende af, at Schwabe var ihjelstukken i Danmark. Den stakkels Kandestøber maatte baade til Provsten og Bispen for at forklare Sagen og fremlægge Skudsmaal fra sin Fødeby. Det endte med at Provsten, Hr. Jens Bang i Sandby, efter „lang Beraad“ indgik paa, at Kandestøberen maatte blive trolovet, hvis han kunde skaffe sig Kaution af „tvende standhaftige Forløftermænd, der kunde gaa imellem Hr. Perlestikker og Sagen, hvis der kom andet efter“. Det lykkedes Schwabe at faa „Lauritz Jensen og Jonas Hattemager, begge Borgere herudi Byen, til at gaa med hannem her udi Præstegaarden og give mig (Anders Perlestikker) skriftlig Forløftning med egne Hænder underskrevet“.

Selv med alle disse Genvordigheder var Kandestøberen dog sluppet forholdsvis let til sin nye Brud, antagelig fordi 1ste Akt var foregaaet i Udlandet. Var en Trolovelse ikke

hævet paa lovlig Vis med Kirkens Hjælp, var det rent galt; det fik bl. a. en Karl i Nakskov og hans Pigelil at føle. Karlen, hvis Navn ikke nævnes, havde forlovet sig med Pigen Anne Hansdatter, men efter 3 Aars Forløb blev Karlen ked af hende og „gav hende fri af Trolovelsen og Brev derpaa“. Dermed mente de begge, at den Sag var i Orden. Det lykkedes ogsaa Karlen paa en eller anden mærkelig Maade at blive gift, uden at der blev rodet op i den gamle Trolovelshistorie. Pigen var rejst til Langeland, hvor hun trøstede sig med en anden med hvem hun fik et Barn, men da de derefter vilde gifte sig, kom hendes tidligere Forbindelse for Dagens Lys, og den Sag kunde hverken Provst eller Bisp klare paa egen Haand, hun maatte gaa til selveste Kongen med sit Bønskrift for at faa Tilladelse til at gifte sig. Sagen afgjordes ved et af Frederik II den 4. August 1585 underskrevet Brev. Det hedder heri, at skønt det er af lutter Uvidenhed, at Pigen ikke har sørget for at blive lovlig skilt fra sin første Trolovede, saa er dog hendes og Nakskov-Karlens Forseelse „meget utilbørlig“, og det er kun for at „forebygge yderligere Synd og Last“, at Kongen vil bevilge det begærede Ægteskab, og det sker kun paa den Betingelse, at baade Karlen og Pigen, henholdsvis i Nakskov og paa Langeland, skal staa aabenbar Skrifte i Kirken og „gøre den kristne Menighed Afbigt for den Forargelse, de haver givet, ligesom ogsaa Præsterne alvorligen skal tilholde Menighederne, at de ikke af disse Eksempler lader sig forlede til lignende Synd, da Kongen herefter ikke vil tilgive saadant, men lade det straffe paa det strengeste“.

• Skilsmisse kunde selvfølgelig opnaaes ikke alene for Trolovede men ogsaa for Ægtefolk; men ingen af Parterne maatte uden særlig Tilladelse gifte sig igen. Herom vidner et aabent Brev af 24. Januar 1603, hvori der gives Inger Pedersdatter i Nakskov, som „for 5 Aar siden for Roskilde Kapitel blev skilt fra sin Mand Niels Hansen“, Tilladelse til at gifte sig igen, da „Niels Hansen er død og hun siden Skilsmissen har forholdt sig ærlig og vel.“ Nemt var det ingenlunde at blive skilt, og Skilsmissen blev derfor ofte etableret paa den Maade, at den ene af Parterne rendte sin Vej, hvorefter det gik forholdsvis let for den Tilbageblevne at faa Skilsmissen i Orden ved Dom over den Bortløbne. Anders Perlestikker beretter saaledes om en Trolovelse, der 1619 fandt Sted mellem Jacob Pedersen Munck og Elline Knudsdatter. „At Jacob Munck“, skriver han, „er lovligen skilt fra sin forrige Hustru Inger, som undvigte sit Ægteskab, derpaa haver jeg Hr. Jenses (Provsten i Sandbys) Seddel og Dommen er beskrevet og beseglet.“ Da Trolovelsen skulde ske, tilspurgte Hr. Perlestikker „udi menige Folks Nærværelse i Sakristiet“, Borgmester Hans Boesen „om han vidste nogen Modsigelse i denne Trolovelse enten paa Lensmandens eller Byens Vegne; men han svarede nej.“ Om Elline Nielsdatter skriver Hr. Perlestikker, at hun har skilket sig vel, hvor hun har tjent, „men af menneskelig Skrøbelighed er hun bleven lokket paa Bramslykke og besøvet af Oluf Hansen“, men er hun „lovligen adskilt ved hannem.“

Undertiden var Skilsmissen dog ikke klaret ved at løbe bort. Manden havde Krav

paa Konen, indtil Ægteskabet var lovlig opløst, og han kunde paakalde Øvrighedens Hjælp for at faa den bortløbne Kone indfanget og bragt hjem igen. Denne Udvej til at faa Ægtemagen tilbage blev ogsaa undertiden benyttet, herom vidner et saakaldt „Skøvlingsbrev“, som Oluf Bertelsen, Borger i Nakskov, den 22. Oktober 1694 fik udstedt mod sin bortløbne Kone. I Brevet berettes, at hans Hustru Kirstine Pedersdatter under hans Fraværelse fra Hjemmet „har ladet udbære Guld og Sølv og andet Boskab af hans Hus til en Værdi af over 400—500 Rigsdaler og siden imod hans Villie har holdt sig fra ham til stor Skade for ham“. Oluf Bertelsen var gram i Hu og lod Konen tiltale for Retten, hvor hun dømtes til „under sin Hals Fortabelse“ at bære alle Værdisagerne tilbage til sin Husbond og „blive hos ham i Levned og Omgængelse som en ærlig Dannekvinde“. Samlivet er næppe bleven bedre efter den Proces; thi kort efter rendte Konen for Alvor bort, saa Manden slet ikke anede, hvor hun var. Denne Gang tog hun for 50 Daler Gods med sig. Oluf Bertelsen fik atter Dom over hende gaaende ud paa, at hun „under sin Hals Fortabelse“ skulde blive hos ham. Men Konen blæste denne Dødsdomstrusel et Stykke og blev fremdeles borte. Oluf Bertelsens Kærlighed — eller maaske det var Had — har været meget brændende; thi han indgik til Kongen med Klage over, at hans Kone „trodsig foragtede“ den fældede Dom og ikke vendte tilbage; han begærede derfor Tilladelse til at lade hende gribe, hvor hun end blev antruffen. Kongen gav Manden Medhold og udstedte „Skøvlingsbrevet“ med Ordre til Fogder, Lensmænd, Borgmestre og Raad om at være Oluf Bertelsen behjælpelig med at paagribe Konen og føre hende tilbage til hans Hus. Hvis hun ikke vil følge med skulde de „lade hende straffe tilbørligt“. Desværre melder Historien intet om Slutningen paa denne noget ejendommelige Ægteskabshistorie.

Var det svært at blive skilt, saa var det saa meget lettere at indgaa nyt Ægteskab, hvis man ved Døden var bleven befriet for sin Ægtefælle. Graven var som Regel endnu ikke sunket sammen over den Afdøde, før den efterlevende paany hastede imod Brudesengen. Perlestikkerbogen nævner adskillige Eksempler herpaa: „Den 21. Juni 1618 trolovedes Oluf Ibsen Haure og Ane Hanses“, hedder det, hun „haver tvende Gange været gift og hendes sidste Mand døde henved 7 eller 8 Uger før Trolovelsen med Oluf Haure“; om ham tilføjes: „Hans forrige onde Kone døde i Vinter“. 7—8 Uger var ingen lang Enkestand; men den var dog hel anstændig i de Tider; Rekorden var en Uge eller to. Ved Indskrivningen af Spillemand Jens Jensens og Birrethe Hansdatters Trolovelse tilføjer Hr. Perlestikker f. Eks. „Hans forrige Hustru Anna døde for 14 Dage siden.“ Paa den Maade kunde det jo nok lykkes at blive gift en Del Gange, og det var heller ikke sjældent, at en Mand eller Kvinde opnaaede at komme i Ægteskabets Havn 3—4 Gange, ja, om en Mand i Vejlegade ved Navn Jens Andersen, der døde 1624, hedder det endog, at „han havde haft 6 Ægtehustruer“.

Ofte tilføjede Hr. Perlestikker et Skudsmaal ved Indførelsen af de Trolovedes Navne i sin Bog. Om Berthel Rasmussen og Anna Madsdatter Amme hedder det kort og skarpt

„Han haver sit Borgerskab. Hun var en Skøge og haver været mange Aar i Byen.“ Ved et andet Trolovelsespar tilføjedes følgende meget sigende og saare karakteristiske Bemærkning: „Mads Nielsen var Forlover paa hendes (Brudens) Vegne, som han for nogle Aar siden havde besøvet“.

Tidsaanden gav sig selvfølgelig ofte Udslag gennem Mandens haardhændede Behandling af Konen, og Byarkivet indeholder adskillige Klageskrifter, hvori mishandlede Koner anraaber Øvrigheden om Hjælp mod Mandens Tyranni. Men at Forholdet ogsaa undertiden kunde vendes om, saa det blev Manden, der var den fortrykte, derom vidner en Klage, som Skomager Michael Michaelsen i Nakskov indgav til Magistraten den 16. Marts 1696. „Høj Nød og Trang driver mig fattige Mand“, skriver han, til at indgive denne Klage over min Hustru, „idet jeg ingen Rolighed eller Fred udi Huset for hende kan have Nat eller Dag“. Han har, fortsætter han „baaret dette store Hus-Kors“ i de 1½ Aar, de har været gift, og den hele By er Vidne til den onde Medfart, han lider. Forleden Søndag Nat har hun „mig angreben udi Sengen, reven min Skjorte udi Stykker og bidt mig fordærvet udi Hænderne.“ Formodentlig har Manden skreget bravt om Hjælp; thi han fortsætter: „Hun var bleven min Overmand til endnu mere Fordærvelse for mig, dersom Folk ikke med Magt havde opbrudt mine Døre og var kommen ind i Stuen og med Magt skilt hende fra mig.“ Han gaar nu i stadig Angst og er „befrygtende hver Time“, at hun skal gøre en Ulykke paa ham, saa han enten bliver en skamslaet eller død Mand; „thi der er intet andet hos hende end som Rasenhed og Galenskab“, intet vil hun forrette i Huset „uden slaa i Stykker, hvad som kommer for hendes Øjne“, og han henvender sig derfor til Øvrigheden og beder den „forhjelpe mig fattige Mand“ med at faa Konen „hensat et Sted“, hvor Øvrigheden „tykkes kan være bedst for hende at være“ Det er vel højst tvivlsomt, at Øvrigheden har fundet et saadant „Sted“, i al Fald giver Arkivet ingen Oplysning herom.

Smaatræk af Folkelivet.

Det er kun smaa og spredte Træk, der foreligger til Belysning af Folkelivet i det gamle Nakskov. Hvad Arbejde og Næring angaar har man, som det følgende Kapitel vil vise, dog en Del Dokumenter at støtte sig til, men Kilderne, der skulde berette om Livet som det blev levet til Hverdag og ved Fest, er udtørrede og forsvundne sammen med Slægterne. Fornøjelserne bestod i den katolske Tid navnlig i Gildelag. Mændene samledes i Gildeshusene, spiste og drak bravt og fordrev ellers Tiden med Diskussioner. Hver Deltager blev afhentet af sin Tjener eller Svend, der forsynet med Lygte „lyste sin Herre hjem“ mellem Gadens Faldgruber og Møddingpøle, der jo kunde være dobbelt vanskelig at undgaa efter det glade Gildelag. Reformationen gjorde Ende paa Gilderne, der saa blev afløst af Laugfesterne, hvor Øllet flød endnu oftere og rigeligere.

En anden Form for offentlig Adspredelse var Badene. Navnet Badstuestræde minder

os den Dag i Dag om, at den offentlige Badstue laa i Strandkanten for Enden af dette Stræde. Der var kun Tale om Dampbade og de afsluttedes gerne med en Pøs koldt Vand over Kroppen. Dampen frembragtes ved at man ophedede Sten paa Ildstedet og derefter anbragte dem paa Gulvet og overhældte dem med Vand. Oprindeligt var de offentlige Badstuer kun beregnet paa de Fattige, og det var i den katolske Tid almindeligt at testamentere Penge til Bade for „de Arme“, de saakaldte „Sjælebade“. Men senere gik Badstuen lidt efter lidt over til at blive et offentligt Forlystelsessted, hvor man foruden Badet kunde faa Øl og Vin, spille Terning og høre Bynyt og desuden faa „fornyet Blodet“ ved den i de Tider uundværlige Kopsætning. Badstuen var som Regel aaben en Gang eller to om Ugen, og naar Udraaberen gik gennem Gaderne og forkyndte, at Badet nu var varmt, lagde man Arbejdet til Side og satte Kursen mod Badstuestræde. Professor Troels-Lund fortæller i sit uforlignelige Værk „Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarhundrede“, at Tjenes-ten i Badstuen sædvanligvis udførtes af Kvinder, og at begge Køn gik sammen i Badstuen, hvilket der den Gang ikke var noget anstødeligt i. Badstuelivet udartede dog efterhaanden, og da Danmark henimod 1600-Tallet hjemstøgetes af en frygtelig Syfilis-Epidemi, blev Badstuerne beordret lukket. De fleste af dem, deriblandt Nakskovs, blev aldrig senere genaabnet, og der gik 300 Aar før Byen igen fik en offentlig Dampbadeanstalt.

De skiftende Tider har atter og atter ændret Formen for de forskellige Adspredelser, og Fugleskydningen er vel den eneste Fornøjelse, der er nedarvet fra Slægt til Slægt gennem Aarhundreder. Dens Oprindelse kan forfølges helt tilbage i den katolske Tid, hvor det var en af Gildelagens aarlige Fornøjelser i sluttet Trop at drage ud og skyde til Papegøjen. Gilderne forsvandt, men Papegøjeskydningen blev bevaret. Fugleskydningspladsen var fra ældgammel Tid paa Banken, hvor nu Alderdomshjemmet ligger. Fjorden gik den Gang lige ind til Bankens Fod, og Anders Perlestikker noterer da ogsaa, at Karen Ludvigs Søn Hans 1625 druknede i Stranden ved Papegøjestangen. Hvornaar Papegøjen er bleven ombyttet med en „flakt Ørn“ og Navnet Papegøjeskydning ændret til Fugleskydning vides ikke, men at den sidste er en ægte Efterkommer af den førstnævnte er der ikke Spor af Tvivl om, og denne Forlystelse har altsaa evnet at bevare sin Plads i Folkelivet gennem 4—5 Aarhundreder.

Fornøjelserne bestod ellers for en væsentlig Del i at spise og drikke, navnlig Drikkeriet florerede stærkt ved festlige Lejligheder og gav ofte Anledning til Optøjer, Slagsmaal og Drab for ikke at tale om Skandaleoptrin af forskellig Art. I sidstnævnte Henseende giver Byarkivet Oplysning om en opsigtsvækkende Affære af forholdsvis yngre Dato. Ved Konfirmationen i Nakskov Kirke i Foraaret 1747 indfandt Raadmand Peder Sørensen Ullerup sig i Kirken i beruset Tilstand og lavede stor Skandale. Hans Kolleger i Raadet — Borgmesteren og den anden Raadmand — fandt sig foranlediget til at indgive Klage over ham og det samme gjorde Sognepræsten. I Raadets Klage hedder det, at den yngste Raadmand Peder Sørensen Ullerup har „brugt en forargelig Opførsel i Kirken under Kon-

firmationen, idet han, som var drukken, begyndte med høj Røst at tale usømmelige og forargelige Ord til de ham nærmeststaaende Konfirmander og siden raisonerede med Præsten og bandte derhos. Det gik endog saa vidt, at Sognepræsten, Jacob Ullitz, var nødt til at begære Menighedens Hjælp til at slæbe Raadmanden med Magt ud af Kirken.* Man skulde tro, at en saadan Skandale vilde have faaet de alvorligste Følger under Christian VI.s pietistiske Regering, og havde Raadmanden villigt indrømmet sin Skyld, havde hans Afsked sikkert været en given Sag med det samme. Men det er ret karakteristisk, at den gode Raadmand ikke var mere forknyt end at han selv indgav en Klage over, at man havde vovet at smide ham ud af Kirken. Kancelliet skriver, at han i sin Klage „hæftigen har besværet sig over, at han som Øvrighedsperson paa en saa voldsom Maade udi menige Folks Paasyn er bleven trukket med Magt udaf Kirken.“ Kancelliet har overfor disse modstridende Klager ikke vidst bedre at gøre end oversende Sagen til „General-Kirke-Inspektør-Kollegiet“, som derefter begærer, at Stiftamtmanden skal undersøge Sagen nøjere og opklare „hvad der egentlig har givet Raadmand Ullerup Anledning til at tale, hvad videre er passeret og hvorledes det ene er fulgt paa det andet“. Det ses ikke af Byarkivets Dokumenter, hvilken Udgang Sagen har faaet, men antagelig er Raadmanden sluppet med en Advarsel.

Naar Ullerup-Skandalen vakte saa stor Opsigt, var det dels fordi den foregik i Kirken og dels fordi, det var en Øvrighedsperson, der lavede den. I endnu ældre Tider gav Drukkenskaben Anledning til langt voldsommere Oprin. Thi med Rusen voksede det vilde Mod og Lysten til at se en Uvens Blod. Overfald og Drab var derfor ret hyppige. Som oftest blev der gjort kort Proces med Drabsmanden; Liv for Liv var en fast, gammel Lovgivningsregel, og naar Drabsmandens Hoved var faldet for Bødens Sværd, blev der ikke snakket mere om den Ting. Slige Begivenheder var derfor hurtigt glemte, naar de ikke gennem en eller anden tilfældig Optegnelse blev bevaret for Efterverdenen, men Nakskov har desværre kun haft een Perlestikker. Kun de Tilfælde, der gav Anledning til Indblanding fra Kronens Side, er bleven bevaret gennem de derom udstedte Kongebreve. Disse angik altid Tilfælde, hvor der enten var formildende Omstændigheder, der muliggjorde Eftergivelse af Straffen, eller hvor den Kronen tilfaldende Drabsbøde gav Anledning til Udstedelsen af en eller anden Skrivelse. En af Frederik I. første Regeringshandling var saaledes Udstedelsen af et Brev af 12. Juni 1523, hvori Borgmester Rasmus Clausen i Nakskov „til evig Tid“ fik Skøde paa Kronens Part i Hans Perszens Gaard i Søndergade. Denne Part var tilfaldet Kronen, fordi Hans Perszen var „kommet for Skade“ at ihjelslaa Hans Smed. Den „Skade“ har sikkert været Følgen af et Drukkenskabs-Slagsmaal og har lige saa sikkert kostet Hans Perszen Halsen.

Et af Frederik I. i 1532 udstedt Kongebrev omhandler et Drab med mere formildende Omstændigheder; thi her er ikke Tale om nogen Bøde til Kronen, men kun til den Myrdedes Slægt. Laurids Hansen, Borger i Nakskov, var nemlig „kommen for Skade at

ihjelslaa sin Medborger Morten Seys.“ Drabsmanden blev paa vanlig Vis stævnet til Tinge og idømt store Bøder til den Omkomnes Arvinger. Efter Idømmelsen af slige Bøder kunde den Dømte frit forlade Tinge; men var Bøden ikke betalt inden 6 Uger efter Dommen, var han erklæret „fredløs“ d. v. s. han var udenfor Lov og Ret og udsat for Hævn fra den Dræbtes Slægt. I det her nævnte Kongebrev af 1532 hedder det, at Laurids Hansen har bødet alt, hvad han ejede, til den ihjelslagne Morten Seys Slægt uden dog at have betalt den fulde Bøde; han har derfor andraget Kongen om Benaadning, og Kongen har bønhørt ham og for „hans Armod og Guds Skyld givet ham hans Fred igen“.

Undertiden var den Dræbtes Familie saa krigerisk stemt, at de ikke vilde lade sig stille tilfreds med den Bøde, Drabsmanden blev idømt. Et saadant Tilfælde gav Anledning til, at Formynderregeringen 15. Oktober 1596 udstedte et „kongelig Beskærmelsesbrev“ for Hans Rasmussen, fhv. Lærer i Nakskov Skole. Der var her ikke Tale om noget Drab i Fuldskab eller Slagsmaal men om et Vaade-Drab, idet Hans Rasmussen havde været saa uheldig at undlive Karlen Herman Brun, som kørte for ham. Der var bleven nedsat en Jury paa 16 Mænd til at afsige Kendelse i Sagen eller som det hedder i Beskærmelsesbrevet: „16 Mænd har været opkrævet til at sværge om Drabet og efter de aflagde Vidnesbyrd kendt for Ret, at det var et Vaadedrab“, hvorefter de havde dømt Hans Rasmussen „til at stille den Dødes Slægt Vaadebod efter Loven“. Den Dømte havde derefter tilbudt at betale ikke alene denne Bøde „men ogsaa yderligere af sin Formue“, men den Dødes Slægt har ikke villet lade sig nøje hermed „men truer og undsiger“ Hans Rasmussen. Kongen tager ham derfor nu „i Beskærmelse“ og forbyder den Dødes Slægt og Venner at true eller undsige ham. I Beskærmelsesbrevet fastslaas det ydermere, „at Dommen ikke skal være til Hinder for, at han kan opnaa hvilket Sogne- eller Præstekald, han findes duellig til“.

Gik Voldsmanden ud af Rusen og Slagsmaalet uden at „komme for Skade“ at slaa Modparten helt ihjel, slap han vel selv derfra med Livet, men blev baade idømt Bøder og forvist af Byen. Perlestikkerbogen beretter f. Eks. at Oluf Boesen, der „havde stukket og skaaret Zacarias Hører“, den 28. Marts 1628 blev løsladt, imod at han forpligtede sig til „inden Paaske at begive sig herfra Byen og forse sig (d. v. s. slaa sig ned) andre Steder“. Anders Perlestikker nævner intet om Bøderne til Byen og den mishandlede Lærer, men at Voldsmanden ikke er sluppen dem foruden, kan vel betragtes som givet.

Nakskovs foran gengivne Vedtægter fra 1650 fastsætter ikke for intet strenge Straffe for den, der i Fuldskab med Raaben og Larm rendte hen til sin Uvens Hus og undsagde og udfordrede ham; den Slags Scener var ikke sjeldne og bragte ofte Ulykker baade over Bersærken og hans Uven. Havde man ingen Fjende ved Haanden, søgte det hede Mod Afløb ved Ituslagning af Døre og Vinduer, og det gik da ud over den Første den Bedstes Hus eller Ejendom. Navnlig medens Nakskov havde Garnison var den Slags Optrin ikke

sjeldne. Fulde Soldafer stormede da hujende gennem Gaderne og øvede deres Krigermod og Krigervaaben paa alt, hvad der laa indenfor deres Rækkevidde. 10. April 1659 indgiver Borgerskabet f. Eks. en Klage til Byens Raad samt Anmodning om, at Kommandanten, Daniel v. Rheden, maa faa en Henstilling om at „holde god Kommando“ over sine Soldater, saa de ikke ved Nattetider „ruinerer Borgerskabets Plankeværker, Gærder, Porte, Døre, Kælderhalse, Potteskister og Vinduer“, hvilket alt for ofte er sket siden denne Kommandants Ankomst. Det frengaar heraf, at det har været særlig galt under Rhedens korte Kommandantskabsdage. De drabelige Krigsmænd fik jo snart andet end fredelige Borgeres Døre og Vinduer at øve deres Mod paa; thi 3 Uger efter Klagens Indgivelse stod Fjenden for Byens Porte.

Ved festlige Lejligheder, baade private og offentlige, var det en yndet Skik at affyre „Glædesskud“, der ogsaa anvendtes ved Aarsskiftet. Men da denne Skydning en Gang foraarsagede en større Brand, blev i Vedtægten fra 1650 saadan Skydning forbudt under Trusel om streng Straf. Alligevel lykkedes det ikke at udrydde den gamle Skik og efterhaanden som Straatagene forsvandt, blev Faren ogsaa mindre. Foruden Skydningen Nytaarsaften var Skikken at slaa Potter paa Dørene meget udbredt. Blev Potteslageren fanget, trak man ham til Straf ind i Stuen, hvor han efter først at have været Skive for Beboernes Spot, blev beværtet med en god Drik. Denne gamle Skik, der i sin godartede Form kun kunde frembringe en eller anden Skramme i en nymalet Dør, holdt sig helt opimod Slutningen af forrige Aarhundrede. Fra dettes Midte beretter Friis en Historie om en nyankommen Politimester, der vilde forbyde Borgerne at slaa Potter paa Dørene Nytaarsaften. Resultatet af dette Forbud blev, at Potterne og Geværerne knaldede værre end nogensinde før. Politimesteren havde truffet Foranstaltninger til at skaffe sig Forbudet respekteret ved at beordre en Kommando af Borgervæbningen op paa Raadhuset, og da Halløjet begyndte, gav han Troppen Befaling til at „rense Gaderne“. I Vejlegade kom det til et Sammenstød mellem „den bevæbnede Magt“ og Folkeskaren, der rykkede frem med en Trompeter i Spidsen. „Væbningen“, der næppe har været opsat paa denne Legen Krig, blev hurtig „slaaet tilbage“ til Raadhuset endog med Tabet af sin kommanderende Officer, som faldt i Fjendens Hænder; til Gengæld blev „Insurgenternes“ Trompeter ført som Fange ind i Raadhuset. Nogle Slag og Knubs og et Par enkelte ret ufarlige Bajonetstik var der dog faldet af til „Oprørerne“ og Stemningen blandt dem blev derfor mere og mere ophidset. For at undgaa endnu alvorligere Optøjer gik et Par ansete Borgere til Politimesteren og bad ham om at lade dem raade, saa skulde Alarmen snart være forbi. Efter at have faaet den begærede Handlefrihed fik de hurtig „Freden sluttet“ paa følgende Betingelser: De to Fanger, Officeren og Trompeteren, skulde udveksles, den „væbnede Magt“ skulde forlade Raadhuset med aftagne Bajonetter, og alle, der ikke havde Ærinde paa Gaden, skulde forføje sig hjem. Kort efter hvilede Fredens Stilhed atter over Byen, kun afbrudt af en og anden forsinket Lerpottes Knald mod Gadedørene.

De gamle Slægters Umaadelighed i materielle Nydelser omfattede ikke alene Øllet og Vinen, men ogsaa Maden. Gang efter Gang blev der udstedt kongelige Forordninger mod overdaadigt Æderi; men det hjalp ikke stort. Ved Borgerfolks Bryllupsfester maatte der ifølge Frederik III.s Lovbud kun spises „6 Retter Mad, foruden nogen Konfekt samt skænkes Vin af Kander, men ikke af Glas“ og al Maden skulde sættes paa Bordet paa een Gang. En Borger i Tilegade blev 1656 tiltalt for Overtrædelse af denne Forordning. Hans Bryllup stod om Søndagen, men allerede om Lørdagen begyndte Gæstebudet og der blev da spist 5 Retter Mad, der imod Loven frembares i „to Sæt“. Om Søndagen blev der spist 7 Retter Mad, altsaa „over kongelig Mandat“ og „Biretten var en Skinke indbagt udi Postej“, hvilket ikke engang var tilladt for Adelige endsige for Borgere. Om Mandagen spistes 6 Retter ved „tvende Langborde“, og Gildet fortsattes med Musik og Dans, Spisen og Drikken indtil Tirsdag Morgen, altsaa 3 samfulde Dage og Nætter, medens det kun var tilladt Borgerlige at holde Bryllupsfest i to Dage. Flottenheimeren i Tilegade maatte derfor ogsaa betale en stor Bøde.

Det var iøvrigt ikke saa sært, at velhavende Borgere fik Lyst at flotte sig ved deres Bryllup, naar de saa de store Fester, der blev holdt hver Gang en Adelig gjorde Bryllup for en veltjent Pige. Festen stod da ofte paa Raadhussalen, der blev udlejet ved slige Lejligheder, og i Gildet deltog mange adelige Familier, der jo skulde beværtes standsmæssigt. Det ene svarede naturligvis til det andet ved en saadan Bryllupsfest og det var derfor ret almindeligt, at Tjenestepigen blev fulgt til Brudeskamlen af 12 eller 15 Par Piger.

Næst efter Bryllup var Begravelse den Lejlighed, hvorved der blev festet mest, og der var derfor ogsaa sat Grænser for, hvor mange Retter Mad man her maatte nyde. For Borgerfolk var det omtrent det samme som ved Bryllup; for Adelige var det tilladt at spise „8 Retter varm Mad, hvilke skulde paa een Gang opbæres og sættes paa Bordet uden Schauessen eller Bifade“. Ogsaa med Hensyn til Klædedragten var der fastsat bestemte Regler for at modarbejde Ødselheden og Kappelysten. Selv Ligfølget var underkastet de kongelige Forskrifter. Borgmestre og Raad, Gejstlige samt de fornemste Købmænd i Byen maatte have alle Latinskolens Elever iført deres Kapper i Spidsen af Ligtoget, hvorimod Haandværkerne og andre „gemene Borgere“ skulde lade sig nøje med Drengene fra den danske Skole. Ogsaa Klokkeringningen var underkastet bestemte Regler efter Ligets større eller mindre „Fornemhed“. Borgmestre og Raad var under Strafansvar forpligtet til at anmelde mulige Overskridelser af de udstedte Forordninger, og 19. Februar 1683 indberettede Magistraten i Nakskov derfor til Kancelliet, at der ved Støckjunker (Artilleriofficer) Pofwel Lenters Begravelse var sket Overtrædelse af de givne Forbud, idet Skoledisciplene havde sunget foran Liget paa Gaden, og Ligtoget var ikke gaaet den nærmeste Vej fra Lighuset til Kirken, men var gaaet Torvet rundt og forbi Hovedvagten. Klagen rettedes mod den øverste Artilleriofficer, Støckhauptmand Peter Johansen Wildphlst, der svarer, at Begravelsen kun er foretaget i Overensstemmelse med almindelig

Skik og Brug ved Officersbegravelser; formodentlig er der da ikke kommet mere ud af den Sag.

Et Regnskab fra 1692 giver forøvrigt Oplysning om, hvad en „velfornemme Borgers Begravelse“ kostede i de Tider. Præsten fik 12 Rigsdaler, Kapellanen 4, Kisten kostede 15 Rigsdaler 3 Mark, dertil kom Klæde og anden Udsmykning, Penge til Degn og Klokker og Graver, alt i alt 153 Rigsdaler, en meget stor Sum den Gang, og saa er endda hele Begravelsesgildet ikke medregnet. En „ordentlig Begravelse“ kostede med andre Ord en 4—500 Rigsdaler, eller en hel lille Formue. Men det var ogsaa et stort Apparat, der blev sat i Gang De faa gamle Ligtaler, der er bevaret, antyder en Del herom. Ved Købmand og Kirkeværge Hans Rasmussen Holms Jordefærd den 6. Maj 1701 var Kirken fyldt af „en anselig og højfornem Forsamling af Adelige og Gejstlige og andre Guds Børn“. Sognepræsten Fr. Chr. Rodrigues holdt Ligtalen, der senere blev udgivet paa Tryk. Det er en Bog paa 425 Sider, hvoraf de 400 Sider er selve Prædiken. Det maa have taget Præsten flere Timer at holde den, saa den „højfornemme Forsamling“ har sikkert faaet tilstrækkelig aandelig Føde og har været vel præpareret til at gaa i Gang med den legemlige, der ventede dem, efter at Kisten var sænket ned i Familiebegravelsen i søndre Side-skip i Kirken. Traktementet har selvfølgelig været, som Fornemheden krævede. De adelige Gæster har næppe haft noget at beklage sig over i saa Henseende. Hans Rasmussen Holm — der forøvrigt var gift med en Datter af Sognepræst Mortensen-Vidsted — efterlod sig en betydelig Formue, saa et Begravelsesgilde til nogle Hundrede Rigsdaler var en saare naturlig Ting. I Bogen med Ligprædiken har hans Svoger, Biskop Thura i Aarhus forøvrigt skrevet et Digt, hvori han priser Holm for Flid, Rødelighed, Guds frygt og Gavmildhed mod Guds Hus.

I endnu ældre Tider var det Skik at uddele Klæde til de Fattige paa Begravelsesdagen. Perlestikkerbogen beretter bl. a. herom: „1574 den 4. Maj hensov Zitzel Rasmussen i Herren og blev begravet om Onsdagen i Nakskov Kirke hos sin Husbond Jens Rasmussen, og fik 40 Skolebørn 80 Alen Klæde for hende“. Lignende Antegnelser findes flere andre Steder i Bogen. Forøvrigt blev Klæde ogsaa anvendt som Betalingsmiddel til Præsten ved fornemme Begravelser. Det fremgaar f. Eks. af Anders Perlestickers Optegnelser, at han ved Borgmester Bo Lauritzens Begravelse fik 6 Alen Klæde til 4 Daler pr. Alen, og ved Fru Kirstine Venstermans Nedsættelse i Kirken fik han foræret 5 Alen Klæde til 2 Daler Alen, skønt det var Provsten, der prædikede.

Naar en Syg mærkede, at det bar imod Døden, blev Præsten tilkaldt for at give ham Alterens Sakramente, og den Syges Slægt og Venner blev saa indbudt til at overvære denne Højtidelighed. I Ligtalen over Raadmand Peder Jacobsen Munck 1674 hedder det f. Eks., at han paa Sygelejet modtog Sakramentet „udi mange fornemme Godt-Folks Overværelse“. I Ligtalen over Borgmester Mads Bergen 1649 nævnes ligeledes, at han paa Sygelejet modtog Alterens Sakramente i Familiens og talrige Venners Overværelse. Naar Døden var indtraadt blev der sat Vagt i Stuen, den saakaldte Ligvagt, der med de nød-

vendige Afløsninger holdtes lige til Begravelsen. Var den afdøde en fornem Mand kunde der godt hengaa 8 Dage, inden Begravelsen fandt Sted. I Mads Bergens Ligtale anføres udtrykkeligt, at han blev begravet 8dende Dagen efter sin Død. Men ellers hengik der sjældent mere end 3 Dage, ofte kun 2, ja undertiden kun en. Under Belejringen er saaledes omtalt, at den Fændrik, der faldt om Morgenen ved Abildtorpe under det første Udfald, blev ført ind til Nakskov og begravet samme Dags Eftermiddag. I Perlestikkerbogen anføres, at Anders Jydes Datter Anna døde om Aftenen Kl. 8 den 29. August 1620, den 30. August „blev der holdt Ligvagt over hende, men den 31. blev hun begravet i Kirken“. I Kirken begravedes de fornemste Borgere og ofte tillige Adelige fra Omegnen. De mere jævne Borgere blev begravet paa Kirkegaarden omkring Kirken og de Fattige paa den særlige Fattig-Kirkegaard i den gamle Klosterhave. Dødfødte Børn, Selvmordere og uafløste Syndere blev begravet yderst ved Kirkegaardsmuren i den saakaldte „Omgang“ og Jordfæstelsen skete „uden Proces“ d. v. s. uden Ligfølge, Klokkeringning og Salmesang.

Kirkegaarden har efter alt at dømme henligget i stor Uorden, idet Folk, der vilde ofre noget paa deres Afdøde Slægtnings Minde, lod dem begrave i Kirken, hvorved de Ligegyldiges Gravsteder blev i overvejende Flertal paa Kirkegaarden. En Strid, der i 1712 opstod mellem Vægterne paa den ene Side og Klokker og Bedemand Jens Top paa den anden, giver et klart, men ikke videre tiltalende Billede af Kirkegaardsforholdene den Gang. Vægterne var fra gammel Tid tillige Gravere; men da de blev uenige med Jens Top, tilskrev de Magistraten og frasagde sig Graverhvervet; „vi vil“, skriver de „ikkun opvarte vores Vagt om Natten og raabe efter vores givne Ordre, som forsvarligt kan være, og om Dagen være vores egne og gøre, hvad som os bedst synes og ret kan være“. Den stridbare Klokker hævder i sit Svar, at det ikke vil være muligt at faa andre til at udføre Graverhvervet, og det vilde heller ikke nytte. „Saa længe nogen mindes“, skriver han, „har det altid været Maner her i Staden, at Vægterne haver og tillige været Gravere; det skulde og give en stor Uorden, om andre end de skulde faa slig Bestilling, eftersom de ere bedst vidende, hvor Lig nylig er begravne, hvilket ikke kan vides af en Fremmed, fornemmelig naar Graven ikke holdes vedlige med at blive ophøjet, og naar Lejested til noget Lig skulde udsøges, da med Søgeren saavel Kisten som det døde Legeme kunde beskadiges“. Det fremgaar heraf, at Vægternes Hukommelse var den eneste Rettesnor, der blev fulgt, naar der skulde udpeges en ny Grav. Og var man i Tvivl, maatte man gribe til „Søgeren“, et langt Spyd, der blev stukket i Jorden for at prøve, om der laa nogen Kiste der, hvor man vilde grave.

Først i 1735 fik Nakskov et Ligbærerlaug. Før den Tid maatte den Afdødes Paa-rørende selv se at skaffe Folk til at bortbære Liget, hvilket tit var besværligt nok, og der var ofte indgaaet Klager til Magistraten over „den slette Anstalt“, der herskede i saa Henseende. Omsider lykkedes det at faa dannet et fast Ligbærerlaug paa 12 Mand; dets Vedtægter blev underskrevet af Magistraten og Ligbærerne den 26. Marts 1735 og

fik kongelig Konfirmation den 20. Maj samme Aar. Ligbærerne skulde holde sig forsynet med „skikkelige sorte Klæder, Kapper og lange Slør“ og skulde lønnes efter følgende Takster. For med Kapper og Slør at bære en formuende Købmand til Graven: hver 3 Mark eller ialt 6 Rigsdaler. For med Kapper at bære Folk af ringere Stand: 2 Mark hver. For uden Kappe at hembære Haandværks-Folk og andre: 1 Mark hver. De „som opholdes af den fattige Kasse“ skulde Lauget hembære ganske gratis. I Vedtægten blev det desuden fastslaaet, at ingen andre end Ligbærerlaugets Medlemmer maatte „understaa eller fordriste sig“ til at bære Lig. Rhode beretter om et Tilfælde, hvor denne Bestemmelse blev overtraadt paa en ret drastisk Maade. Den 2. Maj 1752 skulde Skoflikker Frederik Larsens Kone begravnes, Liget stod allerede paa Baaren udenfor hans Hus i Kongenstofte, da han blev uenig med Ligbærerne om Betalingen, og da han bestemt nægtede at betale den fastsatte Takst, gik Ligbærerne deres Vej efter først at have tilbudt paany at sætte Baaren med Liget ind i Huset; men da Manden ikke paa nogen Maade vilde have Konen inden Døre igen (maaske havde han, siger Rhode, haft nok af hende i levende Live), blev Ligbaaren staaende midt i Gaden. Efter at Konerne i Kongenstofte en Tid havde gaaet og set paa Baaren, blev de enige om at bortbære Liget og gjorde det som de gik og stod i Arbejdsklæderne. Resultatet af denne Tjenstvillighed var, at de alle blev mulkeret for Overtrædelse af Ligbærerlaugets Vedtægter. Forøvrigt var Lauget Kilden til mange Bryderier og Rivninger, hvoraf nogle alt er omtalt under Afsnittet: Bøddel og Rakker.

— Skolekundskaerne var jo i ældre Tider faa og smaa og Oplysningen derfor ringe, men desto rigere florerede Overtroen. Heksebaalene i 1572 og 1573 belyser Tilstanden i Nakskovs lærde og ledende Kredse paa den Tid, og vel blev Heksebaalenes grelle Skær slukt for bestandigt med Aarhundredets Udgang, men Overtroens Lygtemænd levede videre baade i Borg og i Hytte, i Studerekamret saavel som i Værkstedet. Anders Perlestikker giver i sin Bog tydelige Vidnesbyrd herom. I November og December 1618 blev der, skriver han, set „en forfærdelig Komet og usædvanlig Stjerne“. Folk gik rundt i Rædsel og Gru for dette onde Varsel; thi at det var et saadant nærrede ingen, selv ikke den gode Præstemand Spor af Tvivl om, og Ulykkerne, Varslet bebudede, kom ogsaa. Hr. Perlestikker tillægger Kometen Skylden for en hel Del, thi han skriver: „Hendes Effekt var Pestilense, Krig og Dyretid, som siden fulgte“. Pesten kom jo allerede 1619 og 1620, medens de øvrige Ulykker fulgte noget senere. Krigen kom i 1623, da Christian IV kastede sig ind i den tyske Religionskrig. Dyrtiden derimod indfandt sig først 1625; thi i dette Aar kostede en Skæppe Hvede 1 Rigsdaler, en Skæppe Rug 4 Mark og en Skæppe Byg 3 Mark. Aarsagen til Dyrtiden var en overordentlig hed og tør Sommer i 1624. Perlestikkerbogen fortæller herom: Det haver været „stor Tørke og Hede, ja saa stor, at de fleste Brønde har været tomme for Vand. hvorudover Græsset saavelsom Kornet er hensvundet. Kvæget haver lidt ganske stor Trang for Vand, kunde ikke faa Vand paa en halv eller hel Mils-Vej nær, hvorover somme døde, somme er fordærvede“. Efter den tørre Sommer fulgte en Vinter fuld af

Storm og Uvejr, saa „stor Skade er sket, ikke aleneste til Vands paa Skib og Gods, men endogsaa til Lands, som vi have Eksempel i denne Spir“, d. v. s. Kirkespiret, der blæste ned den 10. Februar 1625. Samme Dag paakom den store Vandflod, „hvilken var saa stor, at den gik omkring den ganske By; udi Badstuestræde, Byebrostræde og de andre Stræder mod Havnen kunde de ro i Baade, udi Rødby druknede 400 Stk. Kvæg“. Hr. Perlestikker slutter desværre denne Beretning med at erklære: „Jeg vil intet tale om den anden Skade, som er sket i Tiersted Sogn, Nebbelunde, Ringsebølle etc.“ — thi det kunde jo have været interessant at høre noget mere om denne Stormflod*). Men alle disse Ulykker var altsaa efter Hr. Perlestikkers Mening forud anmeldt af Kometen, og Hensigten med dem var at paamine Menneskene om at forbedre sig; thi siger Hr. Perlestikker: „Disse forbemeldte Plager haver Gud ladet os se i Aar, at vi deraf, saavel som af de forrige Tegn, som vi have set baade paa Himlen og paa Jorden, skulde opvækkes til Poenitentz i Tide, den Stund Naadsens Dør er aaben“.

Hr. Perlestikkers Formaning har sikkert ikke lydt forgæves; thi Side om Side med den stærke Overtro levede en udbredt, men maaske ofte noget vanemæssig Guds frygt. At alle Folk, som paa nogen Maade var i Stand dertil, skulde i Kirke hver Søndag var en given Ting, og Guds Bord var ogsaa flittigt gæstet. I Hr. Perlestikkers Tid var der Altergang to Dage om Ugen nemlig Søndag og Onsdag, og der var som Regel mellem 30 og 50 Altergæster hver Gang. I særlig bevægede Tider var Antallet betydeligt større. Poul Rogert skriver, at det højeste Antal Altergæster, han har set, er 80; men under Belejringen 1659 var der ofte langt over Hundrede, den 19. Juni, da Bomben faldt ned i Kirken, var der saaledes indtegnet 130 Altergæster.

Kongebesøg.

Adskillige Konger har i de skiftende Tider gæstet Nakskov, men de fleste af disse Besøg har ikke afsat andet Spor i Historien end Aarstallet og mange er sikkert gledet helt i Glemmebogen. Det angives at følgende Konger har været i Nakskov: Erik Plovpenning (1242), Erik Glipping (1266), Erik Menved (1293), Christoffer II (1320), Oluf (1386), Erik af Pommeren (1404), Christian II (1513), Christian III (1539), Christian IV (1623, 1628) og Christian V (1698). Om alle disse Besøg foreligger kun yderst korte Notitser.

Om de følgende Kongebesøg har man lidt udførligere Meddelelser. Den 27. Juni 1703 paabegyndte Frederik IV en Rundrejse i Landet. Han drog gennem Sjælland,

*) Ogsaa i 1577 var der Stormflod, thi Perlestikkerbogen gengiver Sognepræsten Jost Povlsens Optegnelse, hvori han først beretter om et Lynnedslag i Kirken og derefter om Stormfloden. Lynnedslaget fandt Sted Natten mellem den 13 og 14. Februar. Det var trods Vintertiden et voldsomt Tordenvejr, Lynet slog ned, og »Ilden sværmede om Kirketaarnet, saa man mente det havde staaet i lys Lue oven ud af Spiret, saa Almuen blev opvakt med Klokkerne, thi Raadet var ræd, at Kirken skulde brænde af, men skete dog ingen Skade; Gud være æret, som paamindede os om Poenitentze. Den 3. Mars var et forfærdeligt Nordost-Vejr med Sne og Hagel, og saa høj Flod, at hun gik over Vejlegadebro og ind i Søen« (Byfogedsøen).

Falster, Lolland og Fyn til Jylland og Holsten. Rejseselskabet var rent ud imponerende, thi Kongen medførte 35 opvartende Kavallerer og et mægtigt Tjenerskab af Pager, Kammerjentene, Lakajer, Køkkenkarle, Bagere, Kældermestre, Slagtere osv. osv. Desuden et helt Køkken, stort Vinforraad, Masser af Varer, Sengetøj m. m. De fleste af de nødvendige Vogne førte Kongen selv med sig, men Forspandet skulde leveres paa Rejsens forskellige Stationer og Skiftsteder. Der skulde ved hvert Skifte leveres 162 Heste og 270 Bønder. Embedsmændene havde overalt faaet Instrukser om at sørge for, at Forspand og Folk var til Stede i rette Tid og tilstrækkelig Mængde, saa „Hans kongelige Majestæt med Suiters overalt velbefordret kan fortkomme“. Om Kongebesøget i Nakskov ved denne Lejlighed foreligger kun Kongens Aandrigthed ved Synet af det lave, vansirende Tag paa det høje Kirketaarn: „Længe siden jeg saa' saa høj en Karl med saa lav en Hat“. I 1705 gæstede Frederik IV atter Nakskov. Forinden fik Borgmesteren Ordre angaaende forskelligt Bohave og andet, der skulde skaffes til Veje i Anledning af Kongebesøget. Kongen skulde bo i Amtsstuegaarden, hvis Storstue skulde indrettes til Spisegemak og forsynes med et rundt Bord til 12 a 14 Personer og et tilsvarende Antal Stole samt et lille Bord til Mundskænken og et andet til Sølvpoppen, endvidere Spejle, Gardiner, Lysestager etc. I den til Kavallererne bestemte Stue skulde ligeledes være et Spisebord med Stole til 12—14 Personer, samt Dækketøj, Fade, Tallerkener m. m. I Kongens Sovegemak skulde anbringes nye Gardiner, Spejle, Borde og Stole. Til de øvrige Værelser i Amtsstuegaarden forlangtes ligeledes Møbler, Senge, Gardiner m. v.

1750 besøgte Frederik V Nakskov og boede som omtalt under Kapitlet gamle Gader og Gaarde i Ejendommen Nr. 7 paa Torvet. Kongen var her i tre Dage og besaa grundigt Byens faa Seværdigheder samt den nærmeste Omegn. Borgervæbningen maatte desuden hver Dag ud til Eksercits med Geværer, Kanoner og det hele Tilbehør. Endvidere blev Fugleskydningen afholdt under Kongens Besøg, og foruden de sædvanlige Forystelser var der til Ære for Majestæten arrangeret forskellige Optog af Borgere baade til Hest og til Fods. Den efter sin Tid storslaaede Folkefest morede Kongen meget.

I 1843 gæstede Christian VIII og Dronning Caroline Amalie Lolland og boede bl. a. nogle Dage paa Juellinge, hvorfra de aflagde en Visit i Nakskov. Byens Øvrighed og Borgere havde gjort alt for at berede Kongeparret en festlig Modtagelse. Ved Bygrænsen paa [Maribovej] var opstillet en med Grønt smykket Piedestal med Byens Vaaben paa Forsiden og i Toppen en hvid Fane med Ordet Nakskov. Her ventede et ridende Korps af Byens unge Herrer paa de kongelige Herskaber for at eskortere dem ind i Byen. Paa Voldene mod Øst var rejst Flagstænger, og desuden havde man slæbt de gamle Kanoner derop for at salutere i det Øjeblik Kongeparret overskred Bygrænsen. Indenfor Volden paa det nuværende Nytorv var rejst en kæmpemæssig gothisk Portal, der foroven afsluttedes i en Kongekrone, i Frisen under denne læstes følgende Inskription:

Velkommen hid til Nakskovs gamle By!
Her Jublen lyder til Kartovers Gny!

Portalens Søjler var omvundne med Blomsterkranse og Guirlander og i en Nische paa hver Side stod Fredens Gudinde og Merkur. Indenfor denne Portal dannede Byens og Tolddistriktets Søfolk Espalier lige hen til Søndergade; de var alle klædte i blaa Benklæder og hvide Bluser med røde Schærf og havde hver et Dannebrogssflag i Haanden. I Spidsen for dette Æreskorps vejede et vældigt Banner med Inskriptionen: „Alt for Kongen“. Ved Indkørslen til Søndergade var rejst en Tronbue, med Flag og med en Blomsterkrone i Toppen; paa Siderne var anbragt Majestæternes Navnetræk omslynget af Roser. Indenfor Portalen var plantet en Flagalle og alle Husene i Søndergade og videre over Torvet og Vejlegade var prydet med Grønt og Flag. Paa Torvet havde Brandkoret taget Opstilling og udenfor Borgmester Fastings Bolig i Vejlegade, hvor Kongen vilde tage ind, paraderede Borgervæbningen i fuld Udrustning. I Havnen var alle Skibe prydede med Flag fra Mers til Ræling. Den 25. Juli om Formiddagen Kl. 11¹/₂, kørte deres Majestæter under „Kartovernes Torden“ over Bygrænsen og holdt med den før nævnte Eskorte deres Indtog i den hyper loyale By. En uhyre Menneskemasse fra Byen og hele Omegnen stod i mange og tætte Rækker langs Togets Vej og hilste Kongeparret med endeløse Hurraraab. Ved Portalen paa Nytorv havde Magistraten og Borgerrepræsentanterne taget Plads, og her bød Borgmester Fasting i alle Indvaanernes Navn Kongeparret et svulmende og højpatriotisk Velkommen. Efter at Kongen i et Par Ord havde udtrykt sin Tak, fortsatte Toget i Skridtgang gennem Søndergade og Vejlegade til Borgmesterens Bolig. Her modtoges Kongeparret paany af Kommunalbestyrelsen, der i skarpt Trav havde foretaget en „omgaaende Bevægelse“ gennem Tilegade over Kirkepladsen og saaledes var naaet at komme før Kongetoget. Fra Trappen bragte Kongen i hjertelige Ord den tæt sammenstuede Folkemængde sin og Dronningens Hilsen og trak sig derefter tilbage til de ham forbeholdte Værelser. Kort efter begyndte Audiensen. Først blev Embedsmændene samt Byens og Omegnens Gejstlige stedet til Kur, og derefter kunde enhver, der havde meldt sig i Forvejen, faa Audiens efter Tur. Der var mange. Men Kongen modtog dem alle „endog den Allerringeste“ og paahørte med „megen Mildhed og en sjelden Udholdenhed“ deres Andragender. Efter Audiensen begav Kongen sig til Torvet, hvor han inspicerede Brandkoret og Borgervæbningen samt holdt en lille Tale, der endte med et Leve for Nakskov By og dens Borgere. Paa Raadhuset besaa Kongen først Arkivet og Arresterne og modtog derefter i Raadhusalen samtlige Nørreherreds Sogneforstanderskaber, som overrakte Majestæten en Takadresse for den „Kommunalordning, der var skænket Landet“. Da def var overstaaet besaa Kongen Havnen, Toldkammeret, Kirken, Sygehuset og Skolerne, sidstnævnte Sted hilst med en af Børnene særlig instuderet Sang. Efter endelig at have indtaget en Forfriskning i Borgmesterens Bolig forlod Kongeparret ved 5-Tiden Byen og vendte tilbage til Juellinge.

Om Aftenen bragte Byens Borgere og Søfolk samt en Del Gaardbrugere fra Nørre-

herred Kongeparret et stort Fakkeltog paa Juellinge. Paa Vejen udenfor Herresædet blev Toget ordnet i Geledder to og to, og med et Musik- og Sangkor i Spidsen drog Festtoget ind i Haven, passerede forbi Hovedbygningen (den gamle) og dannede derefter en stor Halvcirkel ud fra Bygningen, midt paa den saaledes indrammede Plads tog Sangkoret Opstilling og sang en i Anledningen forfattet Sang. Da denne var forbi, traadte Kongen og Dronningen ud paa Trappen, og Togets Fører udbragte nu et med begejstrede Hurraraab besvaret „Længe leve Deres Majestæter!“ I samme Nu, hedder det i en af Datidens Beretninger, tændtes en stærk bengalsk Ild, som „udbredte en magisk effektfuld Belysning over hele Pladsen. Alt blev saa lyst, at endog den ringeste Genstand blev synlig; Faklerne tabte ligesom ved et Trylleslag deres Glans, medens den uhyre Menneskemasse, som i forskellige Grupper havde trængt sig sammen, dels imellem Træerne, dels paa de oprejste Tilskuere-Tribuner, paa een Gang kom til Syne og i Forening med Faklernes mørkhvirvlende Røgmasser, hvorigennem de røde Flag skinnede, dannede et malerisk Skue“. Kongen traadte med blottet Hoved midt ud paa Pladsen og takkede i hjertelige Ord for den Glæde, man her beredte ham ved alle disse Tegn paa Hengivenhed. Derefter ordnede Fakkeltog sig paany og defilerede forbi Majestæterne og ud paa Vejen, hvor Faklerne blev kastet i Baal.

Den 27. afrejste Kongeparret fra Juellinge; det modtoges paany ved Nakskovs Grænse af det ridende Korps, der eskorterede det gennem Byen. Borgportalen ved Nytorv var smykket med friske Blomster og en ny Inskription, der lød:

Forlad vor Stad med kære Minder.
Dansk Troskab Du bag Volden finder

Ved Portalen stod atter denne Gang Magistraten og Borgerrepræsentanterne. Borgmesteren holdt atter en Tale, og Kongen takkede atter, idet han bl. a. bemærkede: „Jeg besøger Dem langt hellere end jeg rejser fra Dem“. Den samlede Kommunalbestyrelse gik derefter foran Kongevognen gennem Hovedgaderne til Havnen, hvor Borgervæbningen havde taget Opstilling. Havnebroen fra det Sted, hvor Vognen skulde holde, og ud til Skibet var belagt med rødt Klæde og indhegnet med Egeløvsguirlander. Paa Midten stod en Bue af Egeløv, smykket med en Kongekrone og følgende Inskription:

Al Livets Lykke, Fryd og Held
Indsluttes i et tro — Levvel!

Under Hurraraab fra den talrige Folkemængde gik Kongeparret ombord i Damperen „Ægir“, som kort Tid efter forlod Havnen „under den talrige Folkemængdes jublende Levvel og Kanonernes Lyd. Saaledes drog Danmarks elskede Kongepar“ — slutter den Samtidiges Beretning — „ud af vor By, men ikke ud af vore Hjerter.“

Frederik VII gæstede som Kronprins Nakskov et Par Dage; men et Kongebesøg oplevede Byen ikke igen før 31. August 1912, da Christian X, Dronning Alexandrine og deres to Sønner aflagde Byen en hastig Morgenvisit. Besøget var halvt uofficielt. Den

29. August udsendtes gennem Ritzaus Bureau en Meddelelse til Bladene om, at Kongeparret kunde ventes til Nakskov om et Par Dage; anden Meddelelse fik Autoriteterne ikke. Den 30. August ankom Hofmarschallen og havde en kort Forhandling med Borgmesteren, hvorefter alle Forberedelser til Modtagelsen i en Part blev trufne. De var hverken store eller kostbare. Den 31. om Morgenen Kl. 7 stod Kongeskibet „Dannebrog“ ind i Havnen. Paa Havnepladsen havde Vaabenbrødrene, Forsvarsbrødrene og Frivilligt Drengesforbund taget Opstilling, og Ordenskorpsset var — forøvrigt for sidste Gang — udkommanderet. Trods den tidlige Morgenstund havde en Mængde af Byens Beboere givet Møde. Ved Landgangen bød Borgmester Kirk Kongeparret Velkommen til Nakskov og udbragte et Leve for dem. Kongen takkede med at ønske „Held, Lykke og Fremgang for Nakskov By, dens Borgere til Gavn og Fædrelandet til Ære“. Fru Kirk og Byraadsmedlemmernes Damer overrakte ved Landgangen Dronningen Blomster, medens Kongen hilste paa Vaabenbrødrene, Forsvarsbrødrene og Frivilligt Drengesforbund. Gennem Kongenstofte spadserede Kongeparret derefter til Kirken, som blev beset under Præludium fra Orglet. Fra Kirken gik Turen i Bil gennem den flagsmykkede By. Ruten var lagt saaledes: Ad Søndergade, Nygade og Nørre Boulevard til Alderdomshjemmet, derfra ad Havnegade til Lienlund og videre ad Hardenbergvej forbi Sukkerfabriken til Juellinge Dyrehave; derfra samme Vej tilbage og ad Løjtoftevej gennem Svingelen, ind ad Svingelsvej og ud til Kondenseringsfabriken, hvor der for første og sidste Gang, gjordes Holdt. Kongen besaa meget interesseret Fabriken, den eneste i sin Art herhjemme, og forhørte sig om Produktionen. Saa gik Turen atter til Havnen; den hastige Kongevisit var endt, og Kl. 9 / stod „Dannebrog“ ud ad Fjorden med Kongefamilien om Bord.

Næring og Tæring.

Agerbruget.

Det var i Kraft af sine Handelsmuligheder, at Nakskov blev ophøjet til Købstad, men Købstadfolkene var i de Tider tillige Agerbrugere, og Byen var derfor om sig for at faa sit Jordtilliggende udvidet. Resultatet af disse stadige Bestræbelser var, at Erik Glipping 1266 skænkede Nakskov Jorderne Nord for Byen mellem Byfogedsøen og Stranden, og at Christian III 1539 yderligere øgede Byens Jordegods ved for et Tidsrum af 40 Aar at tilskrive den hele Krogsbølle By — hvis Jorder strakte sig fra Byfogedsøen mod Øst over til Byens nuværende Grænse — samt Skalkenæs By, der vistnok laa paa den nuværende Møllemark og omfattede alle dennes Jorder. 18. Marts 1577 gav Frederik II. Nakskov Gavebrev paa Krukholm og Skalkenæs, saaledes at Byen maatte beholde disse Jorder til „evig Tid“ imod fremdeles at betale Korn-Landgildet til Kronen. Det var altsaa ret betydelige Arealer, Byen saaledes raadede over, og Agerdyrknningen var derfor et fremtrædende Led i det gamle Nakskovs Virksomheder og Indtægtskilder. Byens Jorder

var fordelt mellem Borgerne med en vis Part til hver Gaard, men blev drevet i Fællesskab. Hver Borger havde desuden Ret til at holde et vist Antal Hoveder paa Græs i Engen og et vist Antal Svin paa Olden i Madeskov; desuden fik samtlige Borgere partmæssig Del i Brændselet. Skoven har maaske ikke — paa Grund af sin lave Vokseplads — været ret meget bevendt, og den blev ikke bedre med Aarene. Under Svenskernes Belejring i 1659 gik de sidste Rester af Skoven op i Luer og Jorden blev derefter udlagt til fælles Græsning for Borgernes Kvæg.

Til hver Gaard i Byen hørte en Part af Jorden — efter Rhodes Opgivelse $\frac{3}{4}$ Td. Hartkorn eller ca. 6 Td. Ld. — Ifølge Perlestikkerbogen var i 1618 Antallet af Gaarde i Byen 204 og dette Tal holdt sig omtrent konstant indtil Udskiftningen i 1816 og 1825. Fællesdriften havde jo sine store Mangler, og Resultatet af den var ofte kummerligt. I 1698 klages der saaledes over, at Jorden „i Stedet for Korn bærer Tidsel og U-Krudt i stor Overflødighed“ saa man mange Steder ikke engang høster saa meget at „Udsæden er at bekomme“. Som Grund til det slette Resultat blev angivet, at man helt forsømte at udlægge Jorden til „Fæjord“, d. v. s. vedvarende Græsning, hvor Kvæget gik frit. Men det var naturligvis ikke let at blive enige herom. 1725 vilde saaledes 51 af de rigeste Borgere i Byen have al Fællesjorden lagt ud i vedvarende Græsning, men 31 andre — og mere fattige — satte sig derimod og klagede til Regeringen over, at Flertallet vilde sætte sin Villie igennem. Kancelliet paalagde Stiftamtmanden at mægle mellem Parterne og førte det ikke til noget Resultat, skulde Sagen gaa til Doms. Antagelig er Mæglingen lykkedes; thi Byarkivet, hvor jeg har hentet dette Eksempel, oplyser ikke videre om Sagen.

Til at vogte Kvæget paa Græsgangene havde Byen en Hyrde, der blev lønnet efter Antallet af Kreaturerne. Hver Jordbruger havde selvfølgelig sine Køer mærket, og han maatte naturligvis ikke slippe flere Køer paa Græs end hans Jordareals Størrelse berettigede ham til. Om Morgen blev Køerne drevet ud; det foregik paa den Maade, at Byhyrden begyndte ved den ene Ende af Byen og ved Trutten i sit Horn opfordrede Folk til at slippe Kvæget ud af Portene, paa den Maade voksede Flokken indtil den ved Ud drivningen af den modsatte Byende var fuldtallig. Ved Inddrivningen om Aftenen blev Portene atter oplukkede og Kvæget fandt saa Vej hver til sit. I 1752 bestod Hyrdens Løn i en Skilling om Ugen for hver Ko; Lønnen skulde udbetales ham hver Lørdag. Ogsaa Tyreholdet var naturligvis fælles. I Vedtægterne for 1752, som findes i Byarkivet, bestemmes, at der skal holdes 3 Tyre, som alle der „holder Køer skal betale og vederholde“, Søndergade Fjerding skulde holde en Tyr, Tilegade Fjerding en og Vester- og Nørre Fjerding tilsammen en. Alle Jordbrugerne i Forening valgte en Oldemand, der tog Bestemmelse om naar der skulde pløjes og saaes og høstes; gennem Fjerdingmændene blev saa Avlsbrugerne tilsagt om at møde paa den og den Tid og Plads. Arbejdet blev udført i Forening, men naar Høsten kom, fik hver Mand Avlen fra sin egen Jordlod.

I 1803 indgav Raadmand Sønderup Ansøgning, om at Madeskovjorderne maatte

blive udskiftede. Kancelliets Svar lød, „at da bemeldte Fællede eller Overdrev ikke er en privat Ejendom, men hele Byen tilhørende, kan disse Jorder ikke saaledes udskiftes, at enhver af Indvaanerne bliver tildelt — deraf en vis bestemt Del. Derimod kunde vi ikke andet end anse det gavnligt for Byen om disse Jorder, der ingensinde forhen skal have været opdyrket — skønt de skal være af god Bonitet, blev inddelte i visse Kobler, hvoraf nogle kunde bortforpagtes paa visse Aar til Kornavl til Fordel for Byens Kasse“. Der kunde dog ikke blive Enighed om denne Plan, fordi en Del af Borgerne var bange for at komme til at lide Mangel paa Græsning. Og dog var det grumme ringe Græs, de fik af den. Daværende Borgmester Tøttrup skriver i Professor Begtrups i 1806 udgivne Beskrivelse af Agerdyrkningen: „Saaledes som Madeskoven nu er, er den, skønt den indeholder et saa betydeligt Areal, til liden Nytte for Borgerne. Græsningen er dels begroet med Mos, dels med en Art Torne, kaldet Kragetjørne“. Den eneste mulige Forbedring er, siger Tøttrup, at opløje Jorderne, dyrke dem nogle Aar med Korn og paany udlægge dem med Græs. Men det kunde Borgerne som nævnt ikke blive enige om. Borgmester Tøttrup giver følgende Oversigt over Byens Jorder: 1) Stormarken og Møllemarken 384 Td. Pløjeland, 2) Krogsbøllemarken paa 40 Td. Ld. blev indtil 1763 benyttet til fælles Græsning og Tøjring, hvorefter den blev delt mellem de 202 Gaarde og er siden pløjet, 3) „Friheden“ paa 50 Td. Ld. er tildelt Byen af Karleby Hede eller Overdrev til Høveders Græsning, blev i 1779 delt mellem de 202 Gaarde og er siden pløjet. 4) Roersnæs bestaar af 40 Td. Pløjeland. 5) Alminde 18 Td. Ld. Tøjring og en Salteng paa 20 Td. 6) Madeskov paa 326 Td. Ld. er fælles Græsning, der kan græsse omtrent 230 Stk. Køer. 7) Embedsjorden, derunder Færgelandet med 114 Td. Ld. Græsning til Magistratens Kreaturer, Borgmesterens Jord omtrent $6\frac{1}{2}$ Td. Pløjeland og 7 Td. Ld. Krat og Mose, Sognepræstens $8\frac{1}{2}$ Td. Pløjeland og $1\frac{1}{2}$ Td. Ld. Eng, Kapellanens $2\frac{1}{2}$ Td. Pløjeland, Byfogdens $3\frac{1}{2}$ Td. Pløjeland og $17\frac{1}{2}$ Td. Eng og Sø, Byskriverens $3\frac{1}{2}$ Td. Pløjeland, Rektors 2 Td. og Kæmnerens 2 Td., de to Raadmænd har 18 Td. Pløjeland i Krukholm og en Saltningsgræsning til 12 a 14 Stk. Malkekøer; paa deres Jord hviler en Afgift paa $7\frac{1}{2}$ Td. Byg til Rudbjerggaard og $2\frac{1}{2}$ til Sæbyholm. Alt ialt udgør Byens Jorder godt 1000 Td. Ld. Endelig ejer Byen en Tørvemose, der indbringer aarlig 200 Rigsdaler, uagtet at der til hver Gaards Jord skal leveres 1000 Stk. Tørv for 5 Mark pr. Tusinde.

Fællesskabet vedvarede indtil Aarene 1816 og 1825, da Jorderne blev udskiftet, hvorefter de private Jordejere gennem Handler og Mageskifter søgte at faa Jorden mere samlet; thi mange Agerbrugere havde deres Jord splittet i Lodder paa Møllemarken, Stormarken og Madeskov.

Handelsblomstring og Storhedstid.

Spillede Avlsbruget end i gamle Dage en ret betydelig Rolle i Byens Økonomi, saa var og blev det dog kun et Bierhverv. Hovedindtægtskilden var Handelen, og den tog

tidligt et saa stort Opsving, at Nakskov kom langt frem i Rækken af de Købstæder, der virkelig betød noget. Allerede 1436 sendte Nakskov — ligesom Aalborg, Odense, Aarhus, Viborg, Ribe og enkelte andre større Byer — Borgmestre med gyldig Stemmeret til Rigsdagen. I sit fortræffelige Værk „Dagligt Liv i Norden“ giver Professor Troels-Lund Købstæderne i det 16. Aarhundredes Danmark følgende Plads i Rækken efter deres Størrelse og Betydning: Aalborg, Aarhus, Odense, Roskilde, Skagen, Kolding og Nakskov. I sidste Halvdel af 1500-Tallet var Nakskov altsaa Nr. 7 i Rækken af de danske Købstæder. Denne Troels-Lunds Angivelse faar man i Hovedtrækkene bekræftet ved at undersøge hvor store Skatter, Regeringen paalagde de forskellige Byer. I 1564 paalignedes København 12,000 Daler, Aalborg, Aarhus og Ribe hver 8000, Odense og Køge hver 6000, Nakskov, Næstved m. fl. hver 4000. I 1570 paalignedes Aalborg 3000 Daler, Odense 2500, Ribe 2000, Aarhus 1600, Nakskov Køge og Kolding hver 1200, Nykøbing, Stubbekøbing og Maribo derimod kun hver 400.

Det Billede de sidste Tal giver af Nakskovs dominerende Stilling overfor Lolland-Falsters andre Købstæder er ikke tilfældigt, det kan optrækkes med lige saa kraftige Linier gennem Sammenstilling af alle andre Skatteydelse. Jeg skal anføre nogle Eksempler. 1537 fik Købstæderne paa Lolland-Falster — i Lighed med Købstæderne i andre Landsdele — Paabud om at bygge og udruste et Orlogsskib; det skulde være paa 60 Læster og Udgifterne fordeles saaledes: Nakskov 20 Læster, Stubbekøbing 12, Maribo 10, Rødby 6, Nykøbing 5, Nysted 4 og Saxkøbing 3. Det ser ud til, at hele Skibet senere er gaaet over paa Nakskov; thi 1560 klager Borgerne i denne By til Regeringen over, at det er altfor dyrt at holde det Orlogsskib og beder sig fritaget derfor, og i et Brev af 5. April 1560 bevilgede Frederik II. den begærede Frihed og giver Borgerskabet Lov at sælge Skibet, dog ikke til Udlandet, Pengene herfor maa de selv beholde, men „Skyts, Krudt og Lod“ skal sendes til København. — 1564 blev Nakskov paalignet 4000 Daler, Stubbekøbing, Nykøbing og Maribo hver 1000, Nysted 600 og Saxkøbing 300. Nakskov svarerde altsaa i dette Aar mere Skat end alle Stiftets andre Købstæder tilsammen, og dette er ikke et enestaaende Fænomen, tværtimod. Det gentager sig Skatteaar efter Skatteaar i hele det nævnte Aarhundrede og langt ind i det næste. I 1576 blev Nakskov paalignet 800 Daler, medens Stubbekøbing, Nykøbing og Maribo hver 200 Daler, Nysted 100 og Saxkøbing 50. I 1588 paalignedes akkurat samme Skat. I 1596 blev Nakskov paalignet 400 Daler, Stubbekøbing, Nykøbing og Maribo hver 100, Nysted 50 og Saxkøbing 25. 1627 betalte Nakskov en Skat af 1664 Daler, Nykøbing betalte 520, Maribo 370, Stubbekøbing 312, Nysted 168 og Saxkøbing 104. I alle disse Tilfælde er Nakskovs Skat større end alle de andre Købstæders tilsammen. At Stubbekøbing, Nykøbing, Maribo, Nysted og Saxkøbing alle 5 i Forening stod tilbage for Nakskov var jo ensbetydende med, at Nakskov dominerede hele Stiftet og var den eneste Handelsby, som Handelsmænd i det øvrige Land og Udlandet regnede med. Denne Førerstilling har Nakskov sikkert haft lige fra

det 14. Aarhundrede, og den forstod gennem 3 Sekler at bevare den. Endnu 1644 var Forholdet omtrent uforandret, Nakskov betalte da 600 Daler, Nykøbing 250, Maribo og Stubbekøbing hver 150, Nysted 80 og Saxkøbing 60.*) I 1682 blev alle Købstæderne med deres Ejendomme taxeret ved en Kommission med følgende Resultat: Nakskov stod øverst med 47,598 Rigsdaler, derefter kom Nykøbing med $\frac{1}{8}$ heraf nemlig 15,772, og alle de andre havde igen kun $\frac{1}{9}$ eller endnu mindre af Nykøbing, idet Stubbekøbing havde 3,799, Maribo 3,747, Nysted 3,355 og Saxkøbing 2,142. Rødby savnes her som i de fleste andre af den Slags Opgivelser, fordi den i Almindelighed ikke blev henregnet til Købstæderne.

Trods de mange og store Skatter var Nakskov dog ikke i større Pengeforsørgelse, end at den var en af de Byer, Christian IV. henvendte sig til om Laan, naar han var i Pengetrang. Byen forstrakte ham bl. a. med et Laan paa 1700 Rigsdaler og fik herfor i Pant Kongetienden af Nørre Snede Sogn i Nørrejylland. Historieskriveren Arent Berntsen nævner da ogsaa 1656 Nakskov som en rig By og skriver bl. a. om den: „Byens formuende Borgerskab driver stor Handel til Søs og udi deres egne Skibe store Partier af Landets (Lollands) gode Varer, særlig Hvede, Rug, Byg, Havre og Ærter udføres til langt fraliggende Steder som Spanien, England, Holland og Tyskland, hvorved Borgerne har stor Nytte, saa de i Formue og Bygning tiltager.“ Omkring ved 1700-Tallet havde Nakskov, skriver Rogert, „en saa dejlig Mængde Skibe, at det kan siges, at det er rart (sjældent) nogen Købmandsflaade passerer Bæltet uden, at der jo er Nakskov-Fartøjer iblandt“. Storhedstiden fik her som i de fleste andre større danske Købstæder Ende under den store nordiske Krig fra 1709 til 1720, og Nakskov formaaede derefter ikke at arbejde sig op til sin tidligere dominerende Stilling, men herom senere.

Selv om man sad lunt i det, fulgte man i gamle Dage Princippet at hyle i Tide for at slippe saa billigt som muligt. Derfor finder man stadig Udtrykket vi „fattige Borgere“, dette „arme Borgerskab“ og lignende i Klager og Andragender, hvoraf de foregaaende Kapitler indeholder adskillige Eksempler. Kunde man saa tillige skulde sig fra en Skat eller Forpligtelse, undlod man aldrig at gøre det. 1530 udsteder Frederik I. saaledes et Brev til Nakskov Borgmestre og Raad, hvori det hedder: „Os er forekommet, at nogle Indbyggere udi Nakskov have egne Jorder og ej beskatte dem, som det sig bør, Kongen og den menige Almue det til Skade og Forfang. Derfor unde vi foranskrevne Almue saadanne Privilegier, at den, der har egen Jord og ej forskatter den i 3 Aar, skal have forbrudt Jorden, Halvdelen til Kongen og Halvdelen til Byen“. Her var det altsaa enkelte Borgere det drejede sig om, men man mangler ingenlunde Eksempler paa, at Borgmestre og Raad har skulket sig og Byen fra at svare de pligtige Afgifter af Akcise

*) Skatten blev som Regel overbragt Kongen, Rigskansleren eller Møntmesteren ved Udsendinge fra Byen. Der foreligger bl. a. en Kvittering at 23 Januar 1538 for en Sølvskat paa 400 Lod, som Anders Brun og Rasmus Black paa Nakskovs Vegne overrakte Kongen paa Gottorp Slot.

og Bropenge. 11. August 1702 faar Stiftamtmanden — for blot at nævne et Eksempel — i et af Frederik IV underskrevet Brev Paalæg om alvorligen at tilholde Borgmestre og Raad i Nakskov, „at de inden en vis Frist, som Du foreskriver dem, skal gøre Rigtighed for Akcisen, som de allerede haver oppebaaret og hidindtil ej gjort Regnskab for“, og skal de „herefter aarlig for deres Oppebørsel god Rede gøre“.

Næst at hytte sit eget Skind, hvor man kunde, gjaldt det naturligvis om at værne sine Rettigheder, og det kunde sommetider være besværligt nok. Købstædernes Privilegier med Eneret paa Handelen i hele deres Opland blev ofte krænkede, og utallige er de kongelige Forordninger, der er udkommet med Forbud mod „Forprang“, som slig ulovlig Handel benævnedes. Værst var det at komme Uvæsnet til Livs, naar det var Adelen, der gjorde sig skyldig i Overtrædelserne. En Adelsmand havde nemlig Ret til at forhandle de Varer, han selv producerede paa sin Gaard og købe de Varer og Materialer, han skulde bruge paa Gaarden. Som Regel indskrænkede Adelen sig ikke hertil, men gik Købstæderne i Næringen ved at drive almindelig Handel, og hver Gang sligt konstateredes gik vedkommende Købstad til Kongen og klagede. For Nakskovs Vedkommende var den gamle Fiskerplads Albuen et af de nævnte Forprangssteder og i anden Række kom Onsevig og Sønderstrand. Som Følge af en Klage fra Nakskov Borgerskab udstedte Christian I. 1455 paa Nykøbing Slot et Brev, hvori det forbydes udenlandske Købmænd at indføre og forhandle Varer paa Albue, hvor Nakskov Borgere ene har Ret til at handle. Det paalægges Fogder og Lensmænd ikke at handle herimod men tvertimod paase, at Forbudet overholdes. 1461 klager Borgerne i Nakskov atter deres Nød — denne Gang til Dronning Dorthea, der af Kongen havde faaet Lolland-Falster i Len. Borgerskabets Klage gik ud paa, at det havde for store Skatter, medens mange af Adelen drev Handel i Byen uden at svare Skat deraf. Dronning Dorthea udstedte derfor under et Ophold i Maribo 1461 et Brev, hvori hun paabød, at enhver af Adelen, der drev Handel i Byen, skulde betale Skat lig med Borgerne. „Ligeledes ville vi“, hedder det videre, „at ingen skal være fri for Jordskyld uden vor Sognepræst, som sidder udi Præstegaarden. Thi forbyde vi alle, hvo som helst ere og synderlig vore Fogder og Embedsmænd (Lensmænd), Borgmestre og Raadmænd og alle andre herimod at gøre“. Slutningen af Brevet lader ikke uden Grund formode, at de, der skulde paase Lovens Overholdelse, var de værste til at overtræde den. Det viser sig, at Forbudene atter og atter maa indskræpes overfor Fogderne og Lensmændene. 25. August 1536 udsteder Christian III. et aabent Brev, hvori bestemmes, at dersom Kongens Fogder, Lensmænd og Skrivere eller Bønder og andre driver Forprang, Borgerne i Nakskov til Skade og imod Byens Privilegier, maa Borgerne tage de Varer, de kan faa fat paa; den ene Halvdel skal tilfalde Kongen den anden Byen, dog skal Bønderne have Lov til at købe Tømmer til deres egne Huse af de fremmede Købmænd. Dette Forbud var jo skarpt nok, men hvor længe hjalp det? Under Frederik II. er det galt igen, thi denne Konge sender 1. Januar 1560 Lensmanden Erik Rud et Brev, hvori han skriver, at

Borgerne i Nakskov har klaget over, at mange Pebersvende, d. v. s. fremmede Handels-huses Udsendinge, gør dem Forprang med Handel mod deres Bys Privilegier, og da ligeledes mange Bønder og andre — tvertimod den nu afdøde Konges Forbud — sælger Ved til de Fremmede eller selv udføre det, skal Erik Rud sørge for, at Privilegierne og Forbudet bliver respekteret. 3. November 1567 indskærpes det yderligere, at Udførslen af Øxner fra Lolland kun maa ske over Nakskov og Rødby; den Udførsel, der ulovlig drives fra andre Steder, og „hvorved Kronens Told“ forsømmes, skal ophøre.

Det ovennævnte Forbud mod at udføre Ved var vel begrundet, idet man allerede tidlig led Mangel paa Brænde i Nakskov. Kronen ejede de fleste Skove paa Vestlolland og var af Hensyn til Jagten og Skibsbyggeriet meget karrig med at give Tilladelse til Brændehugst, og Nakskov-Borgerne maatte derfor ofte søge udenøes for at faa Brændsel. 27. November 1589 faar saaledes Lensmanden Breide Rantzau paa Tranekær Brev om, at han for en rimelig Betaling skal lade Indbyggerne i Nakskov faa nødtørfdig Ildebrændsel til deres Husholdning fra Kronens Skove paa Langeland, hvor de, hedder det, „altid har faaet det“ indtil Rantzau nu har nægtet dem det. De skal altsaa fremdeles kunde faa Brændsel fra Langeland, dog maa de kun anvende Vedet til eget Brug og ikke handle med det.

Handelen blev ofte i de Tider drevet ad snørklede Veje, hvilket bl. a. fremgaar af et Kongebrev af 2. August 1596 til Lensmanden Erik Grubbe paa Gammelgaard. Det hedder i Brevet, at Kongen har hørt, at der skal være en Borger i Nakskov, som har noget Flæsk at sælge, og Lensmanden skal derfor undersøge, hvem denne Borger er, hvor meget Flæsk han har, og hvad Prisen er, hvorefter Lensmanden ufortøvet skal sende Regeringen Besked derom.

— Markederne, der som Regel formede sig som Folkefester med stor Tilstrømning fra nær og fjern, var af stor Betydning for de gamle Købstæder, og Tilladelsen til at holde Marked var derfor meget efterspurgt. 30. Juli 1539 fik Nakskov foruden mange Goder ogsaa Brev paa, at Byen skulde have de tvende Markeder, der hidtil havde været afholdt i Maribo paa Hellig-Legemsdag og i Helliholt paa St. Ibs-Dag. Denne Tilladelse maa dog senere være bleven ændret; thi et Aarhundrede senere, den 13. Maj 1646, udsteder Christian IV. et Brev, hvori det hedder: Eftersom vi komme udi Forfaring, at de tvende Markeder, som holdes, det ene udi Saltvig, det andet udi Halsted By „stor Uskikkelighed og Guds Fortørnelse skal foraarsage, saavelsom ogsaa den menige Mand derved ogsaa større Skade end Fordel tilføjes“, da haver vi besluttet disse tvende Markeder at afskaffe, og skal der udi deres Sted aarlig afholdes et almindeligt Marked i Nakskov den 5. Oktober. Dette Tidspunkt maa ikke have været Nakskovborgerne belejligt; thi 22. Juni 1649 udsteder Frederik III. et Brev, hvori han ændrer Tiden til St. Ibs-Dag, den 25. Juni, med Tilladelse til at lade Markedet være 3 Dage i Rad. Men heller ikke dette Marked har udviklet sig til noget stort; man hører aldrig Tale om det, og et Aarhundrede

senere udtaler Rhode. sin Forundring over, at der aldrig holdes Krammarked i denne By. Derimod holdtes der nok en Tid lang Hestemarked. Byfogden Anders Rammel klager 1743 til Christian VI.s pietistiske Regering over, at det bevilgede Hestemarked hver Lørdag i Fasten har udviklet sig til et Hestemarked hver Lørdag hele Aaret rundt, og da saadan Handel, skriver han, „mellem Køber og Sælger trækker langt ud paa Aftenen og ofte dermed følger saa megen Tummel og Uorden, at det ikkun kan være en slet Forberedelse til følgende; Sabaths vedbørlige Helligholdelse“, saa foreslaar han, at Hestemarkedet fremtidig skal holdes hver Torsdag i Fasten. Kancelliet giver ham Ret og udsteder 3. Januar 1744 Ordre til, at Markedet fremtidig ikke maa holdes om Lørdagen, men kun om Torsdagen i Fasten.

— Adgangen til Købstæderne var i gamle Dage saare besværlig, og Nakskov dannede ingen Undtagelse fra Reglen. Vejene var kun Jordveje med enkelte store Sten, der i den vaade Aarstid gjorde Færdslen endnu vanskeligere, idet de foraarsagede „Grundstødninger“, naar Vognene arbejdede sig frem gennem det alentykke Ælte. Vejen fra Sønderherred var endog, som omtalt under gamle Gader, rent ud livsfarlig. Naaede de Veffarende saa endelig frem til Byens Porte, mødte der dem nye Fortrædeligheder i Form af Bompengge og Akcise, d. v. s. Told paa indenlandske Produkter. Ingen Varer maatte indføres i Byen uden at der svaredes Akcise. Af denne Indtægt tog i ældre Tid Kronen Hovedparten, senere gik den mere og mere over til Byens Kasse; men for den Bonde-mand, der kom kørende med sine Varer, kunde det jo forsaavidt være lige fedt, om det var Staten eller Byen, der flaaede Pelsen af ham. Ved alle Byens Indkørsler var Aksise-boder og desuden Bomhuse, hvor Manden, der skulde afkræve Broafgiften, holdt til. Der var Bomhuse ved Langebro, Vejlegadebro, Søndergadeport og Svinholmsbro, der senere blev afløst af en Trækpram. Folk, der kom ind ad Rødbyvejen, maatte altsaa betale Bompenge to Gange; først for Prammen ved Lienlund og senere ved Søndergade Port. Ved Vejlegadebro og Søndergade betaltes en Skilling for hver udenbys Vogn, ved Langebro og Svinholmsprammen to Skilling. For Langebros Vedkommende stammede Afgiften fra Frederik III.s Dage, for Vejlegadebro og Søndergade derimod kun fra 10. Juli 1722, da Borgerne, som Resultat af en Klage over de store Udgifter ved at vedligeholde Broerne, fik Lov til at tage den før nævnte Afgift. Samtidig fik Stiftamtmanden Paalæg om at paase, at disse Bropenge anvendtes til Broernes Vedligeholdelse og at ophæve Afgiften, naar der var indkommet tilstrækkeligt mange Penge; men dette Tidspunkt indtraf selvfølgelig aldrig, og Afgiften holdt sig derfor helt op over Midten af det 19. Aarhundrede. Det var slet ingen overflødig Forsigtighed at paalægge Stiftamtmanden at holde Opsyn med, at de indkomne Penge anvendtes paa den foreskrevne Maade; thi i et af Frederik IV. underskrevet Brev, dateret 11. August 1702, hedder det, som Svar paa Borgerskabets Klage over den slette Tilstand, hvori Strandbroen og Strandhammerne befinder sig: „Ihvorvel samme Strandbro og Strandhammer af Akciser, som dertil er erlagte, skulde vedlige-

holdes og repareres, har Borgerskabet dog i mange Aar ej det ringeste af Borgmester og Raad, som den (Akcisen) haver oppebaaret og dermed indesidder, dertil kunnet erholde“, hvorfor det paalægges Stiftamtmanden fremtidig at have Indseende med, at Borgmester og Raad anvender Akciseindtægterne efter deres Bestemmelse.

Nedgangstider.

Taget under et var Aarhundredet fra 1625 til 1725 en Nedgangens Tid for de danske Købstæder. For Nakskovs Vedkommende faldt Nedgangstiden dog noget senere. Ganske vist led Byen forfærdeligt under Krigsaarene 1658—59 — den betalte i disse Aar i Skat til Venner og Fjender 300,000 Rigsdaler, en Sum hvis Størrelse belyses klart derigennem, at Byens Grundejendomme i 1682, som før nævnt, takseredes til 48,381 Rigsdaler, og da Svenskerne drog bort, var Nakskov bogstavelig talt ruineret — men ved Hjælp af de store Privilegier, Kronen skænkede Byen, kom den i ikke ringe Grad igen til Kræfter og stod ved Aarhundredets Slutning med en blomstrende Handel og betydelig Skibsfart. Skatteydernes Tal viser klart Svingningerne i disse Aar. 1642 havde Nakskov 498 Skatteydere, i 1661 kun 52, men allerede i 1671 var Tallet steget til 225, og ved Aarhundredets Slutning var det opimod 400. Men saa var Opblomstringen ogsaa forbi. Med den store nordiske Krig 1709 begyndte Nedgangen for Alvor, og den fortsattes gennem hele dette Aarhundrede og et langt Stykke ind i det næste. 1767 skriver Pontoppidan i sin Danske Atlas: „Borgernes Næring har i dette Aarhundrede mærkelig aftagen, da de sjelden nu som tilforn handle paa Vester-Søen, men nøjes med at sælge deres Varer til København, Lybek, Rostock eller andre nærliggende Steder. Skibenes Antal er nu om Stunder kun en Snes, medens det forud var 50 eller endnu flere“.

I Tidsskriftet „Iris og Hebe“ for 1796 har daværende Borgmester Baden tegnet et trøstesløst Billede af Nakskovs fattige Kaar. Som Hovedaarsag til Elendigheden nævner han først de trykkende Skatter i Forbindelse med den Ugenerthed, hvorved Nakskovs og andre Byers Købstadsrettigheder krænkes. Købstadens Eneret til Handel og Haandværk i sit Opland respekterede ingen. Alle Slags Haandværkere nedsatte sig uden videre paa Landet, Herremanden drev Handel ikke alene med sit eget, men ogsaa med sine Bønders og med Fremmedes Korn og indkøbte og solgte til Bønderne Varer, som kun maatte sælges i Købstaden. Ja „enhver Forvalter agerer nu Købmand uden af denne Næring at svare mindste Afgift“. Det gaar saa vidt, siger Baden, at „ethvert Gods har en eller flere Skrædere og Skomagere, der syer ikke alene for Bonden, men endog for det naadige Herskab, Forvalteren, Ladefogden, Præsten, kort sagt hver og en paa Godset, og som oftest er Klædet endda ikke købt i nærmeste Købstad, men vel af en Skipper, som lægger an i den Herregaarden nærmeste Vig, hvorfra han igen udfører Landets Produkter. Ja, jeg kender Steder, hvor man gaar saa ublu til Værks, at man ved en saadan Vig kan finde mangen Gang et større Torv og større Udskibning end i Købstaden.“ Det, Baden her

skildrer, er altsaa Enden paa den 3—4 Aarhundreder gamle Kamp, som Købstæderne førte mod „Porpranget“, en Kamp, som de under deres Forfald synes ganske at have opgivet med det Resultat, at en stor Del af deres Handel ad denne Vej blev dem berøvet.

Badens Skildring er hverken overdreven eller enestaaende; 60 Aar tidligere — 1735 — har Borgmester Forbus i en Indberetning til Kancelliet givet en i Formen knappere, men i Indhold ganske tilsvarende Beskrivelse af Forholdene i Nakskov. Forbus skriver, at det desværre er en beklagelig Sandhed, at Byens Købmandsskab, Handel og Næring er kendelig aftaget. Som Grund for Tilbagegangen nævner han, dels at Byens Privilegier er indskrænket, dels og hovedsagelig, at Byens Eneret paa Handel og visse Haandværk ikke respekteres af Omegnens Beboere. Tidligere var det kun Adelen, der gjorde sig skyldig i disse Overgreb. Nu er det tillige Proprietærer, Forpagtere, Præster og Forvaltere, der ignorerer de givne Forbud. De forvolder, siger Forbus, Nakskov stor Skade ved det store Landprang, de begaar, idet de opkøber det Korn, som Bonden var pligtig til at føre til Købstaden. De udskiber derefter Kornet i hele Ladninger og hjemfører til Gengæld „grove Varer“. Til disse Varer hørte Jærn, Tjære, Salt, Sten og Humle, som Godsejerne og Proprietæerne havde Lov til at hjemføre til eget Brug. De lod det dog ikke blive ved disse Varer, men indførte alle mulige gangbare Artikler, og de nøjedes ikke heller med at hjemføre til „eget Brug“, men byttede rask væk Varerne bort til Bønderne og tog Korn i Stedet. Det siger sig selv, at naar hele Byens naturlige Opland drev denne ulovlige Handel i stor Stil, maatte Nakskov lide stærkt derunder. De bedste Købmænd blev kede af Byen og flyttede andet Steds hen, ja, Borgmester Forbus nævner endog et Eksempel paa, at en af Byens Købmænd flyttede ud paa Landet og overtog en Forpagtning for i Ly af denne at drive den ulovlige Handel i stor Stil. Endelig anfører Forbus, at der i Byen findes en Del Jøder og andre, som ulovlig „strejfer om paa Landet med alle Slags Kramvarer og igen opkøber Guld- og Sølvsaager samt Skind, Uld og andet mere“. — Med Haandværket var det ikke bedre. Landhaandværkere drev ulovlig Næring i udstrakt Grad, saa Købstadens Haandværkere „udi yderste Armod er geraadet“.

Det Billede, Borgmester Forbus her tegner, svarer, som man ser, ganske til Borgmester Badens; tilsammen fortæller de os, at omtrent hele Aarhundredet har været en uafbrudt Forfaldsperiode. Nakskov delte her Kaar med de fleste andre Byer; men ved Siden af disse for Købstæderne fælles Skader havde Nakskov sin egen Ulykke og Forsmædelse at trækkes med, og dens Navn var Marstal. Det er grumme beskæmmende, at denne lille Flække havde tilrevet sig omtrent al Handel og Skibsfart paa det en Gang saa mægtige Nakskov og arbejdede sig op til Velstand, medens Nakskov sank dybere og dybere i Armod. I 1790 var Nakskovs før saa stolte Handelsflaade svundet ind til 2 Galeaser og 7 Jagter. I 1796 var den takket være Købmand Jensens Nybygninger steget til 4 Galeaser og 8 Jagter, men omkring disse Tal blev den staaende i lange Tider. Det var netop Skibs-

manglen i Nakskov, der aabnede Ærøboerne Indpas omkring Midten af Aarhundredet. Det begyndte med, at de sejlede Korn og andre Varer for Nakskovkøbmændene, og medens Ærøboernes Fortjeneste paa disse Fragter og den dermed forbundne Handel steg mere og mere, blev Nakskovkøbmændenes Fortjeneste i samme Grad mindre. Til sidst blev Forholdet det, at Ærøboerne købte Kornet af Nakskovkøbmændene og sejlede og handlede med det for egen Regning. Blev de uenige med den Købmand, de hidtil havde handlet med, skaffede de ham en Konkurrent ved at forsyne en af hans kendte Folk med Penge, saa at han kunde nedsætte sig som Købmand; han købte saa Korn til Ærøboerne og maatte aftage de billige tyske Isenkramvarer og andet, hvad de førte med tilbage fra de tyske og holstenske Handelsstæder, hvor de afsatte det lollandske Korn. At Ærøboerne tjente glubsk paa disse Forretninger, siger sig selv, og at den arme Købmand, de havde i Lommen, aldrig drev det til andet og mere end Dagen og Vejen er ligesaa indlysende. Det mest harmelige ved hele dette Spil var jo, at Ærøboerne slet ikke havde Lov at drive denne Handel, eftersom Marstal kun var en Landsbyflække uden Spor af Købstadrettigheder. Men Kancelliets Ligegyldighed overfor Klagerne og Nakskovkøbmændenes Mangel paa Energi og Selvtillid var saa stor, at der i mange Aar ikke blev gjort noget alvorligt for at fortrænge Ærøboerne. Baden oplyser, at der aarlig udførtes ca. 100,000 Tdr. Korn fra Nakskov Tolddistrikt, men kun de 70,000 gik gennem Byen, Resten blev udført af Proprietærer og Forvaltere i Oplandet. Om de 70,000, der udførtes fra Nakskov, skriver han: „Men desto værre sker denne Udførsel langt fra ikke af de Handlende selv. Mængden udføres af Ærøboere fra Marstal. Denne lille Flække er i de sidste tyve Aar, siden dens drifftige Indvaanere fik Smag paa Parten til Nakskov, saa betydelig tiltagen, at den i samme Tid har formeret sine Ildsteder til et Antal af henved 500 og sine Fartøjer til 110. Desuagtet hersker i disse Folks straatækte Hytter den behageligste Tarvelighed sammen med en forundringsværdig Velstand; det er vel tilgiveligt, at Nakskovs Indvaanere ikke uden Krænkelser kan være Øjensvidne hertil. Det er med disse Marstals Penge, at en stor Del af vore Handlende — uden enten at have lært Handelen eller eje noget — nedsætte sig paa Guds og Kredittens Forsyn, og saa skal de straks være Kornhandlere. Korn købes paa Gader, Torve og Veje for Penge, som Ærøboerne forstrækker dem med, og Købmanden faar kun i Opgæld 4 eller 8 Skilling for Tønden. Skønt vi vel have 3—4 nogenledes formuende Familier blandt vore Handlende, saa er der dog kun en eneste Familie, der i de sidste 10—20 Aar kan siges ene ved Handelen at have erhvervet en Formue af henved 40,000 Rigsdaler. End maadeligere er det med Haandværkerne, hvoraf vel nogle slaa sig igennem, men mere er det ikke heller.“

Købmænd var der, altsaa nok af. Men skønt de fleste af dem ikke betød noget som helst, var det alligevel „fint“ at være Købmand, og Standen havde derfor rigelig Tilgang. „Den Lethed“, skriver en af Datidens Forfattere, „der er ved at blive Kræmmer, den Kredit, den udenlandske Fabrikant og Købmand giver, det fornemme Udseende, Kræmmeren

anmasser sig, tilligemed den Foragt, Haandværkeren er nedsunken til — alt dette lokker en Del unge Mennesker til den magelige Kræmmerstand. Enhver, som ej gider lært noget, eller som skammer sig ved at arbejde, før han æder, slaar sig en Disk og Reol sammen og arrangerer deri tyske Fabrikvarer, og saa er han straks en Mand, der ser ned paa den, som ernærer sig ved Haandarbejde.“

Næst de høje Skatter, Ærøboerne og den sløje Handelsstand anfører Baden endnu et Par Aarsager til Nakskovs Elendighed: Den daarlige Forbindelse, Byen havde med Omverdenen ad de bundløse Veje og den grundede Fjord og gennem elendige Postforbindelser samt Torvehandelens Forfald. Denne sidste Grund var nu ikke særegen for Badens Tid. Gennem Aarhundreder havde dette Spørgsmaal været „brændende“ og givet Anledning til mangfoldige Paabud om, at Bønderne kun maatte forhandle deres Varer paa Torvet og ikke andre Steder i Byen. I Nakskovs Vedtægter for 1652 findes ogsaa Bestemmelsen om, at der ikke maatte handles udenfor Halsjærnene, der stod ved hver sin Side af Torvet, og denne Bestemmelse gik igen i senere Vedtægter; men den blev aldrig fuldt respekteret. I 1719 paalagdes det Købstæderne at ansætte en Torvefoged med fornøden Medhjælp, der kunde henvise Bønderne til Akseltorvet og forhindre dem i at handle i Gaderne. Men lige meget hjalp det; den ulovlige Handel ved Dørene blev ved, og Forbudet sank efterhaanden ned til et dødt Bogstav. Dets Hensigt var at skærme Borgerne mod Optrækkeri fra de Handlende, idet disse efter at have købt Varerne af Bønderne faldt for Fristelsen til at skrue Priserne i Vejret. Der skulde derfor sikres alle Byens Borgere Adgang til at købe Varerne paa Torvet direkte af Producenterne. Men Købmændene mødte Bønderne udenfor Portene og afkøbte dem heie deres Beholdning, og efterhaanden blev denne ulovlige Handel drevet saa ugenert, at Købmændene standse Bønderne udenfor Butiken og købte alt, hvad de havde. Baden skriver herom: „Man opkøber ved Portene, ja vel selv paa Landevejene og for sine Døre, ej alene Korn, men og Brænde, Tørv og Fødevarer, som da siden til de Fattige udhøkres i dyre Domme. Misbrugen er saa gammel, at man snart aldrig mindes at have set andet end tomme Vogne paa Byens Torv.“ Baden klager over, at dette Forhold meget bidrager til at fordyre Levnedsmidlerne, og han oplyser i denne Forbindelse, at en Favn Brænde, der kan købes paa Torvet for 4—5 Rigsdaler, kostede 7 Rigsdaler hos Købmanden, og at denne tog en Rigsdaler over Torveprisen for en Td. Korn.

Det er ret karakteristisk, at skønt Købmændene saaledes brød sig fejl om Forbudet mod Handel i Gaderne, naar de kunde se deres Fordel ved at overtræde det, var de ikke destomindre ivrige for at hindre Gadehandelen, naar den skadede dem selv. I Byarkivet findes saaledes en Ansøgning af 25. August 1750, hvori 4 Handlende andrager om, at det maa blive forbudt at færdes med Køretøjer paa den Vej, der gaar fra Vejlegadeport indenfor Ølkarret og langs med Stranden. Som Motivering for Andragendet anføres først, at Volden, der mod Stranden dæmmer for Vandet, beskadiges ved Kørselen, derefter —

og det er Hovedsagen — hedder det: I Særdeleshed er fornævnte Vej skadelig for de fleste Handlende, idet Bonden ad denne indsniger sig, naar han har noget at sælge. Dermed bliver vi, der bor i Vejlegade, fratagne vor Næring. — Bønderne kørte altsaa ad denne Vej om til de private Beboere i Stræderne og ved Havnen og solgte deres Varer ud i Smaapartier med noget større Profit, end naar man kun skulde sælge til Købmændene. Det lykkedes virkelig de 4 Handlende at faa Vejen spærret, idet saavel de 12 Mænd som Magistraten anbefalede Andragendet — maaske under Hensyn til det stadigt eksisterende Lovbud mod Gadehandelen — og Stiftamtmanden resolverede derefter, at Vejen skulde afspærres for Køretøjer, men saaledes at der ikke Nat eller Dag kan befrygtes nogen Fare for Ridende og Gaaende, der passerer Vejen.

Badens før nævnte Klager over Byens daarlige Forbindelse med Omverdenen var i høj Grad berettigede. Medens alle de sjællandske, fynske og jyske Købstæder fik Post to Gange om Ugen, fik de lollandske Købstæder kun Post en Gang ugentlig. Posten, som Nakskov selv skulde besørge hentet fra Stokkemark, ankom Mandag Aften, undertiden ikke før Tirsdag Formiddag og skulde afsted igen Tirsdag Eftermiddag, saa der var ikke lang Tid til Overvejelse, inden de modtagne Breve skulde besvares. Der eksisterede kun denne ene elendige Postrute, saa et Brev fra Nakskov til Fyn f. Eks. skulde over København. Lidt ind i det 19. Aarhundrede blev Postforbindelsen udvidet til to Gange ugentlig, hvilket jo var et meget betydningsfuldt Fremskridt.

De bundløse Veje, Baden klager over, trodser enhver Beskrivelse. Det var som før nævnt Jordveje, hist og her forsynet med enkelte vældige Sten, mange Steder uden Grøfter eller anden Afledning af Vandet og derfor et bundløst Morads i Nedbørsperioder og en vældig Bunke „Agemel“ i de tørre Aarstider. Tilsynet med Vejene var endog saa mangelfuldt, at det ofte hændte, at en Jorddrot ved en Udskiftning flyttede Vejen og tog den gamle Vej ind til Markbrug. „Broerne“, der førte over Vandløbene, var smalle og brøstfældige altid uden Rækværk og stod i Vintertiden ofte under Vand, saa det selv om Dagen var ret livsfarligt at passere dem med Hest og Vogn. Ogsaa i dette Forhold skete en stor Forbedring ved Indgangen til det ny Aarhundrede, idet Hovedlandevejen gennem Lolland blev virkelig grundforbedret og for Strækningen fra Stokkemark til Nakskov flyttet og anlagt fra ny.

Det sidste men ikke mindst vigtige Led i de daarlige Forbindelser, Baden klager over, er den grundede Fjord. Paa dette som paa saa mange andre Omraader var Tiden løbet fra Nakskov. I de „gode gamle Dage“, da man kun kendte fladbundede Fartøjer, havde Nakskov trods sin grundede Fjord let ved at hævde sig som Søkøbstad. Men Udviklingen krævede større og større Skibe, og de Byer, der ikke var i Stand til at udbyde deres Sejlløb og Havn, blev sejlet agterud i Konkurrencen. Blandt dem var Nakskov. I Havnen og Løbet indenfor Barnholm var der kun 5—6 Fod Vand og dybere stikkende Skibe — og dem var der allerede paa Badens Tid mange af — maatte derfor

ankre op længere ude i Løbet og losse i Pramme. Det tog Tid og Penge, og de store Fragter til Nakskov blev derfor færre og færre. Heller ikke for de Skibe, som kunde slippe ind i Havnen, var Forholdene videre tillukkende. Bolværkerne var yderst primitive og slet ikke beregnet paa, at Skibene skulde lægge til ved dem; dertil var der alt for lidt Vand. Derimod var der forskellige Steder i Havnen udbygget Broer, og ved hver af disse kunde der ligge et Skib og losse eller lade. Men ogsaa dette Arbejde var besværligt; thi som omtalt under Kapitlet: „Kampen mod Skarnet“ var Havnepladsen — Strandgaden som den senere kaldtes — en Slags Renovationsplads, hvor der herskede det gyseligste Svineri og et modbydeligt Ælte. I en Indberetning til Magistraten i 1708 om Havnens Tilstand hedder det bl. a.: „Efterdi den største Skade tilføjes (Havnen) formedelst Mangel paa Bolværk, var det ønskeligt og meget højlgt fornødent, at der aarligt maatte blive sat et Stykke Bolværk paa et af de nødvendigste Steder, saa at Havnen ikke saa skammelig efterdags skulle vorde fordærvet, som den i nogle Aar er bleven“. — Man havde paa Badens Tid meget godt Øje for Betydningen af Havnens Uddybning og Forbedring. Der var dannet et Opmudringsselskab, som havde ladet udarbejde Planer og skaffet de fornødne Penge. Kancelliets Tilladelse skulde dog indhentes, før Arbejdet kunde paabegyndes, og i 1791 blev Planerne derfor indsendt; men i Kancelliet laa man og smølede med Sagen i en Aarrække; alle Henvendelser fra Nakskov forblev ubesvarede og først ved Aarhundredskiftet kom Arbejdet i Gang. Dets Gennemførelse vakte almindelig Tilfredshed. Professor Begtrup skriver i 1806 i sin Omtale af Nakskov: „Indsejlingen er ved Opmudring betydelig forbedret, saaledes at Skibe nu kan gaa lige til og fra Broen i Stedet for at de før maatte lades og losses langt ude i Fjorden. Havnen er fra 5—6 Fods Dybde opmudret til 8 à 8½ Fod og et nyt Løb, der forkorter Sejladsen og gør Indsejlingen lettere, er gennemskaaet*). Opmudringsvæsnet bestyres af en Kommission, der bestaar af Een af Magistraten efter Omgang, nogle af de eligerede Borgere og nogle Købmænd. Af Gaden ved Stranden er et stort Stykke anlagt efter den nyeste Brolægningsmaade, og den hele Gade skal efter den antagne Plan omlægges til Bekvemmelighed for de Handlende og til Lettelse for Renovationen“. — Det var jo store Fremskridt, og de fortsattes gennem Aarhundredet. I 1847—50 uddybede man til 13 Fod, i 1875—76 oprensedes Indløbet og Havnen saa Dybden blev 14 Fod, samtidig forlængede man Havnen ved at slaa et nyt Bolværk paa Strækningen fra Tolderensstræde til Ølkarsvej. Den gamle Strandgade gik den Gang, hvor nu Erlingsvej gaar, og hele Pladsen, hvorpaa Havnepakhuset og Toldboden nu ligger, var grundet Vand; ved dette Areal Opfyldning vandt man baade en god Havneplads og en betydelig Udvidelse af den hidtidige Bolværksplads. Endelig anlagde man i 1875—76 ogsaa den

*) Det nye Løb, der her er Tale om, er det nuværende gamle Løb, der altsaa en Gang ~~maa~~ have slaaet endnu flere Bugter og Sving end de mange og store, som fremdeles udmærker det.

saakaldte Møllehavn ved Marienlyst Dampmølle. I 1902 foretoges en ny Uddybning til 16 Fod. Havnens Udvikling gennem forrige Aarhundrede var altsaa meget betydelig, og Nakskov Havn var da ogsaa indtil Verdenskrigens Udbrud en af de stærkest trafikerede i Landet. Ligesom Byen i gamle Dage var Nr. 7 i Rækken af Landets største Købstæder, saaledes var dens Havn nu med Hensyn til Trafik Nr. 7 blandt alle Landets Havne. De store Uddybninger og Udvidelser, der nu er under Arbejde — og som bliver omtalt i Kapitlet: Vore Dages Nakskov — vil rykke Havnen endnu højere op i Rækken.

Det lille Næringsbrug.

Overgangsledet mellem den fornemme og dominerende Handelsstand og den beskedne og ringeagtede Haandværkerstand dannedes dels af Avlsbrugerne, dels af de privilegerede Erhverv. Blandt disse maa Apotekernæringen nævnes som den ældste, senere øgedes de Privilegeredes Tal med en Gæstgiver, en Vinhandler, en Stadsmusikanter og en Farver. I disse Næringer maatte ingen andre forsøge sig end Indehaverne af Privilegierne. Stadsmusikantembedet blev oprettet 9. Juni 1656. I den Kontrakt, der da blev sluttet med den nye Stadsmusikus hedder det, at han „udi Choret eller Orgelværket til Guds Ære, Kirkens Beprydelse, Ungdommens Forfremmelse og dette Steds Menighed til Velbehag“ hver Søndag til Højmesse skal „bruge sine Instrumenter“. „Og skal han hver Søndag og Onsdag, naar Guds Ords Tjeneste er tilende lade sig med sin Sinche og Basune ud af Taarnet lyde og de 3 Vers intonere af en Psalme“. Endvidere skulde han være villig til mod nærmere fastsat Betaling at være Folk til Tjeneste ved Barnedaab eller Bryllup. De privilegerede Bestillinger var ikke alle lige efterstræbte. Det kneb f. Eks. ofte med at faa nogen til at give sig i Kast med Gæstgivernæringen. Borgmester og Raad maa saaledes den 8. Februar 1682 overdrage dydige og velfornemme Matrone Else Pedersdatter, Jørgen Ruths Efterleverske, Retten til at drive Herberg i Nakskov, fordi der ikke findes nogen Mand, som vil drive denne Næring, og et Herberge er højst nødvendigt. Et Hundrede Aar efter er Situationen ikke bedre. Baden fortæller nemlig, at det ikke har været muligt at faa nogen til at overtage Gæstgivernæringen, fordi der kommer saa faa Rejsende, at ingen kan leve af denne Næring. Men da det ofte hændte, at de faa Rejsende, der kom til Nakskov, maatte vende om, fordi der intet Herberg var, fik man udvirket, at Gæstgiverprivilegiet blev forbedret, saa det fritog sin Indehaver for alle „Skatter og Tynger“. Formodentlig har denne betydelige Forrettighed virket mere lokkende; thi senere hører man intet om Vanskelighederne ved at taa en Gæstgiver. Værtshusholdere havde man derimod ingen Mangel paa; 1796 var der ikke mindre end 22. Baden betegner med fuld Ret dette som „vistnok et uforholdsmæssigt Tal til Byens Størrelse“; den havde paa den Tid kun 1600 Indbyggere. Tallet paa Værtshusholdere bliver dog ikke mindre i de følgende Aar. Omkring 1830 er der iflg. I. H. Larsen ca. 25, og de trivedes alle vel til langt over Midten af Aarhundredet.

Ældre Nakskovborgere har en levende Erindring om den Tid, da der i visse Kvarterer af Byen var flere Værtshuse i hver Gade, ovenikøbet med en alt andet end snerpet kvindelig Betjening.

Gæstgiveri og Herberg var ikke den eneste Næring, det kneb med at holde i Live; Vognmandsnæringen havde man lignende Kvaler med. Oprindeligt var Pligten til at befordre de Rejsende en kongelig Tynge, der hvilede paa alle Byens Jordbrugere; men denne Ordning virkede i Tidernes Løb daarligere og daarligere og blev tilsidst ganske utaalelig for de Rejsende, der ofte blev sinket i flere Dage, fordi baade Per og Povl nægtede at køre under Paaberaabelse af, at det ikke var hans Tur. Byarkivet indeholder en Mængde Dokumenter denne Sag vedrørende. Af disse fremgaar det bl. a., at der den 23. August 1721 udstedtes kgl. Ordre til at oprette et Vognmandslaug i Nakskov og indsende dets Laugsartikler til Konfirmation. Men hvor Tvang skal drive Værket, gaar det kun smaat, og først den 22. Oktober 1727 var man efter mange kraftige Paamindelser naaet saa vidt, at Laugsartiklerne kunde konfirmeres. Det nye Laug har ikke faaet nogen lang Levetid, thi den 14. August 1761 klager Magistraten til Stiftamtmanden over, at der intet Vognmandslaug findes i Nakskov, og over, at Jordejerne ikke godvillig vil paatage sig at befordre de Rejsende. Stiftamtmanden svarer med at henvise til den kgl. Forordning af 1685, der tilholder de Borgere, som har Hest og Vogn, hver efter sin Tur, at befordre de Rejsende for den i Forordningen bevilgede Betaling. Allerede Aaret efter -- 26. Juli 1762 -- klager Magistraten igen; nu er det Brevbefordringen, det er galt med. De Borgere, hedder det, som var udpeget til at befordre de Rejsende for Betaling, har „med adskillige uantagelige og uanstændige Undskyldninger nægtet at befordre de Breve, som fra den paa den kgl. danske Flaade kommanderende Admiral maatte ankomme og med Ekspresbud uden Ophold skulle viderebefordres“. Stiftamtmanden svarer, at hvis nogen nægter at køre sin Tur, skal Magistraten betale andre for at tage den og derefter udpante den Genstridige for Beløbet samt for en Bøde. — Mod Slutningen af Aarhundredet lykkedes det atter at faa oprettet et Vognmandslaug i Nakskov, denne Gang ad Frivillighedens Vej, idet samtlige Jordbrugere i Byen vedtog at svare 2 Mark aarlig af hver Gaards Jord (ca. 2 Tdr. Ld.) mod, at Vognmandslauget overtog Forpligtelsen til at befordre de Rejsende for en Betaling af 3 Mark pr. Mil om Sommeren og 3 Mark 8 Skilling om Vinteren, endvidere skulde Lauget paatage sig at befordre Posten til Stokke-marke en Gang om Ugen mod et aarligt Vederlag paa 50 Rigsdaler, der ligeledes udrædedes af Jordejerne. Denne Overenskomst mellem det nye Vognmandslaug og Jordbrugerne blev indgaaet paa Raadhuset og højtideligt ført til Protokols. Bagefter fik de mindste af Jordejerne — om med eller uden Grund skal lades usagt — den Ide, at de var ført bag Lyset af de større og nægtede at betale. Selvfølgelig kunde de ikke slippe fra deres Underskrift; ved Dom blev de tilpligtet at yde det aftalte Bidrag, og da de stadig vægrede sig, lod man dem udpante.

Medens det kneb med at holde Vognmands- og Gæstgiverbestillingerne vedlige, var der i de fleste andre Næringsfag oftere for mange end for faa Udøvere. Paa et gammelt Billede af Nakskov ser man en hel Række Vindmøller Syd og Øst for Byen. For et Nutidsøje ser det meget usandsynligt ud; alligevel er det rigtigt nok. Ifølge Borgmester Forbus' Indberetning til Kancelliet fandtes der 1735 ikke mindre end 8 Vindmøller omkring Byen — hvoraf hele 5 paa Møllemarken, som deraf har faaet sit Navn — samt en „Hestemølle“ inde i Byen. Den sidstnævnte var en Levning fra Fæstningstiden, hvor man indenfor Voldene havde indrettet to med Hestekraft drevne Møller; de gjorde udmærket Fyldest under Belejringen, da Vindmøllerne udenfor Voldene var skudt i Brand; men senere havde Hestemøllerne svært ved at klare sig. De 8 Vindmøller betød nu forøvrigt ikke, at der var en overvættens Mølleindustri i Nakskov. Forbus oplyser, at de 3 af Byens 6 Bagere havde deres egen Mølle, hvor de ved Hjælp af en Svend kun malede det Mel, de selv brugte til Bagning. Arbejdet hos de 5 andre Møllere har næppe heller været overvældende. Et Dokument i Byarkivet viser f. Eks., at Ejeren af Møllen paa Færgelandet ikke kunde klare sig og derfor i 1749 søgte om Tilladelse til at flytte andet Sted hen med sin Mølle. De 12 Mænd samt Byens Bagere erklærede, at hans Mølle ingen Nytte var til, da der var nok i de 7 andre og Hestemøllen; han fik derfor den ønskede Tilladelse til at flytte bort med sin Mølle. Vi ser heraf, at den gamle Stubmølle paa Færgelandet (Fig. 24), som forsvandt i 1917, maa have været opført efter 1750.

I omtrent alle Næringsfag var Forholdene iøvrigt de samme som i Møllerfaget. Der var mange og smaa Mestre, faa eller ingen større. En meget almindelig Næring var Brændevinsbrænding, der dreves af snart sagt hver Købmand og tillige af Bagere og adskillige andre Forretningsdrivende. Ølbrygning var ogsaa meget udbredt til Trods for Byens daarlige Vand, der gjorde det nødvendigt for Ølbryggerne at hente Vand i Lovgravene; den ene, der laa paa Hjørnet af Rødbyvej og Tollesensevej, er nu fyldt op og Grunden bebygget. Den anden er en Del af Parken i Alderdomshjemmets Have.

Haandværkerstandens økonomiske Vilkaar svarede paa det nøjeste til den ringe sociale Anseelse, den nød; den var en lavere Kaste, som baade store og smaa Købmænd og Avlsbrugere saa ned paa. Alt, hvad man hører fra Haandværkerstanden i ældre Tider, er Jammer over de slette Vilkaar og Klager over; at snart den ene, snart den anden gaar den i Næringen; Byarkivet rummer en righoldig Samling Dokumenter af denne Art. Ifølge Købstadsprivilegierne maatte Haandværkere i Almindelighed ikke ned sætte sig paa Landet indenfor Byens Læbælte, hvor kun det grovere og nødvendigeste Haandværk var tilladt. Smedene maatte kun udføre Grovsmedearbejde, men ikke Kleinmedearbejde. Skrædderne maatte kun sy Vadmel og ikke holde Svende. Væverne maatte kun væve Vadmel, men ikke Hørgarn, Dynevaar, Dreil osv. Skomagerne maatte kun sy groft Fodtøj, men ikke Støvler til Herremænd, Præster og lign., ligesom de hverken maatte holde Svende eller Drengene. Det siger sig selv, at disse Bestemmelser ikke blev over-

holdte. Ligesom Købmændene gennem Aarhundreder førte en haabløs Kamp mod Forpranget, saaledes stred Haandværkerne samme resultatløse Strid med „Bønhaserne“, som Haandværkerne, der drev ulovligt Haandværk, kaldtes. Rettens Vej var lang og trang, og i ældre Tider gjorde By-Haandværkerne derfor kort Proces, idet de i Flok og Følge drog ud og afstraffede Bønhaserne, undertiden saa grundigt, at de aldrig rejste sig mere. Det kunde derfor ogsaa hænde, at Bønhasernes Sognebørn kom dem til Hjælp. Det skete f. Eks. i Købelev, hvor Nakskov-Væverne en skønne Dag for ca. halvtredie Hundrede Aar siden indfandt sig for at tale et „borgerligt Ord“ med nogle Vævere, der drev ulovlig Næring. Resultatet af Sammenstødet blev, at 4 Nakskov-Vævere blev paa Pletten. Sagen kom for Højesteret, men det lykkedes ikke at faa udpeget Drabsmændene. Senere ned i Tiden gik Nakskov-Haandværkerne vel ikke saa voldeligt frem, men opnaaede til Gøngæld intet som helst. 1718 klager Snedkerne i Nakskov til Magistraten og Stiftamtmanden over, at Snedkerne paa Landet tager al Fortjeneste fra dem, skønt de ifølge kgl. Majestæts Forordning slet ikke maa drive Næring paa Landet, men skal bo i Byen. Hvis vi, hedder det videre, angriber dem ifølge Snedkerlaugs-Forordningen, tager deres Herskab dem i Forsvar og kaster os fattige Mænd en Proces paa Halsen. Derfor beder vi om at blive friet for de mange Bønhaser paa Landet, der driver Snedkeri uden at have lært Professionen ordentlig. — Som det gik med Snedkerne, gik det med de fleste andre Fag, og Klagerne hjalp intet. Borgmester Forbus skriver i sin oftnævnte Indberetning 1735, at Proprietærernes Fuldmægtige tager Bønhaserne i Forsvar og hjælper dem til at anlægge Proces mod de By-Haandværkere, der i Kraft af Laugsforordningen har været ude og konfiskere Land-Haandværkernes ulovlige Varer, og Følgen er, at By-Haandværkerne ikke kan komme til nogen Ret og desaarsag maa lade Bønhaserne sidde utiltalt.

Som før nævnt var der indenfor de forskellige Haandværkerfag en Mængde Smaamestre, ofte saa mange at man ikke kan forstaa, at de alle har kunnet tjene til Føden. For at hindre Tilgang ansøgte de enkelte Fag Regeringen om at faa fastsat en Grænse for det Antal Mestre, der maatte være i Byen, og disse Ansøgninger blev som Regel imødekommet. I 1643 blev der udstedt flere kgl. aabne Breve med Bestemmelser i saa Henseende. I et af dem hedder det f. Eks., at da der er klaget over, at mange nye Skrædersvende nedsætter sig som Mestre i Nakskov, „deres Laug og Næring til stor Undertryk og Forhindring“, maa der fremtidig kun være 10 Skrædermestre; de, der er, skal dog have Lov at blive indtil de dø eller paa anden Maade afaar. De 10 Skrædere skal være tilforpligtet Arbejde at gøre for et billigt Køb, saa ingen sig over dem kan have at besvære. Samme Aar fastsættes paa lignende Maade, at der maa være 10 Skomagere, 10 Bagere og 8 Snedkere. Tømrerne og Handskemagerne ansøger senere om at faa lignende Bestemmelser, men Ansøgningen afslaaes under Henvisning til, at ingen af de to Fag har noget rigtigt Laug. Disse indskrænkende Bestemmelser er dog ikke i alle Tilfælde blevet respekteret, hvilket de fra forskellige Tider foreliggende Optællinger

af Haandværkerne viser. I 1796 var der saaledes ifølge Borgmester Badens Opgivelser ikke mindre end 27 Skomagere i Nakskov, at de saa godt som alle har været Smaamestre fremgaar deraf, at samtlige 27 Mestre tilsammen kun havde 28 Svende og Dreng, og da de fleste Mestre havde en Dreng, har der sikkert kun været yderst faa Svende. Den voldsomme Tilvækst i Mestrenes Antal, som Skomagere her præsterede, er forøvrigt ret enestaaende. Sammenligner man Opgivelserne i Perlestikkerbogen fra 1625, Borgmester Forbus' Indberetning 1735 og Borgmester Badens Afhandling 1796, viser det sig, at der for de allerfleste Fag er en Nedgang; størst i Tiden fra 1625 til 1735, mindre for Tidsrummet 1735—1796. Kun Skipperne danner her en Undtagelse; deres Tal var 41 i 1735, men kun 9 i 1796.

De smaa Kaar, hvorunder Haandværket arbejdede, affødte naturligvis en Del Brødnid, og navnlig saa de gamle Mestre med alt andet end blide Følelser paa de nye, der nedsatte sig i Byen; de blev chikaneret paa alle mulige Maader, og jo dygtigere de var, desto skarpere og mere uforsonligt optraadte de gamle Kolleger overfor dem. I Byarkivet findes flere Eksempler herpaa; det ene af dem er særlig grovkornet og fortjener at nævnes. 1764 nedsatte en københavnsk Kleinsmed Peder Lenstrøm sig som Kleinsmedemester i Nakskov. Han var en ualmindelig dygtig Mand og vakte derfor straks de andre Smedemestres Uvilje. En Dag blev han overfaldet og skamslaet af Byens 3 andre Smedemestre, og han klagede derfor til Magistraten; om han fik noget ud af sin Klage, fremgaar ikke af Arkivet, men Forfølgelserne hørte i al Fald ikke op. Der havde altid mellem Kleinsmede og Grovsmede — saavel som mellem Snedkere og Tømrere — været nogen Uoverensstemmelse om, hvorvidt et og andet Arbejde hørte til det ene eller det andet Fag. Disse Uoverensstemmelser benyttede de gamle Smedemestre paa en meget drastisk Maade mod den nye Kollega. De trængte nemlig ind i hans Smedie, pryglede ham, forbød ham i Laugets Navn at bruge sin Blæsebælg og Skruestik, forseglede baade disse og andre af hans Værkstedsremedier og truede ham til Slut med al Landsens Ulykker, hvis han vovede at bryde Seglene. Den arme Mand klagede paany til Magistraten, der bad de 12 Mænd udtale sig om Sagen. Deres Erklæring var ikke til at tage Fejl af; de udtaler, at Peder Lenstrøm er en brav Mand i sin Profession og som dygtig Kleinsmed højst fornøden i Byen, hvorfor han bør beskyttes saaledes, at han kan forblive i sin Næring. Stiftamtmanden gav derefter Magistraten Ordre til paa alle lovlige Maader at beskytte Peder Lenstrøm mod hans hadske Kolleger og drage Omsorg for, at han uhindret kan drive sin Næring. Mere har Byarkivet ikke at fortælle om den Sag, men af nogle andre Dokumenter fremgaar det, at Peder Lenstrøm er død et Aarstid efter og at en af de gamle Smedemestre samtidig er rømt fra Byen. Man har sikkert heraf Lov at slutte, at den dygtige Kleinsmed er slaet fordærvet af en af sine kære Kolleger, som derefter har frelst sin Hals ved at rømme af Byen. Den bortrømtes Søn, Niels Madsen, der var i Lære hos Faderen, maatte derefter til Maribo for at faa

udlært og kom senere som Svend tilbage til Nakskov for at overtage Peder Lenstrøms Enkes Værksted. Uvillien mod dette har aabenbart endnu ikke sat sig; thi de andre Mestre stiller nu saa haarde Betingelser for Niels Madsens Optagelse i Lauget, at han maa klage til Stiftamtmanden. I en Skrivelse af 2. Maj 1767 befaler Stiftamtmanden Smedelauget at optage Niels Madsen, naar han har forfærdiget et forsvarligt Svendestykke; det paalægges dernæst Magistraten at paase, at Lauget ikke paabyder Niels Madsen unødige Omkostninger ved Udfærdigelsen af Mesterstykket eller ved Optagelsen i Lauget.

Af de mange andre Klager, der findes i Byarkivet, Haandværkerlivet vedrørende, skal her endnu kun nævnes een, som blev indgivet af Mestrene i 1695. Det fremgaar af Skrivelsen, at der er opstaaet Uenighed mellem Skibsfolkene og Skomagersvendene og at den efterhaanden er udartet til en ren Krigstilstand. En Aften sad Skomagersvendene „fredelige og samdrægtige i den Dannemand Jacob Andersen Ridefogeds Huus“ og tømte et Bæger, da Sømændene under Anførelse af „Skipper Jacob Holm her af Staden“ kom og „undsagde Sømændene saa de maatte fly Huset“ og de tør nu ikke for samme Undsigelses Skyld forblive her i Byen, men ville „vores Værksteder kvitere“, hvormed der sker os stor Afbræk i vor Næring. I Anledning af denne Klage blev Skibsfolkene stævnedes til at møde paa Bytinget og her lykkedes det at opnaa Forlig, saa Byens Affolkning for Skomagersvende blev lykkelig undgaaet.

Denne Affære mellem Søfolk og Skomagersvende viser, at der i 1695 har været beskæftiget en Del Skomagersvende i Byen i Modsætning til 1796, da der kun var 28 Dreng og Svende til 27 Mestre. I 1696 var der sikkert ikke blot færre Mestre hver med flere Svende men ogsaa langt bedre Gang i Haandværket. Hele det følgende Aarhundrede var jo, som ofte nævnt, en Nedgangens Tid, hvad ogsaa de forhaandenværende Folketællinger viser. Man har ingen paalidelig Opgørelse over Folketallet før 1672. Men en skønsommæssig Opgørelse viser, at der paa Anders Perlestikkers Tid — omkring 1625 — var ca. 2000 Indbyggere i Nakskov, trods Pestens voldsomme Hærgninger i de nærmest foregaaende Aar, der forøvrigt ogsaa fortsattes i de følgende. Alene i Sommeren 1629 døde over 400 Mennesker af Pesten. I de følgende Aartier var Pestens Angreb mindre ondartet, og Nakskov fortsatte da ogsaa sin Vækst og vedblev opover Midten af Aarhundredet at øge sit Folketal. Men saa kom Nedgangstiderne, idet Belejringen 1659 og de efterfølgende Trængselsaar forarmede og udtyndede Befolkningen i meget følelig Grad. Den rundelige Støtte Regeringen ydede gennem de betydningsfulde Privilegier, bragte atter Vækst i Byen og ved Tællingen i 1672 viser det sig, at Nakskov er naaet godt op imod sit tidligere Indbyggertal, idet den har en Befolkning paa 1920 Sjæle. Væksten er sikkert fortsat Aarhundredet ud, saaledes at Nakskov ved dets Slutning har haft ikke saa lidt over 2000 Indbyggere. Kort efter begynder Nedgangen paany, og den gaar rask. 1769 er Nakskovs Indbyggerantal kun 1284, antagelig det laveste, den

havde været i de sidste 300 Aar. Saa begynder det igen at gaa opad. 1801 er Tallet 1671 og 1840 er Nakskov omsider naaet op til sit tidligere Maksimum, Indbyggerantallet er nemlig nu 2399. I 1860 er det steget til 3802, i 1870 til 4812, i 1880 til 5402, i 1890 til 6722, og i 1901 til 8310. Her omkring bliver det staaende i nogle Aar og stiger derefter atter jævnt, saa det nu er over 11.000 og i fortsat stærk Vækst.

Udstillinger.

De sidste $\frac{2}{3}$ af forrige Aarhundrede bragte altsaa den længe tiltrængte Opgangstid for Byen og det mærkedes selvfølgelig ikke alene paa Indbyggertallet, men tillige paa Byens Velstand og Næringslivets trodige Vækst. Et synligt Udslag af dette sidste var en Række Udstillinger, hvoraf de to, der holdtes i Aarene 1868 og 1898, var de betydeligste.

Fig. 35. Udstillingen i 1868 ved Soves Mølle.

Alle Udstillingerne skyldtes Haandværker- og Industriforeningens Initiativ. Udstillingen i 1868, der betegnes som en almindelig Industri- og landøkonomisk Udstilling, havde Plads paa den nordre Side af Øster Boulevard, som den Gang var ubebygget. Udstillingen omfattede ikke alene Lolland-Falster, men ogsaa det øvrige Land. Den blev aabnet den 12. September og sluttet 12. Oktober og var ialt besøgt af 25.000 a 30.000 Mennesker. Der var mødt 423 Udstillere, deraf 102 fra Nakskov og Omegn. Hovedbygningen (Fig. 35) var opført i Korsform og havde en Gulvflade paa 3700 Kv. Al. Samtidig med Udstillingen afholdtes et hele Landet omfattende Industrimøde samt en Sangerfest af de lolland-falsterske og fynske Sangforeninger. Nakskov Avis for 1868, hvorfra disse Oplysninger er taget, meddeler ingen Oplysninger om Udstillingens pekuniære Resultat, men nøjes med at udtale

som sin Mening, at de ca. 5000 Rigsdaler, der var bevilget af Stat, Kommunen og forskellige Institutioner, samt Billetindtægten vil være tilstrækkeligt til at dække Udgifterne. I September 1871 afholdtes en landøkonomisk og industriel Udstilling; den var af betydelig mindre Omfang og havde kun fundet Tilslutning fra Vestlolland. I Oktober 1883 holdtes dels paa Hotel Skandinavien, dels paa Pladsen ned imod Havnen en Udstilling for hele Stiftet. Der var mødt godt 400 Udstillere med ialt 673 Numre fordelt i 8 Klasser. Udstillingen gav et Overskud paa godt 5000 Kr. I 1890 afholdtes en Haandværkerfest med tilhørende lokal Udstilling; den gav et Overskud paa 4436 Kr. Udstillingen i 1898, der

Fig. 36. Udstillingen i 1898 i Svingle.

havde Plads i Svingle, omfattede kun Lolland-Falster, men var langt den største af alle Udstillingerne; den talte 1040 Udstillere af Haandværk og Industri og ca. 300 Landbrugsudstillere. Foruden Industrihallen (Fig. 36) var der en Landbrugshal, en Maskinhal, en Restaurationshal og en Mængde andre Bygninger. Udstillingen, der varede fra den 3. til den 19. September, var meget stærkt besøgt; der blev solgt 39.000 Billetter og 2200 Partoutkort, foruden de ca. 1200 Partoutkort, der gratis var udstedt til Udstillerne og deres Hjælpere. Trods dette gode Besøg kunde Udstillingen ikke bære sig. Der var til Dækning af et eventuelt Underskud tegnet en Garantikapital paa 40.000 Kr. (deraf Byens Borgere 30.000). Resultatet blev et Underskud paa 2000 Kr., som blev dækket dels af Haandværker- og Industriforeningen, dels af Kommune- og Statsgarantien.

Skikkelser og Navne i Nakskovs Historie.

Dybere gaaende personalhistoriske Studier ligger udenfor min Plan med dette Værk, men nogle Rids af de Skikkelser, der har været med til brudstykkevis at skabe og overlevere os Nakskovs Historie, bør dog næppe savnes.

Pennens og Ordets Mænd.

Jo længere man gaar tilbage i Tiden desto sparsommere er naturligvis Oplysningerne om de Mænd, der har spillet en Rolle i Byens Historie. Om Bondesønnen Peder Boesen, der indførte Lutherdommen i Nakskov, ved man f. Eks. ikke andet og mere end de sparsomme Dato, der er gengivet Side 70 og 71, og om alle Præsterne før Reformationen ved man absolut intet.

Jost Povlsen, Sognepræst i Nakskov, blev født i Nakskov, var først Sognepræst i Købelev og Provst for Nørreherred og blev derefter 1772 kaldet til Sognepræst i Nakskov. Han beklædte dette Embede til sin Død 1590. Jost Povlsen var en litterært interesseret Mand med historisk Sans, der blandt andet fandt Udtryk i en velført Dagbog. Denne er som saa mange andre værdifulde gamle Haandskrifter gaaet tabt; men den var ligefuldt ikke skrevet forgæves. Den gav nemlig en af Jost Povlsens Efterfølgere i Præsteembedet, Anders Pedersen, Perlestikker, Ideen til at føre en lignende Dagbog, den saakaldte Perlestikkerbog, der heldigvis er bleven bevaret. Anders Perlestikker anfører i sit Skrift flere meget interessante og værdifulde Optegnelser fra Jost Povlsens Bog.

Anders Pedersen Perlestikker, Sognepræst i Nakskov, blev født i Svendborg 1586. Faderen Peder Andersen var Perlestikker af Profession og herfra stammer Sønnens Tilnavn, hvilket han forøvrigt betragtede som et Øgenavn. Selv yndede han at anvende Tilnavnet Mavorm, som skal have været gangbart i hans Moders Slægt. Da Anders var 7 Aar, kom han i Latinskolen i sin Fødeby og 17 Aar gammel blev han „Løbedegn“ for et Par Landsogne, d. v. s. han skulde synge ved Gudstjenesten i samtlige Kirker i Sognet. 1608 flyttedes Anders Pedersen til Odense Skole, hvorfra han endelig blev Student 1613, altsaa 27 Aar gammel. De langsommelige Studier maa dog ikke tages som Bevis paa daarlig Begavelse. Skolevejen var lang den Gang, og Fatigfolks Børn maatte desuden selv tjene til Føden samtidig med Studeringen. Anders Pedersen var saaledes, inden han blev Student, ansat som Hører ved den samme Skole, hvor han var Discipel. En saadan Dobbeltstilling som Lærer og Elev var ingenlunde sjælden den Gang og Hører-Gerningen bestod ogsaa kun i at terpe Lektierne ind i de yngste Klassers Elever. Havde Anders Pedersens Skoletid været meget lang, blev hans Universitetsstudier til Gengæld meget korte; de strakte sig kun over faa Maaneder, hvorefter han genoptog sin Gerning som Hører ved Odense Skole. 1617 blev han kaldet til Rektor ved Nakskov Latinskele, og allerede Aaret efter blev han, kun 32 Aar gammel, Sognepræst i Nakskov. Forgængeren havde kun haft Embedet et Aar og blev som omtalt Side 167, afskediget paa Grund af

„Skørlevned“. Det var Borgmester og Raad samt de 24 Mænd, der ønskede den unge Rektor til Sognepræst, saa Anders Perlestikker maa have formaaet at gøre sig afholdt og agtet i det ene Aar, han havde været i Byen. Helt uden Bryderier slap han dog ikke ind i det fede Sogvekald. Da Anders Pedersen holdt sin Prøveprædiken, var Provsten for Nørre- og Sønder-Herred nemlig død og saaledes lovlig forhindret i som Reglerne bød, at overvære Prøveprædiken, og denne blev derfor holdt uden Provst. Men Biskoppen i Odense, hvorunder Lolland-Falster sorterede, tog Nakskov denne Fravigelse fra Forskriften meget ilde op. Da Anders Perlestikker kom derover for at blive prøvet, erklærede Bispen, at det blev der intet af, før der var holdt Prøveprædiken i Overværelse af en Provst. Den vordende Sognepræst maatte da hjem og holde en ny Prøveprædiken i Overværelse af Provsten fra Maribo og derefter igen rejse til Odense, hvor han nu endelig blev prøvet og godkendt.

Anders Perlestikker fandt ved Tiltrædelsen af sit Embede Jost Povlsens førnævnte Skrift og han tog straks Ideen op. Først afskrev han en Del af Jost Povlsens Optegnelser og derefter førte han selv Bogen videre, halvt som Kirkebog, halvt som Dagbog. Det med stor Perlentlighed førte Skrift indeholder hele 1000 Foliosider og omfatter Tidsrummet 1618—1629. Perlestikkerbogens Skæbne er omtalt Side 166; alt, hvad den indeholder af almen Interesse — og det er meget — er gengivet i Kapitlerne „Bystyre og Borgerliv“ og „Kloster, Kirke og Skole“. Skriftet, der som tidligere nævnt er af stor kulturhistorisk Betydning, har sikret Anders Perlestikker en Plads i Rækken af de Navne, som vore litterære og biografiske Leksika finder værd at notere.

Anders Pedersen Perlestikker døde af Pest den 16. Oktober 1629, kun 43 Aar gammel. Straks efter sin Ansættelse som Sognepræst i Nakskov havde han giftet sig med Johanne Andersdatter, der overlevede ham sammen med deres to Børn, en Søn og en Datter. Den sidstnævnte døde ung. Sønnen Peder Andersen havde en Mængde Kævelrier med Borgmester og Raad, hvorom nogle Dokumenter i Bogarkivet bærer Vidne; tilsidst forlod han Byen og bosatte sig i Tjennemarke. Enken giftede sig med Borgmester Hans Boesen, der døde allerede 1635. I dette Ægteskab var en Søn Anders, der som ung Mand og Skolediscipel i Helsingør blev henrettet, fordi han — formodentlig i Hidsighed og Slagsmaal — havde dræbt en Kammerat. Johanne Andersdatter giftede sig tredje Gang med en Mand i Tjennemarke, men hvad og hvem han var vides ikke.

Niels Pedersen Saxtrup, Kapellan i Nakskov, blev født 1624, udgik 22 Aar gammel som Student fra Aalborg Latinskole og blev 1655 Kapellan i Nakskov og Sognepræst for Lille Løjtofte. I dette forholdsvis lille Embede blev han til sin Død den 14. Oktober 1686. Han oplevede 1659 Nakskovs Belejring og frelstes paa en vidunderlig Maade fra Døden, idet Bomben, som den 19. Juni faldt ned i Kirken, knuste Skriftestolen, hvorfra han lige havde rejst sig. Hans Adkomst til at nævnes her skyldes den rimede latinske Beskrivelse, han gav af Nakskov. Digtet er uden poetisk Værd og mangelfuldt i sin

Beskrivelse af Begivenheder, men det er den eneste Skildring fra de dalevende, som endnu findes. En sikkert langt værdifuldere Beskrivelse, forfattet af Sognepræsten Laurids Mortensen Wedsted, brændte sammen med Universitetsbiblioteket 1728. Godt et halvt Hundrede Aar sfter at Saxtrup havde udgivet sit Skrift, tog Poul Rogert sig heldigvis for at oversætte det og — hvad der var det vigtigste — forsyne det med en Række meget oplysende og yderst værdifulde Anmærkninger, der gør den lille Bog til et udmærket Kildeskrift. Niels Saxtrup har saaledes kun Æren af at have foranlediget Poul Rogert til at beskæftige sig med Nakskovs Belejring. Andet og stort mere er der vist ikke at sige om ham i denne Forbindelse, men han vil ogsaa blive mindet som Stamfaderen til den berømte Lægslægt Saxtorp. 1^{1/2}, Aar efter at Niels Saxtrup lykkelig var undsluppet Bomben i Nakskov Kirke, undgik han paa lignende Maade Døden i Løjtofte Kirke, hvor en svær Bjæike Juledag 1660 faldt ned for hans Fødder uden at gøre ham mindste Skade. Saxtrup var en ivrig Modstander af de paa hans Tid stærkt grasserende Valfarter til den hellige Sundhedskilde ved Kippinge paa Falster; han betegnede de paa-staaede Helbredelser som et „Satans Bedrag“ og en modbydelig Levning fra Pavedømmets Tid. Saxtrup var to Gange gift, første Gang med Marie Kragh, en Datter af den før nævnte afskedigede Sognepræst Anders Kragh, og anden Gang med Anne Jacobsdatter Lund, der overlevede ham og giftede sig med en Kaptajn.

Frands Thestrup, Sognepræst i Nakskov, Biskop i Aalborg, blev født 6. Juli 1653 i Dalby paa Fyn, hvor Faderen var Præst. Moderen Kirstine Moth var Datter af en tysk kejserlig Livlæge. Frands Thestrups Kusine var Sofie Amalie Moth, Christian V.s Prille, der blev ophøjet til Grevinde af Samsø. Dette fine Familieskab var Frands Thestrup til megen Nytte og Forfremmelse paa hans Embedsbane. 1670 blev han Student og 1675 tog han efter endt Udenlandsrejse Magistergraden. Samme Aar blev han Rektor ved Nyborg Skole, som da var i en sørgelig Opløsningstilstand, men som han snart bragte i god Stand. 1684 fik han Sognekaldet i Nakskov og udnævntes Aaret efter til Provst i Nørre Herred. Frands Thestrup interesserede sig levende for Almuens Undervisning og gik med Alvor og Nidkærlighed op i sin Præstegerning. Han holdt hver Fredag Prædiken og Katikisation i Kirken over udvalgte Stykker af det nye Testamente og vakte derigennem baade hos gamle og unge et aandeligt Røre, som man aldrig tidligere havde kendt i Nakskov. Han forsømte dog ingenlunde sit timelige Vel og fik bl. a. i 1691 gennem sit før nævnte formaaende Slægtskab ved Hoffet Branderslev Sognekald lagt under Nakskov som Anneks, hvorved hans Indtægter blev betydelig større samtidig med at Kapellanens gik stærkt ned. Han blev dels paa Grund af sine Forbindelser, dels paa Grund af sin ubestridelige Dygtighed Medarbejder ved Udgivelsen af den nye Bibeludgave med tilhørende Fortolkninger og fik desuden en ikke ubetydelig Indflydelse ved Udarbejdelsen af det nye Kirkeritual. 1698 blev han forfremmet til Sognepræst ved Helliggeist Kirke i København og 1709 fik han Bispestolen i Aalborg. Begge Steder

arbejdede han ivrigt videre i det i Nakskov paabegyndte Spor og lagde bl. a. Grunden til de københavnske Almueskoler. 1735 blev han (til Tak for, at han havde indledet en af sine Bøger med en Dedikation til Kongen og Dronningen) udnævnt til Etatsraad. Han fik dog ikke længe Glæde af sin nye Tittel, idet han døde samme Aar den 17. August.

Frands Thestrup var to Gange gift. Første Gang med Else Mule, en Præstedatter fra Nyborg, der døde 1697, og anden Gang (1698) med Magdalene Bornemann. Han indrettede sig en pragtfuld Begravelse til venstre for Koret i Nakskov Kirke og satte her et stort Gravminde, hvor han paa Latin mindedes begge sine Hustruer; et Brudstykke af det er nu indmuret i det nordre Sideskib. En af hans Efterkommere er Købmand Keld Thestrup i Nakskov. I Anledning af Lynnedslaget i Kirketaarnet 1687 opsatte Frands Thestrup i Kirken den Side 82 omtalte Tavle med et højttroende Digt. Rhode noterer om ham, at han skal have været den sidste danske Biskop, der bar Skæg.

Georg Ursin, Sognepræst i Nakskov, blev født 19. December 1670 i Hjørring, hvor Faderen var Præst. Han blev Student fra Aalborg 1689, viste hurtig ganske usædvanlige sproglige Evner og beherskede tilsidst 18 Sprog. Hans Studium omfattede iøvrigt alle Videnskaber, og han var i saa Henseende i et enestaaende herhjemme. 1702 blev han Præst ved den danske Kirke i London og 1713 Sognepræst i Nakskov. Her indlagde han sig navnlig Fortjeneste ved sit med Held kronede Arbejde for Oprettelsen af den Side 92 og 93 omtalte danske Skole. Iøvrigt fortsatte han sine videnskabelige Arbejder og skrev bl. a. en Bibeloversættelse med Forklaringer, men Professorerne vilde ikke tillade Udgivelsen, før de havde haft hele Værket til Gennemsyn, og under Bestræbelserne for at rydde disse Hindringer af Vejen døde han pludselig i København den 12. August 1727. Hans Hustru, Anna Sofie Ersenberg, var ligeledes berømt for sine omfattende Kundskaber og kom under deres Ophold i England meget i Hofkredse. Hun var født 1682, blev gift 1704 og døde i Nakskov en Maaned efter Manden.

Povl Rogert, Sognepræst i Utterslev, blev født 1702 i Nakskov. Faderen, der ogsaa hed Povl Rogert, havde 1686 efterfulgt førnævnte Saxtrup i Embedet som Kapellan i Nakskov og Sognepræst i Lille Løjtofte; men allerede 1691 blev Sognedelingen som før nævnt omordnet, saa Branderslev blev lagt som Anneks til Nakskov, og i Stedet for at være Sognepræst i Lille Løjtofte, blev Rogert nu Kapellan i Branderslev, hvilket var ensbetydende med en betydelig Nedgang i Indtægterne. Moderen var Ida R., en Datter af den tidligere Nakskov-Sognepræst Rostorph, der var Ejer af Stensø og blev anset for en velhavende Mand. Faderen døde allerede 1706, og Enken, der blev siddende tilbage med mange smaa Børn, havde derefter ondt ved at klare sig; Byarkivet indeholder f. Eks. Ansøgninger fra hende til Magistraten om Hjælp. Hun døde allerede 1713. Den lille Poul stod altsaa 11 Aar gammel baade fader- og moderløs. Der blev dog sørget for, at han vedblivende kunde gaa i Nakskov Latinskole, og 20 Aar gammel blev han Student. Han blev ansat ved Latinskolen og avancerede 1728 til øverste Hører. 1731 tog han Attestats og blev Aaret efter

Kapellan hos Sognepræsten Jacob Ullitz i Nakskov. 1735 blev han Sognepræst i Utterslev, hvor han blev til sin Død 1749. Povl Rogert var stærkt historisk interesseret og dertil en flittig og omhyggelig Samler. Han efterlod sig et mægtigt Foliobind Manuskript, som han kaldte „Samlinger til Halsted Klosters Amts Historie“, og som nu findes paa det kgl. Bibliotek. Det indeholder en Mængde interessante Dokumenter, dels originale, dels Afskrifter og desuden mange paalidelige Oplysninger og værdifulde Anmærkninger. Manuskriptet, hvoraf forskellige Tidens Historikere har høstet rigt Udbytte, er ogsaa meget benyttet i dette Værk. 1775, altsaa længe efter hans Død, blev hans Skildring af Nakskovs Overgivelse 1658 og hans før nævnte Oversættelse af Saxtrups Digt med tilhørende værdifulde Anmærkninger udgivet i Trykken; de er begge stærkt benyttet i Kapitlet: „Nakskov som Fæstning“.

Den flittige, dygtige og paalidelige Samlers Helbred var desværre meget svagt, hvilket gjorde ham tungsindig og indesluttet. 1740 ægtede han Cæcilie Margrethe Rhode, født Müller, Enke efter Konsumptionsforvalter Lars Rhode i Nakskov. Deres eneste Søn, Ditlev Ludvig Rogert, var Johannes Ewalds Omgangsven og Komponist til Melodien „Kong Christian stod ved højen Mast“.

Peder Rhode, Sognepræst i Utterslev, blev født den 24. December 1734 i Kolding, hvor Faderen var Farver. 1756 blev han Student fra sin Fødebys Skole, og 1758 tog han teologisk Attestats med 3die Karakter. 1760 blev han Kapellan i Steppinge og Frørup i Nordslesvig, 1764 Hjelpepræst i Halsted, 1767 Sognepræst i Utterslev og i 1776 desuden Provst i Nørre Herred. Han døde den 19. August 1793. I 1768 var han bleven gift med Johanne Kaalund, en Præstedatter fra Thirsted og Enke efter Sognepræst Wichmann i Herredskirke. Peder Rhode var i sin Virksomhed som Provst en ualmindelig dygtig, djærv og nidkær Mand, der aldrig var bange for at sige sin Mening rent ud selv til højere staaende Personer, naar han mente de havde Uret. Han skildres som „høj, zirlig, mager og bleg, men smuk; stedse pyntelig paaklædt og meget snaksom“. Biografisk Leksikon tilføjer, at dette sidste Adjektiv passer ogsaa paa ham i hans Virksomhed som Forfatter. 1775 udgav han „Samlinger til Haderslev Amts Beskrivelse“, som ikke udmærker sig ved Nøjagtighed, men hvori dog er samlet en Del gode Efterretninger, som vistnok ellers nu vilde være tabt. 1776 udkom 1ste Del af hans „Samlinger til Lollands og Falsters Historie“ omfattende Lolland, og 1794, altsaa efter hans Død, udkom II. Del, omhandlende Falster. J. J. F. Friis, der 1859 udgav dette Rhodes Hovedværk i en noget omarbejdet og forbedret Udgave, skriver om ham: „At hans Samlinger til Lollands-Falsters Historie har sine store Mangler, erkender ingen bedre end den nuværende Udgiver, og navnlig kan der bebrejdes ham en mageløs Skødesløshed, endog med den simpleste Afskrift af citerede Kilder; men trods denne og flere velbegrundede Anker over hans Værk, har han dog ved dette reddet meget fra Undergang, saa at hans Samlinger stedse anføres som et Kildeskrift, uagtet dette som saadant stedse er bleven benyttet med den største

Varsomhed og en velbegrundet Mistillid. Imidlertid kan han ikke frakendes en oprigtig Kærlighed, navnlig for Lolland, og det er maaske Følelsen deraf, i Forening med de mange snurrige Historier, som han nu og da fortæller, som stedse har gjort hans lollandske Samlinger saa velsete hos den menige Mand her paa Øen". Foruden hans her nævnte to Bøger har han af gamle Ministerialbøger sammensat en Kirkebog for Utterslev Sogn, som gaar fra 1682 til 1781 og er fortsat af de følgende Præster.

Gustav Ludvig Baden, Borgmester i Nakskov, blev født den 29. Februar 1764 i Altona, hvor Faderen var Rektor. 1784 blev Gustav Baden jùrdisk Kandidat og tilbragte derefter nogle Aar hos sin Farbroder Torkild Baden paa Baadesgaard. Her blev han forlovet med Francisca Ramus, en Datter af Provst Ramus i Stokkemarke, og dette bevirkede, at han opgav sin Plan om at gaa den videnskabelige Vej og søgte en Stilling, saa han kunde gifte sig. 1787 blev han Herredsfoged i Nørreherred og to Aar efter holdt han Bryllup. 1790 blev han forflyttet til Byfogedembedet i Lemvig, men allerede 1794 fik han Embedet som Borgmester i Nakskov og Herredsfoged i Sønderherred og Aaret efter blev han tillige Vicelandsdommer for Lolland-Falster. I 1796 skrev han i Tidsskriftet „Iris og Hebe“ en fortrinlig Afhandling om Nakskov, hvori han skildrede Forholdene i Byen og Aarsagerne til dens Forfald samt paapegede, hvad der efter hans Mening krævedes for atter at give Byen Opkomstbetingelser. Afhandlingen, der indeholder en Mængde værdifulde Oplysninger, er rigt benyttet i flere af de foregaaende Kapitler. Han gik meget op i sit Embede, tog blandt andet Initiativet til Uddybning af Fjorden og Havnen og kæmpede iøvrigt for en bedre Postforbindelse med København. 1800 søgte og fik han et Embede paa Fyn og skiftede flere Gange senere Opholdssted. Han satte sig alle Steder, hvor han kom, ind i de lokale Forhold og arbejdede for deres Forbedring, men hans Hovedinteresse var de historiske Studier, og hans ihærdige Arbejde her satte Frugt i en lang Række betydelige Værker, der giver ham en fremskudt Plads blandt vore Historikere. Baden var en meget kritisk Natur, og han sagde næsten altid sin Mening paa en saa bidende Maade, at den tillige virkede saarende. Han skabte sig derfor mange Uvenner, og da han tilsidst gennem sin Kritik ogsaa blev ildset i Kancelliet, endte det med, at han blev suspenderet fra sit Embede, og der blev rejst Sag mod ham for Kasse-mangel. Denne, der stammede fra hans Uorden i Pengesager, blev vel dækket af hans Familie, men Baden blev idømt et Aars Statsfængsel. Sine sidste Aar levede han i meget trange Kaar i København, men stadig optaget af sine videnskabelige Arbejder. Han døde den 25. August 1840.

Jens Henrik Larsen, Kapellan i Købelev, blev født 3. Maj 1773 i Nykøbing paa Sjælland, hvor hans Fader var Købmand. 1792 blev han Student fra Roskilde og 1796 tog han teologisk Attestats. Efter en Udenlandsrejse blev han 1801 Kapellan i Købelev og var her til 1808, da han forflyttedes til Aarhus. 1805 tog han den filosofiske og 1821 den teologiske Doktorgrad. Hans sidste Embede var som Præst for Holbæk og Merløse,

hvorfra han tog sin Afsked 1849; han døde 1852 i København. Han var en meget skrivende Mand og producerede Afhandlinger om alle mulige Emner. Han udgav bl. a. 1833 første Bind af en topografisk Beskrivelse af Lolland, hvorfra der er hentet enkelte Oplysninger til nærværende Værk.

Jacob Jørgen Frederik Friis, Lærer i Nakskov, blev født 4. Maj 1815 i Faaborg, hvor Faderen var Prokurator, tog i 1842 teologisk Embedseksamen, virkede i 5 Aar som Huslærer og derefter i 11 Aar (fra 1847 til 1858) som Andenlærer ved Nakskov borgerlige Realskole. 1858 blev han Sognepræst i Horne i Aalborg Stift og forflyttedes 1871 til Veggerby i Viborg Stift, hvor han døde 1879. Han blev 1851 gift med Cecilie Seehusen, Datter af en lollandsk Forpagter.

Friis udfoldede en betydelig Virksomhed som folkelig Forfatter. De bedste af sine Bøger skrev han under Opholdet i Nakskov f. Eks. „Svenskerne paa Lolland“ i 1856, „Fiskelars“ 1857 og „Lybekkerne i Nakskov“ 1858, der alle hører under Kategorien historiske Romaner. Ogsaa for rent historiske Arbejder havde han Interesse, og det skyldes som omtalt Side 165 hans Initiativ, at Resterne af Nakskovs store Arkiv i 1856 blev reddet fra Tilintetgørelsen. Resultatet af sine forøvrigt noget spredte og tilfældige Studier i Byarkivet nedlagde han sammen med Uddrag af forskellige Bøger i en lille Bog „Mindeblade om Nakskov Fortid“, som 1886 blev udgivet i et nyt Oplag af Bogtrykker Alfred Hansen. Mest kendt som historisk Skribent er Friis dog blevet ved sin under de sidste Aar af sit Nakskovophold udarbejdede Udgave af Rhodes Samlinger. Bogen, der udkom 1859, er en Forbedring af Rhodes Arbejde, specielt Kapitlet om Nakskov er fuldstændig omarbejdet.

Krigens og Fredens Mænd.

Aarene 1658—59 danner et saa betydningsfuldt Afsnit i Nakskovs Historie, at Navnene paa de Mænd, der i disse Aar stod for Styret og Forsvaret, har faaet en fremskudt Plads i det lidet, der er overleveret fra de Dage. Det er naturligt her at indskrænke sig til kun at omtale Byens Borgere og ikke de lejede, tyske Officerer. Den Øverstkommanderende Oberst Kørber og den afholdte Oberstløjtnant Bernbach er iøvrigt omtalt Side 28 og 29.

Niels Nielsen, Borgmester i Nakskov, blev født 1589, Dag og Sted er ubekendt, ligesom Oplysningerne om denne ansete og højt fortjente Nakskov-Borger i det hele er meget mangelfulde. End ikke Tiden for saavel hans Tiltrædelse som Fratrædelse af Borgmesterstillingen er noteret noget Sted. I Byarkivet findes dog heldigvis et Dokument, der giver nogen indirekte Oplysning i sidstnævnte Henseende. Det er en Ansøgning fra Niels Nielsen om gennem en Undersøgelse at faa konstateret, om han har forvaltet Byens Midler vel. Dokumentet er udateret, men Niels Nielsen skriver deri, at han „nu udi fire og tredive Aar haver udi Kgl. M. Fæstning Nakskov været Borgmester“ og er „udi min firesindstyvende Aar“. Da vi ved, at han er født 1589, maa Ansøgningen være

skrevet 1669, og da han den Gang havde været Borgmester i 34 Aar, er han altsaa udnævnt til dette Embede 1635. I dette Aar døde den ældste Borgmester Hans Boesen, anden Borgmester Matz Bergen rykkede da op til ældste Borgmester og Niels Nielsen valgte til anden Borgmester. Paa Byens Signet fra 1635 staar (som omtalt Side 7) Navnene Matz Bergen og Niels Nielson; den Omstændighed, at det sidstnævnte Navn er stavet med o i Endelsen, har bevirket, at man ikke tidligere har ment, at det var den berømte Borgmesters Navn; men dette er altsaa nu en afgjort Sag. Niels Nielsen døde 1671 og skønt han i det før nævnte Andragende taler om „høj Alder og ringe Helbred“, tør man vel formode, at han har beklædt Borgmesterstillingen til sin Død, d. v. s. i 36 Aar, deraf de sidste 22 som ældste Borgmester, idet Niels Nielsen rykkede op i denne Stilling ved Matz Bergens Død 1649.

Om Niels Nielsens Virksomhed i Fredens Dage ved man intet som helst; men han har sikkert været sin By en udmærket Borgmester. Om hans Færd under Belejringen har vi heldigvis den paalidelige Povl Rogerts højt rosende Skudsmaal. Rogert betegner Niels Nielsen som „den fortræffelige og berømmelige Borgmester“ og giver ham, som omtalt Side 27, Hovedæren for, at det af Borgerne dannede Brandkompagni havde Held til at slukke de mange Brande og afværge Faren ved al den Ild, Fjenden „i saadan utrolig Mængde udøste“ over Byen. Niels Nielsen var trods sine 70 Aar paa Færde tidlig og silde under hele Belejringen og blev, som Povl Rogert udtrykker det, ved „særdeles Aarvaagenhed og Flid et guddommeligt Redskab til at agte og hindre alt, hvad som kunde synes skadelig for Byen“, ham maa det næst Gud tilskrives, at „Fjendens brændende Lyst til at se Skibene og Byens Brand blev i alle sine Anslag dæmpet“. Povl Rogert gik som ungt Menneske ud og ind hos de gamle, som havde oplevet Belejringen, og han ved at fortælle, at de ikke havde glemt den tapre Borgmester, men prisede ham, saalænge de levede. „Denne berømmelige Borgmester døde sidst i Januar 1671“, slutter Povl Rogert sin Beretning, han var „en Mand af god Forstand, et kækt Mod og en eksemplarisk Nidkærlighed for sin Fædreneby's Forsvar“.

Med dette Povl Rogerts højt rosende Skudsmaal er Niels Nielsen gaaet over i Historien. At Sladren dog ogsaa har været ude efter denne fortræffelige Borger, derom vidner Niels Nielsens før nævnte Ansøgning om at faa sin Embedsførelse undersøgt Aarsagen til Sladren var en Række Misligheder, som Niels Nielsens Borgmesterkollega Peder Mortensen — der senere skal omtales — havde gjort sig skyldig i. Sladren, der formodentlig er gaaet paa den Melodi, at naar den ene Borgmester var en Kæltring, var der ogsaa nok noget raaddent ved hans Kollega — er kommet Niels Nielsen for Øre og har saaret ham saa dybt, at han har krævet sin Forvaltning af Byens Midler undersøgt, saa at hans „Børn kan være fri for Bekymringer“ i saa Henseende. Om den gamle Borgmesters Ønske er blevet opfyldt vides ikke; men der er næppe fremkommet det ringeste, der kunde beklukke hans Minde; thi ellers vilde det ikke være bleven æret saa højt

af alle de gamle, som omtalte ham til Poul Rogert. En af Nakskov Gader — beliggende paa det gamle Fæstningsterræn mod Vest i Nærheden af det Sted, hvor Hovedangrebet paa Fæstningen førtes i 1659 — bærer nu Niels Nielsens Navn.

Borgmester Niels Nielsen var to Gange gift; hans første Kone hed Kirstine Hammer; hun fødte ham en Søn, Otto Hammer og en Datter, der efter Moderen fik Navnet Kirsten Hammer. Alle nærmere Oplysninger om Konen mangler; man ved kun, at baade hun og Sønnen er døde før 1639. Niels Nielsens anden Hustru var Else Claudatter; de holdt Bryllup den 22. August 1647 og havde, at dømme efter Epitafiet i Nakskov Kirke, der er omtalt Side 79, en lille Datter. Den Mand, der ses paa Epitafiet ved Siden af Niels Nielsen, er almindelig antaget for at være hans Søn, hvis dette er rigtigt, skulde Niels Nielsen altsaa have haft to Sønner — da Otto Hammer som før nævnt døde som Barn —, men derom har man intet hørt, og det er derfor næppe troligt. Maaske, men det er kun en Gisning, er den unge Mand Niels Nielsens Svigerson, Peder Pedersen Munk, en Søn af Raadmand Peder Jabobsen Munk. Niels Nielsens anden Kone døde 1668 og blev begravet 13. Januar, hendes Datter døde ligeledes inden Faderen, saaledes at Kirsten Hammer og hendes Mand Peder Munk var Niels Nielsens eneste Arvinger*). Niels Nielsen døde, som før nævnt, 1671; hans Dødsdag kendes ikke, men han blev begravet 25. Januar. Hans Gravsted er omtalt Side 79.

Under Belejringen ejede Niels Nielsen „en ny Gaard“, hvis Beliggenhed ikke kendes, samt en Gaard i Kongenstofte og nogle Boder i samme Gade. Ved sin Død var han næppe saa velhavende, som han tidligere havde været; men at Gaarden i Kongenstofte gik i Arv til Datteren og hendes Mand fremgaar deraf, at deres Søn Jacob Munk og Claus Samuelsen (formodentlig deres Svigerson) i 1706 udløste den Prioritet paa 100 Slettedaler, som var udstedt, da Niels Nielsen i sin Tid skænkede et Legat paa denne Størrelse til Nakskov Skole. Af rede Penge efterlod Niels Nielsen sig ifølge Skiftebogen 3,744 Rigsdaler, 2 Mark og 15 Skilling, men det var ikke nok til Dækning af hans Gæld, saa en Del af Løsøret gik med hertil. Det var almindeligt den Gang, at de mindre Kreditorer lod sig betale med Løsøre. Magister Laurids Mortensen Wedsted havde f. Eks. 13 Rigsdaler til Gode, „hvorfor hannem af Boet blev udlagt“ en blaarandet Underdyne, beregnet til en Værdi af 6 Rbd. 2 Mk., en sort Klædeskappe 2 Rbd. 2 Mk., et Fiskervaad 3 Rbd., et lidet Fyrrebord 2 Mk. og en „Bagstoll“ 2 Mk.**). Jørgen Skotte i Ryde, der havde 4 Rbd. til Gode, fik udlagt en Skindoverdyne til 3 Rbd., en rød Bliklygte til 3 Mk. og et Kontrafej af Venus til 1 Mk. Marcus Lauritzen, der havde 2 Rbd. 3 Mk. 14 Skilling til Gode for leveret stemplet Papir, fik udlagt en Kvie til 2 Rbd. 3 Mk. og en Jærnrst til 1 Mk. 8 Sk., saa „hannem maatte lægge 16 Sk. fra sig“.

*) Deres Gaard laa paa Søndergade, hvor nu Direktør Alfr. Wibolts Ejendom ligger; de ombyggede Gaarden og lukkede derved Borgmester Hans Boesens Stræde. Se iøvrigt Side 100 og 117.

***) Der gik den Gang kun 4 Mark paa en Rigsbankdaler.

Otto Kuld. Blandt de Navne, Historien har overleveret os fra Belejringen af Nakskov, straalder Otto Kulds med en egen Glans. Han var Bøndersoldaternes Fører og, som omtalt Side 29, en af de mest populære Mænd under Belejringen. Han var tapper og snarraadig og nævnes i Beretningerne flere Gange med Hæder. Men ellers ved man intet om ham. J. J. F. Friis har i sine Romaner „Svenskerne paa Lolland“ og „Fiskerlars“ tegnet os et meget sympatetisk Billede af ham; men det er altsammen fri Digtning, Friis indrømmer selv, at han intet, absolut intet, ved om Otto Kuld. Og den samme Uvidenhed har jeg for eget Vedkommende bekendt Side 29. Men under mine fortsatte Arkivstudier er det dog senere lykkedes mig at finde et Par Holdepunkter. I Rogerts Haandskrift paa det kgl. Bibliotek nævnes en Otto Kuld i Skovbølle, der 1651 var Hovedmand for de 16 uvildige Nævningmænd, som var udmeldt i Anledning af, at Præsten Jacob Hansen i Horslunde den 16. Juni nævnte Aar skød sin Kusk Mads Cortzen, da de kørte gennem Halsted. Nævningene skulde afgøre om det var fortsættelig Drab eller Vaadeskud. De afgav Kendelsen: Vaadeskud. Den Otto Kuld, her nævnes, kan meget vel være Helten fra Belejringen. Allerede 1651 har han i saa Fald været saa anset, at 16 Bønder fra Vestlollands forskellige Egne valgte ham til Formand i den alvorlige Nævningesag. — I Nakskov Arkiv findes endvidere et Doms-Dokument af 27. November 1672, hvori Landsretten stadfæster en af Herredsfoged Otto Kuld i Nørre Herred afsagt Dom i en Sag mellem Ejeren af Abildtorpegaard og Nakskov By vedrørende en Del af Siegers Eng og nogle Holme i „Nakskov Sø“. Dommen, der Aaret efter blev stadfæstet af Højesteret, erklærer, at den omstridte Jord tilhører Nakskov By*). Der er intet i Vejen for, at denne Herredsfoged Otto Kuld kan være den kække Bondehøvidsmand fra 1659. Herredsfogedembederne var den Gang hverken højt ansete eller højt lønnede Poster, hvortil der krævedes særlig Uddannelse, og det er da meget rimelig, at Otto Kuld har faaet Herredsfogedembedet i Nørre Herred som Belønning for sin heltemodige Færd i 1659. Maaske senere og mere detaillerede Forskninger kan føre til sikrere Resultater i den her paa pegede Retning. — En beskeden Sidevej i Nakskov bevarer Navnet Otto Kuld i Nutidsslægtens Erindring.

Diderik v. Essen, Skomagermester og Borgerkaptajn i Nakskov. Ogsaa om denne Mand er Efterretningerne yderst sparsomme. Naar og hvor han er født vides ikke. Han var under Belejringen Kaptajn for Borgerkøret og udmærkede sig som en modig og uforsagt Mand. Som Haandværker var han udelukket fra at faa Sæde i Byens Raad; men han var baade før og efter Belejringen Føreren for Borgerskabets Opposition mod Borgmester og Raad og det var stadig ham, der maatte liden, naar hans Standsfæller følte sig brøstholden af Øvrigheden og det skete ofte. I Folkemunde hed det da ogsaa efter

*) Det ser ud til, at Nakskov ikke har gjort noget for at hævde sine Rettigheder; thi 29 Aar efter rejses Sagen igen. Abildtorpegaard er nu kommen under Kronen, og da Nakskov-Øvrigheden ikke gjorde noget alvorligt for at dokumentere sine Rettigheder, tabte Byen Sagen.

hans Død, at han havde haft mere Indflydelse blandt Borgerne end begge Borgmestrene og alle Raadmændene tilsammen. Efter Byens Overgivelse i 1659 var han en lige saa uforfærdet Opponent overfor Svenskernes Overgreb, og dette skaffede ham deres Had og mange deraf følgende Ulykker paa Halsen. I et Dokument med Portegnelse over Brandskatteydere m. m. har Povl Rogert i Margen udfor Diderik v. Essens Navn skrevet: „Blev frataget sin Formue, forarmet, kastet i Fængsel og led megen Ubarmhertighed“. I faa og meget sigende Ord er her tegnet et Billede af den kække Skomagermesters Lidelser. Han ejede før Krigen en Gaard, der efter Belejringen blev vurderet til 600 Rigsdaler og en Bod, der vurderedes til 60 Rigsdaler. Hvor Gaarden, som han selv boede i, har ligget, vides ikke, men Boden (d. v. s. et Hus, han lejede ud) laa i Vor Frue Gade. Diderik v. Essen døde som en fattig Mand; men hans Begravelse i Kirkens Vaabenhus den 14. September 1688 foregik ikke desto mindre med stor Pomp og Pragt, idet Borgerne viste deres Taknemmelighed mod den aldøde Fører ved at give ham en storstilet og kostbar Begravelse; en Hædersbevisning som i de Tider blev sat over alle andre.

Lauritz Mortensen Wedsted, Sognepræst i Nakskov, blev født 1614 i Vendssyssel, hvor Forældrene var Bønderfolk; ikke desto mindre blev han sat til Bogen og blev Student fra Aalborg Latinskole 1634. Et Par Aar efter kom han i Huset hos Professor Hans Resen i København som Huslærer for dennes yngste Børn. Ved Resens Hjælp opnaaede han et Rejsestipendium for at besøge fremmede Universiteter; men inden han kom af Sted, blev han 1639, kun 25 Aar gammel, kaldet til Sognepræst i Nakskov. 1641 blev han Magister og 1662 Provst i Nørreherred. Mortensen Wedsted omfattede sin Menighed og sin Kirke med megen Kærlighed og indlagde sig stor Fortjeneste ved Udsmykning af Kirken; som omtalt Side 74 og 80 skylder man ham Tak baade for den store smukke Altertavle og for den ældste Præstetavle. I 1658 var han, som omtalt Side 18, med i den fire Mands Deputation, der overgav Byen til Carl Gustav. Under Belejringen 1659 var han Borgerne en udmærket Støtte, trøstede og opmuntrede dem og deltog med Dygtighed og Omtanke i Raadslagningerne om Byens Forsvar. Han skrev som nævnt under Omtalen af Niels Saxtrup en Beretning om Nakskovs Belejring, der desværre er gaaet tabt.

Mest bekendt er Mortensen Wedsted blevet gennem sin sørgelige Strid med Broderen Borgmester Peder Mortensen, en Strid der endte med, at Præsten blev afsat. Byarkivet indeholder intet om selve denne Strid men derimod nogle Dokumenter, der kaster lidt Lys over Stridens Anledning. Det ser ud til, at denne dels kan søges i Mortensen Wedsteds Iver for at smykke og vedligeholde sin Kirke og en i Forbindelse dermed staaende egenraadig Optræden, og dels i Kapellanen Hans Korsebergs Lyst til at løbe med Sladder til Borgmester Peder Mortensen. Brødrene kom som Følge af denne Sladder paa en spændt Pod, der gav sig Udslag i aggressive Skridt fra begge Sider. Det fremgaar af de nævnte Dokumenter, at Præsten uden fornøden Bemyndigelse bl. a. har ladet Kirkegaarden istandsætte og anvendt Midler hertil af Kirkens, Skolens og de Fattiges Kasse, hvisaarsag

Borgmestrene krævede aflagt fuld Regnskab for de nævnte Midler uden Fradrag. Wedsted paa sin Side hævdede, at han havde den fornødne Bemyndigelse, og da ingen af Parterne vilde give efter, kom det til Proces. En Højesteretsdom af 1665 giver Præsten Medhold, men inden man var naaet saa vidt, havde Striden givet andre og større Udslag. Borgmester Peder Mortensen indgav nemlig Klage over, at Broderen havde fornærmet ham fra Prædikestolen. Hvad Præsten havde sagt foreligger der intet om i Byarkivet; men det ligger nær at slutte, at Præsten som Retorsion overfor Broderen, der havde beskyldt ham for uretmæssig at have anvendt Kirkens Midler, har ladet sig henrive til fra Prædikestolen at beskyldte Broderen for ikke at have forvaltet Byens Midler paa ærlig Vis. Det var almindeligt i de Dage, at Præsterne drog deres private Sager frem paa Prædikestolen, saa der var intet opsigtsvækkende i, at Wedsted omtalte Broderstriden, der smertede ham dybt og gjorde ham pirrelig og urimelig. Men det var i høj Grad ubetænksomt af ham at udslynge ubevislige og ærekrænkende Beskyldninger mod en af Byens Borgmestre. Disse Beskyldninger har dog næppe været Wedsteds egen Opfindelse; det var en almindelig udbredt Mening blandt Borgerne, at Peder Mortensen havde gjort sig uretmæssig Fordel paa Byens Bekostning, og Borgerne tog forsaavidt ogsaa Del i Striden som en Del af dem med Diderik v. Essen i Spidsen i 1665 indgav en nærmere formuleret Klage over Borgmesterens Embedsførelse. Om det er Præstens Udtalelser, der har givet Anledning til Klagen eller omvendt, maa lades usagt. Men at Borgmesteren indgav Klage over Broderen er selvfølgelig. Sagen kunde maaske være ordnet med en uforbeholden Undskyldning fra Præsten, men i sin oprevne Sindsstemning nægtede han to Gange overfor Provsteretten at benytte denne Udvej, og Følgen var, at Sagen gik til Højesteret, der 1666 dømte Sognepræsten til at afsættes fra sit Embede. Den 27. Juni samme Aar fra traadte Mortensen Wedsted sit Sogne- og Provstekald under dyb Sorg i Menigheden, hvis langt overvejende Part stod paa hans Side. Broderstriden var dog ikke dermed endt. Peder Mortensen gjorde med Støtte af sin Borgmesterkollega Niels Nielsen stadig Opførelser over Præstens Regnskaber og Anvendelse af Kirkens Midler og nægtede trods Højesteretsdommen at udbetale ham hans Tilgodehavende. Wedsted klagede saa til Kongen, og i et af Frederik d. III. underskrevet Brev faar Borgmestre og Raad i 1667 Ordre til at respektere Højesteretsdommen.

Mortensen Wedsted døde i Nakskov den 10. Marts 1674 og blev begravet i Kirkens nordvestlige Hjørne; paa hans Gravsten, der er bortkastet sammen med saa mange andre, stod Jobs Ord: „Herren gav, Herren tog, Herrens Navn være lovet“. I Kirken hænger et Maleri af ham; den Omstændighed, at han ikke som ellers almindeligt paa Præstebilleder har Bogen i Haanden, men at denne ligger paa et Bord ved Siden af ham — er i ældre Tider bleven udlagt som Symbol paa, at han var skilt fra Embedet.

Mortensen Wedsted var to Gange gift. I 1639 ægtede han Karen Nielsdatter, der var Enke efter to af hans Forgængere og altsaa maa have været meget meget ældre end den

26-aarige Præst; hun døde 1653 og Wedsted ægtede derefter en Præstedatter fra Nykøbing; Margrethe Larsdatter Thura. Med hende havde han flere Børn, hvoriblandt Sønnen Lauritz Thura, der blev Biskop i Ribe.

Peder Mortensen, Borgmester i Nakskov, var født i Vendsyssel og kom efter at Broderen var bleven Sognepræst i Nakskov hertil, hvor han snart blev en velstaaende og indflydelsesrig Mand. Han drev foruden sin Forretning et stort Landbrug, idet han var Forpagter af Lundegaard, det nuværende Christiansdal. Han var Amtmandens Fuld-mægtig i Nakskov og efter at have været Raadmand en Døl Aar, valgtes han ved Matz Bergens Død i 1649 til Borgmester og beklædte denne Stilling til sin Død den 5. August 1667. J. J. Friis tegner i „Mindeblade om Nakskovs Fortid“ et meget utiltalende Billede af ham og gør ham til en ondsindet Mand og en stor Kæltring; det er en meget ensidig og sikkert ogsaa meget uretfærdig Bedømmelse. Overleverede Beretninger gaar ud paa, at Striden mellem Brødrene gjorde stærkest Indtryk paa Borgmesteren og var en medvirkende Aarsag til hans Død. Klagerne over hans Embedsførelse lykkedes det ikke at belægge med fældende Beviser, og naar Friis ganske frakender Peder Mortensen enhver Fortjeneste af Byens Forsvar og nærmest giver det Udseende af, at han efter Overgivelsen er gaaet Svenskerne under Øjnene, da er dette næppe heller berettiget. Povl Rogert oplyser i sit Haandskrift, at Peder Mortensens Gaard før Belejringen var den højst takserede i Byen, men at den ogsaa var den, der havde taget størst Skade, hvilket ikke tyder paa, at han har søgt at mele sin Kage hos Svenskerne. At disse var ham alt andet end gunstig slemt fremgaar ogsaa af følgende: Da Nakskov Borgere tilsidst ikke formaaede at udrede de store Brandskatter, kastede Svenskerne 3 af Borgerne i Fængsel, og sendte dem, da dette ikke hjalp, bort som Fanger; inden de naaede Nykøbing mødte de Budskabet om Fredsslutningen og blev efter højere Ordre frigivne. Blandt disse 3 Fanger var, oplyser Rogert, Borgmester Peder Mortensen — og vistnok Diderik v. Essen — men heraf følger, at Peder Mortensen i særlig Grad har været sine Bysbørns Talsmand overfor Svenskerne og har været vel lidt og vel anset blandt Borgerne; thi ellers havde Svenskerne ikke udtaget ham som Gidsel. Da Borgmestre og Raad i 1660 sendte en Deputation til København for personlig at overbringe Regeringen den Side 49 omtalte store Ønskeseddel og mundtlig lægge et godt Ord ind for den, var Peder Mortensen Ordfører, og Resultatet viste, at han havde formaaet at tale sin Bys Sag godt.

Rhode kalder Peder Mortensen „en hidsig og fortræden Mand“ og Striden med Broderen samt alt det Fjendskab mod ham, som den affødte i Byen, har sikkert gjort ham baade „hidsig og fortræden“; at han — som saa mange før og efter ham — har været uordentlig med sine Regnskaber og i mange Tilfælde ikke har taget det saa nøje med at benytte sin Stilling til egen Fordel, er sandsynligt; men Forholdene den Gang bør dog ikke lades ude af Betragtning. I de for Byen saa frygtelige Aar 1659—1667 var det nemlig ikke rart at være Øvrighed i Nakskov. Byen var i en ynkelig For-

fatning, og saa længe de af Borgmestre og Raad ønskede Privilegier ikke var bevilget af Regeringen, var Udsigterne overordentlig mørke. Nøden var stor, Utilfredsheden med Ledelsen meget stor og Mistænksomheden endnu større. Regeringen havde overladt Peder Mortensen Arbejdet med at fordele det Korn, der fra de andre Provinser blev ydet Nakskov, og da Hjælpen ikke viste sig tilstrækkeligt til at afhjælpe Nøden, skød man Skylden herfor paa Peder Mortensen og klagede over hans Fordeling af Kornet. Men det er ganske betegnende, at de offentlig fremsatte Klager og Beskyldninger desangaaende først fremkom i 1665, efter at Peder Mortensens Strid med Broderen havde bragt Lidenskaberne i Kog. Da de „12 Mænd“, i 1665 klagede over, at Byens Regnskaber holdtes under lukket Laag og begærede Besked om, hvorledes det tilsendte Korn og nogen formentlig indkomme Penge var fordelte, stod Niels Nielsen og alle Raadets øvrige Medlemmer i sluttet Kreds om Peder Mortensen og afviste Klagerne. Raadets Svar gav Genklang af den Sladder, der florerede i Byen. „Borgmestre og Raad“, hedder det, beklager „smerteligt og vemodigt at ihvor stor Flid og Vindskibelighed, Møje, Arbejde, Umage og Besvær vi baade i By og udenbys, i Land og ude Land anvender til Byens og Borgerskabets Nytte, Gavn og Bedste, saa have vi dog intet andet derfor af gemene Mænd end Misundelse, Beklaffelse ond Paatale og Æreskændelse“. Raadet erklærede, at hvis Borgerne havde noget at anklage Borgmestre og Raad for, saa burde de komme aabent frem med det; thi, hedder det, de som paa Gader, Stræder og Krostuer beklaffer og bagvadsker Raadet, de er kun at regne for „Bagvadskere, Beklaffere, Æreskændere, oprørske Skalke, Sammenrottere og Rebeller“. Sluttelig lod Raadet Klagerne vide, at mange af dem var godt gemt, da Raadets Medlemmer maatte lide for Byens Skyld: „Mange, som nu gør sig til myndig Mand, var meget taalelig, da Fjenden fordrede Udlæg, og da Øvrigheden maatte tributerer, fængles og trængsles for dens Skyld“. I et særligt Svar afviste Peder Mortensen pure de Anklager, der rettedes mod ham. Efter at der var vekslet endnu et Par Skrivelser døde Sagen hen. Men efter Peder Mortensens Død kom Beskyldningerne igen med fornyet Voldsomhed, og Borgmester og Raad opfordrede da Klagerne til offentligt at begære Peder Mortensens Embedsførelse undersøgt. Det skete, og man konstaterede en stor Uorden i Regnskaberne og fik herigennem yderligere Næring for Mistanken om hans uærlige Embedsførelse. De klagende Borgere henvendte sig derefter til den afdøde Borgmesters Arvinger og krævede Erstatning hos dem for Brandskatter, han ikke havde efterladt Kvittering for, samt forlangte Regnskab for det før nævnte Korns Fordeling m. m. Endelig beskyldte man ham for at have opbygget nogle af sine Boder i Bredgade paa en Del af Byens Grund, idet han havde rykket dem længere ud paa Gaden end tilladeligt. Enden paa det hele blev saa vidt man kan se, at Peder Mortensens Bo blev affordret en betydelig Skadeserstatning, hvorefter Enken fremkom med en Kontraregning paa Byen. Formodentlig er det hele efter gensidige Protester løbet ud i Sandet. I Skifteprotokollen har Borgmester og Raad fralagt sig ethvert Ansvar for Peder Mortensens

Embedsførelse. En tilsvarende Erklæring nødkrev Raadet i Skiftebogen efter Niels Nielsens Død. At Sladderen ogsaa havde travlt med ham fremgaar jo af hans egen Begæring om at faa sin Embedsførelse undersøgt. Niels Nielsens Minde blev hurtigt rensed for Sladderens Gift; men Peder Mortensens lykkedes det ikke at rense. Til en fuldstændig Belysning af, hvor megen eller hvor ringe Skyld han har, udkræves et større og mere indgaaende Studium, end jeg har kunnet ofre denne Sag; men at Friis af sin Sympati for Laurids Mortensen Wedsted har ladet sig forlede til at male Broderen alt for sort, turde dog maaske fremgaa af det her anførte.

Til Galleriet af Skikkelser fra Belejringsaaaret hører ogsaa Raadmand Willem Hansen, Carl Gustavs, Wrangels, Stenbocks og Oberst Gorgas Vært. Det lidet, der vides om ham, er gengivet Side 53 og 115. Adskillige andre af denne Rubriks Skikkelser er ligeledes omtalt tidligere, navnlig under Kapitlet „Gamle Gader og Gaarde“, hvor de er anbragt i Tilknnytning til den Gaard, hvor de havde deres daglige Virke. Borgmester Matz Bergen og Raadmand Michel Matzøn er saaledes ret udførligt omtalt henholdsvis Side 113—114 og 111—112. En Række andre Skikkelser er berørte i det nævnte og i forskellige andre Kapitler og det lidet, man ved om dem, er der ingen Grund til at gentage her. En Skildring af den nyere Tids mere fremragende Mænd hørte oprindeligt med til Planen — og er i et Par enkelte Tilfælde bebudet i de foregaaende Kapitler — men er senere opgivet, dels fordi det vilde føre alt for vidt, dels fordi Valget maatte blive lidt vilkaarligt og dels endelig fordi Oplysningerne om en Del af disse Mænd er let tilgængelige i de forskellige Haandbøger.

Vore Dages Nakskov.

I November 1917 havde Nakskov 10,662 Indbyggere. I Aarets Løb var der født 263 Børn, hvoraf 17 udenfor Ægteskab. Ejendommenes Antal var ca. 1550 med en Ejendoms-skyld paa 18,200,000 Kr. og en Brandforsikring paa 26 Mill. Kr. Af Gader, beboede Veje og offentlige Pladser var der 88. Byens Grund udgjorde 1104 Tdr. Land.

Offentlige Institutioner.

Byraadet bestaar af 15 Medlemmer samt en „folkevalgt“ Borgmester (udnævnt af Kongen efter Byraadsflertallets Indstilling). Byraadets daglige Arbejde er delt mellem en Række staaende Udvalg, hvoraf følgende er de vigtigste: 1) Kasse- og Regnskabsudvalget, 2) Forsørgelsesudvalget, hvorunder sorterer Alderdomsunderstøttelse, Enkeunderstøttelse og anden Hjælp uden Fattighjælps Virkning, endvidere Legater og Stiftelser, Asylet, Børnehjem, Plejebørn og Dyrtidsforanstaltninger samt det egentlige Fattigvæsen, 3) Skoleudvalget, hvis Omraade foruden det egentlige Skolevæsen omfatter Skolekøkkenet, Ungdomsskolen, den udvidede Syskole, Badeanstalten og Sporten, 4) Det tekniske Udvalg, der under sig har Gasværket, Elektricitetsværket og Vand- og Kloak-

værket, 5) Gade- og Vejudvalget, hvorunder er henlagt alle Gader, Veje og Vandløb samt Renovationsvæsnet, endvidere alle offentlige Anlæg og Kommunens Avlsbrug, 6) Slagtehusudvalget, hvorunder det offentlige Slagtehus og Kødkontrollen sorterer. Endelig maa i denne Forbindelse nævnes 7) Sygehusbestyrelsen og 8) Havneudvalget.

Nedenstaaende Skema viser Hovedposterne i Byens Regnskaber for Aarene 1903—04, 1913—14 og 1916—17.

Regnskabsposterne:		1903 · 04	1913 · 14	1916 · 17
		Kr.	Kr.	Kr.
Indtægter:	Overskud af Gasværket	58,987	69,561	÷ 1,126
	Overskud af Vandværket og Kloakværket .	10,774	18,234	÷ 52,978
	Overskud af Slagtehus og Kødkontrol . .	5,630	5,270	÷ 8,641
	Overskud af Elektricitetsværket		50,810	÷ 10,073
	Skatter	206,642	283,908	488,125
Udgifter:	Byens Bestyrelse	20,058	22,089	26,432
	Fattigvæsnet	30,347	41,072	50,921
	Alderdomsunderstøttelser, Hjælpekasse m. m.	28,845	39,517	88,885
	Skolevæsnet	65,596	88,212	168,515
	Rets- og Politivæsen	17,226	23,950	24,080
	Medicinalvæsen	9,294	18,167	32,651
	Gader og Veje	14,036	29,191	36,519
	Byens Belysning	9,375	10,400	10,524
	Den offentlige Renlighed	19,873	31,918	·)8,981
	Brandvæsnet	2,952	4,063	3,580
	De offentlige Lystanlæg	503	3,471	3,492
	Renter af Gæld	57,606	66,977	136,481
	Afdrag paa Gæld	83,593	109,700	133,248
Status:	Pengeeffekter og kontant Beholdning . .	297,529	914,148	778,188
	Ejendomme og Inventar	1,496,889	**2,808,800	4,072,500
	Kommunens Gæld	1,629,905	2,002,224	2,981,338
	Overskud	164,213	1,421,568	1,869,350
Indkomst:	Skatteydernes Indkomst	2,536,508	4,596,898	7,213,919
Formue:	Skatteydernes Formue	11,327,200	11,619,400	19,667,396
	Netto-Formue pr. Indbygger	52	89	178

*) Posten er nedbragt gennem en Renovationsafgift paa Husejerne m. m.

**) Værdien af Kommunens Ejendomme er ved en Omvurdering i 1913 sat op med 411,300 Kr.

Forsørgelsesvæsnet, der bestyres af en Forsørgelsesinspektør, har i Aaret 1917—18 haft en Bruttoudgift paa 348,703 Kr. hvoraf de 190,402 Kr. refunderes fra Staten og andre Kommuner, saa Nettoudgiften bliver 158,301 Kr. Til det egentlige Fattigvæsen har Bruttoudgiften været 89,276 Kr. Byen er med Hensyn til Fattigvæsnet delt i 25 Distrikter, hver med sin Distriktsforstander, der tilsammen danner Fattigforstanderskabet. Fattiggaarden — eller Forsørgelses- og Fattiganstalten, som den nu hedder — er beliggende i Klostergade paa det gamle Klosters Grund, og er som omtalt Side 62 og 155 opført 1847 og gentagne Gange udvidet; den har Plads til ca. 60 Personer, men som Regel er nu kun Halvdelen af Pladserne optaget. Fattiglemmerne og Vagabonderne beskæftiges med indendørs Arbejde, som Børstenbinderi, Kurvefletning etc. Anstaltens Drift kostede i 1917 · 18 ialt 10,885 Kr. Udgiften til Forplejningen, er i 10-Aaret fra 1906—07

til 1916—17 steget fra 34 til 50 Øre daglig pro persona. Af Fattigunderstøttede udenfor Anstalten var der i nævnte Aar 41 Hovedpersoner, der med deres Familie ialt udgjorde 83 Personer. Antallet af Fattigvæsnets Plejebørn var 36, hvoraf 9 var anbragt paa Børnehjem og 27 i privat Pleje.

Bruttoudgiften til Understøttelser af Enker med Børn androg 7839 Kr., der fordeltes mellem 50 Enker med ialt 96 Børn. Gennem den kommunale Hjælpkasse ud-

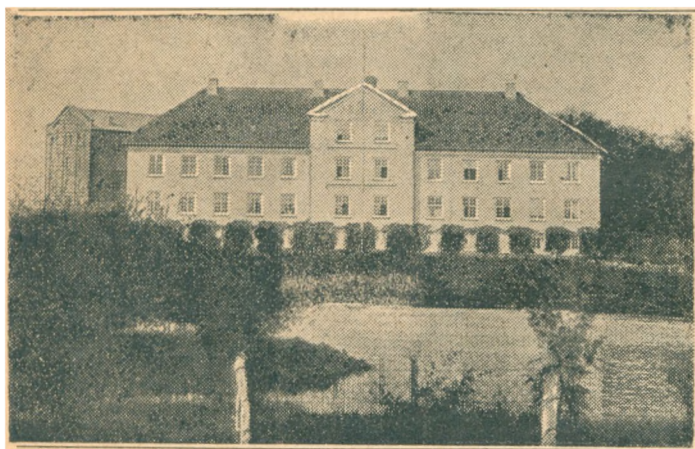

Fig. 37. Nakskov Alderdomshjem.
I Baggrunden til Venstre Havregrynsfabriken »Ota«.

betaltes 18,984 Kr. 23 Personer fik fast maanedlige Understøttelser med fra 20 til 70 Kr. ialt ydede Hjælpkassen Understøttelse til 38 Hovedpersoner, der med deres Familier udgjorde 201 Personer. Til 59 indkaldte Soldaters Hustruer udbetaltes i Understøttelse 11,587 Kr. I Dyrtidshjælp udbetaltes 65,751 Kr. fordelt paa 1309 Hovedpersoner.

Bruttoudgiften til Alderdomsunderstøttelse i Aaret 1917—18 udgjorde 147,658 Kr., der var fordelt mellem 326 Personer eller Familier, blandt disse sidste var 73 Ægtepar og 9 Familier med uforsørgede Børn. De højeste Understøttelser, der ligger mellem 1200 og 1550 Kr., er ydet til 10 Ægtepar. Alderdomshjemmet ved Taarsvej (Fig. 37) er en statelig Bygning, smukt beliggende i et parklignende Anlæg. I Parken findes et Mindesmærke for Borgmester Hoskier, som var særlig virksom for Hjemmets Oprettelse. Bygningen er opført 1903 efter Tegning af Arkitekt Glahn og har kostet 72,000 Kr. Den har Plads til 62

Aldersdomsunderstøttede, som her faar fuld Forplejning og et mindre Beløb maanedlig til Lompepenge. Hjemmets Drift har i Aaret 1917—18 kostet 41,402 Kr. Udgiften til selve Forplejningen er i 10-Aaret fra 1906—07 til 1916—17 steget fra 40 Øre til 69 Øre daglig pro persona.

Børnehjemmet, hvis Grund støder op til Aldersdomshjemmets Park, er en selv-
ejende Institution, oprettet ved private Midler. En væsentlig Del af de fornødne
Penge indkom ved et Sommermarked, som afholdtes i Svingelen 1902; en Del private
Bidragydere traadte derefter til og Kommunen støttede Sagen ved at yde Grunden gratis.
Baade Amt og Kommune yder Bidrag til Driften. Førstnævnte dog kun i Forhold til det
Antal Børn, der finder Optagelse fra Landkommunerne. Hjemmet toges i Brug i Marts 1903
det har Plads til 24 Børn og er stadig fuldt belagt; dets Drifts sorterer som før nævnt
under Forsørgelsesudvalget.

Stiftelser og Legater, hvoraf en stor Del er henlagt under Forsørgelsesudvalget, bliver
omtalt senere, Asyl et, der sorterer under samme Udvalg, er omtalt Side 95 og 96. Det nu-
værende Skolevæsen er omtalt Side 94 og 95 i Tilknytning til den historiske Udvik-
ling af Nakskov gamle Skole.

Kommunens tekniske Virksomheder omfatter som nævnt Gasværket,
Elektricitetsværket samt Vand- og Kloakværke'. Gasværket er anlagt NV. for Byen i Aarene
1860—61 og gentagende Gange udvidet; det har 8 Relorter og 3 Gasbeholdere og kan pro-
ducere ca. 400 Kubikmeter Gas i Døgnet. Længden af Gasrørledningerne er ca. 30 Kilo-
meter. Værket beskæftiger 20 Mand.

Elektricitetsværket er beliggende bag Skolerne ved Nørre Boulevard; det er opført
1909 og betydeligt udvidet 1911 og 1914. Anlægssummen er 1,066,000 Kr. Værket har
4 Dieselmotorer af forskellig Størrelse med tilsammen 1375 HK. og forsyner ikke alene
Byen men ogsaa Oplandet mod Nord med Elektricitet; dets Højspændingsledninger har
en Længde af godt 33 Kilometer. Produktionen var i Aaret 1916—17 godt 830,000 K. W. T.
Antallet af Forbrugerne er 2100 for Lys og 275 for Drivkraft. Under Krigen er installeret
et Sugegasværk til godt 100,000 Kr., da det viste sig umuligt at faa Olie til Drivkraft.
Værket beskæftiger gennemsnitlig 20 a 25 Mand.

Vand- og Kloakværket ved Nybro er anlagt 1884 efter Stadsingeniør Ambts Plan og
er flere Gange betydeligt udvidet. Oprindeligt blev Drikkevandet taget fra Indrefjorden og
det var alt andet end fint. Efter mange forgæves Forsøg paa at finde godt Vand i Byens
Omegn lykkedes det 1900 at finde en Vandaare i Branderslev, ca. 6 Kilometer fra Byen.
Der blev saa opført en Pumpestation, som leverer ca. 12,000 Td. udmærket Vand i Timen.
I 1912 fandt man ved Boring en mindre Vandaare ved Madeskovgaard, et Par Kilometer
fra Vandværket og her opførtes saa en mindre Pumpestation der leverer 3000 Td. Vand i
Døgnet. I 1913 indførtes Vandmaalere hos en Del af Forbrugerne, og det medførte, at
Vandforbruget gik ned fra 1,7 Td. pr. Individ til 1,1. Længden af Vandledningerne er ca.

16 Kilometer. Vandtaarnet er bygget i den højtliggende Tilegade, dets Top er 28 Meter over dagligt Vande, det kan rumme 616 Td. Vand.

Kloakværket er for den ældre Dels Vedkommende baseret paa Overrisling, idet Kloakvandet pumpes over paa Færgelandet paa den anden Side Fjorden, hvor det gennem et Sluse-Kanalsystem fordeles over et Areal paa 65 Td. Ld. hørende under Saunsøgaard. I Made-skovkvarteret mod Nordvest er anlagt en Række nye underjordiske Pumpestationer, hvorfra Kloakvandet skal føres ud i Strømløbet i Fjorden. Øst for Byen er anlagt 3 andre underjordiske Pumpestationer i Forbindelse med Septic-Tanks, hvorfra Kloakvandet føres ud i forskellige Vandløb med Afløb til Fjorden. Den 1. April 1918 havde Byen 1159 W. C. Kloakledningernes Længde var ca 11 Kilometer.

Kommunens Jorder, der er underlagt Vej- og Markudvalget, bestaar for

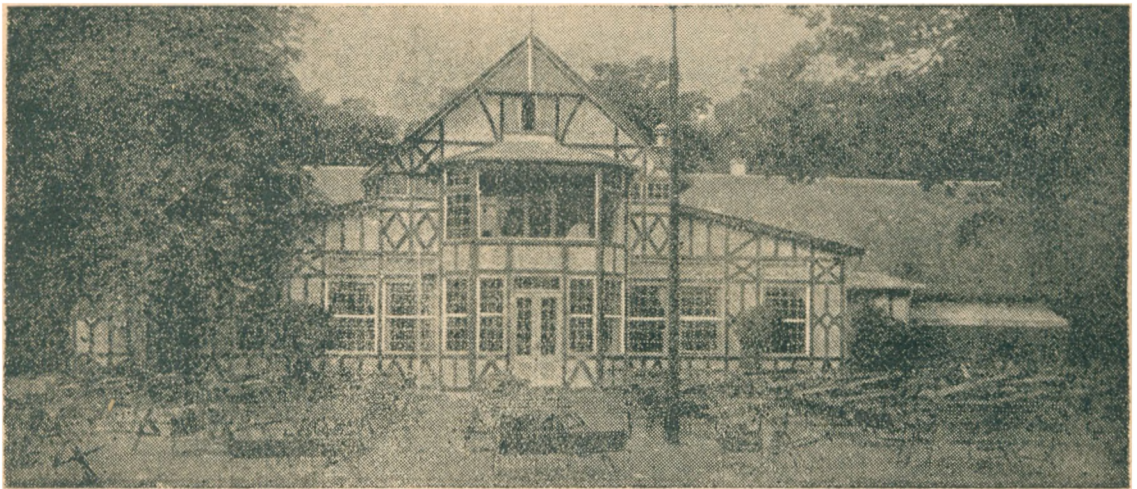

Fig. 38. Den borgerlige Forenings Pavillon i Svingelen.

Størstedelen af de i de senere Aar indkøbte Gaarde. I 1914 købtes Lienlund med et Areal af ca. 60 Td. Ld. Ager og Eng for 77,000 Kr., 1918 købtes Skovsgaard paa ca. 95 Td. Ld. for 500,000 Kr., Teglgaard med 55 Td. Ld. for 140,000 Kr. og Krukholmggaard med ca. 67 Td. Ld. Ager og Eng for 135,000 Kr. Alle disse Gaarde har Arealer dels i Nakskov Kommune, dels i Nakskov Landsogn. Af Lienlund er allerede en stor Del udstykket til Bebyggelse efter Princippet smaa Huse med ret store Haver, og en Del af Skovsgaards og Teglgaards Jorder vil snart blive bebygget efter samme Mønster.

De offentlige Lystanlæg, der som før nævnt ligeledes sorteres under Vej- og Markudvalget, omfatter i Hovedsagen følgende Anlæg: Parken ved Alderdomshjemmet, Jernbaneanlægget paa det gamle Voldterræn ved Jernbanestationen, den gamle Kirkegaard ved Maribovej, Svingelen og Indrefjordsanlægget.

Svingelen er en Lystskov paa ca. 20 Td. Ld, hvortil er knyttet et smukt Anlæg om

Svingelsmosen, Byens gamle Tørvemose. I Svingelen ligger Skovfogedhuset, der ejes af Kommunen, og hvori Skovfogden driver Restauration. I Forbindelse med Skovfogedhuset er bygget et Sommerteater, en beskeden Træbygning med Plads til 2—300 Tilskuere Svinglens største og mest besøgte Restaurant er i Pavillonen (Fig. 38), der ejes af den borgerlige Forening. Kun Foreningens Medlemmer og deres Gæster har Adgang til Pavillonen, hvorimod Restaurationspladsen udenfor staar aaben for alle. Ved Promenaden mellem de to Restaurationer er opført en Musiktribune, hvorfra der paa Kommunens Foranstaltning gives offentlig Koncert en Gang ugentlig i Sommermaanederne.

Indrefjordsanlægget er baade smukt og vidtstrakt. Det er fremkommet ved Opfyldninger i Fjorden og har flere tætbevoksede Promenader langs Bassiner og Kanaler.

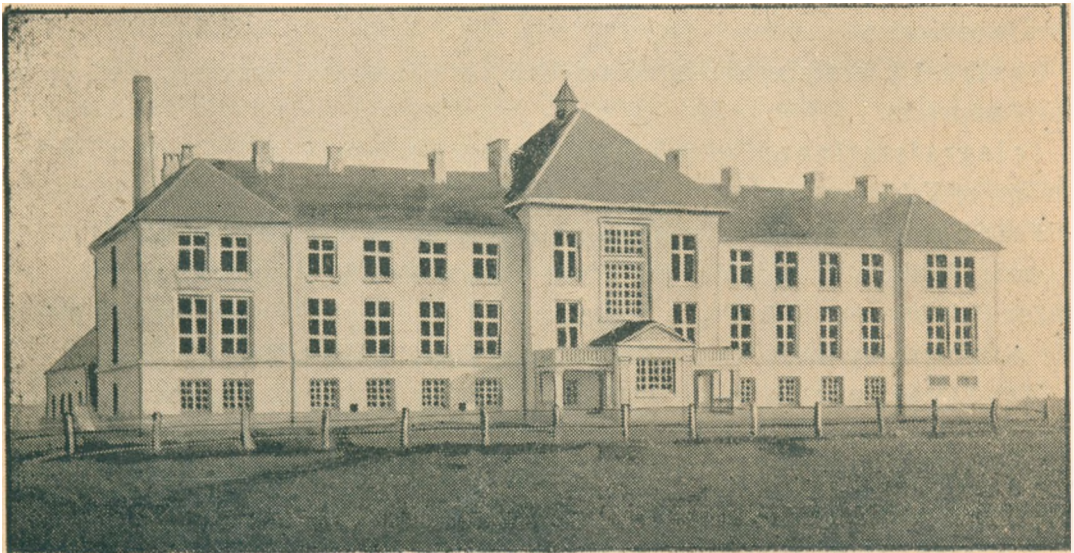

Fig. 39. Nakskov Sygehus.

Det offentlige Slagtehus med tilhørende Kødkontrol er efter Tegning af Arkitekt Meyer, opført 1896 i Kørbergsgade som Nabo til Andelsslagteriet. Det ret storstilede Anlæg, der har kostet ca. 110,000 Kr., er indrettet med Slagtehaller, Kølehus, rummelige Kontrollokaler m. m.

Raadhuset, der er omtalt Side 122, blev i 1918 erhvervet af Kommunen for 75,000 Kr., og da Kommunen i Forvejen ejede den ene Trediedel, var Udbetalingen altsaa 50,000 Kr. Det er Meningen at opføre et nyt Ting- og Arresthus, hvorefter Raadhuset udelukkende skal være Byens Administrationsbygning, men hertil udkræves en betydelig Ombygning maaske i Forbindelse med de tilstødende Ejendomme i Tilegade, der ejes af Kommunen og for Tiden benyttes henholdsvis til Kæmnerkontor og Kontor for den under Vej- og Markudvalget ansatte Driftsleder

Sygehusene. Det nye Sygehus paa Hoskiersvej N.-Ø. for Byen, (Fig. 39), er

opført 1911—12 efter Tegning af Arkitekt Glahn og har kostet 225,000 Kr.; Amtet har udredet de $\frac{2}{8}$, Byen $\frac{1}{8}$. Sygehuset har Plads til 60 Patienter, men har 1918 ofte haft over 100, saa en Udvidelse allerede er paakrævet. I Hovedbygningens Kælderetage findes Køkkenet og Funktionærværelserne, Stuen og 1. Sal optages af Sygeværrelserne, der alle vender mod Syd. I to Sidefløje mod Nord er installeret Varmeanlæg og Dampvaskeri samt i de øvrige Etager Operationsstuer, Kontorer m. m. Ved Sygehuset er ansat en Overlæge og en Reservelæge. — Det gamle Sygehus er omtalt Side 155 og 166.

Epidemisygehuset er 1893—94 opført ved Skansen paa Færgelandet efter Tegning af Arkitekt Glahn; det har 24 Senge.

Jernbanestationen, der tilhører det lolland-falsterske Jernbaneselskab, er en ualmindelig grim Bygning, der er opført i Aarene 1873—74; den er tillige Stationsbygning for Kragenæsbanen.

Pøsthuet i Jernbanegade er opført 1905 og tilhører en Privatmand, der har udlejet det til Postvæsnet.

Telegrafstationen er indlejet i Telefonselskabets Ejendom i Danagade, hvor der tillige er Telefoncentral.

Toldbygningen er efter Tegning af Arkitekt Magdal-Nielsen opført 1917 paa den gamle Toldbods Grund; den har kostet 112,000 Kr. Bygningen er vinkelformet med 1-Etages Sidefløje og et 2-Etages Midterparti. I Stueetagen findes store Pakhuslokaler baade til grovere og finere Varer; Toldkamrene ligger i Midterfløjens Salsetage.

Havnepakhuset er opført 1915 efter Tegning af Arkitekt Preisler. Det har kostet ca. 95,000 Kr. og bestaar af en meget lang enetages Bygning med højt Midterparti, der afsluttes i et Faarn med Ur og i den øverste Spids en Lanterne, der skal tjene til Vejledning ved Indsejlingen gennem det nye „lige Løb“. I de enetages Sidefløje er Pakhuse, Vejerbod, Marketenderi for Arbejderne m. m.; i Midterfløjen er Havnefogdens Kontor, Det forenede Dampskibsselskabs Kontor samt en Del andre Kontorer, der foreløbig er udlejede.

Havnen havde, før de nuværende store Udvidelsesarbejder paabegyndtes, en Kajlængde paa 875 løbende Meter med en Vanddybde paa ca. 4 à 5 Meter. En Strækning paa 240 løbende Meter er 1914—15 forsynet med nyt Cementbolværk og uddybet til 6,3 Meter. Paa Færgelandssiden er Havnen udvidet med 200 Meter nyt Cementbolværk paa 6,3 Meters Dybde, og 160 Meter Træbolværk paa 1,6 Meters Dybde (nærmest beregnet til Trælæs). To helt nye Havnebassiner er desuden under Udførelse i Møllebugten; det ene faar ca. 800 løbende Meter Stenkaj paa 6,3 Meters Dybde, og det andet, der hovedsagelig skal benyttes som Afløbningsbasin for Skibsværftet, faar 710 løbende Meter Bolværk paa $3\frac{1}{2}$ Meters Dybde. Naar samtlige Havnearbejder er færdige, vil Kajpladsen være vokset fra 875 til ca. 3000 løbende Meter. Samtidig graves et helt nyt Løb i en lige Linie fra Søndernæs ved Enehøje til Barnholm — omtrent de $\frac{2}{3}$ af Fjorden — i en Dybde paa

6,3 Meter, og Løbet fra Barnholm og ind til Havnen afrettes og udgraves til samme Dybde. En stor Del af Fylden fra disse store Uddybningsarbejder anvendes til Opfyldning, hvorved indvindes store Arealer, navnlig paa Færgelandssiden, hvor bl. a. et stort Skibsværft nu anlægges paa det saaledes indvundne Terræn. Denne store Havneudvidelse og Fjorduddybning kommer antagelig til at koste 4 à 5 Millioner Kr., hvoraf Skibsværftet udreder en væsentlig Del. — Havnens tidligere Udvikling er omtalt Side 196—98.

Brandvæsnet. Byen har et fast Brandkorps paa 24 Brandsvende, der ledes af en Brandinspektør, en Assistent og to Underassistenter. Materiellet bestaar af 5 Sprøjter, 2 fritstaaende Redningsstiger, Slangevogne, Slinger etc. Den ene Sprøjte og to Slangevogne har Station i Vandtaarnet i Tilegade, hvor Brandmændene møder, naar der slaas Allarm. Det øvrige Materiel opbevares i Sprøjtehuset paa Trianglen ved Taarsvej, hvor ogsaa Korpsets Øvelsesmast staar. — Om Brandvæsnet i ældre Tid, se Side 157—168.

Politiet. Politimesteren er tillige Byfoged. Politikorpset bestaar af en Overbetjent og 8 Mænd. Paa Raadhuset er indrettet en Politivagt, der er aaben baade Dag og Nat. Politiforholdene i ældre Tider er omtalt Side 163 og 164.

Nakskov hører til 2den Udskrivningskreds, 281. Lægd og er Sessionssted for Ægderne 254—81. Kredslægen for Vestlollands Lægkreds har Bopæl i Nakskov. Byen har to Apoteker, det nye og det gamle; det førstnævnte blev oprettet i 1913, om det sidstnævnte, se Side 157.

Stiftelser og Legater.

Stiftelsen Klostret er omtalt under Kapitlet „Kloster, Kirke og Skole“. Side 59—61.

Topps Legat eller de Toppske Jorder bestaar af 8 Td. Ld., beliggende paa Svingølsvej lige overfor Svingelen; de er 1723 skænket af Handelsmand Hans Pedersen Topp, der døde 1730 i en Alder af 69 Aar og blev begravet i Kirkens Midtergang. Hans Navn findes — som omtalt Side 78 — under det store Epitafium lige overfor Prædikestolen. Af de 8 Td. Ld. skulde Indtægten af de 4 Td. tilfalde de Fattige, to skulde forbeholdes Latinskolens Elever og to Kapellanerne eller deres Enker. Legatets Indtægter indgaar nu i Kommunens Kasse med Undtagelse af $\frac{1}{4}$, der tilfalder Kapellanen. Legatet bestyres af Byraadet.

Karen Riegelsens Stiftelse er oprettet 1729 af Karen Holm, Enke efter den rig~~e~~ Købmand Andreas Riegelsen. Karen Riegelsen døde 1760 og blev begravet i det Side 68 omtalte Gravkapel paa Nordsiden af Kirketaarnet. Legatet bestaar af et Hus i Tol~~derens~~ Stræde med Fribolig for 4 enlige Kvinder. Foruden dette Hus gav Karen Holm først 500 Rigsdaler i 1729 og i 1760 yderligere 100 Daler; i 1772 gav hendes Datter Anna og dennes Mand, Sognepræst Poul Moth Thestrup i Østofte, 500 Rigsdaler. Summen er nu 3,650 Kr., hvis Renter anvendes til Ejendommens Vedligeholdelse og til Under-

støttelse for Beboerne. Legatets Bestyrelse bestaar af Sognepræsten, et Byraadsmedlem og en Fattigforstander.

Marie Hansens Stiftelse, ogsaa kaldet Md. Hansens eller Marie Pippins Stiftelse, er oprettet 1782 af Marie Pippin, Enke efter Peder Hansen. Legatet bestaar af to Huse i Kongenstofte med Fribolig for 4 enlige Kvinder, samt af en Kapital paa 2000 Kr., hvis Renter anvendes til Ejendommens Vedligeholdelse og til Understøttelse for dens Beboere. Legatet har samme Bestyrelse som Karen Riegelsens Stiftelse.

Tønne Rasmussens Legat bestaar af 10 Td Ld., beliggende ved Løjtoftevej ligeoverfor Svingelen. Jorderne er 1816 skænket af Tønne Rasmussen, der findes omtalt Side 80 og 81. Oprindeligt blev de skænket Latinskolen, men Fundatsen indeholdt fillige en Bestemmelse om, at Jorderne aldrig maatte sælges, og dette er Grunden til, at ikke denne Gave, som saa mange lignende af endnu ældre Dato, forlængst er realiseret og Pengene indgaaet i Byens Kapitalformue. Indtægten af Jorden indgaaer nu i Kommunens Kasse paa Skolevæsnets Konto.

Stiftelsen den borgerlige Forening er oprettet den 24. August 1849 af en Kreds af Byens Borgere med det Formaal at understøtte værdige trængende Borgere og deres Enker. Foreningen har flere Gange modtaget betydelige Gaver, bl. a. af Distriktslæge Møller, der skænkede Foreningen den gamle Reberbane med tilhørende Hus i Klostergade. Det var Giverens Hensigt, at der skulde indrettes Friboliger i Huset, men da det var saa gammelt og skrøbeligt, at det vilde medføre en betydelig Bekostning at indrette det i dette Øjemed, foretrak Foreningen i 1882 at sælge Ejendommen til Murermester L. C. Clasen for 4000 Kr. Foreningen ejer nu ca. 64,000 Kr., en Del af Renterne uddeles aarlig i Portioner fra 30 til 100 Kr.

Stiftelsen Erlings Minde er oprettet 1864 af Jomfru Martzen Erling til Minde om hendes Broder, Købmand Henrik Ascanius Erling, der døde 1861. Jomfru Erling døde 1875. Ved Gavebrevet af 1864 skænkede hun Ejendommen paa Erlingsvej til Fribolig for 6 ældre Damer. Ved Testamente af 14. Januar 1872 skænkede hun yderligere 5000 Kr., hvis Renter skulde anvendes dels til Vedligeholdelse af hendes og Broderens Gravsteder, dels til Ejendommens Vedligeholdelse, dels endelig til Uddeling blandt Stiftelsens Beboere. Stiftelsen bestyres af Byraadet.

Haandværkernes Friboliger er grundlagt 1873 ved Bidrag fra Haandværkerstanden og ved Oprettelsen af en Forening, hvis Medlemmer yder aarligt Kontingent af orskellig Størrelse i dette Øjemed. Foreningen ejer Friboligerne i Kattesundet og Jernbaneanlægget, hver med 12 Lejligheder, der — med Undtagelse af nogle faa, der udlejes — bortgives som Fribolig til gamle Haandværkere eller deres Enker. Til Friboligerne er knyttet forskellige Legater til et Beløb af ca. 13,000 Kr., hvis Renter anvendes til Vedligeholdelse af Boligerne og til Uddelelse blandt Stiftelsernes Beboere.

Konsul Hages og Hustrus Legat er oprettet 30. Oktober 1869 og er paa 4000

Kr., hvis Renter ved Juletid uddeles til Trængende i Byen i Portioner paa 20 a 40 Kr. Legatet bestyres af Sognepræsten, Borgmesteren og et Medlem af Byraadet.

Midlerkamps Legat er oprettet 1870 ifølge Testamente af Ejeren af Færgelandsgaarden, fhv. Købmand Johan Peter Midlerkamp, der døde 1867. Legatet er paa 20,000 Kr. og bestyres af Byraadet, Renterne uddeles til trængende Borgere eller Enker i Portioner fra 30 til 100 Kr.

Understøttelsesfonden for Enker og Børn efter Skipere og Styrmand, hjemmehørende i Nakskov, er oprettet 1870 af Overskudet fra et Marked i Svingelen, Kapitalen er 5000 Kr., hvis Renter uddeles i Portioner paa 30, 40 og 50 Kr. til Skipperes og Styrmands Efterladte, forsaavidt de paagældende Sømænd har været Medlemmer af „Sbipperforningen for Lolland-Falsters Stift“. Fonden bestyres af Byraadet.

Frk. Martzen Erlings Legat er oprettet 1875 ifølge hendes før nævnte Testamente. Det er paa 10,000 Kr., hvis Renter hver 24. December uddeles i livsvarige Portioner paa 40 Kr. til trængende enlige Damer. Legatet bestyres af Byraadet.

Provst Petersens Legat er oprettet af en Sum paa 2250 Kr., som Borgere i Byen i 1877 skød sammen i Anledning af Provst Peter Christian Severin Petersens 25-Aars Jubilæum som Præst i Nakskov. Renterne blev oplagt, indtil Legatsummen naaede 3000 Kr., siden er de aarlig bleven uddelt i Portioner paa 30 eller 40 Kr. til ældre, ugifte eller trængende Døtre af Præster eller Lærere i Nakskov—Branderslev Pastorat. Legatet bestyres af Byraadet.

Rasmus og Henriette Raahauges Legat er oprettet 1885 og er paa 1000 Kr. Renterne uddeles hvert Aars 12. Juni til to trængende Søfolk eller deres Enker. Legatet bestyres af Byraadet.

Købmand Ludvig Reimers Legat, stiftet 1887, oprindeligt 25,000 Kr., nu 36,000. Hvert Aar uddeles 6 Portioner paa 64 til 120 Kr. til værdig Trængende. Bestyres af Borgmesteren, Sognepræsten og et af Byraadet valgt Medlem.

Christian IX.s og Dronning Louises Jubilæumslegat er stiftet 1888 af Borgere i Nakskov i Anledning af Kong Christians 25 Aars Regeringsjubilæum. Af Renterne uddeltes 3 pCt. hvert Aar den 15. November i Portioner paa 25 Kr. til trængende Mænd eller Kvinder udenfor Fattigvæsnet. Efter at Legatsummen, der oprindeligt var 7000 Kr., er naaet 10,000 Kr., uddeles hele Renten hvert Aar. Bestyres af Byraadet.

Konsul Winchell og Hustrus Legat er stiftet 1891 af Konsul Peter Scheel Winchell og Hustru, Laura Sophie Margrethe Winchell, født Bertelsen. Det er et Familielegat paa 24,000 Kr., hvis Renter, efter at der ikke er flere Ansøgere af Familien, tilfalder 4 værdig trængende, ugifte Købmandsdøtre i Nakskov. Bestyres af Borgmesteren eller af Byraadet.

Stiftelsen Konsul Winchells Friboliger er oprettet 1892 af Marie Bøtters og bestaar af en Ejendom i Vejlegade samt 2000 Kr., hvis Renter anvendes til dens Vedligeholdelse. I Ejendommen er Fribolig for 3 enlige Damer, fortrinsvis Købmandsenker eller Købmandsdøtre. Bestyres af Byraadet.

Farver Mathiesens Mindelegat er paa 4000 Kr. og er oprettet 1892. Renterne uddeles i 2 Portioner à 70 Kr. til to værdig Trængende af Arbejderstanden. Bestyres af Byraadet

Nakskov Handelsstands Legat paa 1000 Kr. er stiftet 1895 af Grosserer Fritz Hee, København, i Anledning af hans 25-Aars Borgerjubilæum. Renterne uddeles hvert Aars 22. Marts til en trængende Købmand, Købmandsenke eller et Købmandsbarn i Nakskov. Bestyres af Byraadet.

Konsul Blochs Stiftelse er oprettet 1897 ifølge Konsul F. H. Blochs og Hustru, Caroline Kirstine Bloch, født Torp's Testamente og bestaar af en Ejendom i Tilegade og en Kapital paa 10,000 Kr. I Ejendommen er Fribolig for 4 enlige Damer. Renterne anvendes til Ejendommens Vedligeholdelse og til Understøttelse af dens Beboern; bestyres af Sognepræsten, Borgmesteren og et af Byraadet valgt Medlem.

Rosa Goldsteins Legat er oprettet 1901 af Fru Rosa Goldstein, født Lublin, og er paa 3000 Kr., hvis Renter hvert Aars 18. Oktober — Stifterindens Dødsdag — uddeles i to Portioner til Handlendes eller Haandværkeres trængende Enker eller Døtre, som er over 50 Aar. Kvinder af den mosaiske Tro skal foretrakkes. Legatet bestyres af Byraadet.

Justitsraad Torps Legat for Skolelever i Nakskov er oprettet 1906 og er paa 1000 Kr., hvis Renter hvert Aars 1. Oktober — Legatstifterens Fødselsdag — uddeles til de 4 flittigste og dygtigste Elever i Folkeskolens øverste Klasse uden Hensyn til Trang. Legatet bestyres af Sognepræsten eller, hvis denne ønsker sig fritaget, af Byraadet

Andresens og Priors Konfirmationslegat er oprettet 1907 af Søstrene Andresen og Mægler C. L. Prior og Hustru; det er paa 1100 Kr., hvis Renter anvendes til Konfirmationsudstyr til Børn af værdig trængende Forældre i Nakskov. Legatet bestyres af en af Legatstifteren valgt Bestyrelse, som siden supplerer sig selv; Sognepræsten skal altid vælges, hvis han er villig dertil.

Konsul Dans og Hustrus Præmielegat er oprettet 1907 ifølge Konsul E. P. Dans Testamente. Kapltalen er paa 1000 Kr., hvis Renter hvert Aar i Midten af Januar uddeles til en ældre, flink Tjenestepige, som i en Aarrække har tjent i én Familie. Legatet bestyres af Byraadet.

Bogtrykker M. Lazarus' Legat til Hjælp for Børn i Nakskov kommunale Mellemskole og Realskole til Opnaelse af Mellemskole- eller Realeksamen er oprettet 1909 med en Kapital paa 3000 Kr., hvis Renter hvert Aar af Overlæreren og Skolekommissionen bortgives til en velbegavet Dreng eller Pige af ubemidlede Forældre. I Fundatsen udtaler Legaistifteren: „I Aaret 1844 gav Nakskov Skolebestyrelse mig, der var en fattig Dreng, en Friplads i Nakskov Realskole, som jeg derefter besøgte i 2 Aar. Den Undervisning, jeg dér fik, har i væsentlig Grad været Grundlag for min som Helhed heldige Livsbane. Lige siden jeg kom til Skelsalder, har det derfor været mit Ønske at kunne gengælde Nakskov lidt af den Godhed, Byens Borgere viste mig i min Barndom. For at hjælpe Børn, som jeg selv blev hjulpet, har jeg besluttet at oprette et Legat“.

Emmy Guldbergs Legat er 1910 stiftet af Enkefru Ida Christine Ihestrup, født Cønradsen, til Minde om hendes afdøde Veninde, Frk. Frederikke Emmy Høegh-Guldberg. Kapitalen er 2800 Kr., hvis Renter skal henlægges, indtil den naar 4000, derefter uddeles Renterne hvert Aars 20. Marts af Nakskov Byraad til to ugifte Kvinder.

Soves Legat er oprettet af Fabrikant L. P. Sove og Hustru, Oline Sove, f. Holm; det er paa 10,000 Kr. og er traadt i Kraft 1910; Renterne fordeles hvert Aars 27. Januar og 2. Juli — Legatstifternes Fødselsdage — til 8 værdig trængende Sømænd eller Sømænds Enker eller ugifte Døtre. Legatet bestyres af Borgmesteren, Sognepræsten og et af Byraadet valgt Medlem.

Bergs Legat er oprettet 1912 af Købmand Ludvig Christian Berg og Hustru, Nicoline Christine Berg. Legatet er paa 20,000 Kr., hvis Renter uddeles af Byraadet i Portioner paa højst 100 Kr. til værdig Trængende, som ikke nyder Fattighjælp eller Alderdomsunderstøttelse.

Købmand Jørgensens to Mindelegater er oprettet 1915 af Enkefru Edele Jørgensen til Minde om Købmand J. A. Jørgensen og Søn, Købmand Theodor Jørgensen. Hvert af Legaterne er paa 10,000 Kr. Renterne af det ene uddeles hvert Aars 13. Maj af Handelsforeningens Bestyrelse til 2, 3 eller 4 værdige Borgere, der har drever Købmandsforretning i Nakskov, eller Enker efter saadanne Renterne af det andet Legat uddeles af Sømandsforeningens Bestyrelse hvert Aars 20. Juni til værdige trængende Fiskere eller Sømænd eller Enker efter saadanne.

Købmand J. Ø. Andresens Legat er oprettet 1916 og bestaar af „Grøsvold og Schous Trælasthandel i Slagelse“, der drives af Legatbestyrelsen. Af Overskudet uddeles Portioner til Opdragelse, til Underhold eller til Afværgelse af ufor skyldte Ulykker. Fraregnet Legatstifterens Familie kan kun Folk, der er hjemmehørende i Nakskov eller Slagelse komme i Betragtning. Portionernes Størrelse bestemmes af Legatbestyrelsen. Hvor det drejer sig om ved Tilskud én Gang for alle at hjælpe Folk udover Vanskeligheder, de ikke selv er Skyld i, kan der tilstaas Beløb paa over 1000 Kr. Af Legatbestyrelsen skal to bo i Nakskov og to i Slagelse.

— — Et Par Legater er oprettet til Fordel for Asylet, et til Fordel for Sygeunderstøttelsesforeningen, andre til Fordel for „Haandværkernes Fribolger“, „Stiftelsen den borgerlige Forening“ og andre; de har alle det til Fælles, at deres Midler udelukkende kommer de paagældende Foreninger til Gode.

Foreninger.

Nakskov Haandværker- og Industriforening er stiftet den 5. Januar 1854. Oprindelig var det kun en Haandværkerforening; men 1867 blev den udvidet og antog ovenstaaende Navn, og siden har Folk af alle Livsstillinger fundet Optagelse i den. 1880 købte Foreningen for 60,000 Kr. Gæstgivergaarden „Harmonien“, der siden har

været dens Hjemsted og gennem talrige Udvidelser og Tilbygninger efterhaanden er bleven en stor Ejendom med udstrakte Selskabs- og Restaurationslokaler, Læsestue, Billardværelse m. m. Teknisk Skole, der er omtalt Side 66, og Haandværkernes Pri-boliger, der er omtalt under Stiftelser og Legater, er Børn af Haandværker- og Industrieforeningen, som stadig støtter dem med Tilskud. Endvidere har Foreningen Æren af Initiativet til Afholdelsen af de forskellige Udstillinger, der er omtalt Side 204 og 205. Foreningen ejer et Bibliotek paa over 2100 Bind, hovedsagelig Skønlitteratur, som aarlig forøges. Medlemstallet er nu over 600. Hver Vinter afholder Foreningen en Række Foredrag, Koncerter og andre festlige Sammenkomster.

Nakskov Handelsforening er stiftet den 23. November 1877 og tæller nu 74 Medlemmer. Foruden at varetage Standens Interesser, navnlig med Hensyn til de trafikale Forhold, har Foreningen Æren af den Side 97 omtalte Handelsskole. — Detailhandlerne har deres særlige Forening, som bærer Navnet „Handelsforeningen af 1. Januar 1916“ og har 34 Medlemmer; den er en Fortsættelse af en tidligere tilsvarende Forening med et noget andet Navn.

Sømandsforeningen for Nakskov Tolddistrikt er stiftet 10. Marts 1892 og tæller over 300 Medlemmer, hvoraf godt Halvdelen er pass ve. Foreningen yder Sygehjælp og Begravelseshjælp til de aktive Medlemmer samt Understøttelse til deres Enker eller særlig trængende Medlemmer.

Selskabet de danske Forsvarsbrødres Nakskovafdeling er stiftet 30. Maj 1877 og har nu godt 600 Medlemmer. Foreningens Formaal er dels selskabeligt, dels at yde Sygehjælp, Understøttelse og Begravelseshjælp til Medlemmerne.

Odd Fellow-Ordenen har en Logebygning ved Svingelsvej, Godtemplar-Ordenen har en Logebygning ved Maribovej, Primurerne har en Instruktionsloge. Endvidere findes en Sejlklub, en Roklub, en Boldklub, en Række selskabelige Foreninger, en Sygeplejeforening, forskellige Sygekasser m. m.

Industrielle og merkantile Virksomheder.

Nakskov Sukkerfabrik, der tilhører Aktieselskabet „De danske Sukkerfabriker“, er opført 1882 efter Tegning af Arkitekt, Prof. Ove Petersen. Det mægtige Bygningskompleks med Kulplads etc. spænder over et Areal paa 22 Tdr. Ld. og gennemskæres paa Kryds og Tværs af Veje og Jernbanespor. Den lange Hovedbygning, hvori bl. a. den store Maskinhal findes, ligger med Facaden mod Maribovej; bagved ligger Kedelhusene med den mægtige Dampskorsten, som har en Højde af 70 Meter og en Diameter foroven paa ikke mindre end 3,7 Meter. Administrationsbygningen er en anseelig 2-etages Bygning, som ligger ved Fabrikens Hovedvej og foruden Kontorerne rummer Boliger til Bestyreren og Bogholderen. Rundt om Administrationsbygningen ligger de øvrige Funktionær-boliger, de mange store Sukkermagasiner og Melassebeholdere samt Elektricitetsværket og

endelig den til Fabriken knyttede Saftstation, hvor Roerne snittes og Saften afpresses og ledes over i selve Fabriken. I en Afstand af 8—12 Kilometer ligger ude i Landet 4 lignende Saftstationer, nemlig Horslunde og Vesterborg i Nørre Herred og Græshave og Majbølle i Sønder Herred. Paa disse Saftstationer modtages Roerne fra det tilstødende Opland, og gennem Rørledninger presses den udvundne Saft ind til Fabriken i Nakskov. I Stokkemarken ligger endnu en Saftstation, som tidligere har hørt under Nakskov, men nu er sat i Forbindelse med Maribofabriken. Nakskov Sukkerfabrik beskæftiger i Kampagnen September—Deceember ca. 600 Arbejdere og udenfor Kampagnen ca. 225. Fabriken modtog i 1917 Roer fra 5700 Hektar Land og producerede heraf 27 Mill. Kilo Sukker og $3\frac{1}{4}$ Mill. Kilo Melasse. Udbetalingen til Sukkerroedyrkerne under Nakskovfabriken androg samme Aar $5\frac{3}{4}$ Mill. Kr.

Den danske Mælkekondenseringsfabrik A/S. er oprettet 1908 og har en Aktiekapital paa 225,000 Kr. Selskabet har i Niels Niensensgade opført en stor Fabrik, som er den eneste i sin Art i Landet, og som siden 1910 er udvidet gentagne Gange; den beskæftiger ca. 100 Mennesker, producerer aarlig 9 à 10 Mill. Kilo kondenseret Mælk og havde i 1917 en Omsætning paa $3\frac{1}{2}$ Mill. Kr. Til Fabriken er knyttet en Daasefabrik, der kan producere 50,000 Daaser daglig. Selskabet ejer Ly Mejeri i Herredskirke Sogn og har Kontrakt med de fleste Mejerier paa Vestlolland om Levering af Mælk, som Fabriken selv afhenter med sine store Lastbiler. En Filial er under Forberedelse Maribo.

Nakskov Skibsværft er for Tiden under Anlæg paa det ved Opfyldning indvundne Areal, S. V. for Havnen. Værftet omfatter baade et Jernskibsværft og et Træskibsværft. Sidstnævnte har to Beddinger til Skibe paa 600 Tons og en til Skibe paa 200 Tons, samt en Ophalerbedding for Skibe paa indtil 800 Tons. — Jernskibsværftet faar 4 Beddinger til Skibe paa henholdsvis 5000, 9000, 10,000 og 12,000 Tons. Endvidere paatænkes det at anlægge en Flydedok til Skibe paa indtil 14,000 Tons. Det Areal, hvorpaa Skibsværftet vokser op, udgør 14 Td. Ld. Der er opført en Række store Bygninger, Maskinfabrik, Grovsmedie, Værksteder, Lagerbygninger m. m., og andre er planlagte. Endvidere er Værftet Indehaver af Nakskov Maskinfabrik ved Maribovej. Lige overfor Beddingerne paa den modsatte Side af Havneløbet har Værftet erhvervet 30 Td. Ld., hvor man har paabegyndt Opførelse af en Arbejderby. Endelig faar Værftet Raadighed over ca. 20 Td. Ld. opfyldt Areal ved det nye Havneanlæg i Møllebugten. Nakskov Skibsværft er et Interessentskab, hvori Østasiatisk Kompagni er Hovedinteressenten.

Ved den nye Havn i Møllebugten ligger endvidere Havregrynsfabriken „Ota“, der tidligere hed „Avena“, og er genopført efter en Brand i 1917, samt Rismøllen, der skal drives sammen med „Ota“, men endnu ikke er kommet i Drift.

Landmændenes Andels-Eksport Slagteri begyndte sin Virksomhed i 1897 og slagtede, saa længe Kreaturindførsel i Tyskland var forbudt, baade Kreaturer og Svin.

I Aarene før Krigen var Slagteriets Produktion ca. 30,000 Svin aarlig. Til Slagteriet er knyttet en Andels-Ægforretning, hvis aarlige Omsætning er ca. 500,000 Kilo.

De danske Maltfabriker har en Fabrik ved Rødbyvej, der er anlagt 1881 af Puggaard og Hage. Under normale Forhold producerer Fabriken aarlig Malt af 16,000 Tdr. Byg.

Lollandske Mejeriers og Andelshaveres Fællesindkøb, almindelig betegnet L. M. A. F., har Hovedsæde i Nakskov. Selskabet har ca. 1100 Medlemmer og er et Andelsselskab uden indbetalt Kapital, men med et opsparet Reservefond paa $\frac{1}{4}$ Mill. Kr. Selskabet forhandler Kul, Foderstoffer og Kunstgødning til sine Medlemmer og har Magasiner i Nakskov, Bandholm, Rødby, Holeby, Nysted og Nr. Alslev samt paa Fejø og Bogø.

Vestlollands Landboforening har i Nakskov anlagt en Korntørnings- og Afsvampningsanstalt, der toges i Brug i Efteraaret 1917; den er den første i sin Slags kærhjemme, idet den er anlagt efter det Princip, at Kornet kan indleveres i plomberede Sække og afsvampes og tørres, uden at Sækkene aabnes. Anstalten kan i et Døgn afsvampe og tørre 10,000 Kilo Byg; den kan i samme Tidsrum tørre 24,000 Kilo Brødkorn eller 13,000 Kilo Prø!

I Byen findes endvidere Rs. Wibolts store Prøforretning, der forhandler Prø Verden over, samt en Dampmølle, en Tobaksfabrik, to Jernstøberier og en Del andre mindre Fabriker.

Byen har tre Pengeinstitutter: Landmandsbankens Nakskovafdeling, der i 1912 overtog den gamle, selvejende Lollands Spare- og Laanbank og nu har en Ballance paa 47 Mill. Kr., Lollands Handels- og Landbrugsbank, der er oprettet 1907 og nu har en Aktiekapital paa 1 Mill. Kr. og en Ballance paa 18 Mill., samt Den lollandske Landbostands Sparekasse, der er oprettet 1870 og har en Indlaanskonto paa godt 10 Mill. Kr. og et Reservefond paa 471,000 Kr.

I Byen trykkes og udgives 3 Blade, nemlig „TIDENDE“ (Venstre), „Vestlollands Avis“ (konservativ) og „Social-Demokraten“.

Endelig bør nævnes A/S. Nakskov Arbejderboliger, der er stiftet 1916, og hvis Formaal er at opføre gode Arbejderboliger. Selskabet, som har en Aktiekapital paa ca. 50,000 Kr., maa højst give 4 pCt. i Udbytte til sine Aktionærer. Det har med Støtte fra Stat og Kommune opført dels nogle meget store Ejendomme med mange 1-, 2- og 3-Værelses Lejligheder, dels en Mængde Huse, hver med en Lejlighed og stor Have.